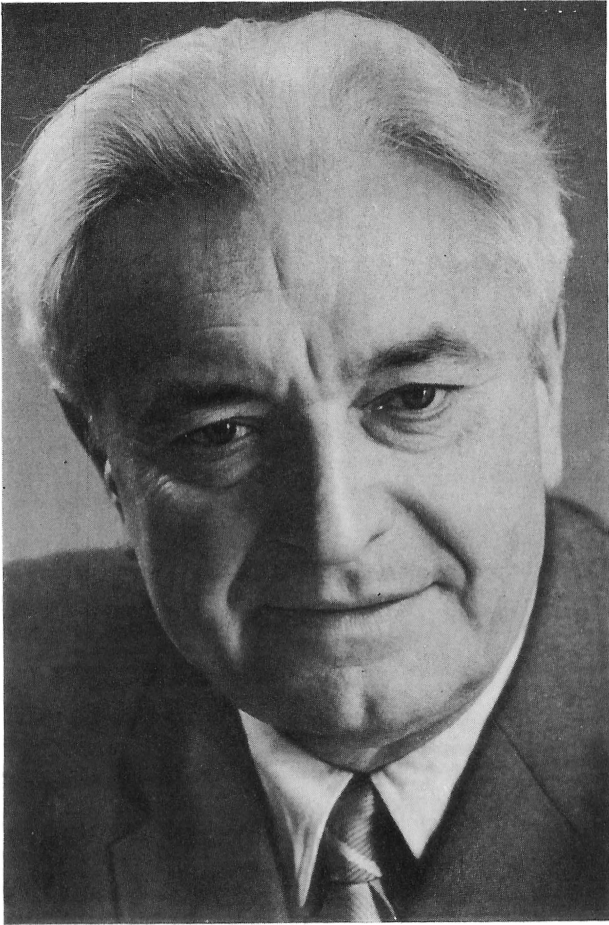

ЛЮБОМИР ДМИТЕРКО

1



ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
КИЇВ — 1981

ЛЮБОМИР ДМИТЕРКО

Твори
в чотирьох
томах

ЛЮБОМИР ДМИТЕРКО

1

Поезії

У2
Д53

Вступна стаття *І. В. Зуба*

В том вошли стихотворения о самоотверженном труде, героизме нашего народа в борьбе с фашизмом, о дружбе между народами.

Д $\frac{70403-081}{M205(04)-81}$ передплатне. 4702590200

© Видавництво «Дніпро», 1981 р.

НА ПІВСТОЛІТНІМ РУБЕЖІ

Любомир Дмитерко у вірші «Буремна мить. Буремна вість...» пише про час і його швидкоплинність, про динамічний розвиток життя і про співця, який у пору своєї зрілості може зізнатися, що миготіння зір, шум дібров йому вже «скоряються потроху». Та не лише про це. В душі озивається і засторога, і побажання собі, поетові: не гадай, мовляв, що виграв бій навів, не зупиняйся в шуканнях: «У русі — творчості основа».

Сказане влучно характеризує самого автора і допомагає краще зрозуміти його творчість, творчість осягну й різножанрову, що має свої вартісні зразки в усіх родах літератури — в поезії, прозі, драматургії. Багата вона в ідейно-естетичному розумінні, як і представлені в ній художніми формами, до яких звертався і які активно та наполегливо освоював письменник. Адже він відомий сьогодні як автор численних ліричних віршів, поем і драматичних поем, як автор оповідань, повістей і романів, як автор п'єс — драм, комедій, памфлетів.

Народився Любомир Дмитрович Дмитерко 18 березня 1911 року в селі Винниках біля Львова в сім'ї учителя. 1919 року батькові з родиною довелося, рятуючись од білополяків, залишити рідні місця. Дмитерки оселилися в Кам'янці-Подільському, де хлопець закінчив семирічну школу, навчався в лісній профшколі та в Інституті народної освіти. 1930 року він приїхав до Києва, де спочатку вчився на сценарних курсах при кіноінституті, а потім працював редактором сценарного відділу кіностудії.

Перші збірки його віршів «Іду!» (1930), «Товтри» (1931) і «Молода земля» (1935), потім — поема «Присяга вірних» (1937), наступні збірки «Друзям» (1938), «Книга боротьби» (1939), «Поезії» (1941), що вийшли перед війною, — то художні свідчення про незвичайну добу та її героїв, про настрої бадьорості, оптимізму трудивників перших п'ятирічок.

Л. Дмитерко прагне осмислити, по-своєму виразити в дзвінких, бадьорих віршах патріотичні мотиви любові до Вітчизни, солідарності з пригнобленим трудящим людом у країнах капіталу, мотиви трепетного «чуття єдиної родини». Є в поета й особливо близька йому тема — життя та боротьба трудящих західноукраїнського краю, краю його батьків, за визволення з-під панського гніту і возз'єднання з братами на Радянській Україні.

У творах, присвячених цій темі (цикл віршів «Де гніт і кров», поеми «Каменяр», «Цитадель»), чітко позначені два соціальні полюси — вільне життя трудящих Радянської України, яке поет натхненно оспівував, і під'яремне бідування людей поряд — за кордоном на Заході, де простяглася земля «чужа і мертва... немов закам'яніла жертва, немов убога сирота»; про це автор писав з гірким боєм і щирим чуттям солідарності. Коли ж настав історичний день визволення і возз'єднання, поет привітав його вагомими рядками вірша «Земля»:

У вересневу ніч тривожну
Йшли наші танки по ріллі...
Селяни тихо і побожно
Тоді припали до землі.

Над ними впало безгоміння,
Що людські душі окриля...
І крізь чорнозем, крізь каміння
Погнала парості земля.

Одразу після визволення і радісного відвідання рідних місць Л. Дмитерко пише поезії, в яких звучать мажорні настрої, міняться барви світлі, святкові. Розширюються ідейно-тематичні обрії його лірики, істотно урізноманітнюється її образна палітра. Наприклад, вірш «Веселка над Косовом» написаний в оригінальному ритмічному ключі, незвичному для поета публіцистичних інтонацій; так само, як і динамічний, мов сам іскрометний танок, вірш «Аркан» чи розважливо-роздумливий вірш «Мистецтво» з лаконічно-образними засобами, близькими до гуцульського фольклору, — нові життєві враження обумовлювали збагачення змісту і художності творів.

Поет звертається до образу людини праці, до нового героя, до грандіозних звершень, зображення яких нелегко давалося молодим співцям. Вірші «Парад», «Катерина», «В степу», «Секретар» пройняті гарячим бажанням відкрити істотне в біографії людини, в її долі, характері, праці, способі життя. Розповідь інтимізується, ведеться в тоні щирої співрозмови, що дозволяє наблизитися до героя й, звісно, більше побачити та збагнути, аніж з високої трибуни поета-публіциста. В тому, що ліричний оповідач виходить на прямі контакти із сучасниками, виявилось розуміння Л. Дмитерком однієї з визначальних літературних тенденцій тієї пори — ближче до героя, до його характеру, внутрішнього світу, щоденного буття. Поезії належало досягнути людину 30-х років у її скромних і великих життєвих клопотах, з її неповторними індивідуальними рисами — і вона показувала сучасника в конкретних життєвих ситуаціях, в

конкретному діянні, розмислі, вчинку. Це притаманне і Дмитеркові творчості.

Водночас у його ліриці відчувається все глибше усвідомлення «великості» світу, з яким співвідноситься світ особистості. Власне, чимдалі вони стають невіддільними — світ особистості ліричного героя і бурхливе життя довкола. «Двері навстіж! Ти з дверей виходиш, Ти ідеш до мене навмання...» — читаємо у вірші «Заклик». То справді заклик до коханої і до себе, поета-співця, який прагне звідати всі життєві дороги, пізнати радість спілкування з близькими й далекими друзями, з близькими й віддаленими краями рідної землі:

Ми відкриєм обрії, мов брами,
Глянь, як рястом проросла земля,
Друзів привітаємо листами
І дістанем відповідь здаля.

Відповідь з верхів'їв Черногори,
З Чорномор'я, з берегів Кури...

При всіх не поодиноких випадках поверхово-декларативного вирішення тих чи тих задумів (без цього не обходилося становлення поетичної індивідуальності) Л. Дмитерко крок за кроком підвищував громадянський пафос і художній рівень своєї творчості. Саме з урахуванням цієї підсумкової на ту пору істини можемо зрозуміти ту рішучість та оперативність, з якими відгукнувся він на нові завдання й священні турботи, владно продиктовані дійсністю суворого червня 1941 року.

З початком Великої Вітчизняної війни Л. Дмитерко в лавах радянських воїнів. Досвідчений літератор, кореспондент фронтової газети, він усю свою творчість підпорядковує справі боротьби з ворогом. Одна за другою виходять збірки фронтової лірики «Слава» (1942), «На полі бою» (1944), «Багряний ранок» (1945), поема «Владикавказ» і драматична поема «Серця хоробрих» — своєрідний поетичний літопис спізнаного й пережитого автором у вирі війни.

Коли сьогодні перечитуємо Дмитеркову поезію воєнних літ, пропахлу димом згаршц і порохом руїн, проиянту боєм наших втрат і вигартувану гнівом, не можемо не висловити чуття щирого визнання і шанси. Овіяна живим диханням часу, вона найперш зацікавлює правдивим словом учасника битви. Це поезія про війну і людину на її вогненних дорогах, про те, що бачив, як діяв, як сприймав трагедії й подвиги, будні й Свято Перемоги месник, воїн. Глибоко особисте і громадянське, народне зливаються в одному тоні, в одному потоці мови та образів, назва якого — поезія борні.

Поезія, як і народ наш, одразу входила у вир битви, підтримуючи воїна в нелегких моральних, духовних і фізичних випробуван-

нях. Боями, кров'ю, життям здобувався досвід, і вже з часом поет міг твердити у вірші «Війна»: «В ході бою відкрився нам закон війни».

Л. Дмитерко лаконічно змальовує фронтове та прифронтове щодення: прощання відступаючих воїнів із дівчиною («Хустина»); пейзаж із журавлями і мить смутку, зажури бійця («Журавлі»); шире, ніжнє ставлення жінки до чужих синів, що, як і її син-воїн, потребують материнського доброго слова і душевної турботи («Мати»). Він оповідає про бійців, готових загинути, але перейти вогненне поле, де «лишаються мертвими семеро із десяти» («Визнання»), про згарища, руїни тільки-но визволеного Києва. Вірші відтворюють факти, певні обставини, вони стримані й мужні, як сама лірична особистість. Мова й художні тропи тут невишукані й водночас правдиві, як сама жорстокість війни.

Поет звертається також до масштабних фронтових подій, до ширших, узагальненіших картин дійсності. Лірика осягніших обривів з'являється під кінець війни, коли враження і досвід її учасника потребували поглибленого, аналітичного, соціально-філософського осмислення. Мотиви переможного завершення битви, визвольної місії Радянської Армії в Європі переплітаються в поезії з мотивами інтернаціоналізму радянських людей і трудящих інших країн, що виходили з фашистського рабства («Австрійські села, мов пташині гнізда...», «Прага», «Ми їздили сьогодні в Братіславу...», «Наше «так» по-чеськи буде «ано»...», «З Будапешта, з тихого Дунаю...» та ін.).

Потрібно було здолати тисячі кілометрів страшної війни, взяти останні рубежі на землі ворога, щоб у поезію влилися гомони мирного буття і зазвучали в ній роздумливі філософські мотиви:

І пройде наш онук майданами Європи,
Торкнеться до могил живим теплом долонь,
Побачить Волгу він, покриті снігом тропи,
Почує голос наш: «По ворогу — вогонь!»

.....

Величний реквієм програють срібні сурми,
У ньому прозвучать великих днів діла —
Владикавказький бій, і сталінградські штурми,
І буря, що в Берлін розплату привела.

(«Наш заповіт»)

Поетична творчість Л. Дмитерка часу війни не обмежується короткими формами, в ній помітне місце належить і епосу, згаданий уже драматичній поемі «Серця хоробрих» і поемі «Владикавказ». У «Владикавказі» не можуть не цікавити, зокрема, ремінісценції з Т. Г. Шевченка (нашим воїнам Кавказькі гори нагадали про ство-

рений великим поетом-інтернаціоналістом образ могутнього, нескореного Кавказу). Рядки поеми, особливо поетично-публіцистичні вступ і відступи, наче овіяні могутнім подихом Шевченкової музи — так пристрасно звучать у них слова гніву і прокляття, адресовані ворогам.

На відміну від дещо зовнішньо-стороннього опису героїв у «Владикавказі», у поемі «Серця хоробрих» автор виявляє пильнішу увагу до індивідуально-психологічних рис людини. Дія відбувається восени 1941 року на Донбасі, де наші війська ведуть тяжкі бої; в центрі твору — Герої Радянського Союзу Спартак Железний і Ніна Гнилицька. Вимогливість до себе, принциповість, безмежна відданість Батьківщині — їхні характерні риси. Комісар розвідроти Железний переконаний: «Вогонь не може розлучити друзів». І це провідна думка твору. Вона не раз повторюється його героями, набираючи глибокого змісту, стосується не лише фронтового побратимства бійців однієї частини, а й побратимства, єдності всіх радянських воїнів.

Вітчизняна війна стала для поета великим гартом душі й високим морально-етичним критерієм, важливим для всієї його подальшої творчості. Це підтверджує і збірка воєнної лірики «Гарячий суходіл» (1947), і особливо наступні збірки — «Вітчизна» (1948), «Перетворення світу» (1955), «В обіймах сонця» (1958). Естетично осмислюючи інший, мирний світ і людину в ньому, автор часто наголошує, що вона несе в своїй долі, в своїй біографії досвід Вітчизняної війни.

У поезії Л. Дмитерка 50—60-х років визріває й знаходить дедалі переконливіше художнє втілення ідея цілісності світу і зв'язку між подіями та явищами на різних широтах планети. Так, у ліричному роздумі «Одвіку ми прив'язані були...» висловлюється та істина, що завдяки сміливій науковій мислі нині людина сягає «У царство метеорів і комет. В безмежний світ з маленької планети». Усвідомлення цього факту підвищує почуття гордості за наші земні діла, адже «ми шляхи до щастя прокладали, а значить — і дороги до планет» («Ні, так не можна!..»).

Наша неспокоїна доба диктує потребу зміцнювати єдність трудящих соціалістичних країн, прокладати мости солідарності до прогресивних людей капіталістичного світу, обстоювати, втілювати у життя принципи мирного співіснування. З цього погляду привертають увагу збірки «Добрі сусіди» (1951) та «Осінь за океаном» (1959).

Автор з добрим знанням і душевною теплотою пише про радянсько-польську дружбу, про події, факти, героїв, у яких художньо відкриває вагомий соціально-політичний смисл єдності народів двох братніх країн. Пишучи про Народну Польщу, він немов постійно

тримає перед очима другий план зображення, і ми відчуваємо спільність інтересів польських і радянських трудящих. І в поезіях епічно-оповідних («На ниві», «Біля мартена», «Гірники», «Лікар»), і в поезіях, де основним є ліричне начало, монолог чи сповідь ліричного «я», поет постає перед нами співцем і поборником дружби народів-сусідів.

Читаючи Дмитеркові вірші, написані під враженням зарубіжних подорожувань, не можна не подивуватися його неспокійній вдачі та постійній зорієнтованості на художнє відкриття близьких і далеких земель. В цих численних віршах автор неодмінно виявляє себе людиною з пильним політичним зором громадського діяча і допитливим поглядом митця. Влучно підмітив це Микола Бажан, зазначивши, що лірик і політик «для Дмитерка не два протилежні, чужі один другому поняття. Вони для нього злились воедино, злились органічно й неподільно»¹. Твердження це справедливе щодо Л. Дмитерка загалом, та найперше стосується його як автора «зарубіжних» збірок і циклів поезій.

У 1958 році Л. Дмитерко, відомий літератор і громадський діяч, у складі делегації Української РСР брав участь у роботі XIII сесії Генеральної Асамблеї ООН. Тримісячне перебування за океаном дозволило йому ближче познайомитися з життям людей і соціальними обставинами в країні хвалених буржуазних «свобод». Внаслідок перебування в США з'явилася збірка віршів поета «Осінь за океаном». Близька за своєю спрямованістю до раніше виданих збірок А. Малишка «За синім морем» і М. Бажана «Англійські враження», ця невеличка книжка цікава і конкретними, поетично-жанровими малюнками з природи, і роздумами над соціальними контрастами американської дійсності. А вони, контрасти, вражаючі. «Ціняться на центи тут людина. А для мільярдерів — суцільний рай», — пише Л. Дмитерко у вірші «Розкіш всюди можна тут зустріти...». З боєм і навіть жахом («Глянеш — і охопить тебе жак...») говорить він про нелюдські умови життя негрів у цьому «вільному» і «рівному для всіх» світі:

Гарлем — пекло? Пекло всюди тут.

Гарлем — джунглі.

Гарлем — чорні нетрі.

Бруду й сміття велетенський жмут,

Прізви дно —

на кожному кілометрі.

Може, й пекло. Дантове. Оге,

Що звелось проклятою марою.

¹ Микола Бажан. Поезія гніву і любові. — У кн.: Любомир Дмитерко. Вибрані твори у двох томах, т. 1. К., «Дніпро», 1971, с. 12.

Слово «пекло» автор не випадково вживає кілька разів, воно стає синонімом життя безробітної Америки. Приниження людини, її мализна в лабетах могутніх хмарочосів, її відчуження і безправність... Такі мотиви органічні в зарубіжному циклі Л. Дмитерка. Образ Нью-Йорка з простертими, немов кістляві руки, шпильми новітніх споруд — образ міста, що «спиняє неблаганний час», справляє лиховісне враження. Але йому протистоїть прогрес і поступ історії: «Але часу не спиниш. Годі. Минає день. Минає рік. І стукає в серця народів Великих перетворень Вікі!» («Одному рай, для тисяч — муки...»). Поезія Л. Дмитерка сильна і викриттям буржуазної дійсності, і своїми життєствердними ідеями. В ній пристрасно звучать мотиви патріотизму, любові до Соціалістичної Батьківщини, до Радянської України:

На узбережжі океану,
В американській стороні,
Лісів карпатських мідь багряну
Щоночі бачу уві сні.

Та я не вигнанець,
по праву
Минув Атлантики межу.
І України горду славу,
Мов пісню, в серці бережу.

(«Дуби сплели кошлаті віги...»)

Напевно, є своя внутрішня логіка в тому, що одразу після повернення з-за океану Л. Дмитерко пише чимало віршів про Київ, його красу, щедрю, розкішну природу і про свої глибокі громадянські почуття, про сокровенне, особисте, інтимне. Ці вірші й склали цікаву книжку поета «Київські кручі» (1962).

З натхненням і особливою активністю працює письменник у поезії в останнє десятиліття, видаючи збірки роздумлив-аналітичної лірики («Крилатий кінь», 1974; «Причетність», 1976; «Земна вісь», 1977), потім об'єднані в цілну в ідейно-естетичному плані книгу «Світе мій» (1978). Того ж 1978 року виходить і збірка «Основа» — своєрідний завершальний акорд до цієї книги, високо оціненої критикою.

Уважний до сьогодення, поет не уявляє його без органічного зв'язку з історією Радянської країни, яка творилася на очах і за найактивнішої участі його покоління. Звідси — ідея причетності ліричного героя книги «Світе мій» та «Основа» до соціального, політичного, духовного досвіду народу, особливо ж часу Великої Вітчизняної війни. Вона художньо втілюється не просто в окремих спогадальних віршах чи в принагідних згадках про вікопомну битву, а наснажує слово, стає основним змістовим центром.

У поезіях з'являються образи-символи, які характеризують час, епоху. «Лік не п, і ком не з а м, і з м и ч к а... Епоха в слові ожи- ва»,— мовить Л. Дмитерко і, розвиваючи далі мотив єдності істо- ричного часу, думає про найістотніше в соціальних зверненнях радянського народу («Нам не забути фронт і тил, Бо вічно з нами П е р е м о г а!»— вірш «Не забуваються слова...»). Пережи- те — не лише матеріал спогадів, не лише «слово тихе і душевне» про минуле, воно сьогодні, окрім усього іншого, і «наша зброя у бою» («Пора поривам перетліти...»).

Це принципово важливі речі для розуміння ідейних, тематичних і художніх особливостей поетичної трилогії «Світе мій» і збірки «Основа». В них осмислюються найрізноманітніші теми, мотиви, пи- тання — од лірико-інтимних до вселюдських, загальних, глобального характеру, од традиційних (ставлення до землі, природи) до новіт- ніх, пов'язаних з освоєнням космосу і впливом НТР на психологію, працю і побут людини. Маємо справу з художнім поглядом на історичний народний досвід з височини сучасності:

Життя іде. Життя прекрасне!
Але минуле — це не сон.
І пам'ять у віках не згасне
Про Дон. Про Волгу. Про Ардон.

А може, в цьому є потреба,
А може, в цім важлива суть:
У сяєві ясного неба
Про чорні хмари не забудь.

(«І знов на берегах Ардону...»)

Дон, Волга, Ардон тут не тільки географічні назви, а й вогненні ділянки, на яких проривали ворожу оборону «життям — гвардійці молоді». Це й рубезжі незгасної пам'яті.

Час безупинний, і ті, кого вважаємо дійовими особами історії, передають новим поколінням усе найдорожче, вибороте поколіннями попередніми.

Роздуми поета стосуються багатьох фактів із життя нашої країни і країн зарубіжних. Як уже відзначалось, наскрізною, генеральною є ідея причетності ліричного героя до всього важливого і сутнього у світі. На нашій великій і водночас маленькій планеті, обшири якої охоплює поет своїм поглядом, переплітаються долі людей, сходяться дороги борців за мир і демократію. У віршах про Париж і про Італію з любов'ю відтворюються відшукані свідчення про пере- бування там В. І. Леніна («Мислитель», «Італійський триптих»); борці проти капіталу, за мир і дружбу між народами зображуються як дру- зі й спільники посланця Радянської країни («Втілення бою», «Висока місія»). У поезії знаходять відгомін турботи і трудівників-емігрантів,

і поневолених, позбавлених свободи чілійців, і мешканців Парижа, багатого на революційні та прогресивні культурні традиції,— здається, все розмаїте, строкате, сповнене соціальних контрастів життя буржуазного Заходу.

Сьогоденний світ у поезії Л. Дмитерка не лише суперечливий, до краю контрастний і, може, не в усьому збагнений. Він динамічний, в постійному русі, в поступі. Поет веде мову про соціально-політичні, науково-технічні, духовні завоювання в Радянській країні, про такі поняття, як темпи і ритми життя; він сприймає ці зміни, оспівує їх, неодмінно наголошуючи на цінності людини, на вічності краси природи й поезії, людської духовної культури. В контексті таких речей стає зрозумілим пафос поезії про безсмертя О. Пушкіна, оселі якого, каже автор, вклониться «незбаром двадцять перший вік» («Поет і час»). Також зрозумілий запитальний вигук,— ні, не розпачу, а вигук турботи— в поезії «НТР»: «Що ж лишите ви (машини.— І. З.) для людини, Для ніжного серця її?» В наш час здобуває неперехідний сенс те, що автор, утверджуючи, відносить до нетлінного, вічного, як-от: ідеї й традиції революції, великі соціальні й духовні завоювання народу на різних етапах нашої радянської історії, людське поривання до незнаного, до таємниць природи, високі чуття дружби, любові, материнства...

Позиція поета в усіх його роздумах і шуканнях—позиція громадянина, гаряче зацікавленого в утвердженні правди радянського життя і мистецтва. Він прагне послідовно дотримуватися громадянського кредо своєї творчості: «У вічнім русі— на планеті Ми стверджуем нове життя» («Ми квапимось...»).

Збірки «Світе мій» і «Основа» належать до помітних здобутків української поезії останніх років. Вони відзначені в 1979 році Державною премією УРСР імені Т. Г. Шевченка.

2

Л. Дмитерко не обмежується працею в одному з родів чи жанрів літератури. Так, насамперед він поет, ліриці й поемам віддає найбільше натхнення й праці, та з повним правом можемо говорити про нього і як про повістяра, романіста, і як про драматурга.

У 60-і роки та на початку 70-х письменник плідно працює над творами «великої» прози, що принесли йому загальне визнання. Це добре відомі трилогія «Міст через прірву» (1962—1966), повість «Кроки на шляху» (1966), романи «Крізь дні і ночі» (1969) та «Останні кілометри» (1972).

До цих найпомітніших своїх досягнень у великих прозових формах Л. Дмитерко йшов досить тривалий час. Уже разом із першим виступом у поезії (зб. «Іду!») молодий письменник того ж 1930 року

дебютував і в прозі, видавши збірку оповідань «Вітер зі Сходу». Пізніше в повісті «Обов'язок» (1938) він, звертаючись до теми Жовтневої революції та громадянської війни, простежує проблему вибору інтелігенцією (один з головних героїв твору — лікар Мартинюк) місця і шляху в революції.

Після війни Л. Дмитерко відчуває потребу розповісти і в прозових творах про людей свого покоління та про життя і турботи молоді. Якраз проза і давала можливість виступити з ґрунтовними художніми роздумами над проблемами життя, а часом і просто оперативно відгукнутись на ті чи ті події трудового щодення. В цьому плані варто згадати оповідання письменника з доріг війни (зб. «Новели», 1955) та подорожні нотатки про нову Польщу й Південну Америку («Польські будні», 1949; «Там, де сяє Південний Хрест», 1957).

Написані з увагою до людини і до подій на міжнародній арені, вони були доброю творчою школою для автора, що загострювала його письменницький зір, навчала предметності та влучності художньо-психологічного і художньо-соціального аналізу людських характерів та обставин.

У романі «Розлука» (1957) та повісті «Наречена» (1959) Л. Дмитерко виявив поглиблений інтерес до морально-етичних проблем складних людських доль, характерів і таких зовсім не дургорядних питань, як щирість і вірність у коханні, родинне життя молодого подружжя, місце людини в суспільстві. Герої повісті «Наречена» Марія Стадник та Андрій Семенець, Тася Луговенко й Арсен Черкашин з «Розлуки» проходять немало випробувань, зустрічають на своїх життєвих стежках людей справжніх і нікчемних, духовно вбогих, перш ніж усвідомлюють своє громадське покликання і влаштовують родинне життя.

Теми й проблеми, до яких звертався Л. Дмитерко в повісті «Наречена» і романі «Розлука», здобули ґрунтовніше і різнобічніше художнє дослідження в трилогії «Міст через прірву». Йдеться не про повторення відомих образів чи художніх рішень, а про подібність ряду проблем і питань, трактованих у трилогії, до тих, що їх осмислював прозаїк у своїх попередніх творах.

Основні герої трилогії «Міст через прірву» Данило Багрич і Юлія Пашко — люди, загартовані війною, їхні дороги (а дія роману відбувається на початку 60-х років) сходяться не лише із шляхами ровесників, а також і з молодших, тих, хто починає життя, обирає фах, виробляє своє ставлення до інтимних, родинних колізій, до обов'язку перед друзями, колективом і власним сумлінням. Молоді люди постають на сторінках трилогії у численних виробничих, психологічних зв'язках з іншими персонажами, їхній особистий світ, непрості

їхні «свята душі» і «драми серця» не полишають враження поверховості чи обмеженості.

Та це, звісно, тільки окремі штрихи до характеристики трилогії. Як відомо, життєвий матеріал обумовлює й «підказує» митцеві відповідну художню форму його відображення. За влучним висловом Леоніда Леонова, «...в кожній ідеї вже прихований і найкращий спосіб її вираження»¹. Маючи на час роботи над трилогією великий літературний досвід, Л. Дмитерко, поза сумнівом, добре розумів особливості художньо-епічного осмислення дійсності.

Данилу Багричу та Юлії Пашко притаманні висока громадянська свідомість і непокійливість, чуття відповідальності за все довкола. Входячи у світ професійних турбот і зв'язків лікаря Юлії Пашко, романіст знайомить нас із людьми практичної і наукової медицини — в санаторії на Кавказі, де спочатку працювала Юлія, в поліклініці в Києві, куди пішла на роботу, пов'язавши свою долю з інженером-княнином Багричем, у Москві на Міжнародному семінарі Всесвітньої організації охорони здоров'я, в якому вона бере участь. Якщо до цього додати вміле зображення Багричевих виробничих клопотів (інженер працює над конструюванням кондиціонерів), тоді можна уявити панорамність суспільного життя, відтвореного в романі. Втім, осяжність змалювання дійсності майстерно довершується незвичайною подією — викликом Багрича в Прибалтійськ і його участю в знешкодженні складу ворожих боеприпасів, що при найменшій необережності могли знищити мирне місто в Прибалтійці.

Так можна, бодай у загальних рисах, схарактеризувати сюжетні особливості та композиційні координати першої частини — роману «Обпалені громами». Сюжет і композиція наступних частин трилогії продумані в такий спосіб, що в них поступово відкривається простір для розгортання дії, біографій і характерів персонажів і, зрозуміло, для якнайпереконливішого втілення авторського ідейно-художнього задуму.

Стосовно другої і третьої книг роману («Планета в теплих долонях» і «Вечірня зоря») маємо підстави також сказати: письменник поглиблює громадсько-політичні, психологічні характеристики своїх героїв. Цілком природно розсуваються суспільно-політичні обрії трилогії, коли в другій її частині Данило Багрич виходить на поле дипломатичної діяльності — в складі радянської делегації відбуває в США, де бере участь у тривалих і, з вини американської сторони, безплідних переговорах по роззброєнню.

У твір, отже, входять нові теми й мотиви, пов'язані з проблемами боротьби Радянської країни за мир, проти загрози термоядерної

¹ Леонид Леонов. Литература и время. М., «Молодая гвардия», 1967, с. 305.

катастрофи. У сферу художнього дослідження тепер входять і проблеми міжнародної політики, провідниками та виразниками якої постають у романі радянський дипломат Огнев, генерал Қорунов, інженер Багрич та інші члени радянської сторони, сенатор Харді та його помічники — з американської делегації. Помітно змінюється — відповідно до зображуваної дійсності та способу діяльності персонажів — стиль епічної розповіді, її словниково-фразеологічний склад. І скільки ж у цій книзі, де дія виформовується в два потоки — відбувається на радянській землі, в Києві та Москві, і на американській, у Нью-Йорку та Вашингтоні, — скільки відкривається нового матеріалу, подій, фактів, інформації зі сфери міжнародного життя!

Романіст подає документальну хроніку переговорів і дискусій про роззброєння, перебіг засідань в ООН, відгуки американської преси з цих питань тощо. Політичний документ, слово державних діячів і виступи дипломатів, громадсько-політичні, наукові та інші події в СРСР і США, які так чи інакше впливають на атмосферу ділових переговорів, — все це, осмислюване Віктором Огневим, Василем Қоруновим чи Данилом Багричем, стає художнім матеріалом і художніми аргументами в утвердженні ідей миру і співробітництва між народами.

В третій книзі йдеться про другий раунд переговорів у липні 1961 року в Москві, герої твору виявляють загострену чутливість до животрепетних питань сучасності, найперш пов'язаних із боротьбою за мир і відповідальністю за майбутнє нових поколінь. У трилогії то в підтексті оповіді про сучасність, то в роздумах про минуле часто звучить мотив-порівняння: як на війні. Якось Багрич, повертаючись після трудового дня з Юлією додому, думає про неї та про їхню маленьку Зореславу: «Скільки тих клопотів у неї (Юлії.— І. З.). І я, і Зореслава, і служба... Та ще й така неспокійна ця служба, коли не папірці підписуєш, а життя людське зважуєш на долоні. День у день, рік у рік...» Сам Данило Багрич також не раз «зважає» людське життя на долонях, дбаючи про мирне прийдешнє плани.

Наступні прозові твори Л. Дмитерка («Кроки на шляху», «Крізь дні і ночі», «Останні кілометри») хоч і не пов'язані сюжетом з трилогією, є продовженням розмови про те, чим живуть, турбуються, довкола чого сперечаються, що покликані вирішувати й утверджувати наші сучасники — будівники комунізму.

«Кроки на шляху» можна назвати «повістю виховання». На її сторінках теж зустрічаємо людей, «обпалених громами» Вітчизняної війни, — Павла Кожухаря, Івана Куделю, Поета-оповідача. У лаконічних відступах Оповідача оживають картини мужності, втрат, героїзму захисників Батьківщини; минуле порівнюється, співвідноситься з докладно виписаним життям сучасним, стаючи своєрідним

виміром для останнього на справжність, на високість і красу. Найбільше уваги віддає автор молодому поколінню — художникам Сашку Зарубі (батько якого загинув на фронті), Сергію Радчуку, дебютанці в кіно Марті Грицай, студентові Стьопі Криценкові, одинадцятикласниці Тетяні Кардаш.

Шукання молодими власного шляху, розуміння ними громадського обов'язку, чистота інтимних почувань, ставлення до батьків, родини — ось далеко не всі питання, що на них діти воїнів і трудівників мусять своїм життям давати конкретну відповідь.

Цікаву художню розмову про молодих фахівців і їхні турботи автор продовжує в романі «Крізь дні і ночі», де діють також неспокійні, невтоленні в шуканнях свого місця в суспільстві молодий лікар Андрій Ващенко і його дружина артистка Ніна. Роздуми про покликання молодого фахівця, про п'язну відданість улюбленій справі, про високий смисл служіння людям надають цьому твору предметного й актуального характеру. Роман відзначається активним ставленням автора до життя, яке він досліджує, до питань, які порушує, аналізує чи й вирішує.

Проза Л. Дмитерка чітко зорієнтована на сучасність. У цьому зайвий раз перекоонує і роман «Останні кілометри».

В ньому озиваються не відгомони війни, відтворюються не окремі її епізоди, все тут — про війну, про останні дні й останні битви на землі ворога, включно до штурму столиці фашистського рейху. На його сторінках діють рядові бійці й офіцери, люди з вищого командного складу, керівники антигітлерівської коаліції, а також представники ворожого табору. Письменник детально зображує переможні воєнні операції Радянської Армії, із знанням історика-документаліста відтворює політичну обстановку в Західній Європі весною 1945 року.

Роман «Останні кілометри» сприймається не лише як вияв шани до героїчних переможців фашизму та свідчення незгасної пам'яті звіданого і пережитого. Він нагадує (в пролозі та епілозі на цьому наголошується): і в роки 60-і Європа чує «постріли з минулого», адже все нахабніше там діє неофашизм; вона чує і поклики прогресивного людства, гасла миру і дружби, що «із сьогоdnішнього світили в майбутнє». Світіть у майбутнє.

3

Читачі й шанувальники театрального мистецтва знають Л. Дмитерка і як талановитого драматурга, автора більш як десяти п'єс і драматичних поем. Створивши тяжкого 1942 року фронтову поему «Серця хоробрих», а через два роки — п'єсу про визволення Києва «Хрещатий яр», письменник наполегливо опановував закони

драматургічного письма, підвищував художню вимогливість до себе. Як згадував він пізніше у статті «Драматург і театр», п'єса «Хрещатий яр» писалась швидко, одразу після визволення Києва, коли перед очима поставали тисячі картин, численні епізоди героїчної битви за сплюндроване фашистами місто над Дніпром. Цей матеріал захопив і полонив письменника так, що він «не міг вибрати з нього тільки те, що потрібно було для п'єси»,— все здавалося необхідним і важливим, все хотілося показати на сцені. Та «відтворити в п'єсі всього неможливо. Сцена має свої жорстокі закони та рамки...» — зізнавався автор.

П'єса була поставлена Гнатом Юрою в Київському драматичному театрі імені І. Я. Франка до першої річниці визволення міста. Втім, письменник не міг задовольнитися здійсненим, бо, за його словами, написав не героїчну драму, а хроніку подій, якій не судилося довге життя. Потрібно було відійти від ілюстративності, провести відбір фактів і дійових осіб, люди та обставини мали бути зображені за законами життя і мистецтва. Л. Дмитерко майстерно справився з цим завданням, написавши фактично нову п'єсу — драматичний портрет «Генерал Ватутін»,— що стала одним з найвагоміших його здобутків у драматургії. Твір з успіхом було поставлено на сцені Харківського драматичного театру імені Т. Г. Шевченка, він здобув широке визнання глядачів і критики, 1947 року колектив Харківського театру за цю постановку було відзначено Державною премією СРСР. З роками авторові знову довелося повернутися до цієї п'єси.

Враховуючи намір Київського російського драматичного театру імені Лесі Українки, а також Черкаського і Житомирського театрів поставити до 30-річчя визволення України від фашистських загарбників п'єсу «Генерал Ватутін» на своїх сценах, письменник підготував нову її редакцію. Йшлося, як сказано у вступі до публікації, «про авторське прочитання твору з використанням останніх джерел інформації — історичних праць, документів, мемуарів» («Вітчизна», 1974, № 12).

Зберігши пафос героїки, лаконізм художньо-драматичної мови, глибокий авторський інтерес до індивідуального, соціального, політичного в характерах і психології провідних дійових осіб, Л. Дмитерко в новій редакції п'єси значно розширив рамки дії, посилив драматизм сюжету і драматизм почувань героїв. У центрі подій перебуває командуючий фронтом генерал Ватутін; в його образі, його конкретних діях, наказах, помислах, шуканнях рішень відкривається масштабність і грандіозність битви на берегах Дніпра та його побіля київських плацдармах. Напружена воєнна мисль радянського командуючого фронтом, його тверда віра в перемогу протистоять жорстокості головнокомандуючого групою фашистських армій «Південь»

Манштейна, поєднаний із фанатичною готовністю втратити все і всіх, але не відступити.

Взаємини Ватутіна з генералами і рядовими воїнами принципові, вимогливі і водночас людяні й душевні. Він знає нелегке життя солдата і дорожить цим життям, він спостережливий, і це допомагає йому, людині високого рангу, бути чуйним і справедливим у ставленні до інших.

Хоча центральним героєм п'єси є М. Ф. Ватутін, однак драматург подбав про те, щоб інші дійові особи не були затінені постаттю командуючого. Генерали Швиденко, Петренко, Синявський, молодші офіцери та рядові солдати Скиба, Квітка, Прокопчук та інші зображуються як повноправні учасники подій, кожен з них має свої риси характеру.

Творчі шукання Дмитерка в драматургії великою мірою пов'язані із визначенням найприроднішої в кожному випадку форми п'єси, композиційної її структури, з послідовним і логічним наростанням конфліктних зіткнень персонажів і, певна річ, з відграненням діалогів, мовно-образних засобів. Як не раз зазначав автор у статтях про цей жанр і про свою працю в ньому, він щонайменше схильний зводити питання майстерності до «технології» письма. Драматург неодмінно наголошує на значенні теми і життєвого матеріалу, виборі об'єкта зображення, на ролі проблематики п'єси, зрештою, на людинознавчо-суспільній сутності того, що він підносить, поетизує, утверджує своїм словом.

П'єси Л. Дмитерка «Шляхи людські», «Дівоча доля», «Суд серця», «У золотій рамі», «Сенсація номер один» — це художні роздуми про сучасність. У віршованій драмі «Шляхи людські» йдеться про високість службових і суспільних обов'язків, моральних та інтимних взаємин між людьми, про те, що чесність, людяність мають відповідати тій справі, якій служать її герої (дія п'єси відбувається після війни на будівництві гідроелектростанції).

У трагікомедії «У золотій рамі» Л. Дмитерко з неабиякою художньою зіркістю простежує історію життя талановитого художника Сагайдака, що, втрапивши зв'язки з дійсністю, зупинився в зростанні і «тримається» в колі видатних майстрів лише на давно здобутому авторитеті. За влучною характеристикою Насті, дочки і помічниці Трохима Сагайдака, він справді «видатний художник, але вже багато років нічого видатного не робить». Кон'юнктурники ж і утриманці від мистецтва, як-от критик П'ятиокий, його дружина Нонна Сергіївна, Барабанський, Княжич, спритно експлуатують нерезалізований талант Сагайдака, вколисуючи його на хвилях високих оцінок і славослів'я.

Гостро висміюючи утриманство, догматизм, заскорузлість у мистецькому середовищі, автор обстоює непокійливість, дух творчих

шукань, вимогливість до себе. Саме ці риси втілені в характерах художника Кучмія, лікаря Юрченка, які високо ставлять такі якості живопису, як правдивість, поетичність, народність.

У публіцистичній драмі «Сенсація номер один» письменник викриває вовчі закони буржуазного способу життя, його лицемірство й аморальність. У центрі дії слухняний виконавець жорстокої волі правлячих імперіалістичних кіл США пілот Пітер Браун, що після того, як скинув атомну бомбу на японське місто, оголошується «патріотом» і «національним героєм Америки». Але як тільки Браун починає усвідомлювати свою провину перед людством і відмовляється підтримувати офіційне уславлення могутності американської зброї, а отже, й позиції сили, він виявляється непотрібним Америці багатіїв, стає «зайвою» людиною.

У п'єсі сильні антивоєнні мотиви, вона утверджує думку про потребу захисту планети від загрози термоядерної катастрофи.

Як у поезії та прозі, Л. Дмитерко в своїй драматургічній творчості поетизує, підтримує нове, народжуване сьогодні й перспективне завтра. У творах на історичну тематику — народно-героїчній драмі «Навіки разом», у драматичних поемах «Зоря на обрії» і «Первоцвіт» — драматург звертається до тих подій, постатей і соціальних процесів, художнє осмислення яких має животрепетне значення для нашого сьогодення.

Драма «Навіки разом» — твір про тяжкі для України 50-і роки XVII ст., власне ті роки, коли після смерті Богдана Хмельницького генеральний писар Виговський всілякими неправдами захопив гетьманську булаву і відкрив шляхи на українську землю ворогам, повівши справу до ліквідації єдності з Росією.

У п'єсі діють, окрім Виговського, його помічник і противник у боротьбі за владу полковник Лісницький, ватиканський посланець монах-езуїт Данило, польський комісар Беньовський, український шляхтич, дипломат Немирич і герої з протилежного, народного табору — дружина покійного гетьмана Ганна Золотаренко, полковник Пушкар і кошовий отаман Барабаш, російський посол Іван Апухтін, отаман Сірко, інші персонажі.

Твір викликає інтерес своїм громадсько-виховним та історико-пізнавальним звучанням. У ньому відбувається гостра боротьба ідейно непримирених сил, двох таборів протилежних політичних орієнтацій.

Та ось що прикметне й визначальне: в народній драмі відтворюється «мисляча історія», прогресивна на той час і прогресивна на часи майбутні. Ганна кволому тілом пасинкові Юрасю на слова про те, що він не хоче гетьманства, мовить: «Се не тобі, а Україні треба, Щоб сяяло, мов сонце, те ім'я, Яке державу вславило...» Коли ж Ганна чує од нього зневажливе: «Народ — то чернь», вона

й тут відповідає мудро, рішуче: «Не смій уста сквернить, гетьману! Се вихователь твій Та вчитель-езуїт отак тебе зламали, До кволості тілесної додавши і-кволість духу...»

Як втілення народної мудрості і народного ставлення до пекучих проблем доби постає у творі Ганна Золотаренко. Саме вона, отаман Сірко, російський посол Апухтін та їхні однодумці зображені спадкоємцями й охоронцями завоювань, здійснених народом під проводом Хмельницького. Вони збирають сили, щоб порятувати українську землю, пляндровану татарськими й турецькими спільниками Виговського, відстояти єдність України і Росії. «Скріпили дружбу непохитну ми на раді Переяславській,— говорить Апухтін.— Довіку тепер пліч-о-пліч спільно нам іти...»

У «Зорі на обрії» відтворена боротьба славних синів Болгарії в кінці 1875 — першій половині 1876 року, очоленіх видатним поетом Христо Ботевим, проти османського поневолення.

Драматурга приваблюють і захоплюють події та постаті, які справили вирішальний вплив на хід історії. Чи не найяскравіше свідчить про це драматична поема «Первоцвіт», створена до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна.

В ній ідеться лише про три роки (1896—1898) з життя вождя революції, але який це напружений і сповнений драматизму час! Багата тут змістом і «дійсна» дія, і ретроспективно відтворені епізоди з минулих років. В. І. Ленін зображується в ув'язненні і, пізніше, на заслання в Сибіру, в двобої із слідчим та іншими охоронцями прогнилого царського режиму, у взаєминах із Н. К. Крупською, під час зустрічі з подружжям Лафаргів за кордоном, у праці, в роздумах про соціалістичну революцію.

В поемі охоплюється чимало філософських, політичних питань, що поставали перед революціонерами і, найперш, перед В. І. Леніним на рубежі двох століть, напередодні великих революційних звершень пролетаріату під проводом партії більшовиків.

«Первоцвіт» — один з найцікавіших творів у багатій і розмаїтій українській Ленініані. У доробку самого Л. Дмитерка драматичну поему про Ілліча справедливо буде вважати тим ідейно-художнім центром, від якого пролягають лінії зв'язку до багатьох його творів із сучасного народного життя й історичного минулого.

Творчість Любомира Дмитерка — письменника старшого покоління, одного з визнаних майстрів радянської літератури — перейшла нині свій півстолітній рубіж. Його пристрасні, позначені жагою шукань і поступу твори помітно збагачують українську радянську літературу. Маємо на увазі найперш лірику часу Вітчизняної війни, поетичну книжку «Світе мій», драматичні поеми «Зоря на обрії» та «Первоцвіт», трилогію «Міст через прірву» і роман «Останні

кілометри», п'єси «Генерал Ватутін» і «Навіки разом» — ці та ряд інших творів Дмитерка-поета, прозаїка і драматурга належать до талановитих художніх свідчень про нашу буремну добу, про красу і звитяжність трудівника, воїна, борця за мир на планеті, про славних героїв революційного минулого.

Плідне й активне творче життя невіддільне у Л. Дмитерка від життя громадського. Він тривалий час був одним з керівників Спілки письменників України, входить до правлінь республіканської і всесоюзної письменницьких організацій, майже два десятиліття очолює редколегію журналу «Вітчизна». Громадська діяльність письменника, зокрема численні поїздки за кордон у складі урядових і культурно-мистецьких делегацій, а також постійне співробітництво в нашій партійній і радянській пресі, збагачують його художню творчість, її проблематику, її людинознавчий пафос.

У одній із публіцистичних статей Л. Дмитерко, називаючи себе та своїх побратимів по творчості свідками й учасниками найвеличнішої епохи в історії людства, гаряче закликав митців правдиво й схвильовано повідати читачеві про незабутнє, неповторне і вічне в радянській дійсності. Творчість самого Дмитерка освітлена цією важливою і благородною метою.

ІВАН ЗУБ



Поезії

ПОЧАТОК ДОРОГИ

ШТУРМ АРКТИКИ

Екіпажеві «Седова»

Тиха Північ...
Мертва Північ...
Айсберги — немов примари.
Тільки часом розітнуть ніч
Метеори-яничари...

Неспокійний на місткові
Капітан голубоокій:
Хмурить-ломить брів підкови,—
Небезпечний моря спокій.

Грізно віє із норд-осту,
Знає капітан Воронін —
Бути шторму. Гей, матроси!
Від натуги бліднуть скроні...

Та твердий, рішучий голос:
«Повертай кермо, вахтенний!»
Знає море: сивий волос —
Серцем юний і натхненний.

Північ дивна, загадкова...
Сонце зимне, променисте...
Капітан насупив брови:
Треба до мети доплисти!

Гей, коли тут різав хвилі
Пароплав уперто носом?!
Ззаду берег, ззаду милі...
Будьте сміливі, матроси!

Гей, коли полярний простір
Пароплава сизий дим пив?!
На грот-щоглі, стрункій, гострій,
Ніби чайка, в'ється вимпел.

Насуваються тумани
Сивим саваном зі сходу.
Синьоокий капітане,
Переможемо негоду!

Шулить плечі дальній обрій,
Не злякає лютий шторм нас!
Екіпаж міцний, хоробрий,
А дорогу вкаже компас.

Перемігши люті бурі,
Грізні Арктики тумани,
Ми у просторі похмурім
Прапор підняли багрянний.

Тиха Північ...
Зір ракети
Білим маревом повиті.
В бухті сніговим наметом
Десь сліди «Седова» вкриті.

Тут пройшов фатальним кроком
Мореплавець в прірву шквалу,
Ми — під шквалів гул і рокіт —
Арктику завоювали!

На засніженій морені,
Що повз неї повзе глетчер,
Перемоги гімн натхненний
Заглушив боріння течій.

1929

ІДУ!

Іду —
 повз кістяки будівель,
Нових будівель, що ростуть
В масивних переливах, наче ртуть,
А на хребтах — щити покрівель.

Покрівлі — межі верхові,
До них-бо линуть сил пориви,
Що підіймають вперті брили,
Як важкі мислі в голові.

Іду —
 сягаю зором неба,
Б'є пульс, як молот ковалів;
На розворушеній землі
Нову основу класти треба.

Розчавимо рахманний спокій
Ударом мускулястої руки,
Заміним древні вітряки
На вежі димарів високих.

Іду!
 Вгинається земля,
В пологах корчиться країна.
Краса нової України
Мені ввижається здаля.

Вона потужно так росте!
Хай ниці кублища рептилій
Ще скиглять, та вони безсилі,
Бундючне слово їх — пусте.

...Спинився раптом плин думок,
Бо закінчився час перерви.
Напружуємо м'язи й нерви...
Іду —
 настійливо зове гудок.

1930

ВЕСНЯНА УВЕРТЮРА

Така буденна і святкова тема,
Як запах розчину, як звук фанфар,
Як п'ятикутна зоряна емблема
(Багряний заклик на тлі сірих фарб).

Стає рядками вперто у блокноті:
Іде весна! Іде весна!
Це хто зірвався на високій ноті,
Нам будучність відкрилася ясна!

Індустрії потужно грянуть марші...
Іде весна! Іде весна!
На риштуваннях лине пісня наша
Голосна.

Летить, летить, весняні вітровії,
На обрії метляйте дим рудий,
Вливай нам, весно, сили в плани-мрії,—
Вугілля більше! Нафти і руди!

Щоб здибились чутливі діаграми —
Показники нечуваних зростань.
У нас мета, мета не за горами,
Наш стан міцний, наш непохитний стан!

Не вийдемо в святкових ми уборах
Стрічать весну в зелених поясах.
На поверх — поверх, вище, вгору!
Оце тобі од нас яса.

І тільки в неробітний день, у п'ятий
(Тепер в нас, весно, інший календар!),
Ну, хто не рад на сонці погуляти,
В легені стомлені вдихать нектар?

Гей, весно, сонце, більше нам калорій,
Бо це ж у вас не дефіцитний крам!
Щоб з наших рук росли будівлі вгору,
Щоб з наших рук — смерть лютим ворогам!

1930

ПРОЛОГ

Пам'яті І. Франка

На озері гнилім
де взятись буйній хвилі?
Мертвеччиною пахне твань...
І падають листки
зів'ялі та безсилі —
Скалки розтрошених змагань...
Який сміливець

вдарить веслом мислі
і розітне глейку трясовину?
І хто на озері,
де сутінки нависли,
тайфуном збурить
глибину?!
Він проклятий впаде.
Гукне в калюжі крові:
«Я не люблю її
з надмірної любові!»

1930

ФРАНКО В ТРУНІ

Поквапно Львів стирив сліди
Тяжкої царської навали,
Лиш часом ще здригавсь, коли
Громи гарматні долітали.

То під Тернополем ревла
І скаженіла канонада,
Подільські нищила лани
Гірш бурі і рясного граду.

Тоді вмирав Іван Франко,
Скінчилися життя тортури.
Дарма вертілись лікарі,
Безсилями були мікстури.

Смутна тоді була весна,
Земля криваво парувала
І люди юрмились сумні,—
Поета мудрого ховали.

Прийшли вклонитися йому
Із усієї Галілеї;
Лежав покірно у труні
Творець безсмертного «Мойсея»,

Поет, учений, атеїст,
Співець людського поту й праці
В житті ступив останній крок
Без релігійних декорацій.

Віддавши кращих сорок літ,
Труду віддавши серце й розум,
Недугою прибитий, ліг,
Мов ясеневий лист — морозом.

Прийшли вклонитися йому
Із усієї Галілеї;
Як племінь ватр, палахкотять
Його ідеї!

1930

ГЕРОІЧНЕ РЕВЮ

1. ГЕРОІ РЕКОРДНОГО БЕТОНУВАННЯ

Дніпро у хвилях,
Дніпро бурунить,
Берег у млі;
Кості трухляві
Скіфів і гуннів
Лежать в землі.
А десь у плесі,
На дні глибокім,—
Козацький кіш;
Дніпро в бетон б'є
Спиною, боком,—
Герої, жвавіш!
Скоро зміни
Днів перестане
Ламати ніч,
Епоха замінить
Дніпрельстаном
Романтику,
Січ...

Дніпро бетоном
Треба заперти,
Дніпро — в бетон.
За день дві тисячі
Кубометрів
І сотні тонн.

Дужі герої
На правому березі
Ставлять рекорд,
Там, де лежала
Дорога розтерзана
Хижих орд.

Дніпро бетоном
Треба заперти,
Скувати стан;
На зміну вчорашній
Романтиці мертвій:
Дніпрельстан!

2. ДЕЯКІ КОРЕКТИВИ ДО ВІДОМИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Село! В тобі ніколи серцю спочити,
Та й серце мое не просить ремонту;
Село! На ворога зняло мечі ти,
Страхнуло із себе одвічний сон ти.

Навіки зникла «жовта раса» —
Голота, а з нею і злидні разом,
Накипіло ти кров'ю у серці Тараса,
Ти кров'ю змило тавро образи.

Де неписьменне,
елейне, лампадне,
Село здичавіле?
Тепер без хреста ти,
Бог перестав над тобою витати,
У церкві не хори —
збори громади.
В княжих палатах —
агротехнікум.
Крок за кроком
село йде до поступу,
Ступає на сходи культури, техніки,
В соціалізм село йде колгоспами.

Гомін, гомін по діброві,
Гомін поле покриває,
Колгоспники чорноброві
Череслом чорнозем крають.

3. НЕВЕЛИЧКИЙ ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП ТА РОМАНТИЧНЕ ВИДОВИЩЕ

Автор зійшов на Батиеву гору,
Чує, як чуйно чатує ніч.
Ні, не з героями він говорить,
Хоч про героїв знову річ.
Автор не сам, дівча хороше
З ним услухається потайки в темінь.
Автор любити героїв може
І дівчину любить, хоч це й не до теми...
Отже, спинилися ми на горі,
Київ, як кажуть, увесь на долоні;
Та раптом погаснув. У дивній грі
Вп'ялися прожектори в зоряне лоно.
Над головами — що за мара? —
Зорі взялися сквапно рухатись;
Звук обережний пропелера
Пропавав у колах руху десь.
Але прожектор вловить все ж,—
Він простір бере, як вершник манеж,
І в небі блисне розп'яття таке:
На хресті не Христос, а — літаки.
Проте літак атаку почав
І вибух «бомби» над містом зачах;
Та оборона у місті не спить,
«Ворог» до міста не може вступить.
І зав'язались завзяті «бої»,—
Герої пробують сили свої.

...Коли дівча я додому привів,
Батько її мову повів:
«Яка то картина була, зваж,
Як брали ми Перекоп і Сиваш!»

4. ПОСТСКРИПТУМ

У цьому ревію десять смертних гріхів,
Їх критики впишуть на рецензій скрижалі;
По-перше: не видно, щоб автор горів,

У нього захоплення ніби крізь жаль
(Навіщо згадка про Січ, романтику?),
По-друге: дівчина тут не до речі,
По-третє: не обгрунтований злам такий
Од Дніпрельстану до ліричного вечора.
Та й фактів подано надто мало.
Кому замилує очі поет?
А де нові заводи, квартали,
Де шахти нові, де рух уперед?
Але, читачу, у творчій розгоні,
В нестримній розгоні серце куй!
Ти, що вкладав у рушницю долоні,
Долоні обоймів з пальцями куль,
Ти, що у дні оці героїчні,
Яких ніяке ревю не охопить,
Твердо затверджуєш плани зустрічні
І контролюєш пульс епохи;
Ти, що вслухаєшся чуйно, тривожно,
Як наповняються кров'ю артерії,
Тобі найдорожча краплина кожна,
В тканину республіки ти-бо втер її,—
Мене зрозумієш. В обох нас-бо є те
Одчайдушне серце гаряче,
Серце, снагою й вагою позначене
Відповідальної долі поета!

1931

БАЛАДА ПРО СВІТАНОК

О. Довженкові — автору «Землі»

Ніч плазувала
Попід тини.
Хто там іде?
З дороги зверни!
У ночі неписаний
Власний закон —
Чутливий,
Мов стукіт скронь.

Місяця сяйво
Безсиле, бліде...
З дороги зверни!
Хто там іде?
Під тином тіні
Суворі, німі,
Не випорсне з уст
Ні плач, ні сміх.
Утинок холодний
Стискає рука,
Сіріє схід,
Як пола сіряка.
Ніч хилить за обрій
Дірявий кашкет,
Вовком шмигнув
За тин силует.
У просвіт дороги
Врубався клин,
Тверда хода.
Комсомолець. Один.
Крокує, і радість
Груди рве,
Вирує кров,
Шаліє нерв.
Та раптом ляжливо
Шарпнулася ніч
І вибухнув постріл,
Мов зойк і мов клич.
А ранок бадьорий, бо прорвано гать,
Бо трактор виходить межі орать!

1931

ВЕЧІР

Вечір сосюрівський, і вся
Земля в ліричному манто;
Бритвами променів поголився
Вечір весняний. Хто

Не любив у вечорінь
Порвати сутіноків сплетіння

І кинути химерну тінь
В калейдоскоп горбатих тіней?

Уважний місяць аж зомлів,
Впав лисим черепом між зорі...
Вивчав він мешканців землі,
Неначе царство інфузорій.

Увечері, під шум отав,
Чом серце смутою занило?
Не раз, не раз я біль смоктав,
Як промокальниця — чорнило.

Та не схилюсь до синіх трав,
Не буду біль носити довше.
А вечір далі почвалав —
У нього гумові підосви.

Хто не любив у вечорінь
Порвати сутінків сплетіння?
Нехай від мене тільки тінь —
Я ж сам не був ніколи тінню!

1931

СЕКРЕТАР.

Обрій стелиться на небі синім,
Наче стежка, всипана піском...
Ще несміливий, осінній іній
Боязко рипить під каблуком.
Навкруги поволі вечоріє,
Мерехтить стривожена зоря.
Видноколу споконвічний рівень,
Як вогниста райдуга, заграв.
І заграли сутінки просторі,
Геть іще прозорі угорі.
На блідім, тремтливім осокорі —
Відблиски зеленої зорі.
Явір тихо грає на сопілку,
А тополя тягнеться до хмар...

Йде райкому Ленінської Спілки
В чорному бушлаті

секретар.

В нього очі, як у мене, карі,
Безкозирка — на морський фасон,
Він прекрасно грає на гітарі,
Але це, напевне, не резон.
Він іде. Шумує в лісі вечір,
Як світляк, в його руці ліхтар.
Дерева чіпляються за плечі,
Та дорогу знає секретар.
Через ліс, через ярок і далі
Він дорогу знає навпростець...
На деревах зорі посідали,
Хоч до зір вершина не росте...
Скільки в нього планів, передбачень,
Скільки дорогого навкруги!
Він радіє: строки хлібоздачі
Не змогли зірвати вороги.
Він іде. Шумить навколо вечір,
То дорога радісно шумить.
Дерева чіпляються за плечі,
Хиляться і падають на мить.
На деревах, як на реях, зорі,
Кожна зірка кругла, як ліхтар.
Крізь вечірні сутінки просторі,
Там, де грають клени й осокори,
Йде в бушлаті друг мій — секретар.

1934

ОСІНЬ

Сутінки —
Немов скляні
І ніжні.
Я стою
На дальньому мосту.
Піонерка
Біля рейок ніжки
Заросила
В паморозь густу.
Піонерка підбрала ранець...

Осінь. Школа.
Мудрощі наук.
На узліссі сходяться тумани,
Літо бабине пряде павук.
Піонерка
Вилізла на рейку
І пішла, хитаючись, як птах...
В неї, мабуть, батько є старенький...
Мій помер.
А жаль, що сталося так.
Скільки щастя навкруги розлито.
Скільки радості.
Відчуй. Живи.
Осінь сіє паморозь кризь сито
В сухозлітку листя і трави.

1934

ВИПАВ СНІГ

Уночі зайшов до міста холод,
Він приснився людям уві сні...
А на ранок залягли навколо
Паморозь крихка, зірчастий сніг.
Довгі руки з гніздами сорочими
Підняла тополя за вікном,
Одягає хмару, як сорочку,
Заплітає паморозь вінком.
А дебели бурштинові сосни
За Дніпром, де хаші і ліси,
Затягли прелюдію морозну
На різноманітні голоси.
Нелинь дуб, що з металевим листям,
Мідними намистами дзвенить,
Як бракує птахів голосистих,
Треба ж чимось тишу замінить...
Але тиша вивовзає з хаші,
Наче звірі чуйні й боязкі,
Викликає спогади найкращі
Про дитячі мрії та казки.
І за тими мріями змужнілими,
У мороз, у простір, у сніги,

На крилатих лижах полетіли ми,
Сповнені бадьорої снаги.
Швидше вітру, швидше птиць і звірів,
Швидше від сузір'їв і хмарин...
Ми розвієм снігову зневіру,
Що спинила розквіт деревин.
Летимо на снігові замети,
Де під снігом визріва засів,
І летять лисиці, мов комети,
В міжпланетні простори лісів.
Опадає паморозь у лісі...
На галуззі листя вже нема...
І хитається, немов завіса,
До дерев підвішена зима.

1934

ЦЕ БУЛО НА СВІТАНКУ В СТЕПУ...

Жайворонки вилітають,
Міряють висоти,
Жайворонки відчують
Дальні перельоти.
Ходить осінь, рання осінь,
По степах зелених,
Квітнуть квіти у волоссі
В моєї Олени.

Подивись, Олено, навкруги,
Як парують скиби при дорозі,
Тут мої вгризалися плуги
У пахучий і хрусткий чорнозем.
Подивись, як сонце з-поза хмар
Проростає променем угору.
Бродить сірий і густий туман,
Де Дніпро вливається у море.
Там чорніє у тумані порт
І, прибита бурею прибою,
Риба б'ється об дубовий борт
Нерозсудливою головою.
Звідти йдуть увсебіч кораблі
Графіками міжнародних зносин,

Славу нашої хороброї землі
На червоних прапорах розносять.
Славу наших героїчних битв
І минушини неумирущий рокіт...
Про минуле я б сказав, якби
В маршах тих мої лунали кроки.
З-поміж мужніх лєнінських синів
Я, повір, достойним був би сином;
Ти пройшла б крізь тюрми і Сибір
Дівчиною з «Юності Максима»!
Хочеш, квітів я тобі нарву,

Іх з росою принесем додому,
Хочеш, пісню я тобі нову
Заспіваю на мотив знайомий:

«Ой з-за гори кам'яної
Вилітають зграї;
То не соколи, не птахи —
Літаки літають.
Ой які шляхи просторі
З всесвітом віч-на-віч,
Навзбіч кидаються зорі,
Падають обабіч.
Попід сині небосхили,
Де вітри шалені,
Там здіймаються на крилах
Я й моя Олена!
Понад степом, понад гаєм,
Понад височіні
З літаків на степ лягають,
Як од птахів, тіні...
Як не мчатись нам у світі
Дальніми шляхами?
Ось лежить покірний вітер
У нас під ногами...
А з-за гори кам'яної
Вилітають зграї,
То не соколи, не птахи —
Літаки літають!»

З літаками, ворогу навпір,
Коли треба, підемо за обрій.
По заслuzі ділимо навпіл
Ми з батьками славу і хоробрість.
По заслuzі ми берем любов,
Як здобує, вимріяне право!

...Але ти стомилася, либонь,
Постелю пальто я на отаву...
Сходить сонце. Ти приляж, спочинь,—
Не заснула ж ти цієї ночі;
Я за спільного життя почин
Поцілую зеленаві очі.
Сходить сонце, і парує степ
Над Дніпра крутими берегами...
Тихо так, що чути, як росте
Моріжок, прив'ялений вітрами.

1934

ПОЕТ І АРХІТЕКТОР

Від вокзалу до Дніпра і далі,
За широким велетнем Дніпром,
Від зірок лягли горизонталі
Крізь світи й століття, напролом.
Ні, не спиться... Я та архітектор
Йдемо поруч простором нічним;
А над містом зводиться прожектор,
Оживають обсяги під ним.
Гру заводять обсяги над нами,
Де звисають риштувань вінки;
На світанку з ніжними піснями
На роботу йдуть будівники.
У безсонні зроджені проекти
В просторі пливуть, мов кораблі;
Їх в уяві бачить архітектор,
Обриси їх майорять в імлі.
По риштунках він іде угору —
Запах вітру й свіжого вапна,
Запах цегли, висоти, і поруч —
Вся замрія, зміряна до дна.
Все знайоме. Привітає сонце
Архітектор твердо на ногах;
Ібсенівський будівничий Сольнес,
Ти таких висот не досягав!
Я стою. Ні мріями, ні снами,
Радість ця не звідана ніким.

На роботу з нашими піснями
На світанку йдуть будівники.
І вривається ранковий вітер,
Навстіж розкриваючи серця;
Найпрекрасніша судьба на світі —
Це судьба конструктора й творця!
Бо в шуканнях зроджені проекти
В просторі пливуть мов кораблі,
Біля них поет і архітектор —
Два співці Радянської землі.

1935

ПАРАД У КИЄВІ

Од вітрів свіжіють небосхили,
Тільки хмари вже важкі, як ртуть,
А в каштанах стільки тої сили,
Що, здається, вдруге зацвітуть.
І тополі, сповнені снагою,
Виростають вгору на очах,
Бо нема сьогодні супокою
Ні в природі, ні в моїх рядках.
Бо сьогодні, кажуть, сонце навіть
Теж раніш, ніж треба, підвелось
І в осінню золотисту павідь
Закидає промінь, як весло.
І той промінь падає на лица
Мужніх і схвильованих людей, —
То святкують Жовтень у столиці,
То в шерехах молодість іде.
Ми проходим, воїни плечисті,
В нас шерехи — викувана міць.
Зводяться знамена урочисто,
І гримить гучних оркестрів мідь.
Рве знамена вітер, бешкетує,
Налітає вихором здаля,
Б'ється так, що ми ногами чуем,
Як покірно крутиться земля.

1937

МОЛОДІСТЬ

Буває так: вже листя опаде —
Відкритий навстіж сад стоїть на вітрі,
А пізні яблука звисають де-не-де,
Гнучи покриті памороззю віти.
Чи хочеш ти, щоб почуття мое
Отак звисало яблуками пізніми,
Щоби тужливою звучало піснею
Те, що для інших молодістю є?
Встають навкруг озорені й зігріті
Сади моїх республік і підсонь,
І вітер хвацько обіймає віти,
І стелиться густий туман, як сон.
А прийде північ — і сади дзвенять,
Лиш садівник їх може зрозуміти.
То листя дихає. Кора скрипить. Вона
Насилу держить обважнілі віти.
Іде світанок, і співає сад,
Налиті соком, набрякають біла,
У зазубнях, як біла кров, роса,
Де плідний сорт садівники щепили.
Це молодість моя, озорена й зігріта,
Дзвенить, співає і підводить віти
Назустріч сонцю. І моїм плодам,
Як пізнім яблукам, звисати я не дам!

1937

ПРАВО САДОВОДА

Скільки тут і зелені, і сонця —
Там, де крони не такі густі.
Круглі і малесенькі віконця
На мережку роздробили тінь.
І лежить вигадлива мережка,
І літають бджоли і джмелі,
І сідають горобці на стежку
Галасливі, милі і малі.
І здається, що сама природа
Здобула тут незалежність прав.
І здається — тут ніколи, зроду,

Спокою ніхто не налякав.
Та виходить дівчина на стежку,
Може, в неї соняшник в руці,
Бо за нею невідступно стежать
Хитрі та підступні горобці.
Дівчина на них і не зважає:
Хай ведуть свою зухвалу гру,
Серце раде щедрим урожаем
Слив і яблук, абрикос і груш.
Вкриті яблука восковим потом,
Сливи — соковиті і рясні.
Так ростуть варення і компоти,
Де співають птахи голосні.
Рай, та й годі. Дівчина ж уважно
Деревину кожну огляда,
Деревину, залюбки посаджену,
Деревину, плекану в садах.
І знаходить чималі дефекти,
Навіть нерентабельні сорти.
Там, де бачать лиш красу поети,
Дівчино, природу бачиш ти.
Ти вриваєшся в життя жадобу.
І тремтить стривожена краса,
І по праву ти береш на пробу
Кожне дерево і кожен сад.
Бо тобі підкорений той сад,
Ніжна, хлорофілова краса,
Бо тобі підкорена природа,
Бо ти маєш титул садовода!

1937

БІЛОРУСІЯ

Ядучим зіллям, тернами покриті,
Лежали багна, де прогнилі пні
Вночі світили, як могли світити
Холодні, неприкаяні вогні.

Так папороть у казці розцвітала
Блідим та незгасаючим вогнем,
І дівчина край озера співала
Про воїна, що вславився мечем.

Як він навідмаш ворога рубає,—
Сопілка в лісі грає-приграє,—
Буланий кінь по мочарях ступає,
Неначе тут йому дорога є.

Дівча захоче — стежечка проляже
Від неї к серцю вершника того,
Але й найближчий подрузі не скаже
Про те, як любить вірного свого.

Вона вплете волошку в косу русу,
Над озером схилившись голубим.
І віковічна пісня білоруса
З журбою пропливає, наче дим.

Та іншу пісню люди заспівали,
Коли народ на ворога пішов.
Тоді холодну землю зогрівали
Проміння волі й партизанська кров.

Від озера Освійського до Случа
Лунає пісня радості тепер,—
То Білорусія оновлена, квітуча
В сузір'ї одинадцяти сестер.

І серце в грудях, як сопілка, грає,
І воїни мечів гартують сталь,
І дівчина край озера співає,
Та зникла з пісні вікова печаль.

1938

ПРЕДТЕЧА

В диму і полум'ї лишилась рідна Троя,
Де пролилась гаряча кров людей.
Світ за очі помандрували троє:
Вергілій, Котляревський та Еней.
Чого вони у тих морях шукали,
Яких земель, видовищ і пригод?
Шляхи полтавські навкруги лежали,
В ярмі кріпацькому стогнав народ...

Чому ж тоді з приишкої Полтави
До диких скель химерний шлях проліг?
Бо знав поет: лиш той достойний слави,
Хто ворога в двобої переміг.
І, осідлавши римського Пегаса,
Він знав — мандрівці вже нема кінця.
Він чув ходу великого Тараса —
Апостола, пророка і співця.
Мов Трої прах, уламки Січі впали,
Мов кров звитяг, тече кріпацький піт,
Та в чорну ніч, тривожну ніч Купали,
Шукають люди папороті цвіт.
Нехай ідуть, шукають знову й знову
Той віщий цвіт удень і уночі...
Хай цвітом тим співця розквітне слово,
Що загартує праведні мечі.
І він, піт з приишкої Полтави,
Нам дарував свій іскрометний сміх,
Бо знав: Еней за те достойний слави,
Що злигодні найтяжчі переміг!

1938

ПАМ'ЯТНИК

Лягли тумани з Фінської затоки,
Пером пташиним скріб чиновний люд.
Столиця півночі немов чекала, доки
Не поведе її на осуд і на суд
Оцей кріпак. Спинившись над Невою,
Дніпрові кручі згадував Тарас
І трепетною, щирою рукою
Благословив натхнення. В добрий час!
Хоч знав — судилась путь йому терниста,
Та не здригнула у співця рука,
Пригадувалась мужність декабриста,
І жив у серці гнів Залізняка.
Підводились Зимового палати,
Та інший вид перед поетом став:
Шумів садок вишневий коло хати,
І подорожній у саду ридав.
То був поет. Його думки і мрії.
Його чуття. Його пророчий спів,

Що у народі збуджував надії,
Що до свободи кликав кріпаків.
Прослалась путь. Не збочити ніколи!
Хоч би ціною власного життя
Йти вперед. І злим очам Миколи
Не бачити покори й каяття!
Тече Нева. Тече Дніпро у море.
Пройшли часи. Що ж бачимо тепер?
Хто, як живий, з нащадками говорить?
Хто вічно житиме, а хто навек помер?
Чиє ім'я ми чуємо навколо?
Ось парк схилився вітами до нас —
На місці імператора Миколи
Підвівся з бронзи вилитий Тарас.
Живи, поете, в бронзі і граніті,
Живи, поете, в пам'яті людській,
Живи в піснях, живи у «Заповіті»,
У слові праведнім, у славі віковій!

1939

* * *

Скінчився день. Іде початок ночі.
В широкому долі, в галицькому Розточчі,
Серпанком сутінки вкривають Львів,
І темрява лягає між горбів.
Та лиш на мить. Виходить чарівник —
Магічну палицю угору піднімає,
І раптом світло в склі прозорім сяє,
А він вже далі, вже за рогом зник.
Простий ліхтарник, будить він в мені
І подиву, і задрощів чуття.
Погляньте-но, які за ним ясні
Стежки людського щастя і життя.
Коли б мені отак в людських серцях,
Як у скляних прозорих ліхтарях,
Поезії світити сяйво чисте,
Піднявши вгору слово променисте!

1939

СЛАВА

Росла і кріпла повінь світанкова,
Замерхтіла у Дніпрі вода.
Підводилася слава Богунова —
І через триста років — молода.
Коли в похід ішла богунців лава,
За ворогами гналась навздогін,
Тоді дзвеніла над землею слава
І піднебесся зводилось, як дзвін.
То юність Щорсова. Права й закони,
Які диктує лиш єдиний час,
Коли криваву піну мечуть коні
І в сідлах слави колихають нас.
То юність Щорсова. Гримить донині
Вона не гаснучи. Гримітиме віки!
В лісах Прибалтики, в зеленій Буковині
Пліч-о-пліч стали щорсівські полки.

1940

ЗАКЛИК

Двері навстіж! Ти з дверей виходиш,
Ти ідеш до мене навмання.
Край дороги ти мене знаходиш
У кристалах сонячного дня.

У скляній прозорості, в металі,
Що з землею з'єднує блакить,
Ми з тобою помандруєм далі,
І нікому нас не зупинить.

Ми відкриєм обрії, мов брами,
Глянь, як рястом поросла земля,
Друзів привітаємо листами
І дістанем відповідь здаля.

Відповідь з верхів'їв Чорногори,
З Чорномор'я, з берегів Кури...
Стали рівно на шляхах просторих,
Мов дороговкази, явори.

І тремтить їх листя, як у грудях
В нас тремтять схвильовані серця.
Серце теж дороговказом буде,
Доки шлях цей прийде до кінця,

Доки не завершиться дорога
До ясної нашої мети...
Двері навстіж! Доле моя строга,
Будь мені супутницею ти.

1940

ВЕСНА

Від самої Махачкали
Прийшла до нас весна.
Не пам'ятаю вже, коли
У Каспії такі були
До Мангишлаку аж вали
І просторінь ясна.
А від Дербента до Баку
Пустельний суходіл
Спиняв навалу гір важку,
Що, повисаючи в стрибку,
У прикаспійському піску
Ламалася навпіл.
Від самої Махачкали
Весни ішла луна.
Вітри назустріч нам гули,
В пісках верблуди залягли,
Та тільки квіти не цвіли.
І все ж була весна!
А на крутих вершинах гір,
Як срібний панцер, сніг.
На ньому грає відблиск зір,
Та ти дивися і не вір,
Що то зима і що твій зір
Ввести в оману міг.
Бо з самої Махачкали
Прийшла до нас вона.
Хоч квіти в долах не цвіли,
Та очі у дівчат були
Такі, що ми сказати могли:
Весна прийшла, весна!

1940

ПРОЛІСКИ

Пам'ятаю галицьке узлісся
І дитинство стоптане моє.
Де б не був я — в Києві, в Тбілісі,—
Перша провесна життя встає:
Прозвучали постріли стократні,
Завмирили стогони у млі,
І цвіли під вибухи гарматні
Проліски на збуреній землі.

1940

ПАВЛІНЕ

Йде весна. Для тебе небезпека.
Йде любов, і серця не мине.
На крижані урвища Казбека
Дивиться бентежна Павліне.
Чи сніги не станули на схилах,
Чи не чути стуку копита,
Чи орел на розпростертих крилах
В придорожню саклю не зверта?
Чи опівночі не снить чинара
Тими снами, що єднали їх?
Налітають спогади, як хмара,
Що покійно стелиться до ніг.
Може, більше милого не буде?
Може, завтра прилетить орлом?..
Наливаються дівочі груди
Теплим материнським молоком.

1940

ПОЕЗІЯ

Від Кури несем привіт Севану —
Пісні наддніпрянської слова.
І виходять з мцхетського туману
Руставелі і Саят-Нова.
Люті араратські вітровії...

Та душа поезії знесла
І гарячий подих Візантії,
І холодний дотик ремесла.
Казку діда слухає малеча.
Дівчина всміхається до нас
І несе на обважнілих плечах
Джерелом наповнений карас ¹.
Затишок рибальської оселі,
Грузії й Вірменії вино.
У Севані злякані форелі
Падають на мармурове дно.
Дзвін меча і працьовитість плуга
Борозну проклали між руїн.
Мелодійну розповідь ашуга
В сейфах береже Ечміадзін ².

1940

ЛЕГЕНДА БЕБРИС-ЦИХЕ ³

В тісному колі друзів ми надвечір
На горб Нацхорі сходили. Арагва
Внизу шуміла. Це було до речі,
Бо всю дорогу нас томила спрага.
Та ми знайшли питво і погасили
Жагу вином з джерельною водою.
До нас верталися потроху сили,
Відняті спекою і довгою ходою.
Чимало ми узгир'ями блукали —
Поганські храми та будівлі Мцхета
У вірш просилися і ожили рядками,
Що снилися картвельському поету,
Що ними марив ніжний Руставелі
І невгамовний, гнівний Чавчавадзе.
Цвіли чинари на гранітній скелі,
І крони їх збирали, наче вази,
Росу і зір далеких мерехтіння.

¹ Жбан

² Стародавній монастир, тепер державне сховище цінних рукописів у Вагаршапаті біля Єревана.

³ Старовинний замок у Мцхеті біля Тбілісі. В перекладі — фортеця-мати.

Мій друг, картвел, у ці хвилини тихі,
Обвівши зором замчище й каміння,
Нам розповів легенду Бебріс-Ціхе:
«Коли на Картлі хлинула навала
Хозарського дикунського розбою,
У цьому замку сльози проливала
Шушан, відома вродою ясною.
Царівна знала: полчище вороже
Зламало опір і не має впину,
Тепер ніхто вже з витязів не зможе
Мечем оборонити батьківщину.
І Картлі буде сльози проливати,
Не буде їй нізвідки слова втіхи,
Впаде зруйнована і ця Фортеця-мати,
Цей красень замок, гордий Бебріс-Ціхе.
Та що ж, коли така судилась доля!
Шушан собі сказала: «Будь що буде!
Тобі неволя і мені неволя!
До тебе, земле, я притисну груди,
Ми будем разом плакати — й невже тут
Не виростуть криві колючі терни?
Хай від Кури до сніжного Душета
Не пройде ворог і назад поверне!»
Та ворог не спинився над Курою,
І вже в Нацхорі степові ржуть коні.
Й Шушан, відома вродою ясною,
Віднині у хазарському полоні.
Не як рабиню дівчину, як рівну,
Приймає полководець у наметі.
Промовив: «Чув давно я про царівну,
Що сонцем сяє у старому Мцхеті».
І він руки красуні чомно просить
В наметі сірім, де фортеця-мати.
І каже: «Що ж, навоювались досить,
Тепер додому час нам повертати.
Поїдеш з нами, будеш за дружину,
В степу широкім вродою засяєш
І знай, що цим любиму батьківщину
Від нашого полону визволяєш.
А як не схочеш — будемо жорстокі!»
Але Шушан погодилася швидко.
Порожні вже узгір'я крутобокі —
Наметів сірих більше там не видко.

Ідуть війська поволі до кордону,
Попереду — Шушан і полководець.
Підводься, Картлі, звільнена з полону,
Шуміть, Кури й Арагви вільні води!
Та ось кордон, і зупинились лави
На відпочинок. Дівчина всміхнулась
До рідних місць, до днів геройства й слави
Вона очима й серцем повернулась.
В серпанку ніжнім гори і долини,
Верхи в снігу, підгір'я в диких травах.
Народ воскресне, й чоло батьківщини
Вінком оздоблять подвиги і слава.
Тоді вона до вуст притисла руку,
Спокійно з персня випила отруту.
Всміхаючись крізь сльози і крізь муку,
Шушан упала в придорожню руту...»
...Він розповідь скінчив, немов замкнувши
Старого замку вікопомні двері.
За річкою, на пагорбі, заснувши
Довічним сном, білили мури Джварі —

Монастиря того, що у поемі
Оспіваний у Лермонтова, в «Мцирі».
Поволі й мури поринали в темінь —
Тих давніх днів останні свідки щирі.

Ми глянули навколо й зрозуміли,
Яку любов людина в серці носить,
Коли вона, міцна душею й тілом,
Спокійно смерті, як пощади, просить.

1940

ГРОЗА

Весна, як вірш, у творчій спразі
Спиває образи й слова,
У громовинному екстазі
Свій розквіт Київ заховав.
Дніпро, прорвавшись понад міру,
Аж розгубився сам не свій,
Вже барельєф на стінах сірих

Зарухався, немов живий.
І одлиск грому щохвилини,
Як спирт на вогнищі, горить,
Він розбіжиться і полине,
Згубивши електричний ритм.
Він упаде, як шум прибою,
На вулиць і домів ряди,
Зросте зеленою травою,
Засне краплинами води.
Гнучкий і моторошний струмись
Вершину береста знесе,
І райдуга продемонструє
Ні лук, ні серп. Ні те ні се.
І розцвітуть за узбережжям
Дніпро, і гори, й горизонт,
Просуне в шторі обережно
У шпару паросток вазон.
Озоном і грозою квітень
Пропах, всмоктавши з буйним днем
І гуркіт грому, й запах квітів,
І трави, зрошені дощем.

1940

ВЕЧІР

Мов щогли, піднялись тополі.
Погоня? Втеча?
Куди біжить, куди чвалає
Цей сизий вечір?
Як білі паруси — акацій
Медові крони.
Мов маяки — дубів столітніх
Важкі колони.
Будинків кораблі незграбні
Не знати звідки
Пливуть, як подорожей наших
Постійні свідки.
Десь у морях спокійний місяць
Колише воду;
А в лісі соловей коханій
Пісні заводить.

І серед вечора, в тумані,
Синіє Київ,
Що для гостей з усіх усюдів
Принаду криє.

1940

ФРАГМЕНТ

Дніпро ніколи не засне.
Йому заснути — вище сил,
Як сонце піднялось ясне —
Вітрила вкрили небосхил.
Як сонце зникло вдалині —
Супрутний вітер хвилі рвав.
І місяць сів на міліні,
Зелену воду чарував.

1940

ДНІПРО

Прохолода на Дніпро лягла,
І останнє сонячне проміння
Падає на кручі і каміння,
На ребро кленового весла.
Піднебесся вечора прозоре,
Неосяжне зоряне шатро.
По землі й по небу плив Дніпро
В дальній обрій, мов у Чорне море.

1940

КИІВСЬКИЙ РАНОК

На вкрите росою узлісся
До місяця вийшов заєць,
Він бачив, як трави колишуться,
Як тиша з дерев сповзає.

Їх потім зібралось багато —
Сірих, пухнастих і милих,
Довго вони сиділи,
Між себе про щось говорили.
Потім зайці сховалися
В шумі торішнього листа,
Місяць білів, проколотий
Довгим, гарячим вістрям.
То виступало сонце
На землю, на води, на небо.
По стінах стрибали зайчики
Інші — такі, як треба.
Ранок в'їжджав у місто
З-поза Дніпра, від Слобідки,
Трамвай, мов гримуча примара,
Промчався не знати й звідки.
Літак підіймався угору,
І птах вилітав, як годиться,
А сонце вже золотило
Верхів'я Пущі-Водиці.
До Боярки мчали ваґони
Вантажні і пасажирські,
Гудки шматували тишу
За семафорами близько.
Дніпром посувалися баржі
З плотами намоклого лісу
Крізь мряку, що понад рікою
Повисла, як сіра завіса.
На березі екскаватор
Скрипів горбатим краном,
Він прочищав дорогу,
Якою їхав ранок...

1940

ЗНАЙОМА

Я тебе щоранку зустрічаю.
В різні сторони шляхи лягли.
Гляну я на тебе — і не знаю,
Чи всміхнешся ти мені коли.

Бо людські дороги невідомі,
Нерозгадані прийдешні дні...
Бо тобі я зовсім не знайомий,
Ти ж знайома й дорога мені.

1940

ВТРАТА

Пам'ятаєш, як, бувало, ти мені
Стежку переходила вповні,
А тепер чомусь не хочеш ти
Навіть з відрами порожніми пройти.
Пам'ятаєш: тільки позову —
Ти ідеш весела, наяву,
А тепер не хочеш ти мені
Появитись навіть уві сні.
Пам'ятаєш: як, бувало, йдеш,—
Вулиці моєї не минеш,
А тепер я сам до тебе йду,
Та того, що втратив, не знайду!

1940

НЕГОДА

Шматок паперу. Кілька літер,
Таких знайомих. Це ім'я.
Твоє ім'я. На дощ, на вітер,
На осінь вибігаю я.

Негоду цю, важку, непутню,
Прийму я серцем і збагну.
Тебе згадаю — незабутню
І нерозгадану весну.

1940

ДАЛЕЧІНЬ

Мов римські цифри, схрещуються тіні,
І вечір з них початок свій бере.
Доступний зору вимір далечіні
Нас кличе йти все далі, все вперед.
А ще сильніш заманює і кличе
За обрієм простерта далина.
Той клич її, та пісня таємнича,
Як дальній дзвін, у просторі луна.
Отак і ти — небачена, незнана,—
Як сон, як спогад, як уява ти,
Та ти одна по-справжньому кохана,
З тобою б тільки в далечінь іти.

1940

ДОЛЯ

Можливо, я занадто перебільшив
Твій розум, серце і твою красу.
Та в сповіді оцих ліричних віршів
Незайманим твій образ пронесу.
Помітив я таку незламну волю
В твоїй маленькій стиснутій руці,
Що я ладен свою примхливу долю,
Себе всього віддати в руки ці.
Мені здається, що згубив я спокій,
Число ночей і послідовність днів.
Без тебе я — мандрівник одинокий
На перехресті чотирьох шляхів.
Без тебе я — мов явір серед поля,
Що тужить там по висохлій ріці.
Бо я увесь — доріг примхлива доля
В твоїй маленькій стиснутій руці.

1940

КАРПАТСЬКИЙ ОБЕЛІСК

На перехресті двох крутих стежок,
В живих гірляндах жерепу гірського —
Високий камінь. Ми спинили крок,

Щоб мить яку спочити біля нього,
Та залишилися надовго там.
Пильніше глянувши, ми камінь той пізнали,
Той обеліск, що був гніздом орлам
І під яким вовчиці ночували.
Сюди приходив літньої пори
Поет, що в серці ніс тривогу й жалі,
Як той Мойсей з Сіонської гори,
Хотів здобути звідси він скрижалі.
Іван Франко. Цей підпис. Ці слова!
Ця дата давня, та ніким не стерта...
Оленями столочена трава.
Стара смерека, бурею роздерта...
Син мудрого сільського коваля,
Він тут ступав, він тут знаходив спокій,
Бо тут орлів, поетів тут земля,
На скелі цій, на цій горі високій.
Вона сягла найвищих верховин,
Вона вінком увінчує Карпати,
Сюди не дійде з темряви долин
Ні смерть, ні морок приводом горбатим.
Тут вічне сонце щедре і ясне.
Орли тут гріли виламані крила.
Тут кров не згусне, серце не засне,
Тут світу плідна, вистояна сила.
Сюди, до сонця, простору й тепла,
Де зілля віще і цілющі води,
В оселю мавок, у гніздо орла,
Він друзів і порадників приводив.
Виходьте з днів тривоги і журби,
Звитяжці слова, лицарі народу,
Принісши втому, й виснагу походу,
Й гарячу кров на стягах боротьби!
Вас кличе він. Вас кличе Каменяр.
Він хворі руки вгору підіймає.
Вони тремтять. В очах палає жар.
Та сонце руки й серце зігриває.
На друга клич достойні друзі йдуть —
У царство гір, на простір верховинський,
В далекий шлях, у несходиму путь,
Йдуть Леся Українка й Коцюбинський.
Ще здалеку ми пізнаємо їх,
Розмови чуємо слова іскристі,
І співрозмовникам паде до ніг

Тверде й дзвінке столітніх буків листя.
І ми на згадку про щасливий день,
Про зустріч цю, нехай лише в уяві,
На обеліск шанобливо кладемо
Вінком чуття прості і нелукаві.
Ім'ям і правом нашої доби
Вітаємо вас, каменярі народу,
Що знали втому, й виснагу походу,
Й гарячу кров на стягах боротьби.

1940

КАМІНЬ ДОВБУША

Гранітних скель замки незламні,
Суша імшедь — мов ржа століть.
Коло дороги, біля Ямни,
Суворий пам'ятник стоїть.
То камінь Довбуша. На ньому
Сокир і громовиць сліди.
А поруч з ним, як гуркіт грому,
Шугання піни і води,
І шелест буків понад Прутом,
І зеленава мідь смерек...
Тут сонце, в день влетівши прудко,
Ще швидше поринає в смерк.
Бо міра дня — трикутник неба,
Затиснутий між трьох вершин,
Така мала, що більшу б треба,
Щоб нам дійти до полонин.
Щоб сівши там, навкруг багаття,
Поміж гуцульських пастухів,
Пізнати мужність і завзяття
Палких сердець, гарячих слів.
Щоб там, на дальній полонині,
Куди сливе два дні іти,
Ожив той камінь, що в долині
Йому поставили брати.
Брати і друзі... Сірий камінь,
Що славу Довбуша беріг,
Він тут стоятиме віками,
Неначе вічності поріг,

Неначе ствердження любові,
Бо Довбушеві мста і гнів
Живуть в народі добрим слові
І в лихослів'ї ворогів.
А ми, засівши круг багаття,
Пізнаєм істину життя:
Хто знав любов і знав завзяття,
Той не зазнає забуття!

1940

ГОРГАНИ

Ви, як Вернигора у славному бою,
Хоч в назві вашій музика органів.
Як між двох військ, я між хребтів стою —
Гуцульського Бескиду і Горганів.
Але Бескид відходить в далечінь,
Він силу з вами міряти не хоче.
Вже заховалася його незграбна тінь
За морок хмар, за неприступність ночі.
Сховати ж вас не можуть ні на мить
Ця темінь хмар, ці голубі тумани.
Завжди для мене музика звучить
У назві вашій, в слові цім: «Горгани»!
Бо ви — як вірш, як той найліпший твір,
Що у свідомості, у серці визріває.
Ще не зродився він, та сподівайся й вір,
Що вже в твоїй душі його слова є.
Ви, як Вернигора, немов загін бійців,
Бо дужчих велетнів немає від Горганів.
Як в творі тім — так в гордій назві цій
І зброї дзвін, і музика органів.

1940

ВЕСЕЛКА НАД КОСОВОМ

Тільки виїхали з Дори,
Зникли враз ліси і гори,
Та ми їхали навколо

Через села, через поле,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
Щоб не їсти і не спати,
Та об'їздити Карпати,
Щоб летіти швидше птиці
З Черемошу до Бистриці,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
Де взялася люта злива,—
Доля ж наша нещаслива!
Вітер свище, вітер вие,
Виїжджаєм з Коломиї,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
Гучно б'ють об скелю громи,
Ходять лісом буреломи,
У тривозі, у болоті,
Поминаєм Заболотів,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
А веселка з нами поруч:
І ліворуч і праворуч,
Круто вигнута дугою,
Простяглася над горою,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути,
Ми до неї: «Не гнівися!
Добрим словом озовися!
То будемо раду мати,
Де маємо ночувати,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути».
І веселка не гнівилась,
Ще ясніше засвітилась,
Ще яскравіше засяла,
Нам дорогу показала,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.

МИСТЕЦТВО

Чи просто з серця вирросло воно,
Чи з тої пісні, що в собі ховала,
Як щедре віно — золоте руно
Вогнів, надій і мрійних снів Купала.
З-за Черногори йшла купальська ніч,
Як Черногора чорна і могутня,
В її піснях, у мареві сторіч
Ввижалась людям доля їх майбутня.
Була ця доля темна і журна,
І долю цю недолею назвали,
І не було ні віна, ні руна,
І папороть не квітла на Купала.
Та не покинули шукати цвіт
Зубожені, знедолені гуцули,
За океан пливли, в далекий світ,
А й там серця співати не забули.
Бо що їм світ і що їм океан,
Коли душа безсмертна у співцеві,
І з шумкою не розлучавсь аркан,
І віщі твори снились різьбареві.
Натруджені вертались до Карпат
І падали від втоми і нестями,
Щоб друга друг і побратима брат
Знов підіймав купальськими піснями.
І знову йшли вони на битий плай,
Де жереп ріс колючими кущами,
Де папороть, любисток і розмай
Їх вабили повір'ями й піснями.
В Карпатах бачив я того митця,
Що папороті цвіт зірвав рукою,
Тому такою вірою оця
Зоря горить, оздоблена різьбою.
Ночами він при свічці працював,
Крізь темінь долю бачивши майбутню,
Натхнення, вміння, почуття вкладав
У ту різьбу — у зірку п'ятикутну.
І твердо знало серце різьбаря,
Що дочекається тієї днини,
Коли зігріта творчістю зоря
Засяє над бескеттям Верховини.

Чи просто з серця виросло воно,
Чи з тої пісні, що в віках почата.
Горить мистецтва золоте руно,
Як скарб купальський, в чарівних Карпатах.

1940

АРКАН

Як Пруту водоспад,
Як Черемошу плин,
Як пісні вільний лад,
Як вітер з верховин,
Як провесни струмок,
Що б'є з верхів Горган,—
Такий наш є танок,
Такий наш є аркан.
Як громовиця з хмар,
Як тихий шум сосни,
Як топірця удар,
Як відгомін луни,
Як вихору клубок,
Що родить ураган,—
Такий наш є танок,
Такий наш є аркан.
Як джерело розрад,
Як веремія втіх,
Як плетиво принад,
Як молодості сміх,
І як гуцула крок,
І як гуцулки стан,—
Такий наш є танок,
Такий наш є аркан.

1940

ОСІНЬ

Пойнялися буки
Барвою розлуки,
Налітають круки
На пожовклий ліс.

Полонинську руту
Памороззю скуто,
І в долину Пруту
Осінь хтось приніс.
Чи вона з вітрами
Перейшла лісами,
Відчинивши брами
В буряний полон?
Чи сама з'явилась,
Інеєм покрилась,
Чи мені приснилась,
Як бентежний сон?
Проминуло літо,
Облетіли квіти,
І в цілому світі
Осінь настає.
Може, так і треба...
У хмаринах небо...
Я іду до тебе,
В груди вітер б'є.
А в душі тривога:
Неблизька дорога
До твого порога...
Снігом замете!
Може, так і треба...
Хмареніє небо...
Я іду до тебе,
Сонце золоте!

1940

МУЗА В ШИНЕЛІ

ВІЙНА

Її ми не такою ждали
І навесні, і восени,
Вже в ході бою пізнавали
Ми несподіванки війни.
Як прокидались полустанки
Крізь сизий тополиний сон,
У літню ніч прорвали танки
На суходолі наш кордон.
У Києві зів'яли квіти,
В печалі трави полягли,
Як «юнкерси» і «месершміти»
Над нашим містом загули.
Ми поклонилися оселям
І усміхнулись матерям...
Нам сняться вигорілі села,
Та краще б снів не бачить нам!
Гойдаються над нами віти,
Блукають степові вітри,
І «хейнкелі» і «месершміти»,
Підбиті, падають згори.
І вже така вона, якою
І навесні, і восени
Її чекали,— в ході бою
Відкрився нам закон війни.
Ми уявляли образ бурі,
Та зовсім не така вона,
У дні тривожні і похмурі
Б'є лихоманкою війна.
І, рукоятку автомата
В мороз стискаючи в руці,
Ми знаєм: Батьківщина-мати
Глядить на нас в хвилини ці.

1941

ХУСТИНА

Сусіднє село догорало,
Ми з вашого вийшли села,
Розпечена злоба металу
Над нами в повітрі гула.
І серце запеклою кров'ю
Сушило нам спраглі вуста.
Ти плаття домашнього крою
Тоді одягла неспроста.
Виходила ти за ворота,
Хустину тримала в руці,
Ішла ар'єргардна піхота,
В боях почорнілі бійці.
Ти, вгору здійнявши хустину,
Востаннє всміхнулась бійцям,
І з тої пори — до загину —
Зробилася рідною нам.
Яка твоя, дівчино, доля?
Які твої ночі і дні?
О, люба до муки, до болю,
На груди схилися мені!

1941

ДРУГОВІ

В нас все було, у нас нема нічого —
Ні дому, ні родинного тепла.
Нічна примара валу вогневого
На роздоріжжі нашому лягла.
Праворуч підеш — скосять автомати,
Край межового каменя впадеш,
Немов останній заклик до відплати,
В очах застигнуть відблиски пожеж.
Ліворуч підеш — і осколок міни
Завершить траєкторію життя,
Колись тут зійдуть мудрі сівозміни,
Де ти не вмів умерти до пуття.
Коли ж назад повернеш — лободою,
Жаливою ганьба покриє путь.
Вперед, мій друже! Як пішов до бою,
То про вагання назавжди забудь.

1941

НА СМЕРТЬ ГЕРОЯ

Пам'яті майора Умрихіна

Мої слова — шматки металу,
Мій біль гіркий, мов дим пожеж,
В цю мить скорботну ясно стало,
Що ти і дня не проживеш.
Бувають у житті хвилини,
Коли кладеш на терези
Усе достоїнство людини,
Всю неприборканість грози.
Немає важче, ніж розлука,
Якій не буде вже кінця.
Давай востаннє стисну руку —
Долоню друга та бійця.
Нам слів гучних не говорити,
Вони вже не хвилюють нас.
Ось поруч тебе друг убитий
І обгорілий протигаз.
І ти вже там, по той бік грані,
Ти наші сльози нам прости.
Ми обіцяем: в час останній
Вмирати будем так, як ти!

1941

ЖУРАВЛІ

То був прозорий день осінній,
На Хортиці стояли ми,
Дніпро у гніві і кипінні,
Покритий кіньми і людьми,
Котив у Чорне море хвилі,
Неначе пісню тих сторіч,
Коли на хортицькому схилі
Стояла Запорозька Січ.
На винограднику дозріли
Дебелі кетяги плодів,
Та міни метр за метром рили:
Вогню противник не жалів.

І ми повзли до винограду,
Зубами кетяги рвучи,
Ми кожне гроно брали радо —
Нас не сполохати нічим!..
То був прозорий день осінній
Над янтарем дніпрових круч;
Курликаючи в безгомінні,
Пролинув журавлиний ключ.
Мов зачаровані, ми встали
І вибухів не чули більш, —
Ми знали: від уламків стали
Цей журавлиний ключ страшніш.
Він може породити тугу —
Дитинство... молодість... життя...
Жени, немов тяжку недугу,
Ці довоєнні почуття.
Хай свищуть кулі, рвуться міни,
Ніхто на землю не впаде.
Високе небо України,
Як дзвін, од вибухів гуде.

1941

МАТИ

Ми спимо у придорожній хаті,
Хуртовина вие за вікном,
Потом вкриті чорні автомати,
Жінка нахилилась над столом.
Береже вона наш сон і спокій,
В подих наш вслухається вона,
Йй, старій, самотній, одинокій,
Посилає нас щодня війна.
А як вранці стихне хуртовина,
Сумно буде проводити нас,
Знову сяде виглядати сина
Так, як виглядала вже не раз.
І за ним тужитиме, й за нами
Довгу ніч при чаднім каганці,
Бо стають їй рідними синами
Всі, боями зморені, бійці.

1941

ГОЛОС ТАРАСА

На захід мчать в нічному рейді коні,
Не знає ночі і не знає сну
Той, хто, повіддя стиснувши в долоні,
Вслухається в тривожну тишину.
На захід рветься крізь вогонь піхота,
Руйнуючи ворожі блндажі.
У землю нашу вгризлася німота
На ріллі, на дорозі, на межі.
Земля Тарасова пойнята боем,
У розбігу спинилися вітри.
Шестипудовим вогневим набоем
Б'є гавбиця калібром двісті три.
...Як в край завітний прочиняли б двері,
Так з хвилюванням відкривали ми
І пам'ятник у київському сквері,
І золотом оздоблені томи...
І чули голос мужнього Тараса,
Як свій священний боронили край —
Степи над Бугом, пагорби Донбаса,
Дніпрові кручі, голубий Дунай.
Лежить боець в засаді з кулеметом,
Від літака впаде на землю тінь...
І лине пісня, створена поетом,
В похмуру березневу далечінь.
Я бачу: постать вирина з туману,
Дзвенять копита, вершник проскакав.
То вірний кінь безсмертного Богдана
Ожив і з Києва до нас примчав.
Вперед, на захід! Пісню Кобзареву
Ми в полум'яних пронесем серцях.
Нас привітають шелестом дерева
В сплюндрованих фашистами гаях.
Піднімемо в садку вишневім віти,
Утремо сльози сивих матерів.
Вперед, на захід! Щоб довіку в світі
Народ про нашу славу гомонів.

1942

ПІСНЯ ПРО МУЖНІСТЬ

Чорноморець, матінко, чорноморець...

З народної пісні

Нас флагман вивів на ворожий порт,
Заметушилися румуни й німці,
Ми на сусідньому були есмінці,
У пеклі цім зламав би ногу й чорт!
Вогонь з повітря, берега й води,
Снаряди, бомби, міни і торпеди,
Усе в диму, ти небо бачиш ледве,
І в небі білих вибухів ряди.
Був бій і все, як личить у бою,—
Ворожа гавань у вогні палала,
Висока хмара у диму зникала,
І кожен долю зустрічав свою.
На морі є неписаний закон:
Відкрито море тільки для хоробрих.
Та цей закон засвоїли ми добре,
Як вперше звівсь в атаку батальйон.
Вогонь, вогонь. І димова імла.
Вогонь, вогонь. І вигук побратима.
І кров на тілі друга, і незрима
Примара смерті серед нас була.
До смерті ми звикали у боях
Так, як звикають до дощу чи снігу,
Було життя, котилося й з розбігу
Спинилося у стоптаних житах...
Але цієї смерті не забудь,
Як тральщик наш вмирав у Чорнім морі,—
Гармати били ворогам на горе,
Що аж скипала моря каламуть.
Та він, поранений, ішов на дно.
І знали моряки — це день останній,
Вже їм не бачить сонця на світанні
І воювать їм більше не дано!
Було з есмінця добре видно нам:
Поволі тральщик потопав у морі,
Гармати били ворогам на горе,
І ніколи тужити морякам.

Аж ось підвівсь один, і прапорці
«Прощайте, друзі»,— тричі проказали,
«Прощайте, друзі»,— ми відповідали,
І сльози нам котились по лиці.
Ми втерли сльози і скінчили бій.
Але довіку будем пам'ятати,
Як били там, на тральщику, гармати
І як він зник в безодні голубій.
І на війні оцій чи в мирний час
Про чорноморця пісню ми складемо
І мужністю ту пісню назовемо,
Про мужність пісня житиме між нас!

1942

ВИЗНАННЯ

Попереду клаптик чорнозему —
Не більше як півверсти,
На ньому лишаються мертвими
Семеро із десяти;
Нелегко, о друзі, нелегко
Цей клаптик землі пройти!
Багато доріг сходив я,
Був світ мені — рідний брат.
Я часто ішов наосліп,
Та не вертався назад.
Я тисячі верст проходив
У спеку, в морози і в град.
Та ось цей клаптик чорнозему —
Не більше як півверсти,
На ньому лишаються мертвими
Семеро із десяти;
Навіть мандрівнику важко
Цей клаптик землі пройти.
Руки мої обіймали
Немало веселих красунь,
До ніг мені низько схилявся
В Карпатах зелений ґрунь,
Була мені замість постелі
Солома холодних клунь.

Та ось цей клаптик чорнозему —
Не більше як півверсти,
На ньому лишаються мертвими
Семеро із десяти,
Навіть бувальцеві важко
Цей клаптик землі пройти.
Будив мене дощ на світанку,
Під гул канонади я спав,
Я снів про тепло і про спокій,
А потім і снить перестав,
І кращої від протигазу
Я подушки, друзі, не знав.
Та ось цей клаптик чорнозему —
Не більше як півверсти,
На ньому лишаються мертвими
Семеро із десяти,
Навіть солдатів важко
Цей клаптик землі пройти.
Тому-то і став я прощатись,
Та сам не знаю з ким,
Тому-то хотів я ділитись,
Та годі, немає чим!
Можливо, сьогодні загину,
Можливо... та чорт із ним!
Попереду клаптик чорнозему —
Не більше як півверсти,
На ньому лишаються мертвими
Семеро із десяти.
Я знаю — сміливець може
Цей клаптик землі пройти!

1942

ВІРШ ПРО ПІСНЮ

Заспівуймо, друзі, пісню!
Хмари над обрієм звисли.
Заслухались гори й долини,
Як пісню співаємо ми —
Вершники і піхотинці,

Пілоти й артилеристи,
Хто волю і честь народу
Боронить своїми грудьми...
Заспівуймо маршову пісню,
Великих походів солдати,—
Під стелею неба ясного,
Припавши до лона землі,
В глухій бліндажі, під землею,
Вправляючи диск автомата,
Злітаючи в простір надхмарний
На сокола сизім крилі.

Ти з нами зродилася, пісне,
Ти з нами лиш можеш умерти,
Та ти, як і ми, безсмертна
Й така, як і ми, міцна.
Тебе, як і нас, ніколи
З лиця землі не стерти,
Тебе, як і нас, гартує
Вітчизняна війна.
Для нас ти була в дитинстві
Матір'ю біля колиски,
Потім була сестрою,
Коханою потім була,
Але ніколи до серця
Не припадала так близько,
Як ведучи в походи,
На бойові діла.

Для нас ти була в дитинстві
Казкою з темного лісу,
Потім була вітровієм
З диких козацьких степів,
Як прапор, тепер ти злітаєш
І піднімаєш завісу,
Що відділяє день наш
Від світлих майбутніх днів.

Ти простеляєш дорогу
До невмирущого світла,
Що в мужніх серцях не згасає,
Що мужніх на подвиг зове,

У¹ спаленім битвою лісі
Ти папороттю розквітла,
І віщий той цвіт не зів'яне,
Доки народ живе.
Тож, друзі, прославимо пісню —
Подругу і побратима,
Мов кров'ю освяченії зброї,
До смерті ми вірні їй.
Хай славиться доблесті пісня,
Пісня війни незборима,
Пісня великих походів,
Пісня, що кличе на бій!

1942

СЕРЦЯ ХОРОБРИХ

Драматична поема

Пам'яті Героїв Радянського Союзу —
Ніни Гнилицької і Спартака Желез-
ного.

В ПОЕМІ ДІЮТЬ:

Ніна Гнилицька — комсомолка, розвідниця Н-ської дивізії.

Сіроока, русява дівчина.

Спартак Железний — комісар окремої розвідроті, політ-керівник.

Паша Білогрудова — подруга Ніни, комсомолка. Невисока на зріст, вертлява дівчина. Кароока, темно-руса.

Генерал-майор — командуючий дивізії.

Юра Рязанов — зв'язківець Спартака.

Валя Винокурова — медсестра.

Хацько — старшина розвідроті.

Гусейн — старший лейтенант.

Тугай

Кузьмін } — розвідники.

Марчук }

Вартовий.

Бійці.

Німецький ефрейтор.

Німецький офіцер.

Фріци.

Дія відбувається в Донбасі пізньої осені 1941 року.

ПРОЛОГ

Злітає вгору жайворон у полі,
Татарське зілля з вітром гомонить,
Вершина обгорілої тополі
Про помсту мріє і про кару снить.
І кличе друзів, кличе побратимів
Якась тривожна і палка душа,
Вгадай її у просторі незримім,
В лісах Карпат, в дніпрових комишах.
Вгадай її в старій донецькій хаті —
В родині українських шахтарів,
Візьми за руку — й не питай багато,
Бо душу мужності відчуєш ти без слів.
Візьми за руку й поведи між люди
І словом клятви друзям обіцяй:
Хай лютий ворог пошматує груди,
Ти знаєш, як любити рідний край.
Тебе навчила дівчина русява,
В донецькій хаті виросла вона,
Її любов, і зненависть, і слава
У бойових ділах твоїх луна.

ДІЯ ПЕРША

Картина перша

На командному пункті Н-ської стрілецької дивізії. Невеликий донбасівський хутірець. На краю його, в бліндажах,— дивізійна розвідрота. Ніч на 1 листопада 1941 року. Темрява.

В а р т о в и й

Стій. Хто йде?

Г о л о с

Свої.

В а р т о в и й

Пропуск?

Г о л о с

«Наган...»

З темряви виходять комісар розвідроти політкерівник Спартак Железний і старшина роти Хацько. Спинилися. Вартовий крокує далі.

С п а р т а к

Світанок швидко вже, а досі їх немає.

Х а ц ь к о

Либонь, загинули.

С п а р т а к

Не може того бути.

Між них — Тугай, досвідчений розвідник.

Сміливець він, нічого не боїться.

Х а ц ь к о

Колись, якийсь-то дядько говорив,

Що і небоя вовки з'їли.

С п а р т а к

Це застаріла приказка, Хацько.

На обрії спалахують ракети. Чути дальні вибухи мін.

Ось бачиш, друже? Ні, вони живі.

Живі ще, бачиш?

Х а ц ь к о

Це ракети німця.

С п а р т а к

І міни теж. Це фріци їх накрили,

Ракетами освітлюють дорогу

І мінами безперестанку б'ють.

Х а ц ь к о

Ну, міни наших хлопців не злякають.

Знову спалахи ракет, знизу вибухи мін. Далекий кулеметний вогонь.

С п а р т а к

Боюсь за них. А генерал чекає

На результати розвідки.

Х а ц ь к о

Ти не хвилюйся.

Тугай надійний... Хоч гарячий надто.

Ти ще у нашій роті не служив,—

Ми на Дніпрі тримали оборону;

На правий берег, уночі, Тугай

Подавсь в село, щоб старосту скарати.
Його з-під ліжка витяг, та не вбив,
А наказав вести у штаб німецький.
Ідуть вони, аж раптом у садку
Хапливу мову фріців чують близько.
Тоді гукає староста: «Рятуйте!»
Напоготові мав ножа Тугай,
Оте нікчемне, зрадницьке «рятуйте»
Було останнім словом лиходія.
Але на гвалт вчинилась стрілянина,
Заплутався Тугай поміж кущами,
Та темна ніч — розвідникова мати.
Тугай до хати втрапив. Офіцери —
Іх три було — німецькі лейтенанти —
На нього глипають, а він на них.
Та раптом дівчину Тугай побачив —
І світ йому затьмарився в очах.
Була та дівчина з того ж села,
Вона сиділа п'яна та весела.
Скажи, Спартак, звідкіль вони взялись —
Ці зрадники, ці продажні тварини?

С п а р т а к

Ти любиш приказки Хацько:
В сім'ї без виродка, говорять, не буває...

Х а ц ь к о

Колись я сам у розвідку ходив,
У місто Д. В Дніпропетровськ. Отам
Два похорони я в той день зустрів.
Ховали двох дівчат. Одну з них офіцер
Взяв силоміць. Згвалтоване дівча
В ту ж ніч повісилось. Безсила відомстити,
Вона прийняла добровільно смерть.
А друга — сукою таку я назову,
Струїлась... Та чому? Ніколи не повіриш.

С п а р т а к

Либонь, із ревнощів.

Х а ц ь к о

Атож. Бо Ганс чи Фріц,
Було, до неї вельми залицявся,
Панчохи, пудру й гори золоті

Йй обіцяв після війни. А потім
Йому припала інша до вподоби.
І сука та від заздрощів струїлась.
Ну, комісаре, розтлумач мені:
Звідкіль такий чортополох узявся?

С п а р т а к

З зневіри та байдужості, Хацько.
Ми йшли дорогою тривоги і боротьби,
Ми поспішали вивершити будову
І забували, часто забували,
Що за кюветом нашої дороги
Є тихі пристані людських сердець,
Які будити треба і вести.
А ні — то заплететься павутиння
Безперспективності, байдужості, зневіри.
Тоді людина згодиться на все:
Хай зміняться думки, ідеї, світ,
Та тільки б в тихій пристані прожити.
Гидке й нікчемне це життя, Хацько.
Та ти про Тугая казав і не скінчив.

Х а ц ь к о

І так та дівка вразила його,
Що він стояв, як дурень, серед хати.
Чотири рани в грудях як відчув —
Лише тоді Тугай опам'ятався.
І спершу відьму він оту убив,
А потім офіцерів. Швидше з хати,
Та тут назустріч, із дверей, багнети.
Тугай гранату кинув і прорвався,
Та мінами вони покрили сад.
П'ять ран осколочних, чотири кулевих,
Увесь, як решето, Тугай скотився з кручі.
Та переплив Дніпро. Коли він в цю ніч не загине,
То сам про цю пригоду розповість.
Мене турбують, комісаре, коні.

С п а р т а к

Ти знов своє.

Х а ц ь к о

Не смійся, комісаре,
Я коней шестеро найкращих одібрав,

І як вони повернуться без коней,
То голови я позриваю їм.
Люблю я коні. Викохав я їх.

Чути гудок, під'їжджає машина. Входять генерал-майор і
Гусейн. Спартак і Хацько вітають генерала.

Г е н е р а л - м а й о р

Чого ви не спите? Ще розвідки нема?

С п а р т а к

Нема, товариш генерал-майор.

Г е н е р а л - м а й о р

Тривожні

Донесення з частин і спостережних пунктів.

Двадцятий полк уже зазнав удару,
Ви чули вибухи та бачили ракети,
То із Веселої, кризь Міус і Хрустальну,
Б'є ворог на Княгинівку, щоб взяти
І Красний Луч, і шахти доокола.
Розвідники потрапили в біду,
Електростанцію не висадили й досі,
А там — відомо вам — командний пункт

у німців.

Як хто з розвідників повернеться живий,
Негайно повідомити мене.

С п а р т а к

Єсть, повідомити, товариш генерал.

Генерал і Гусейн виходять. Гудок, машина поїхала. Виразніше чути,
як клекоче бій.

Х а ц ь к о

Я чув, що генерал-майор колись
Сам в розвідку ходив.

С п а р т а к

Сміливості йому
В людей не позичать. На сопку Заозерну,
Під час боїв на озері Хасані,
З трьома бійцями вдерся він і сопку
Під найжорстокішим вогнем тримав,
Аж доки не дістав підмогу...

Хтось іде.

Х а ц ь к о

(вдивляючись у темряву)

Вони ідуть... А мусили б приїхать.

Входить Кузьмін, за ним два бійці несуть пораненого.

К у з ь м і н

Сюди, сюди. Несіть його в бліндаж.

Ну, ось ми й дома. Тьфу! І плюнути не варто.

Два бійці з пораненим зникають у бліндажі.

Курити хочеться до смерті.

С п а р т а к

Закури.

К у з ь м і н

Товариш комісар! Це ви? Дозвольте доповісти.

С п а р т а к

Доповідай.

К у з ь м і н

Прийшли в село... Ні, дайте закурити.

Всю ніч цигарки в роті не тримав.

С п а р т а к

На, затягнись. Мерщій. Тепер доповідай.

К у з ь м і н

Отож, кажу, прийшли ми у село,

А німці саме готували наступ,

Ну, ми й потрапили між двох вогнів.

С п а р т а к

Про це я знаю вже. А де Тугай?

К у з ь м і н

Ось я вам по порядку розповім:

В садку тихенько коней прив'язали...

Х а ц ь к о

Пропали коні: змії, скакуни...

С п а р т а к

Товариш старшина! Іди мерщій, подбай,
Щоб до пораненого медсестра прийшла,
Щоби людей як слід нагодувати.

Х а ц ь к о

Прислати медсестру й людей нагодувать.
Дозвольте йти?

С п а р т а к

Іди.

Старшина виходить.

А де Тугай?

К у з ь м і н

Я думаю, в живих його немає.
Такий, як він, не здасться у полон.

Входить медсестра Валя Винокурова.

В а л я

Товариш комісар, на виклик ваш прийшла.

С п а р т а к

Ідіть в бліндаж, зв'яжіться з медсанбатом,
Пораненому дайте допомогу.

В а л я

Єсть, дати допомогу! Можна йти?

С п а р т а к

Ідіть.

Валя йде в бліндаж. Спартак кладе руку на плече Кузьміна

Погану звістку ти мені приніс.
Як міг ти Тугая самого залишити?
Іди до старшини — поїж і спочивай.
А потім в цьому ділі розберемось.

К у з ь м і н

Товариш комісар! Я присягаю вам:
Його вогнем відрізали від нас.

С п а р т а к

Вогонь не може розлучити друзів.

К у з ь м і н

Товариш комісар! Клянуся вам.

С п а р т а к

Іди.

Мене чекає генерал-майор.

Іди до старшини — поїж і спочивай!

(Виходить).

К у з ь м і н

(стоїть, похиливши голову)

Вогонь не може розлучити друзів...

Тугай, Тугай, якщо загинув ти,

Ганьба мене, як боягуза, вкриє.

Та хто з нас винен? Хто розсудить нас?

...Вогонь не може розлучити друзів.

К а р т и н а д р у г а

Село Княгинівка в Донбасі. Хата шахтаря Тимофія Гинлицького.
Ранок 1 листопада 1941 року. В хаті старша дочка Тимофія — Ніна.
Чути клекіт бою.

Н і н а

Всю ніч триває бій. Мов каламутна хвиля,
Війна котилася все ближче, ближче — й ось...

До нас дійшла. Княгинівка палає...

Де сухозлітка осені стелилась,

Там дим лягає на степи донецькі.

На шахті тихо... Моторошно аж

Від тишини тієї, від руїни.

Скалічене, побите все лежить

І проклина годину лихоліття.

Чути легкий стук у вікно.

Це мати, певно.

(Іде, відмикає двері).

До хати вбігає схвильована Паша Білогрудова.

А, це, Пашо, ти...

П а ш а

А ти вже, певне, думала, що фріци?

Н і н а

Я маму жду.

П а ш а

Хіба нема її?

Н і н а

Розбіглися по родичах, сусідах
І мама, й Віра, й Зоя, і маленьку
Взяли з собою. Батько, той блукає
По шахті. Мабуть, буде партизанить,
А з рідних місць нікуди він не рушить.
Ну, що ж, Параско, підем в партизани?

П а ш а

З тобою я хоч вбрід, а хоч у воду.

Н і н а

Ти вірна подруга...

Чути стук.

Хтось гупає у двері.

П а ш а

Це фріци.

Н і н а

Що ж... Піду назустріч їм.

*(Бере пістолет, кладе за пазуху. Іде до дверей,
відмикає).*

У дверях Т у г а й.

Т у г а й

Дівчата, ви самі?

Н і н а

А що тобі до того?

Т у г а й

Ви бачите, хто я... А звуть мене Тугай.
Я відірвавсь від групи... ранок вже...

Мені б до ночі десь переховатись.
В селі вже німці.

П а ш а

Та не може бути!

Коротка пауза.

Н і н а

Йди в ту хату. Батьків одяг там.
А цей мені даси, я заховаю.

Тугай виходить у другу кімнату.

П а ш а

Тепер нас фрїци, Ніно, постріляють.

Н і н а

Ну, це ще ми побачимо, Параскю.

У двері стукають прикладом.

П а ш а

Вони...

Н і н а

Йди, поволі відчиняй,
А я сховаю одяг Тугая.

П а ш а

О ні, та що ти. Я боюся...

У двері знову стукають.

Н і н а

Наказую тобі, йди до дверей, затримуй,
А потім, ніби радісно, впусти...

(Виходить до Тугая).

Об двері б'ють прикладом. Паша поволі йде до дверей.

П а ш а

А хто там?

Голос єфрейтора: «Дойч зольдатен. Відчиняй».

Ой, німці, лишенько... Від страху згину я.

Голос єфрейтора: «Хайль Гітлер! Ну?.. Ми будемо палить».

П а ш а

(тихо, рішуче)

Ах, ти загрожуєш! Тепер я не боюся.

(Підходить до самих дверей).

Та зараз, зараз, дайте одягтись!

Голос єфрейтора: «Нам холодно. Ми мокрі. Відчиняй!»

Стривай, який прудкий. Дай одягнутись!

До кімнати входять Ніна і переодягнений Тугай.

Н і н а

Вже все в порядку.

П а ш а

Добре. Я й кажу:

Вже з одягом скінчили. Тож заходьте.

(Відчиняє двері).

Входять єфрейтор і десяток солдатів. В коротких курточках, промоклі до нитки, вони дрижать від холоду.

Є ф р е й т о р

Чого так довго?

П а ш а

Треба ж одягтись.

А вас чого так нетерплячка гонить?

Є ф р е й т о р

Ну, ти, мовчать! Я єсть єфрейтор. Хто це?

(Показує на Тугая).

Н і н а

Це чоловік мій, з шахти 10-біс.

П а ш а

Дощу надворі начебто нема.

Та де це вас до нитки так змочило?

Є ф р е й т о р

Немає дощ?.. Ми річку форсував.
Бр-р. Дас іст кальт. Погана руська осінь.

Н і н а

(*тихо*)

Зокрема, для непроханих гостей.

Є ф р е й т о р

Га? Хто сказаль? Ти не совет зольдат?

Т у г а й

Ні, я шахтар. Он шахта біля річки,
Біля Хрустальної, де так промокли ви...

Є ф р е й т о р

О, дас іст кальт. Вір волен есен. Їсти!

П а ш а

(*тихо*)

А сто чортів в печінку ти не хочеш?

Н і н а

(*до Тугая*)

Неси-но, чоловіче, молока
Та хліба дай. Он там. Ходімо вдвох.

Виходять у сусідню кімнату.

Є ф р е й т о р

(*до Паши*)

А муж, хазяйка, не совет зольдат?

П а ш а

Та пі-бо, що ви! Він кріпильник шахти...

Є ф р е й т о р

Та бог із ним. Сюди за нами прийде
Фельджандармерія й гестапо, то вони
Порядок наведуть. О, айн, цвай, драй!

Ніна і Тугай вносять глечики з молоком і хлібину. Солдати
жадібно накладаються на їжу.

Є ф р е й т о р

А масло, сир?

Н і н а

У нас цього немає.

Є ф р е й т о р

Немає? Треба мати. Обшукати!

П а ш а

(тихо)

Ой лишенько. А одяг Тугаїв...

Т у г а й

Пане єфрейтор! Дозвольте закурити...

Є ф р е й т о р

Кури, як маєш що.

Т у г а й

У вас розжитись думав.

Є ф р е й т о р

А ти не думай. Думати не смій.
Коли б я думав, то б не був єфрейтор.
А вас іст дас єфрейтор? Фюрер сам
Єфрейтором кар'єру починав.
Йшов знизу він.

Н і н а

(тихо)

А високо закінчить —
На шибениці.

Т у г а й

Та воно і правда:
Як думатимеш — голова опухне.
То що ж, закурюйте, коли у вас нема.

(Простягає тютюн).

Є ф р е й т о р

У мене є, але для себе. Гальт!

(Виймає цигарку, закурює).

Тугай крутить «козячу ніжку». Солдати скінчили обшук. У них повні руки різних їстівних припасів.

Оце і все? Забрать. Зольдатен, марш!

Німці з єфрейтором прямують до дверей.

П а ш а

(услід їм)

Ідіть, щоб вітром вас розвіяло в степу.

Є ф р е й т о р

(повертається)

Га? Хто сказаль? *(До Паши).*

Ти ненавидиш нас!

(Б'є її навідмаш).

Фельджандармерія... Гестапо... і капут.

О, айн, цвай, драй!

(Йде до дверей).

До нього кидається Тугай, та Ніна стає йому на дорозі. Єфрейтор виходить.

Т у г а й

Я ледве стримався...

Н і н а

І правильно зробив.

Настане день — і прийде час розплати.

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

К а р т и н а п е р ш а

Розвідрота Н-ської дивізії. Бліндаж комісара. Вечоріє. В бліндажі Юра Рязанов. З стелі бліндажа падають додолю важкі краплі води. Юра сидить верхи на ящику від боеприпасів і пише листа.

Ю р а

Отак, здається, краще. «Рідна мамо!
Не лай мене, не сердься і не плач.
Мені минуло вже п'ятнадцять років,
І я тут не з останніх, на війні...
Я ходжу в розвідку...» Е, ні, про це не треба.
Жінки, вони цього не розуміють,
Вона подумає, що це щось небезпечно,
Та буде плакати... Шкода мені її.

(Пише).

«Матусю рідна! Тут ніяк не страшно,
І небезпеки зовсім тут нема,
І німців я нітрохи не боюся...»
Е, ні, цьому вона вже не повірить,
Бо на війні таки буває страшно,
Подумає, що хвастаю, мов дурень...
Ну, що б то їй хороше написати?

(Думає, швидко пише, читає).

«Я з комісаром Спартакком Железним,
Я для зв'язку при ньому скрізь буваю,
Тож напишу тобі про комісара —
Три кубики й на рукавах — зірки.
Він любить нас, ми любимо його.
І кожен раз, як тільки стихне бій,
Питає він: «Чи всі зібрались, хлопці?»
Та не завжди збираються усі.
Але на місце їх приходять інші.
А наш Спартак, наш мужній комісар,
Завжди попереду: в огонь, у небезпеку —
Завжди попереду, він кулі не боїться...»

Краплі з стелі переросли в струмки. Юра покидає писати, береться
порядкувати в бліндажі. Він знаходить порожні консервні банки
й підставляє їх в місцях, де протікає.

Ну й надокучливий осінній дощ.
Так він бліндаж замочить наш. Тоді
Не буде де й спочити комісару.

До бліндажа входить Кузьмін. Струшує плащ-палатку.

Кузьмін

Немає, Юро, комісара?

Ю р а

Ні.

Заждiть хвилину, швидко, певне, буде.

К у з ь м і н

Та я зажду, бо нікуди іти.

Листа мудруеш? Певне, чорнобривій?

Ю р а

Ні, матері.

К у з ь м і н

Щасливий ти, Юрко,

Що душу можеш вилити в листі.

Ю р а

А вам хіба нема кому писати?

К у з ь м і н

Чому б то ні. Дружина, діток двоє...

Писати сів — не в'яжуться слова.

Тугай у голові. Він відірвавсь в районі

Електростанції, ми кинулись шукати,

Та вогневим нальотом з мінометів

Його від нас відрізали. В село

Вступили німці. Де Тугай, не знаю...

Ю р а

А комісарові доповідали вже?

К у з ь м і н

Доповідав. Він сердиться на мене.

А що мені? У мене свідки є,

Суду і трибуналу не боюся,

Але довіру втратить в комісара —

Це гірше, ніж військовий трибунал!

Ю р а

О ні! Не зразу він людині вірить,

Та вже коли повірив він у тебе,

То власну душу на поталу дасть,

Але від друга серця не відверне.

Кузьмін

Оце мене найбільше і турбує,
Так що й листа не дописав... Кури.

Сідають обидва й закурюють, як рівні.

Юра

Я теж ніяк не допишу кінця.
Жінки, вони народ невитривалий,
Не те, що ми — чоловіки. Ти ж знаєш...

Дзвонить польовий телефон.
(*Бере трубку*).

Железного нема. Вас слухає Рязанов.
Товариш старший лейтенант, іду!

(*До Кузьміна*).

До ад'ютанта генерал-майора
Я побіжу. Ви почекайте тут.

(*Виходить*).

Кузьмін

Так і мені десь пише син листа,
Вже мій Левко, либонь, такий, як Юра.
Оце погомоню із комісаром
І напишу про все їм: як блукаєм
По ночах ми таємними стежками.
Які лише розвідникам відомі.
Про дружбу бойову... Ні, краще не писати...
Піду у ніч, у п'ятьму, чорту в зуби,
Хоч під землею Тугая знайду.

Чути стукіт кінських копит, гомін голосів. Кузьмін прислухається.
До бліндажа входять Спартак Железний, Хацько.
Тугай, Ніна і Паша.

Спартак

Оце промокли, хоч бери й викручуй.

(*Струшує плащ-палатку*).

Кузьмін

(*кидається до Тугая*).

Тугай! Живий?
Невже живий, Тугаю?

С п а р т а к

Давай на тебе гляну
При світлі, друже мій. Дай обійму тебе.

(Міцно обіймає Тугая).

Х а ц ь к о

А я тебе за коней поцілую.

Т у г а й

За коней ти цілуй оцих дівчат.

Х а ц ь к о

Як, обидвох?

П а ш а

А що, хіба несила?

Х а ц ь к о

Хацька ти, дівче, краще не дратуй,
Потрапиш в руки — богові молися.

П а ш а

Я б краще помолилася за те,
Щоби потрапить в добрі руки..

Н і н а

Пашо!

Як дам тобі я прочухана зараз!

Х а ц ь к о

Ади, ади, уже й приревнувала.

Н і н а

Чого мені?.. У мене чоловік...
Ось познайомтеся.

(Показує на Тугая).

Т у г а й

Сьогодні поженились,
А повинчав нас фріц-ефрейтор вранці...

С п а р т а к

Я певен був, що ти, Тугай, живий...
Як електровня?

Т у г а й

Ще чекає нас.
Пропав би я, якби не Ніна й Паша!
Як звечоріло, коні ми знайшли
Там, де, Кузьмін, з тобою прив'язали.

К у з ь м і н

Скажи, куди тебе чорти схопили?
Я другу ніч сьогодні вже не сплю...

Т у г а й

Найбільш за все я, друже, хвилювався,
Що у гарячці, відірвавшись сам,
Я міг і вас цим самим загубити,
Коли б поклали ви мене чекати.

К у з ь м і н

Так зважив, комісаре, й я в ту мить.
Чому ж докори чув я?

С п а р т а к

Ти казав,
Що зник Тугай, відрізаний вогнем.
Вогонь не може розлучити друзів.
Тут винен не вогонь, а сам Тугай.

Т у г а й

Мене могло лиш чудо врятувати.
Це чудо сталось. Ось воно! Дивіться...

(Показує на Ніну).

С п а р т а к

Спасибі вам, товаришко, за це.
А ти, Кузьмін, не май на мене серця,
Це не підозра, тільки докір був...
Казав тобі: поїж і спочивай,
А ти чомусь став раптом гарячитись...

К у з ь м і н

Про честь мою йшла мова, комісаре,
Тому-то я і схвилювався так.
Тепер піду і допишу листа
Дружині: жив, здоров... Ну і так далі...

(Пішов).

С п а р т а к

Тугаю, ти догану заробив.

Т у г а й

Але зате привів дівчат

(глянувши на Хацька)

...і коні.

Х а ц ь к о

Хоч голий, кажуть, аби на коні.
Піду насиплю їм зерна досхочу.

(Виходить).

С п а р т а к

А хто такі дівчата ці? Звідкіль?

Н і н а

Я Ніна Тимофіївна Гнилицька.
Робила в шахті. Батько мій шахтар,
З Княгинівки обидві. Це сусідка,
І родичка, і подруга моя.

П а ш а

Я Паша Білогородова.

С п а р т а к

Гаразд.

Пошлемо в медсанбат вас на роботу.

Н і н а

О ні, як кажуть, діла тут не буде.
Або розвідником-бійцем, або назад
На рідну шахту, буду партизанить.
Я знаю всі довколишні стежки,
Всі вибалки, всі пагорби, всі шахти,
Вужем я непомітно проповзу,
Мов птах нічний перелечу крізь балку.
Грудьми я захищатиму Донбас,
Я кров оддам за рідну Україну.
Або у розвідку, або у партизани.

С п а р т а к

В твоїх словах така жага кипить,
Що я відмовити тобі не смію.
Що скажеш, Пашо, ти?

П а ш а

Я з нею. Я від неї
Не відступлю. Хоч вбрід, а хоч у воду.

Вбігає Ю р а Р я з а н о в, подає Железному пакет. Той відкриває його і читає.

С п а р т а к
(до Ніни)

Ти знаєш всі довколишні стежки?
Ідіть у перший взвод. Тебе бійцем приймаєм,
А Паша в нас хай буде медсестрою.
Ми завтра всі складатимемо іспит.
Іди, Тугай. Веди дівчат у взвод.

Т у г а й

Наказано дівчат вести у взвод.

С п а р т а к

Іди виконуй. На добраніч вам!

Тугай, Ніна і Паша виходять.

Повторено на завтра те ж завдання...
Електростанція стоїть поперек горла...

(Задумався на мить. Поклав руку на плече Юрі).

Ну, Юро, мамі написав листа?

Ю р а

Аякже, написав.

С п а р т а к

То прочитай мені.
Чи, може, в тебе є які секрети?

Ю р а

Секрети? Ні... Та краще не читать...

С п а р т а к

Чому?

Ю р а

Написано вже дуже недоладно.

С п а р т а к

Ой, щось ховаєш ти від мене, Юро.

Ю р а

Спочатку я про себе написав...

А потім все закреслив і нарешті...

Я написав... Та дуже вже нескладно...

С п а р т а к

Ей, Юро, ти хитруєш, мов дорослий.

Ю р а

Бо я дорослий...

Пауза.

Дайте закурить.

С п а р т а к

Ех, Юро, Юро... Молодість моя...

Ніколи нас ніхто не повоює!

К а р т и н а д р у г а

Темна осіння ніч. Біля будинку великої електростанції стоїть на варті фріц з автоматом. Ніна, крадучись під муром електростанції, заходить ззаду і встромляє ножа фріцові в спину. Той падає. На сцену входять Спартак, Тугай і Кузьмін.

Н і н а

Ну, з цим покінчено. Давайте амонал.

С п а р т а к

Стривай! Розвідати місцевість треба.

Тугай, Кузьмін! Ану, навкруг погляньте,

Чи вартових нема, чи патрулів не чути.

Та обережно, мінні тут поля.

Тугай і Кузьмін відходять вбік.

Я Юру й Пашу жду. Невже з дороги збились?

Н і н а

Та ні, тут Паша знає всі стежки.

С п а р т а к

Помітив, певне, Юра небезпеку...
Тепер противник обережним став,
Куди поділась безтурботність фріців,—
У землю лізуть, розкладають міни
І кожен клаптик пильно стережуть.

Т у г а й

Це наш Хацько сказав би: «Битий німець
Сімох небитих вартий».

Н і н а

Ні, не так:
«Убитий німець варт сімох не вбитих».

С п а р т а к

Ну, що ж, товариші. Візьміть гранати в руки.
Нам треба висадити електровню,
Наказ ми виконаємо.

Вбігають Ю р а і П а ш а.

Ю р а

Товариш комісар!
Противник силою не менше як півроти
Обходить електровню навкруги.

С п а р т а к

Далеко ще?

П а ш а

Спинились край дороги,
Що йде на шахту «Комсомольська-2».

С п а р т а к

Як так, то встигнемо зробить своє
І, хоч одрізані півротою солдатів,
Можливо, всі до одного загинем,
Але наказ виконаєм, друзі.
Ну, що хто скаже?

Н і н а

Швидше! Не до слів.
Давайте амонал, як згинуть доведеться,
То хоч би недарма.

С п а р т а к

Давай, Тугаю, скриньку.
Ми підем з Ніною. А ви нас прикривайте.
Ти ж, Пашо, будь з товаришами тут,
Щоби поранимим подати допомогу.

Т у г а й

І я піду.

С п а р т а к

Виконуйте наказ.

Перелазять з Ніною огорожу електростанції і зникають за нею.
Тугай, Кузьмін, Юра і Паша з автоматами та пістолетами залягають.

Т у г а й

Ну, Пашо, от тобі й весілля буде.
Не страшно?

П а ш а

Страшно. Ну, так що?

К у з ь м і н

Я пам'ятаю, в першому бою
У мене все виходило нескладно,
І смерті, правду кажучи, боявся.

П а ш а

Ну, а тепер хіба не страшно вам?

К у з ь м і н

Не те, щоби не страшно. Просто звикли.

Ю р а

Обстріляні... Чого тут говорить.
Ось, чуєте? Ідуть. Їх до півсотні буде...

Т у г а й

Готові всі? Ну, помагайбі нам.

Відкриває вогонь з ППД.

За ним стріляють Кузьмін, Паша і Юра.

Ю р а

Упало кілька. Решта залягли.

Німці відкривають вогонь з ручних кулеметів і автоматів. Злива вогню. Розвідники притислись до землі.

Пауза.

К у з ь м і н

Злякалися. На приступ не ідуть.

З огорожі електростанції стрибають Спартак і Ніна. Фашисти відкривають по них вогонь тоді, коли вони вже залягли. Вибух. Заграва пожежі освітлює електростанцію.

С п а р т а к

Ну, ось і виконали ми наказ.

Н і н а

Тепер

І смерти не шкода. Ну, що ж, прощай, Спартаче.

Голос ефрейтора (*через рупор*):

Здавайся рус! Хайль Гітлер! Иди до нас!
Нас — регімент, а вас маленька жменька!

Ю р а

(*кидає гранату*)

Ось відповідь на ноту...

Вибух. Мовчанка.

Голоси німців: «Гурра! Гурра!»

Т у г а й

На приступ йдуть.

(*Підвівсь на повний зріст*).

Ура!

(*Схопився за серце. Стоїть хитаючись*).

С п а р т а к

Тримайтесь, друзі!

Всі, крім Ніни, ведуть вогонь по німцях.

Т у г а й

А ось і смерть. Так от яка вона.

(*Падає*).

П а ш а

(схиляючись над ним)

Ні, я вже тут допомогти не зможу.
(Виймає медальйон Тугая, передає Спартаківі).

Візьміть смертельний медальйон.

С п а р т а к

Не стало
Геройського розвідника.
(Ховає медальйон).

Вогонь з обох боків.

Чому
Ти, Ніно, не стріляєш?

Н і н а

В мене
В ТТ лиш вісім куль. Одна для мене.
А решта всі лягти повинні в ціль.

(Показує на Тугая).

Він знав, що робить.

З усіх боків повзуть німці. Сувора музика бою.
(Підводиться і в упор починає розстрілювати фашистів).

Перший...
Другий...
Третій...

С п а р т а к

Безумна дівчина! Лягай мерщій на землю!

Н і н а

Четвертий...
П'ятий...
Шостий....

К у з ь м і н

(захоплено)

Ось хто у нас замінить Тугая!

Серед німців, що не чекали такої відчайдушної хоробрості, замішання. Використавши його, Спартак і Юра кидають гранати, а Кузьмін кидається в штикову атаку.

Н і а

Вперед! Нам треба генерал-майору
Доповісти, що станції нема!

ДІЯ ТРЕТЯ

Вечір. Кімната, в якій живуть Ніна і Паша. Два ліжка, стіл, шинелі
на гвіздку, протигази. Пучок сухих безсмертників.
Ніна й Паша сидять на ліжку, наспівують.

Н і а й П а ш а

(наспівують)

Вийди в чисте поле,
У вігрів спитай,
Чом від туги й болю
Стогне рідний край?
Люті блискавиці
Палять города,
І на дні криниці
Висохла вода.
Випала пороша
Рано, восени,
Мила і хороша
Дівчипо, засни.
Хай тобі присниться
Чарівний розмай,
У степу криниця,
Голубий Дунай.
Уві сні побачиш
Береги Десни,
Уві сні заплачеш
Рано, восени.

П а ш а

Не треба, Ніно... Справді, я заплачу.

Н і а

Я теж від себе геть думки жену
Про рідний край, сплюндрований ордою,
Про рідних, близьких, серцю дорогих,
Про наш Донбас і про дніпрові кручі,
Про все, що ми любили у житті.

П а ш а

Ех, не терзай мойого серця, Ніно.
Не витримаю.

Н і н а

Знаю, Пашо, знаю,
Що кожен з нас як стій в атаку піде,
У розвідку, на смерть, до чорта в зуби,
І не злякається нічого в світі,
Та доля батьківщини і народу
Нас мучить і шматує нашу душу.

П а ш а

Що ж буде, Ніно?

Н і н а

Ти пам'ятаєш, як помер Тугай?
Він першим звівся, щоб іти в атаку,
І впав забитий. Але я тоді
Відразу замисел його збагнула
І досягла того, що він хотів.
Ми вийшли з пастки. А настане час,
Впаду і я на славнім полі бою,
Та хтось довершить те, що я не встигла,
З мойого досвіду і вміння скориставшись.
Так буде доти, доки найщасливіший
Не доторкнеться стягу перемоги.
Тоді, його шануючи, згадають
Привітним словом добрі люди й нас.

Входить В а л я В и н о к у р о в а. Вона чує останні слова Ніни.

В а л я

А щодо мене, то мені байдуже,
Чи хто мене колись і десь згадає.
Я не свята. Іконою не стану.

Н і н а

До чого це ти, Валю?

П а ш а

А до того,
Що в розвідку іти вона боїться.
Ну, і вигадує.

В а л я

Боюсь. І не ховаюсь
Я з цим. Як гуркіт літака зачую,
І то дрижу. А в розвідку — крий боже.

П а ш а

Й тобі не соромно таке казати?

В а л я

Як соромно було б, не говорила б...
У мене справа є до тебе, Ніно...
Ти розумієш...

П а ш а

Що? Віч-на-віч хочеш?
Догадуюсь. Я залишу вас вдвох.
(*Одягає ватник, шапку-вушанку*).

Н і н а

Куди ти, Пашо?

П а ш а

Я піду до того,
Про кого мова буде тут у вас.
(*Виходить*).

В а л я

Та звідки, Ніно, їй про це відомо?

Н і н а

Про що?

В а л я

Та, власне, я й сама не знаю...

Пауза.

Н і н а

З дитинства Паша в нас завжди все знала —
З кутка в куток шмигає по селу,—
Та в неї серце добре, нелукаве,
І зайвого вона не розповість.

В а л я

Та, хочеш знать, цього я не скриваю.

Н і н а

Чого? Кажі ж бо толком.

В а л я

А того,

Що я люблю... Ні, соромно мені.

Н і н а

От тобі раз! Ну, ти ж і боязлива...

В а л я

Така вже народилась. Та скажу:
Люблю я комісара... Спартака...

Н і н а

(вражена, але намагається вдати байдужу)

А що мені до того? То люби.

В а л я

А ти його так само любиш, Ніно.

Н і н а

Оце цікаво! Щойно ти питала,
Звідкіль все знає Паша. А тепер
Дозволь мені тебе спитати: звідки
Ти знаєш, що у мене на душі?

В а л я

Не знаю... тільки серцем відчуваю...
Ти в нас недавно. Я була щаслива:
Йому я перев'язувала рани.

Н і н а

Як? Хіба
Він був поранений?

В а л я

В плече, у ногу, в руку...
Але його не вдержити в медсанбаті...
О Ніно, поверни його мені!

Н і н а

Які дурниці ти говориш, Валю.

В а л я

Не хочеш? Чиниш, Ніно, ти нечесно.

Він мій, давно його вже я люблю.

А ти прийшла...

Н і н а

Та що ти, Валю!

В а л я

Ось він іде... Я серцем його чую.

Входять С п а р т а к, Х а ц ь к о і Ю р а. З ними повертається
П а ш а.

С п а р т а к

Дівчата, здрастуйте! Чого це Паша мчить

І нас зайти до Ніни не пускає?

Х а ц ь к о

От ми її за кару й привели:

Чи не готуються у вас тут вечорниці?

Н і н а

(показує на Валю)

О, ми тут чари варимо удвох.

С п а р т а к

У вас секрети тут чи, може, суперечка?

В а л я

(намагаючись подолати зніяковіття)

На мене Паша сердиться, що я

Не ходжу в розвідку. А я кажу — боюся.

С п а р т а к

Хіба всім треба в розвідку іти?

Свою ти справу робиш непогано,

Поранені тебе не раз хвалили

За догляд, за співчутливість...

П а ш а

Але
Хай камінці не кидає в город наш.

С п а р т а к

Ану, цікаво. Що за спірка, Ніно?

Х а ц ь к о

Либонь, один і той же до вподоби.

Н і н а

Ні, просто так. Здружитись ще не встигли,
А вже ламається, виходить, дружба в нас.

В а л я

(остаточно зніяковівши)

Та що це я. Мені пора іти.

С п а р т а к

Ні, постривай! Спокійний день сьогодні —
Давайте й справді справим вечорниці —
Та поспіваємо, хай вороги заплачуть.
Ну, як, Хацько?

Х а ц ь к о

А так, як той казав:
Родися з піснею і з піснею вмирай.

С п а р т а к

Дівчата, ставте чаю казанок,
Ми старшину сьогодні пограбуєм.

Х а ц ь к о

Будь ласка. Старшина — велика сила, друзі!
(Виймає цукерки, частує дівчат).
Кому які? На гривеник, на два?

П а ш а

Мені хоч на карбованця давайте.
А чай у нас швиденько закипить.

Х а ц ь к о

А є й такі, кому задарма дам.
(Дає цукерки Валі).

В а л я

Спасибі. Я солодкого не їм.

П а ш а

Сьогодні в неї дуже кислий настрої.

В а л я

Це мілко, Пашо, й зовсім не дотепно.

Х а ц ь к о

Ну, що ж, пардон. Як кажуть у прислів'ї:
Мое не в лад, то я з своїм назад.

С п а р т а к

Давайте краще будемо співати.

Х а ц ь к о

Сумної чи веселої? Якої вам?

Н і н а

Давай про дружбу. Щоб вона між нас
Ніколи не ламалась.

С п а р т а к

Починай, Хацько.

Хацько заспіває, всі, крім Валі, підхоплюють.

П і с н я п р о д р у ж б у

Друга виряджала дівчина — і плаче,
Друга виряджала — залилась слізьми:
«Ой не йди від мене, ой не йди, юначе,
В затишку тривогу пересидим ми».
Я того не знаю, що юнак відмовив,
Це було далеко, не у нас в краю,
Це не наші сльози, і не наше слово,
І не наша дружба, що живе в бою.
В нас дівчата плачуть, матері ридають,
Сльози їх — то заклик нам на помсту й гнів,
Подруги на подвиг нас благословляють
Дружбою святою — славою бійців.
Подруги на подвиг нас благословляли,
Як ішли в похід ми, у далеку путь,

Ім у час прощання ми відповідали,
Що серця хоробрі нас у бій ведуть.
Як впаду від кулі, дівчино кохана,
Ти до мене чулим серцем припади,
Ніжно глянь у вічі, змий гарячу рану;
Дай з руки напитись гожої води.

.

Ніжно глянь у вічі, змий гарячу рану,
Дай з руки напитись гожої води.

Скінчилась пісня, всі сидять замислившись.

В а л я

Ну, я піду. Спасибі вам за пісню.

Н і н а

Не сердься, Валю.

(Відходить убік).

В а л я

Все одно мені.

Та я не знаю дружби над любов,

І я його завжди любити буду.

Ще, Ніно, позмагаємось. Бувай!

(Подає Ніні руку. Виходить).

С п а р т а к

(до Ніни)

Чого вона не попрощалась з нами?

Що трапилось?

Н і н а

Та просто — нерви...

П а ш а

Ій

Ляльками гратись, а не йти на фронт.

С п а р т а к

Не гарячися, Пашо, всяк буває.

Коли я був безвусим юнаком,

Я уявляв собі нову людину
Як суміш із заліза та бетону,
Йї назвав себе тоді — Спартак Железний.
Тепер аж дивно. Що ж... та згадка про ті дні
Для мене дорога. Хоч справа не в залізі,
А в мужній силі нашої душі,
Яку ми загартовуем війною.

Х а ц ь к о

Війна... Вона покаже нам людей.
З якої яблуні, знать, яблуко скотилось.

С п а р т а к

Куди це Валя подалась одна?
Надворі темрява. У неї кепський настрій.
Піти б за нею. Пошукать. Хацько!
До тебе ж п'ється.

Х а ц ь к о

То дай бог здоров'я.

(Виходить).

П а ш а

Оце й мені вже, діточки, пора.

С п а р т а к

Для тебе теж потрібен провожатий?

Н і н а

Там провожатий на морозі жде,
Як тільки вечір — в хаті не удержиш.

С п а р т а к

Хто ж це такий?

П а ш а

Йї-бо, нема нікого.

Н і н а

А старший лейтенант Гусейн?

П а ш а

Ну, що Гусейн? Ну, що? Ми просто так...

С п а р т а к

Ну, ясно. Просто дружба двох народів —
Азербайджану й України. Так?

П а ш а

Та одчепіться. Я ж не винна, що
Мене земля донецька породила,
Що без любові жити я не можу.

Н і н а

Чого ж, люби.

П а ш а

Не любить він мене!

С п а р т а к

Щоб дівчину таку і не любити!

П а ш а

Не любить він нітрохи, от їй-бо!
Завжди нахмурений, завжди чогось сердитий,
Він зустрічі зі мною уникає,
Та я заговорилося і знову запізнюсь.
(*Поспішно виходить*).

С п а р т а к

(*усміхаючись*)

Любов... Побачення... І тут же, за версту,
На лінії вогню вмирають люди...
Війна філософа ще з мене зробить.
Люблю я думати, припавши до землі,
Коли довкола гупають снаряди.
Тоді всі істини життєві пізнаєш:
Добро і зло... Безсмертя... Час і простір.
Проблему вічності і суєту суєт.

Н і н а

(*мрійно*)

Тоді так любиш землю дорогу...
І друга любиш, що засів у серці...

С п а р т а к

А є й такий? Цікаво знати — хто?

Н і н а

Не думаю, щоб вам було цікаво.
Філософи витають в небесах...

С п а р т а к

Щоб з піднебесся гепнутись на землю.

Н і н а

(сміється)

А потім чухають потилицю і довго
Второпати не можуть, що не треба
За щастям в небо лазити. Воно
Буває часом ближче...

Пауза.
Вбігає Ю р а.

Ось і Юра...

Ю р а

Товариш комісар! Приїхав начподиву.
І кличе вас. Він тут...

С п а р т а к

Ходімо, Юро!

(Махнув рукою).

Нема для філософії часу.

Виходять з Юрою.

Н і н а

Дурепа я. Ще мить — і я б призналась.
Лиш перед смертю я скажу йому...
Чи випадє хоч щастя вмерти разом?

Рвучко входить Г у с е й н.

Г у с е й н

Це що таке? Це що за Паша? Я
Аж задубів. Який мороз сьогодні!
А я простояв цілих дві години,
Це замість того щоб іти і спати,
Вночі мені обходити пости,
Ну, де вона поділася у біса?

Н і н а

Про це я в тебе мусила б спитати.
Як тільки вечір, я завжди одна,
А Паша швидше мчить в твої обійми.

Г у с е й н

В мої обійми? Господи! В мої?
Вона щовечора приходить, щоб знущатись...
Чого вона не любить так мене?

Входить П а ш а.

П а ш а

Ах, ось де він! Оце тобі ліхтар?
А це дві вулиці докупи тут зійшлися?
Здається, так ми вчора умовлялись.

Г у с е й н

Та я стояв, аж весь задеревів.

П а ш а

Стареча кров, либонь, коли не гріє.

Г у с е й н

Кого, мене? Мене не гріє кров?
Гаразд. Стривай. Я докажу, що кров,
Гусейна кров, кавказька кров, гаряча!

(Кидається до дверей).

В дверях С п а р т а к, Ю р а, Ку з ь м і н та група бійців
розвідоти з баяністом.

С п а р т а к

Куди ти? Почекай! У нас сьогодні свято.
Військова рада фронту сповістила,
Що за геройство в розвідці і доблесть
Гнилицьку нагороджено медаллю.

Н і н а

Гнилицьку?

С п а р т а к

Так. Медаллю «За відвагу».

П а ш а

Ну, Ніночку я перша поцілую.

(Цілує Ніну).

Всі тиснуть Ніні руку.

Н і н а

Так несподівано все це. Спасибі, друзі.

Г у с е й н

Як несподівано? Ти заслужила це.

Хоч серце я сьогодні загубив,

Але від щастя буду танцювати.

Я покажу, яка в Гусейна кров!

С п а р т а к

Удар, Гусейн, об землю лихом.

К у з ь м і н

Шквар!

Гусейн ловко танцює під баян. За ним пускаються в танець інші. Ніна виходить приготувати чай. Шаміля замінив козачок, закрутилась бурхлива метелиця. Та на війні час дозволя недовгий. До хати вбігає стурбований Х а ц ь к о.

Х а ц ь к о

(до Спартака)

Товариш комісар! Нещастя приключилось.

Обірвався танок. Всі пришикли, слухають.

С п а р т а к

Я слухаю. Кажі.

Х а ц ь к о

Безслідно зникла Валя.

Пауза.

З другої кімнати входить Ніна.

Н і н а

Товариші! Чай закипів.

(Оглянулась).

Що сталось?

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Картина перша

Розвідрота. Бліндаж Спартак Железного. Ранок. Паша і Гусейн заходять у бліндаж, струшують сніг.

Гусейн

Та я ж казав, що тут його нема.

Паша

Я знаю, що нема... Спартак шукає Ніну.
А Ніна — Валю. Що робить, Гусейне?

Гусейн

Ти ж бачиш, Пашо: ми з тобою вдвох
Всю ніч ходили, бігали, повзли,
Та всі сліди позасипало снігом...
Спартак десь тут. Йому заборонили
Хоч на годину відлучатись з роти.
Та з ним про Ніну ти не говори.
А Валі шкода. Що робити, Пашо?

Паша

Гусейне... Грицю... Важко на душі...
Дай до грудей твоїх хоч прихилюся...
(Прихиляється йому до грудей).

Входять Спартак Железний і Юра.

Юра

Кахи, кахи! Сполохали, либонь?

Спартак

Ще тільки-но на світ благословилося,
А ви воркуєте вже. Що це вас докупи
Звело так рано?

Юра

Любощі.

Гусейн

Ні, вітер.
Ви знаєте старий кавказький тост:
Над річкою два дерева стояло

На різних берегах. На них сиділи оддаль
Голубка й голуб. Аж повіяв вітер,
І дерево до дерева схилилось,
А голуб і голубка...

П а ш а

Що?

Г у с е й н
(цілюючи її)

Поцілувались.

С п а р т а к

Хороший тост.

П а ш а

Нахабал

Г у с е й н

Це не я,
А тост той винен, що його створили
Розумні люди. Правда, комісаре?

С п а р т а к

Немає досі Ніни.

Г у с е й н

Ще нема?
От фріцам клопоту наробить!

Ю р а

Правда,
Геройська дівчина вона, та все ж
Жінкам не довіряю я, в цих справах
Лиш ми, чоловіки...

Г у с е й н

Ах, Юро, Юро!
Ти просто витязь. Дай, старий, закурим.

Ю р а

Давай, старий. Щоб дома не журились.

П а ш а

Ти соплі краще витер би йому.

С п а р т а к

Е, ні, бійця не можна ображати.

П а ш а

Чого ж він ображає нас, дівчат?

Г у с е й н

Бо ви старому, мабуть, насолили...

С п а р т а к

О, Юра в нас — відомий жінофоб.

Входить стомлена Ніна та два бійці в білих халатах. У одного з них — Марчука — немає гвинтівки.

Н і н а

Товариш комісар! Ми вистежили хату,
В якій гулять збирались офіцери.
Зняли ми варту. Кинули гранати.
Дванадцять офіцерів вбито. А іще...

(Знесилено опускається на ліжку).

П а ш а

Ти, Ніно, не поранена?

Н і н а

Та ні,
Лише стомилась дуже.

С п а р т а к

Спасибі, Ніно. Подвиг бойовий
Ти ще один в історію вписала.

Н і н а

(іронічно)

В історію. Ні, справді приключилась
У нас історія. Боець Марчук,
Як бачите, залишився без гвинтівки.

Г у с е й н

А де ж вона?

Н і н а

Та ось... Візьміть, будь ласка.

С п а р т а к

Що трапилось, Марчук?

М а р ч у к

Нічого я не знаю.

Н і н а

Він під вогнем противника заліг,
Як в мирний час на ліжку коло жінки.

М а р ч у к

Це вірна смерть була...

Н і н а

А хоч би й так?

Та не лежати ж, наче дід у просі.

С п а р т а к

Ідіть. Ми потім поговорим.

Бійці виходять.

П а ш а

Ну, Ніно, ти хоч слід її знайшла?

Н і н а

Це ти про Валю?

П а ш а

Так.

Н і н а

Ось лист її. Читайте.

Всі кидаються до неї. Спартак бере з рук її клаптик паперу.

С п а р т а к

Від неї лист? Від Валі? Що ж мовчиш?

Г у с е й н

Та звідки лист?

П а ш а

Читай... Читайте швидше.

С п а р т а к

(читає)

«Товариші! Мої брати і сестри!
То сталося в темну і холодну ніч:
Я йшла схвильована. Дрібниці то були...
І якби лист оцей до вас дійшов,
То знайте: я не серджусь ні на кого:
Я знаю — Ніна гордість наша й слава,
У Паші серце чисте, золоте,
Спартак, Кузьмін, Юрко й Гусейн — герої,
І тільки я така вже полохлива,
Не вийшло з мене путнього бійця.
Я йшла схвильована і збилася з дороги,
Мене німецька розвідка схопила
Їй доставила у штаб як «язика».
Ну, як мені цього листа послати?
Загине він, либонь, зі мною разом,
А я загину через сім хвилин —
У німців, кажуть, точні механізми.
Та все ж пишу... бо так для себе легше.
Мене лякали, били, знов лякали,
Та я нічого не сказала їм.
Тоді вони у льох мене спустили
І механізм пекельної машини
Так завели, що рівно о десятій
Я вилечу в повітря, як до того
Не згоджусь на вимогу їхню — дати ●
Відомості про себе і про вас.
Які вони жорстокі! Ще й годинник
Повісили, щоб знала я свій строк.
Хіба розбити? Але ні, для чого?
Це означало б кваліть проявити,
А я не хочу. Я завжди боялась.
Тож треба бути у житті сміливим
Хоч сім хвилин. Та ні, вже тільки п'ять.
Коли б могла я бачить Спартака...»
На цьому обривається. Що сталося?

П а ш а

Вона загинула?

Н і н а

Її я врятувала.
Я висадили хату й офіцерів,
Я кинулась до льоху, бо по варті
Побачила, що там когось тримають.
Ми варту знищили і в льох. Назустріч Валя:
«Скоріш, скоріш, — кричить, — ще три
хвилини».

Я цей папір побачила, сховала,
Ми вискочили, впали за парканом,
Тоді в льоху тім стався вибух...

Г у с е й н

Правда?
Ти правду кажеш? Де ж тоді вона?

Н і н а

Як ми виходили, нас трохи обстріляли.
У Валі куля руку зачепила,
І я відправила її у медсанбат.

Г у с е й н

Ходім туди. Ходім до неї швидше.

С п а р т а к

Гаразд, ходім. Хай Ніна спочива,
Ти, Пашо, доглядай, щоб відпочила Ніна.

Спартак, Гусейн і Юра виходять. Ніна миттю засинає. Паша тихенько наспівує.

П а ш а

(співає)

Зашуміло клен-дерево
У гаю, при лузі,
Хто у мене запитає —
Чого я у тузі?..
Зашуміло клен-дерево
На межі, край саду,
Хто у мене запитає,
Хто подасть пораду?

(Замислилась, зітхнула).

Впаде зоря за обрій, тільки смуга
На небі блисне й згасне за горою.
Так буде й з Ніною. Віщує мое серце...
Та це дурниці... Звідки серце знає?
Спи, люба подруго. Десь бродять твої сестри
І Зоя, й Віра по шляхах війни
І мстять недолюдкам за кривди і знущання.
А може, сплять в могилі й тіло їх
Дубіє, вкрите мерзлою землею.
А де Орина — мати твоя, Ніно,
І де старий кріпильник Тимофій?

Н і н а

(що прокидається).

Я довго спала, Пашо?

П а ш а

Ні, хвилину...

Н і н а

А де Спартак? Все біга, метушиться,
Відлига там. Ще ноги він промочить.

П а ш а

І справді, в нас єдина небезпека —
Не промочити б ноги лиш. Ех, ти!
А ще й славетна героїня.

Н і н а

Я?

Славетна героїня? Кпиш ти з мене.

П а ш а

А ти насправді думаєш, що ні?
А ти й насправді думаєш, що рапорт
Про знищених дванадцять офіцерів
І про чудесне врятування Валі
Це так — дитяча забавка. «Зняли
Ми варту. В хату кинули гранату».
Як просто все!

Н і н а

Та так воно й було.

П а ш а

А те, що їх удесятеро більш
Було, ніж вас, що смерть навкруг чигала,
Що там такий запеклий був огонь,
Який примусив Марчука лягти,
Хоча Марчук розвідник не з останніх.
Це що — все вигадка?

Н і н а

Ні, так воно й було.
Та ще — погано місячної ночі
Повзти... Ховатися...

П а ш а

(жартома)

І ноги промочити.

Н і н а

Та відчепись! А ось і сам Спартак.

Входить Спартак з генерал-майором. За ними йдуть
Кузьмін, Валя — змучена, з перев'язаною рукою, Марчук
та бійці. Ніна й Паша при появі генерал-майора встають.

Г е н е р а л - м а й о р

Сидіть, дівчатка. Спочивайте, милі.
Тобі, Гнилицька, виношу подяку
Від імені командування я...

Н і н а

Служу
Радянському Союзу.

Г е н е р а л - м а й о р

Служиш вірно.
Спасибі.

(Тисне їй руку).

П а ш а

Товариш генерал-майор. Дозвольте
Від серця нам поцілувати Валю.

Г е н е р а л - м а й о р
(жартома)

Коли Гусейна, Пашо, ти цілуєш,
То в мене дозволу ніколи не питаєш.
А Валю нашу слід поцілувать. .

П а ш а
(до Валі)

Прости, Валюшо!

В а л я

Пашо! Як я рада!

Обіймаються й цілуються. Паша вкладає Валю на ліжко, накриває
кожухом. Робить це з ніжним співчуттям.

С п а р т а к

Яке це щастя — дружба бойова,
Любов до друга, віра в батьківщину...
Вогонь не може розлучити друзів!
Це наша присяга, ми з нею в бій ідем.

Г е н е р а л - м а й о р

І переможем. Слухайте мене,
Товариші розвідники!
Вночі сьогодні розвідку пошлем,
Її мета: на себе взять удар
І засоби противника відкрити,
Слідом за вами вирушить піхота.
Ділянка й напрям — поки що секрет.
Хто в розвідку цю піде добровільно?
Очолює її ваш комісар.

С п а р т а к

Застерігаю, друзі, що піхоту
Спинити можуть вогневі нальоти,
А як вона хоч трохи забариться —
Усім нам смерть. Тому я прошу вас
Це зважити й поміркувати добре.

Н і н а

(до генерал-майора)

Товаришу командуючий. Я,
Здається, заслужила на довіру.
Тож прошу я дозволити мені...

П а ш а

Я з Ніною — хоч вбрід, а хоч у воду.

М а р ч у к

А я довіру друзів загубив
І щонайперше — Нінину довіру.
Тому благаю я: візьміть мене...

К у з ь м і н

Ну, а мене і силоміць ніхто
В цю ніч лишитись в роті не примусить.

В а л я

(підводиться, стає по формі)

Товариш генерал-майор... Дозвольте
Звернутись до політкерівника.

Г е н е р а л - м а й о р

Звертайтеся.

В а л я

(до Спартака)

Я прошу в розвідку й мене узяти.
Я не зганьблю ні вас, ані себе.

Г е н е р а л - м а й о р

Охочих виявляється багато:
Вирішуйте, товариш комісар.

С п а р т а к

Спасибі, друзі. Це висока честь —
В таких героїв бути комісаром.
Хай Ніна й Паша йдуть. А ти, Кузьмін,
Залишишся тут замість мене.
Здаю на тебе тимчасово роту.
Тепер про Валю. Я не сумніваюсь,
Що виросла вона між нас, змужніла
(звертаючись безпосередньо до Валі),
Та взяти тебе не маю просто права.
Нам сили треба, Валю, берегти.
Ти краще зараз йди у свою хату —
Лежи й відпочивай.

В а л я

(хвилюючись)

Але я прошу вас...
Я з вами хочу бути.

С п а р т а к

Наказую тобі!

В а л я

(після паузи)

Наказано їти лягти й відпочивать.

С п а р т а к

Іди виконуй.

Валя по формі повертається, виходить.

М а р ч у к

Ну, а як же я?

Входять Ю р а і Хацько.

Ю р а

Товариш генерал-майор! Дозвольте
Звернутись до політкерівника.

Г е н е р а л - м а й о р

Звертайтеся.

Ю р а

Товариш комісар! Наказ ваш виконав,
І старшина Хацько на виклик ваш з'явився.

Х а ц ь к о

Я слухаю, товариш комісар.

С п а р т а к

Підготувати господарство роти...
Сухі пайки на три дні для бійців.

Х а ц ь к о

«Ідеш на день, бери на три дні хліба».
Накажете виконувать?

С п а р т а к

Ідіть.

Хацько виходить.

М а р ч у к

Товариш комісар!

С п а р т а к

Ага, тепер з тобою.

Тут, Ніно, ти вирішуй. Він в бою

Тебе підвів. Чи підведе удруге?

М а р ч у к

Не підведу.

Н і н а

Можливо, що тоді

Сама я захопилася занадто.

М а р ч у к

Не підведу.

Н і н а

Ну, добре, хай іде.

М а р ч у к

Спасибі вам.

Г е н е р а л - м а й о р

Товариші! Спочиньте — і у путь.

Глядіть, по змозі будьте обережні.

Бажаю успіху.

В с і

Служим Радянському Союзу!

К а р т и н а д р у г а

Місячна ніч з 4 на 5 грудня. Музика жорстокого бою. Ніна, Спартак, Паша, Гусейн, Юра і Марчук нищівним вогнем стримують атаку німців. Самі вони теж знаходяться під лютим обстрілом.

С п а р т а к

Нема піхоти. Друже мій, Гусейн,
Спробуй-но під вогнем дістатися до наших,
На допомогу клич.

Г у с е й н

Гаразд, мій друже. Йду.

Падає. До нього схиляється Паша.

С п а р т а к

Поранений чи вбитий?

Г у с е й н

Ні, не вб'ють!
Я горло їм перегризу, проклятим.

П а ш а

Він весь залитий кров'ю.

С п а р т а к

Слухай, Пашо!
Ще доки ворог шлях не перетяв,
Негайно винеси його в безпечне місце.

П а ш а

Єсть, раненого винести! Прощайте.
Ні, до побачення. Ну, Ніно.

Н і н а

Ні, прощай.
Ще доки ворог шлях не перетяв,
Могли б ми вийти. Та тоді противник
Зламає план командування. Краще
Хай ми загинемо, та хай живе наш наступ!

П а ш а

Ось тут лишаю я для вас пакети.
Цілюються. Паша виносить пораненого Гусейна.

М а р ч у к

В яру розкидані протипіхотні міни...

С п а р т а к

А горб вогнем прострілюється шквальним.
Та є ще вихід: стежка біля шахти
Сто шістдесят.

Н і н а

Параска не заблудить.
З дитинства знаємо ми ці місця.
Чути крик німців, що йдуть в атаку.

С п а р т а к

Атака... З місця не зійти. Хай смерть,
Та ми затримаєм противника, аж доки
Піхота не прорветься кризь кільце.

Зав'язується вогнестрільний і рукопашний бій. Один за одним падають мертві фашисти. Запеклий бій, в якому Ніна стрічається із знайомим німецьким єфрейтором.

Н і н а

Ах, ось де ми зустрілись!
Є ф р е й т о р
Вас іст дас?

Н і н а

Дас іст капут!
(*Стріляє*).
Єфрейтор падає.

Держись, держись, Марчук!

Н і м е ц ь

Здавайся, рус, здавайся у полон.

М а р ч у к

Мене в полон? Не діждете, собаки!
Вороги оточили Марчука і відтиснули його за сцену.

Н і н а

(*дивиться в той бік*)
Дивись, Спартак, він вихопив у німця
Гранату... Кидає собі під ноги.
Чути вибух гранати.

С п а р т а к

Загинув він, та з ним з десяток німців.

Н і н а

Тож вічна пам'ять Марчуку-герою.

Юра, підповзши ззаду, вбиває німецького кулеметника, а кулемет повертає проти фрідів. Ніна й Спартак кидають гранати. Німці не витримують, відкочуються назад.

С п а р т а к

Здається, нас подряпало.

Н і н а

Здається...

У мене не згинається нога.

С п а р т а к

А в мене руку відняло... Погано...

Н і н а

А де ж піхота наша?

С п а р т а к

Перестрів

її противник, мабуть, і тримає.

Хвилина... дві... й вона таки прорветься,

Та в лихоманці бою я забув

Про міни генерала сповістити.

Якщо вони прорвуться через яр,

То всі загинуть на ворожих мінах.

Н і н а

Нога у мене зовсім дерев'яна...

Ю р а

(рве індивідуальні пакети, залишені Пашею)

Я рани вам перев'яжу. В цю ж мить.

С п а р т а к

Послухай, Юро, ти надійний хлопець.

Негайно йди. Ну, ну, без зайвих слів!

Виконуй бойовий наказ. Крізь марево вогню

Ти пролети, мов сокіл бистрокрилий.

Про міни у яру їх сповісти. Мерщій!

(Цілує його).

Юра робить вигляд страшно серйозного. Звертається до Ніни.

Ю р а

Прощай. Віднині ставлення своє
Я до жінок змінив. Ну, що ж, Юрко... В дорогу.

*(Ступає крок, та більше не витримує.
Розпачливе, майже дитяче ридання
стрясає його тіло. Виходить,
згорбившись, придавлений великим горем).*

С п а р т а к

А знаєш, Ніно, я давно не плакав...
І взагалі як все давно було.

З шипінням падають і вибухають міни.
Вони це місце точно пристріляли.
Давай, Гнилицька, відповземо вбік.

Н і н а

Не можу я. Зійшло багато крові.
Знову рвуться міни. Осколки їх смертельно ранять героїв.

С п а р т а к

Ти мертва, Ніно?

Н і н а

(стенаючись од болю)

Ні, я ще жива.
Добий мене, Спартак. Будь мужнім. Другом
будь.
Я так тебе кохала, любий друже.

С п а р т а к

Кохала?

Н і н а

Так...

С п а р т а к

То і тепер кохаєш!
Ба ні. Вона не може вже кохати.
Прощай. Прощай навіки, дорога.

Ніна Гнилицька мертва. Чути знову п'яні вигуки гітлерівців. Спартак
Железний виймає з кишені партквиток.

Тепер моя черга. Але нізащо в світі
Я не віддам їм скарб мій найдорожчий.
В долоні я затисну партквиток
І ворогові не віддам ніколи.

(Силкується підвестись. Стоїть хитаючись).

Вогонь не може розлучити друзів!
Це наша присяга, ми з нею в бій ідем:
Гусейн з далекого Азербайджану,
Рязанов Юра — хлопець із Москви,
З Донбасу Ніна, Валя із Сибіру, —
І що нам смерть? Хіба вона існує?
Ви чуєте, прокляті вороги?
За нашу смерть заплатите ви морем
Брудної крові вашої. Вперед
Полки сьогодні наші виступають,
Загибель невблаганну вам несуть.
І ось тому не страшно нам вмирати.

Стає навколішки біля тіла Ніни і так вмирає.

Під гуркіт барабанів іде в психічну атаку німецький батальйон.
Яксь нелюдська сила приковує фашистів до землі. Це страх перед
мертвими героями.

О ф і ц е р

(боязко, розгублено)

Я не давав команди «гальт». Вперед!

Німці стоять непорушно.

Погані пси! Ви боїтесь їх смерті?

То я звелю спалити їх тіла!

Світло гасне. Коли воно засвічується знову, на місці героїчної заги-
белі розвідників — генерал-майор, Кузьмін, Паша, Гу-
сейн, Хацько, Юра, Валя та бійці. Вдалині палає полу-
м'я. Довкола лежать гори німецьких трупів.

Ю р а

Вони забрали їх і палять на вогні.

Г е н е р а л - м а й о р

Схилімо, друзі, голови. Палає
У вогнищі великім Україна.

Сини і дочки нашої Вітчизни
Стають безсмертними героями народу.
До помсти! Смерть німецьким окупантам!
Марш великого походу. Симфонія боротьби і перемоги.

Е П І Л О Г

Розвіє вітер попіл по степу,
І повесні тут рясно зійдуть квіти.
Пройдуть роки. Читати будуть діти
Про ворога настирливість тупу.
Війну вивчатиме стратегії наука,
І знов Дніпро крізь шлюзи попливе,
Але народу невиситима мука
По-справжньому лиш в пісні оживе.
У серці вже бринять її акорди
І дозріває ритм її і зміст.
Ми бачили, як гітлерівські орди
Лишали попіл з наших сіл і міст.
Ми бачили величний образ Ніни
І непохитну волю Спартака,
Що до кінця, до смертної хвилини,
Не випустив з долоні партквитка.
Як одламались пальці обгорілі,
Ми з трепетом побачили тоді:
На партквитку, мов на живому тілі,
Краплини крові висохлі, руді.
І довго ми удень і уночі
Шукали Ніни мученицьке тіло,
Та не знайшли. В походах ідучи,
Почули ми, що Ніна не згоріла.
Про це бійці розповідали нам
І в розвідроті молоді дівчата,
Що Ніни слава тільки розпочата,
Що буде Ніна мстити ворогам.
Отак легендою стає звитяжця слава,
Цвіте в піснях, мов чарівний розмай.
Ти знаєш, як любити рідний край,
Тебе навчила дівчина русява!

*Червень 1942 року
Південний фронт*

ВЛАДИКАВКАЗ

Поєма

Тільки сльози за Україну...
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.

Т. Шевченко

ЗУСТРІЧ З ПОЕТОМ

Був час недолі і журби,
Таких не знали ми ні разу,
Тому поему боротьби
Назвем ім'ям Владикавказу.
Коли зустріли гори нас,
Оті, що хмарою повиті,
То нам здалось, що встав Тарас,
Немов живий, в кріпацькій світі.
Як зачаровані у сні,
Ми, зір потупивши, стояли.
Осінні промені ясні
До брами вічності сягали.
Далеко був поет від нас:
На берегах Дніпра-Славути,
Та Прометеевий Кавказ
Нам допоміг його вернути.
І він ішов назустріч нам —
Чурек і саклю захищати.
Зчорнілим від журби синам
В ту мить важку з'явилась мати.
Так Україна і Тарас
Ступали на колючий терен.
І зрозуміли ми в той час,
Що за Дніпро помститься Терек,
Що далі нам шляху нема,
Ганьба стократ страшніша смерті,
А натиск ворога злама
Жага сердець і мужність вперта.

БРАМА КЛВҚАЗУ

Та брама вічності була
У царство гір принадним входом,
У місті каменю і скла,
Де поєднались Захід з Сходом.
І в їх буденний супокій,
В садиби тихі над рікою,
Упала гучно, мов набій,
Тривога, зроджена війною.
Вона ширилась, і росла,
І душі розпачем поймала,
Бо від села і до села
Все наближалася навала.
І раптом перший хтось сказав:
«Німецькі танки на Ардоні».
І покотились, мов гроза,
Автомашини, люди, коні.
В нас обірвалися серця,
І ми на стінах написали:
«Жде слава або смерть бійця,
Нам стануть кріпостою квартали».
Сімнадцять «хейнкелів» летить,
Горить в Затеречнім районі,
І паніки зрадлива мить
Жене людей, машини, коні.
І знали ми, що це не сон,—
Сягають передмість шрапнелі.
Ще тільки вчора впав Ардон,
Сьогодні ворог у Гізелі.
Війська займали рубежі
У клетоті, в диму, у пеклі.
Та окопались на межі
Бійці завзяті і запеклі.
І панорамою сторіч
Нам обрй гори заслонили,
Впритул із смертю день і ніч
Ми черпали снагу і сили.

ВІТЕР З УКРАЇНИ

Брати Остапенки зросли —
Дмитро й Іван — богатирями,
Такі б Вернигорі могли
Назватись гідними синами.

Їх викохала та земля,
Яка запліднена повір'ям,
Що квітка щастя нам здала
Цвіте купальським надвечір'ям.
Що серед скель закута міць
Чекає дотику людини,
Що віщим сяйвом блискавиць
Покрите небо України.
Що в чорних звадах лихоліть
Є зерна правди і звитяги,
Що є одна для всіх політь
Судьба сіроми і нетяги.
Її розділиш ти навпіл
З землею рідною, з народом,
У громовицях ратних діл,
Щоб пасинком не бути згодом.
Брати Остапенки зросли —
Дмитро й Іван — багатирями,
В походах і в боях були
Вони нам рідними братами.
Закляк в журбі Владикавказ.
На Сьоме листопада ранком,
В непевний світанковий час,
На флангах появились танки.
Вони ішли з усіх боків,
І їх десятками лічили,
Серця забились у бійців,
Як птаха зраненого крила.
Ми знаєм назви тих причин,
Які породжують завзяття,
Ми знаєм лік важких годин,
Що в битві вистояли браття.
І двадцять танків у вогні,
Що їх Остапенки підбили,—
Найкращий підсумок борні
І вимір мужності і сили.
Брати у ранах. Чорний дим
Метляє вітер по долині.
Знеможеним, здається їм:
То ворон кряче в Україні.
І вітер з України мчить
Ридання, стогін і прокльони.
І клич розплати вже гримить
З Владикавказу до Ардона.

НАЩАДОК ТАРІЄЛЯ

Пророче слово Руставелі,
Як іскра, в попелі жило.
В палатах княжої оселі
Співця дозріло ремесло.
Щоб увійти в аул убогий
Як гасло й заклик, мрія й чин,
Щоб для картвельської дороги
Покласти поступу почин...
Щоб з іменем Орджонікідзе
З'єднавсь старий Владикавказ,
Почувши відгомін і відзив
Гірських племен в найтяжчий час.
Щоб чашу дружби нам хилити
Не на бенкеті, за столом,
А там, де кровію полито
Старі могили за селом...
...Ми попрощались під горою,
І я Біцадзе руку стис.
Одною долею крутою
Над нами день прийдешній звис.
Що принесе нам цей світанок?
Що полудень в собі таїть?
Вершини гір, немов серпанок,
Лягли за гранями століть.
Біцадзе повз по кукурудзі,
Краплинами котився піт,
На мовчазному виднокрузі
Він бачив сон дитячих літ.
Могутній огир Тарієля
По Қарталініі скакав
Із хаш, із пралісу, з пустелі
У край пісень, у світ забав...
Рішучим помахом — гранати
Летять у прірви амбразур.
Йому дано було пізнати
В житті романтики грозу!
Вивчав її він у поемі,
Що дав народові Шота,
А здійснював у дні буремні,
Коли романтика проста.
Коли на полі, коло дзоту,
Звитяги міру платиш ти,

Коли колючим терном дроту
Закрито стежку до мети.
Чи вмієш ти, як він, в двобої
Чотири дзоти знищить враз?
Як так — бери спокійно зброю,
Ти гідний бути серед нас!

БОМБАРДУВАННЯ МІСТА Н.

Йшли ешелони літаків,
Щоб зграями на нас напасти.
Загірний обрій почорнів
У павутинні хижих свастик.
І місто Н. зустріло їх
Квадратами вогню і криці.
Заметушившись, де хто міг
Ховались люди блідолиці.
Зривались бомби з-під крила
І свистом душі розривали,
І в цьому посвисті була
Вся суть скаженої навали.
Бомбардували німці тил:
У місті Н. ми мали бази.
Здіймався дим, вогонь і пил,
І запалало все відразу.
Гули десятки літаків,
І сотні бомб на місто впали.
В цей час загони хлопчаків
Добро народне рятували.
Високим полум'ям пожеж
Палала нафта. Диму хмари
До неба синіх узбереж
Несли благання помсти й карн.
Палали оддаль літаки,
Влучними пострілами збиті.
В цей день далися нам знаки
Ці літаки несамовиті.
І день став ніччю. Навкруги
Звисала темряви завіса.
Та входило вже в береги
Життя, зміцніле в мить зловісну.
На п'яту ніч впав перший блиск
Зірниці, дим густий прорвавши,
Та іскри помсти збереглись
У серці нашому назавше.

МИСЛИВЕЦЬ З ТАЙГИ

Він знав, як подих побратима,
Закон сибірської тайги,
З майном мисливським за плечима
Життя провівши без нудьги.
Знав Одинцов тропу хижацьку,
І птаха лет між верховіть,
І мить, коли іде зненацька
Кошлатим привидом ведмідь.
Він пам'ятав джерел свічада,
Задуму вранішніх годин
І тихий шелест листопада
Над хатою, де жінка й син.
Ти, що ходив на вовчі зграї,
Тепер, як воїн, примічай:
Спокійно люди помирають,
Коли ідуть за рідний край.
Та він не вмер. Можливо, чудо,
А може, доля вже така.
І нелюдів — до сотні буде —
Скарала снайперська рука.
Холодні зорі листопада,
Волога ранку, вітровій...
У перевірену засаду
Іде він з смертю на двобій.
Іде, годинами чекає,
Зате без прорахунку б'є.
І за далеким видюкраєм
Луною постріл віддає.
В цій постаті, що в полі мріє,
Що гартувалася в бою,
Твою, звитяжнице Росіє,
Я витривалість пізнаю.
Це ти, що подвигом щоденним
Наносиш ворогу удар,
Це ти під прапором священним
Ведеш узбеків і татар.
За тебе приймуть біль, і раги,
І смерть край Тереку-ріки
Рибалки з синього Севану
І чорноморські моряки.
Братерства нашого основа,

В ній впевненість незламна є.
Вона, мов куля Одинцова,
В вороже серце влучно б'є.

ВОГОНЬ БЕЗСМЕРТЯ

Він був у тебе гідним сином,
Його любив дивізіон.
Нема Федотова. Загинув.
Для нас це й досі наче сон.
Бувають сни важкі і прикрі...
Його ми кличем наяву.
Та що pomoже туги викрик,
Що пада каменем в траву?
Він пропадає в чистім полі,
Як сонцем випита роса,
Несе нові страждання й болі,
Не попеліє, не згаса.
На пагорбі зберемось нині,—
Воронками розритий він.
Ми скажем горам і долині:
«Отут поліг Росії син!»
І матері, яка зродила,
Якої груди ти смоктав,
Оцю змалюємо могилу,
Напишем ніжного листа.
Розповімо ми, як умієм,
Про бурю наших пересердь,
Як про життя ти часто мріяв
І як прирік себе на смерть.
Як ти на спостережнім пункті
Вогнем гарматним керував,
Як на скупім крем'янім ґрунті
Ти вмер між цих тужливих трав.
На цій землі, у цій країні,
Що рідною була тобі,
Віддавши серце боротьбі
І кров оддавши Батьківщині.
Оточений з усіх боків,
А ворогів було дві роти,
Ти не шукав величних слів
У час прощальної скорботи.
Затисши в пальцях телефон,
На небо глянувши південне,

Сказав спокійно ти: «Вогонь!
Вогонь спрямовуйте на мене!»
Ми пам'ятаєм дим і пил,
Гнучкі спіралі полум'яні,
Пекучу спрагу, рештки сил
І світ, мов схований в тумані.
Та хто не викона наказ
Улюбленого командира?
З журбою я дивлюсь не раз
Тепер на полкові мортири.
Від них ти вмер. Тебе нема.
З тобою німців сотня впала,
Минули осінь і зима,
Та не скінчилася навала.
Зате я знаю — по війні
Ми скажем: щастя перемоги
Дали нам ті, хто в славні дні
Не стали осторонь дороги.
Хто йшов до щастя навпростець
Крізь бій і смерть, крізь біль і муки,
Хто, як звитяжець і боець,
Не заховав за спину руки.
Спокійно спи. Стоїть трава,
Не колихнеться і не дише.
Постоїм в тебе в головах...
І матері листа напишем...

ЧЕТВЕРО В ДОТІ

Було їх четверо. Їх вів
Сержант Алтунін. Тут, край міста,
Між абрикосових садів
Прослалось бойовища місце.
Був дот глибокий, наче льох,
Між двох шляхів, на роздоріжжі.
Отут вони учотирьох
Лягли, мов камені наріжні,
Щоби нізвідки не пройти,
Не просочитися фашистам,
Ім краще тут грудьми лягти,
Ніж ворога пустить до міста.
До бою був готовий дот,
До бою воїни готові.
Навіки швидше б змовкнув рот,
Ніж вимовив зневіри слово.

Не чули тут ганебних слів
Чотири дні й чотири ночі,
Адже ніхто з таких бійців
Собі розпуки не наврочить.
У перший день в атаку йшли
На повний зріст зухвали німці,
Зате на другий прилягли,
Лиш підіймались поодиночі.
Повзли на третій, мов кроти,
Пустили на четвертий танки.
Бійці ж зріднилися, як брати,
Вже в першій битві на світанку.
Три дні поранений боєць
Іван Величко знав звиягу
Трьох братніх відданих сердець
І тамував гарячки спрагу
Останнім казанком води,
Залишеним товаришами.
Вони з гранатами ровами
Повзли й верталися сюди.
І троє їх — за чотирьох,
Та ні, за всіх, за нас з тобою —
Цей дім, що вулицю, цей льох
Відстояли, не склавши зброю.
Була, здалось, остання мить:
Їх облягало десять танків,
І брат поранений горить
В цупких обіймах лихоманки.
У смертнім полум'ї війни
Бійці зробилися братами.
Було їх четверо... Вони
Вмиратимуть більшовиками!
Та смерті ще нема. Либонь,
Ії, триклятої, й не буде.
Ми за життя ведем вогонь,
І ми життя собі здобудем!
Стають пліч-о-пліч з братом брат,
Тут четверо, а далі сотні.
Вже в танки ціляться з гармат,
Вже йдуть підрозділи піхотні.
І вже кипить гарячий бій,
Нема войовникам знемоги!
І вже у барві вогневій
Звелось сонце перемоги.

ГІЗЕЛЬСЬКИЙ БІЙ

Мені б в сліпого кобзаря,
Що на Савур-могілі мріє,
Те слово взять, що, як зоря,
Сторіччями не попеліє.
Буває, іноді згори
Зоря покотиться в долину,
Та не згасає, а горить
На рушнику у Катерини,
Чи в русу косу заплете
Її зажурена Оксана.
Отак нетлінне слово те,
Сліпими кобзарями знане.
Воно — як чарівний евшан,
Що і черстві серця вражає.
Воно — як український лан
У самоцвітах урожаю.
Воно — любисток і розмай,
Спів кобзаря й різьба гуцула,
Воно — як скарб, як рідний край,
Як дума мудра, пісня чула.
Цим словом сивих кобзарів
Про бій гізельський для нащадків
Нам скласти б урочистий спів
Онукам, правнукам на згадку...
Передчуттями катастрофи
Дар'ял будив той час, той світ,
Що срібні лермонтовські строфи
Вінком поклали на граніт.
У пам'яті жила ще горстка
Палких і вільнолюбних слів.
Співець Росії з П'ятигорська
Підвівсь над сонмом ворогів.
І слово Пушкіна крплате
В степах Калмикії жило.
Воно російського солдата
Будило, кликало, вело.

* * *

Вітри Каспійщини. Вогні
Термітних куль. В серцях тривога.
І тихо. В мертвій тишині

Родитись має перемога.
На карту глянть: Владикавказ,
Там, де вузька гізельська смужка,
У спину ворога якраз
З Ельхотово заходить дужка.
Тут сконцентровано удар,
Тут звисла смерть над ворогами.
Ліворуч — гори вище хмар,
Праворуч — клин, забитий нами.
Тож в добрий час! Умовний знак:
Ракети — серія червоних...
І, як завжди у час атак,
У грудях раптом похолоне.
І, як завжди, йдучи у бій,
Глухі удари крові в скронях,
І на вустах смага солона,
І присмак пороху у ній.
Та ще атаки не було.
Котились перекатні хвилі
Там, де сплюндроване село
Виднілося на небосхилі.
То кулеметники й стрільці
Спішили на рубіж атаки...
Командний пункт. На карті знаки —
Червоні, сині олівці.
Накреслив стрілку олівець,
Звелася постать генерала:
«У Клейста тактика зухвала,
Та прийде і йому кінець!»
А кулеметники й стрільці
Повзуть, як перекатні хвилі.
І німці стримати не в силі
Порив, що рухає бійців.
Йшли хмарою штурмовики,
Радянські смертоносні ІЛі,
Привітним помахом руки
Їх наші рубежі зустріли.
За ними ЯКи й ЛАГи йшли,
Славетне плем'я соколине,
Від сонця тіні їх лягли
На дно Гізельської долини.
І стрімкоспадні літаки
Несли вантаж бомбардувальний.
Нелегко винести такий

Удар тривкий, удар навальний!
Вертають соколи назад,
На курс лягають дужим летом.
Вже в переливах канонад
Звучать гвардійські міномети.
Уже говорить бог війни —
Усіх калібрів б'ють гармати,
І ходить відгомін луни,
Мов землетрусу перекази.
Вогнем спалахує снаряд,
Де в землю входив мирний заступ,
Вступають батареї в лад —
Почавсь артилерійський наступ.

* * *

Атаки мить. Суворий час
Двобою, помсти і розплати,
Де приступом потрібно брати
Землі гірської кожен пласт.
Наліт ворожих літаків,
Сліпучі блиски канонади,
У землю закопались гади
І косять мінами бійців.
Зумій тут волю напругти,
На рівні ноги твердо встати,
Щоб двісті метрів до мети
Всього життя ціною взяти.
В пекельнім гуркоті машин,
У клетоті вогню й металу
Людина, що повзе помалу,
В собі єднає волю й чин.
Вона на перший погляд квола,
В очах її відбився жах,
Та битви хід в її руках,
Це знає Кривоніс Микола.
І він підводиться, встає.
Рука несхибна Кривоноса
Гвинтівку високо заносить,
Навідмаш дріт прикладом б'є,
Лама колючу загороду.
Сміливця кулі не беруть.
Вперед, бійці! Відкрито путь
Для помсти волею народу.

* * *

Солдатська честь! Ти у віках
Стоїш як пам'ятник звитяги.
Відвага й мужність, наче стяги,
Заплетені в твоїх вінках.
Тебе — нетлінна, незборима —
Від батька переймає син.
Так до Миколи від Максима
Йде Кривоносів рід один.
Так воскресає в наших лавах
Старий суворовський солдат,
Салютом лицарської слави
Звучать нам вибухи гармат.
Висока постать Кривоноса
Над бойовищем майорить.
Солдатську доблесть він підносить,
Як честь і прапор догори.

* * *

Противник в полудень збагнув
Прорив своєї оборони.
Ввели ми твердо в цю війну
Взаємодії військ закони.
Лили біля Гізелі кров
Німецькі і румунські роти.
Прославлений танкіст Петров
В бою підтримував піхоту.
І Кривоносова рука,
Націлена вперед, як заклик,
В атаку владно посила
І тих, що в остраху залякли.
Коли б настала тишина,
Наш клич гучний струснув би гори,
Та в гулі цім ніхто не зна,
Хто щó кричить, хто щó говорить.
Тут подвигом зовуть вперед,
Тут агітують ратним ділом,
Стає грозою кулемет,
Коли рукам дістався вмілим.
Стає тут зброєю приклад
У того, в кого мужність в серці,

І не поверне той назад,
Хто смерть зустрів, як личить в герці.
В осінній мряці голубій
Пекельний клекіт битви тана,
В безумстві ворог в лютий бій
Резерви кидає останні.
Розтрощений німецький танк
У землю вгруз в пориві злому.
У Чиколі заграви, там
Б'є з гір, у спину, Тридцять сьома.
Немов обгризений кістяк,
Побита крупнівська машина.
Куди не глянь, де оком кинеш,
З печаттю свастики — мертвяк.

* * *

Мерці! Саксонії мерці,
Баварські, пруські, римські трупи,
З тавром фашистським на руці,
Я вас зібрав би всіх до купи.
Німеччини гидкі сини,
Європи виродки плюгаві!
З Дунаю, з Рейну в чад війни
Прийшли в розбої ви, в неславі.
Я показав би вас усіх,
Ці незліченні гори трупів,
Тим, що послали вас для втіх
Мерзенних гітлерів і крупнів.
Дивись, Німеччино, ридай!
Глядять, Італії банкрути!
Хай Тібр, і Шпрее, і Дунай
Їх кров бридку у хвилях котять.
Нехай опівночі вони,
Як вовкулаки, світом бродять,
Хай кровопивцями війни
Їх прокленуть навек в народі.
У них немає матерів,
Їх породили вовчі зграї!
В країні нелюдів-катів
Ніхто по них не зариває.
Завне, може, над мерцем
Якась, назвавшись сестрою,

Тоді ми плюнемо в лице
З презирством родичці розбою.
Дрижть, Німеччини сини!
Ми дорогою кров'ю купим
Священне право — вашим трупом
Закидати поля війни.

* * *

І ворог здався. Вже тили
Його міжгір'ями, неначе
Потоки, стрімголов текли
По річищах доріг у Нальчик.
Потоки крупівських машин,
Машини Оппеля і Шкоди,
Котився каламутний плин —
Провісник лиха і негоди.
Свідоцтво відступу ясне:
Панічний відгомін поразки,
Солдатських амуніцій брязкіт
І путь, що краху не мине.
Вона вела на захід владно,
Та в Дігорі її зустрів
Удар радянських стрімкоспадних
Бомбардувальних літаків.
Далеко видався той захід,
Мов мрія квола, давній сон.
Війна — це точність, гра у шахи
І математики закон.
Запрацювали бомбомети
Повздож вузьких гірських доріг.
Німеччино зловісна, де ти,
Дивись на виродків своїх!
Вже їхні шкури догорають
На всенищівному вогні,
Ущент розбиті їхні зграї
Військам хоробрим не страшні..
Вперед, до сйива перемоги,
Ключі Кавказу в нас в руці!
Горять машини вздовж дороги,
Лежать Німеччини мерці.

* * *

Увечері Владикавказ
Розносив звістку шумом вулиць,
І знали ми, що жоден з нас
В цю світлу ніч очей не стулить.
Кінчався сорок другий рік,
В загравах сорок третій лине.
Німеччина мерців, калік
Його у розпачі зустріне.
Гартує сили Сталінград,
Ми фланг для наступу відкрили.
І ворог котиться назад —
Рятує техніку і сили.
Звело судомою лице
Його облудне і лукаве.
В степу поволзькому кільце
Зав'язано як вузол слави.
Орджонікідзевський удар
Не швидко ворог позабуде.
І чули ми: в короні хмар
Казбек зітхнув на повні груди.

ВПЕРЕД, НА ЗАХІД!

У серці зародився клич,
Стократ повторений луною,
Він розігнав журбу облич
Людей, знеможених війною.
Вперед! На Захід! До Карпат!
До голубої стрічки Сану!
Цей клич, повторений стократ,
Хай нам дороговказом стане.
Цей клич зродився, як гули
Гарматні жерла одностайно,
Не тільки сльози за Україну,
А й кров ворожу ми лили.
Засвідчить нашу боротьбу
Шлях в Краснодар із Армавіра,
Де, зневажаючи журбу,
Ми в серці зміцнювали віру.
І там, де мерехтить Тамань,
На чорноморським чорторії,
В блакиті зоряних світань
Нам привидом з'явився Київ.

Йому складали ми ясу
В степах кубанської долини
І золоту його красу
Благословляли в ті хвилини.
Ми марили святим Дніпром
І віщим словом Кобзаревим,
Ми чули, як гудуть псалом
У лаврському дворі дерева.
Як кінь Богданів виграє,
Сузір'я топче копитами,
Як дзвоном переможним б'є
Софійської святині брама,
Як зайнялись пожеж вогні
Від пристані і до вокзалу,
Як знаменосцями борні
Стають нащадки «Арсеналу».
До тебе, Україно, йдем,
Провісники добра і волі,
Всесильним праведним вогнем,
Грозою пройдемо по полю.
Родючим весняним дощем
Ріллю скривавлену омием,
Свяченим Гонтовим ножем
Могили степові відкриєм.
І встане мучеників тінь
Над українською землею,
І тричі продзвенить над нею
Вітальним дзвоном далечінь.

*Владикавказ — Краснодар
1942—1943*

ШЛЯХ ДО БЕРЛІНА

* * *

Солдатський хліб — черствий сухар
І в казанку незмінна каша.
Ми винесли страшний тягар,
Така вже, видно, доля наша.
Нам не цуратися її.
Бо знаєм — іншої не буде,
Раз топчуть землю німчаї,
Яка нас вивела у люди.
Сходили ми по цій землі
Доріг та бездоріж чимало.
Сухим пайком солдатський хліб
Нам інтендантство видавало.
Пахуча каша в казанку,
З водою срібною кринця.
Походів пісню гомінку
Виводить в полі сніговиця.
Дороги й зустрічі війни,
Якими так солдат багатий,
У провесну і восени
Без пристановища, без хати.
Породичались, як хто міг,
З неситим вітром в чистім полі.
Роняли листя нам до ніг
Старі шевченківські тополі.
Ми вернемось у ті міста,
Які проходили з боями.
І пісня, що в душі зроста,
Встає веселкою над нами.
Її відчули ми тоді,
Коли, солдати і поети,
Ішли по пояс у воді
На шестиствольні міномети.
Тоді збагнули ми, що хліб,
Здобутий старшиною ротн,
Ми проміняти не змогли б
На всі житейські щедроти.

Три літа хліб їмо ми той,
Несем обов'язок солдата.
Благословенна будь та дата,
Як стане сіячем герой.

1943

СОЛДАТ

Ми разом їли з казанка
Розварений куліш.
Ідальня в нас була така:
Зварив — бери і їж.
Розмова йшла про те, про се,
Про їжу, про дівчат.
Про молодиць заводив все
Обвітрений солдат...
Він, певне, бачив ту одну,
Що всюди з ним була,
Що через грози, крізь війну
За піхотинцем йшла.
Її забути він не міг,—
Така його судьба.
З ним прилягти на білий сніг
Мостилася журба.
Вона і тут, круг казанка,
Стелилася, як дим.
Солдатська доля вже така,
І він змірився з цим.
Хто з діда-прадіда солдат,
Той долю розпізнав.
Над ним займалися стократ
Вогні лихих заграв.
Він падав мертвий горілиць,
Та син його вставав
І в сяйві вранішніх зірниць
Поранений вмирав.
Та піднімався вже онук,
Сідлаючи коня,
І вилітав столітній крук
За хлопцем навманя.
Та, кладучи на груди хрест,
Упавши в мураву,

Він кликав з лютих перехресть:
«Не здамся! Я живу!»
Живе солдат! Живе земля!
І звичаї на ній.
І слава лине іздала
У бурі вогневій...
...Як треба буде — все одно
Наш син чи наш онук
Погляне пильно крізь вікно
На дим із дальніх лук.
І, відчуваючи грозу,
Сідлатиме коня,
І стане, витерши сльозу,
Солдатом з того дня.

1943

СЕСТРИ

Мав колись я в білім світі
Дві розради, дві сестри.
Посадили сестри квіти
Там, де сходяться вітри.
І полинули вітрами
В світ тривоги й боротьби
Перехресними стежками
Дві споріднені судьби.
...До одної пісня лине —
Не вертається назад,
Бо загинула Марина
Коло міста Сталінград.
Серед поля, серед рути
Зацвіта сумний чебрець.
Принесла тут люта скрута
Батальйонові кінець.
Серед поля, серед рути
Спить звитяжниця-сестра.
Ій земля лягла на груди,
Наче матінка стара.
...По доріжці, по гребельці,
З блискавицею в руці,
У гаптованім сидельці,

Командир веде бійців.
В нього вишита хустина,
Злотом коване сідло.
Вишивала Катерина,
А кувало все село.
Не уславилась боями
Катерина, та зате
Нерозлучно буде з нами
Це сідельце золоте.
І шляхами України
Він жене коня свого:
До віконця Катерини —
Нареченої його...
...Ходить туча над степами,
Громовиці шле війна.
Хто ще ляже за лісами,
Там, де Ворскла і Десна?
Хто повернеться додому
По розлучниці-війні?
Хто повісить відблиск грому —
Гостру шаблю на стіні?
І чиї щасливі сестри
Знов садитимуть квітник
Там, де вранці вітер пестить
Наддніпряньський чагарник.
Де по бурі, по негоді,
Під вербою, край ріки,
Знов цвістимуть на городі
Царські кучері й зірки.

1943

НАРЕЧЕНА

Вибрав я наречену,
Кликав старостів.
І варене, і печене
Ставили на стіл.
Цілий день пили горілку,
Брагу на меду.
Дрібно грали на сопілку,
Звали молоду.

А вона не йшла до мене:
Грай собі, дуди!
Вередлива наречена —
Дівка хоч куди.
Ні, нема такої дівки
Більше на селі!
Від горілки-калганівки
В голові джмелі.
...Де ти дівся, зелен хмелю,
Чом не грієш кров?
Я прострелену шинелю
За Дніпром знайшов.
Куля влучила у груди,
Кров на рукаві.
А боець, говорять люди,
Там лежить, в траві.
З-під пілотики виглядає
Золота коса.
З голубого небокраю
Падає роса.
Не питайте більш у мене
Про мою любов.
Вередливу наречену
Я в траві знайшов...

1943

КЛЕН

Ти був зелений, кучерявий
І слухав пісню солов'я,
Тепер у відблисках заграви
Стоїш похмурий, як і я.
За садом хата догорає,
Людське добро, убогий скарб.
Четверта рота наступає
На протитанковий ескарп.
Війна іде. Вона для мене
Вже стала звичною давно.
І ти стоїш, похмурий клене,
Мов і тобі це все одно.

До всього звикли ми, здається,
Нічим не здивувати нас.
То, може, й серце не заб'ється?
Та ні! Заб'ється ще не раз.
Ось відгримлять важкі походи,
Як бій вчорашній одгримів,
І ми з підрозділів піхоти
До тихих вернемось домів.
І голубими вечорами,
Налиті соком ти і я,
Ще молоді і кучеряві,
Почуем пісню солов'я!

1944

ДІБРОВА

Під зеленою дібровою,
У хатині край села,
Там, солдата чорнобрового,
Мене мати привела.
...Зацвітали сині проліски
Березневої пори,
На вітру скрипіли боязко
Темнокорі явори.
Річка звалася Мариною,
Так назвали і сестру,
Що зростала сокориною
На весняному вітру.
Ми збирали дикі ягоди —
Краплі сонця і весни.
У лісах пізнали загодя
Нетривкі тривожні сни.
За пожежами, за війнами
Ми пішли в широкий світ
Завороженими, мрійними
Од воріт і до воріт.
Ми пісень співати вчилися,
Хоч зростали мовчазні.
Та потроху розгубилися
Наші мрії і пісні...

...За пожежами, за війнами,
Де заграви і дими,
Ходить пісня поміж мрійними
І суворими людьми.
Віють хмари градом-зливами,
Восени січуть дощем.
Ми з обличчями щасливими
Нашу землю перейдем.
Заночуем під дібровою,
У хатині край села,
Де, солдата чорнобрового,
Мене мати привела.
Де з дубів звисають жолуді,
Де вмирають без журби
Гроловицями розколоті,
Вітром звалені дуби.

1943

У КИЄВІ

I

Ми повертаємось додому,
Покриті шрамами від ран,
І топчем вулицю знайому
Ходою мирних городян.
Ми оглядаєм рани міста,
Стрічаєм змучених людей,
І тихим кроком падолиста
Підходить осінь до дверей.
А з нею звичні нам турботи,
Два роки ми не знали їх,
Коли лягали наші роти
Живі і мертві в грязь і сніг.
Ми не спустошені війною,
Скоріш збагачені ми тим,
Що сняться нам картини бою,
Повіті в полум'я і дим.
І не героями відчаю,
А непохитні, як в бою,
По дальніх зорях небокраю
Ми долю визначим своєю.

II

Ні, ще не час! Не час ще, друзі,
Пізнати затишок домів.
Гуркоче грім на виднокрузі,
Знайомий відгомін боїв.
Йдуть батареї через Київ
Аж до волинського села.
Ніхто за нас журби не змие,
Що на душі у нас лягла.
Настане день, і прийде тризна
По вбитих на полях війни.
Як б'ється з ворогом Вітчизна,
То зброї не складуть сини.
А вернешся живий з походу,
Шинелю долі покладеш
І вперше з вечора до сходу
Непотривожений заснеш!

1943

МЖИЧКА

Де взялася мжичка клята,
Що мигиче другий день.
Мокра спина у солдата —
Ні розмов, ані пісень,
Ні того міцного слова,
Що завзяття додає.
Обірвалася розмова,
Тільки ворог з флангу б'є.
Що ж примовкли? Дай, сержанте,
Кварту свіжої води.
Не на втіху, не на жарти
Ми надіслані сюди.
Дай води мені з калюжі,
Що ж, як іншої нема!
І здорові і недужі
Лежимо тут не дарма.
Звідси виходу немає
В обороні круговій.
Вже й калюжа замерзає,

Вже й на другім фланзі бій.
Скільки їх? Либонь, чотири,
Як в суворовськiм каре.
Захлинаються мортири,
Ворог приступом бере.
Відбивають контратаки
Піхотинці мовчазні,
У броню закуті птахи
Появились в вишині.
Нам не впасти від втоми,
Не такий знесли тягар!
На Брусилів, на Житомир
Ми націлимо удар.
Плнуть радості й печалі,—
Все буває на війні,
Доки впишуть на скрижалі
Як минуле наші дні.
Отоді, щоб люди знали,
Як в епоху бойову
Ми за Києвом займали
Оборону кругову.
Відбивали контратаку
На Житомирськiм шляху
І не знали втоми й ляку
В дощ, у мжичку, в ніч глуху.

1943

БАБУСЯ

Іде бабуся по дорозі.
Грязюка. Провесна. Війна.
У госпіталь шукати сина
Іде, скоцюрблена, вона.
В хустині сир і паляниця,
У пляшці сизий самогон.
Не спиться дома, не лежиться,
Заснеш — недобрий сниться сон.
Ще ніби дівчиною, сниться,
В косу влітає маків цвіт.
«Ой сину, сину мій, синочку...»
А синові вже сорок літ.

Іде бабуся по дорозі...
«Ну, що ж, сідайте! Підвезу...»
Ще довго вам шукати сина,
Ковтаючи гірку сльозу,
Та по шляхах війни носити
Той промінь, що в душі не згас,
І теплі спогади будити
У серці кожного із нас.

1944

МАЯКИ

Вона стоїть, біляві коси
Ховає нишком під берет,
Угору прапорець заносить
І викида його вперед.
Пили курять, гуде дорога,
Летять машини з вітерцем.
Вона стоїть, вродлива, строга,
Махає владно прапорцем.
Їх називають маяками,
Регулювальницями звать,
Вони проходять разом з нами
Війни важку, сувору путь,
Чекають з пошти польової
З натхненням писаних листів,
І у хазяйки, на постої,
Лунає їх журливий спів.
Вродливі й строгі, з прапорцями,
Вони показують нам путь.
І сняться шоферам ночами,
І вдень спокою не дають.
І ми їх будем пам'ятати
На всіх дорогах і шляхах.
І завжди будуть ці дівчата
Як маяки у нас в очах.

1944

ДО МІСЯЦЯ

Місяцю, товаришу німий,
Свідку всіх пригод земних моїх,
Знов упав ти в тихий час нічний
Променем ясним на мій поріг,
Ти в чужу оселю завітав,
Ти мене в поході розбудив,
Я тут вперше і востанне спав,
Не зустрівши ні пригод, ні див.
Пригадав я вранішню зорю
І твое проміння на душі...
Прокидався помалу Гасан-Юрт,
Де по схилах бродять інгуші.
Пригадав я канонади гул,
Де стрічали ми торік весну,
Осетинський спалений аул,
Кабардинську пісню голосну.
Пригадав я сяєво зірниць
І травневу молоду росу,
Надкубанських і донських станиць
Щедру і привабливу красу.
Ми ішли маршрутами війни,
Що на карті стрілами лягли.
Від весни і знову до весни
З Тереку на Тетерів ішли.
Місяцю, товаришу німий,
Ти світив розвідникам стежки,
І твій човник нам засяв ясний
В хвилях української ріки.
Ти мене сьогодні розбудив,
Впавши променем на цей поріг,
Де, не стрівши ні пригод, ні див,
Від втоми я звалився з ніг.
Що ж, пора, мій друже мовчазний,
Вирушати нам в дорогу знов.
Та гляди, щоб завтра в час нічний
В іншій хаті ти мене знайшов!

1944

КОНЦЕРТ

Були в землянці на концерті...
Яких пісень співали там!
Я думав, що серця в нас мертві,
Що більш не хвилюватись нам.
Та вийшли у стрічках дівчата,
За ними стали юнаки.
І «Чорноморця» розпочато
Умілим помахом руки.
І ми вслухалися у звуки
Веселих і журливих слів.
І диригента владні руки
Творили бурю почуттів.
Вона звелась, і ритмом бурі
Ми всі охоплені були,
І серед нас найбільш похмурі
Тоді всміхатись почали.
За вас, заквітчані дівчата,
Ми, може, завтра підем в бій,
Та пісня, вами розпочата,
Звучатиме в душі моїй.
І зацвітуть червоні маки
На тих столочених полях,
Де люди, вбиті в час атаки,
Довіку житимуть в піснях.

1944

ЗГАДКА

Чорнобривцями і рястом
Наша юність одцвіла,
Та пригадуються часто
Квіти рідного села.
Чорнобривці, материнка,
І шипшини запашні,
Й тиха дівчина Маринка,
Що згубилась на війні.
Та, що півники червоні
Малювала над вікном,
Що до неї вірний коник

Завертав із козаком,
Що про неї ми співали
В темну ніч на колодках,
Потім пісню поховали
У столочених житах.
Та буває, на часинку,
Все згадаєш, як було:
Тиху дівчину Маринку,
Чорнобривці і село.

1944

* * *

Прощавай, далекий друже,
Чи надовго? Назавжди!
В дощ, у спеку, в люту стужу
Не чекай мене, не жди.
Не буди у серці туги,
Хай навік воно засне!
Чаша болю і наруги
Не приваблює мене.
За вродливою тобою
Я не знав ніде спокою
В мирний час і на війні,
Ти чужа була мені.
Та немає слів докору,
Як немає слів благань.
Пройдуть швидко, пройдуть скоро
Дні тривоги, дні прощань.
Вранці випаде пороша
У сусідському дворі,
Вийде юна і хороша —
На виданні, на порі.
Візьму дівчину за руку
І до серця пригорну,
І, забувши давню муку,
Сном дитинства я засну.
Потім привидам тривожним
Прийде пагуба моя.
Чи тебе забути можна,
Чи тебе забуду я?

Чи довіку, як сновіда,
Як сновія, будеш ти,
Як любов і зненавида,
Без дороги, без мети...
Ні, прощай, прощай, мій друже,
Уві сні і наяву...
Гоже літо, люту стужу
Я без тебе проживу!

1944

* * *

Є до щастя сто доріг,
Та якою ближче?
Зорі падають до ніг,
Вітер в полі свище.
Я дороги всі пройду
В бурю і негоду,
Щастя-долю приведу
З дальнього походу.
Скресне крига на Дніпрі,
Стихне громовиця,
Блисне променем зорі
У степу криниця.
Віще зілля зашумить,
Пройде перша злива.
В ту велику й світлу мить
Будь і ти щаслива!

1944

* * *

Ти карту кидаєш на мене,
І жир, і дзвінку, і вино...
В свічадо вечора зелене
Глядиш тривожно крізь вікно,
Неначе ждеш мене з туману,
Що за вікном проплив і щез.
Ти віриш в мариво, в оману
І в мій чирвовий інтерес.

Казенний дім і путь-дорога,
Химерний профіль короля...
Під вишнею, коло порога,
Мене гукаєш іздала.
З цієї сніжної долини,
Де я під зорями лежу
Й для тебе, вірної дружини,
Любов у серці бережу.

1944

* * *

Березень. Небо — неначе
Синій важкий оксамит.
Сходить над боєм гарячим
Місяця кований щит.
Гомін іде по діброві.
Проліски квітнуть в гаю.
У березневій обнові
Молодість я пізнаю.
Скресли блакитні озерця.
Стихло. Не чути гармат.
Березне, ти мені брат —
Проліски в нас на серці.

1944

КОЛО ДНІПРА

Шукала мати сина на війні.
Минали дні. Сумні, тривожні дні.
Коло Дніпра упав той син-боєць
І думав хлопець, що йому кінець.

В півсні, у маренні, у забутті
Він бачив те, чим славився в житті:
Важких походів бойову снагу,
Траву горілу, плями на снігу.

Не пестила розвідника війна,
Дощами били осінь і весна,
І ось тепер на березі, він мав
Скінчити путь серед зів'ялих трав.

У забутті, у маренні, в півсні
Він чув дитинства згублені пісні.
Був день, та він поринув у пільму.
Старенька мати снилася йому.

Неначе берегом в ту мить вона ішла.
Його побачила, за руку узяла
І повела поволі в медсанбат
Під посвист мін і гуркоти гармат.

А матері здавалося в ту мить,
Що то не битва за Дніпром гримить,
Що за рікою, в хмарі димовій,
Столітні сосни валить буревій.

Так берегом син з матір'ю ішли,
І падали, і марили, й повзли,
Але крізь марення, і сон, і забуття
Вона вернула синові життя!

1944

* * *

Ти на Дніпрі, а я за Одером,
Між нами тридев'ять земель.
Стара планета ходить ходором
Від океанів до пустель.

Ми знали все: гіркою спрагою
І рівновагою бійця,
Чотирирічною звитягою
Загартувалися серця.

Стара планета ходить ходором,
І нас роз'єднує війна.
Та на Дніпрі, як і за Одером,
Розквітне проліском весна.

Омивані дощами-зливами,
До сонця звернемо лице.
Ми будемо такі щасливими,
Коли воюємо за це!

1945

* * *

Ти жила на голубому Доні,
Там, де солять жирні чабаки,
Де клинок холодний на долоні,
Наче щастя, важать козаки.

Не було любові, тільки мрії
Нерозгаданих дівочих снів.
І на сонці вигорілі вії
Під лукавим перехрестям брів.

Комсомольська молодість і втіха
Першого палкого почуття —
Мов далека придорожня віха
На шляху до спільного життя.

Отаку тебе одвіку знаю,
Від юнацьких одчайдушних мрій,
Колосок ясного урожаю,
Що хитає в полі вітровій.

Та пролинуть бурі й хуртовини
По розкритій книзі битія,
В нашої майбутньої дитини
Зродяться і мрії, й почуття.

Тож ходімо шляхом — не межею —
Непоборних наших почуттів.
Будь моею, бо завжди моею
Ти була, від перших мрій і снів!

1945

* * *

Я не знаю, можливо, навіки
Проклянемо ми цю каламуть.
Темноводі німецькі ріки
З півдня на північ течуть.

В них увечері тонуть зорі
Не такі, як у нас, не такі...
І село — немов лепрозорій,
Мов примари, стоять вітряки.

Кличуть поглядами німкені,
В них і крихти сумління нема.
З чорним маузером у кишені
Бродить гітлерівська чума.

Серед кірх, пивоварень і винниць,
Серед вибухів і заграв
Ратним подвигом піхотинець
Смертний вирок їй підписав.

1945

* * *

Живемо у гадючій кублі —
Тут учора стояли фашисти...
Розгубились сузір'я в імлі,
Мов розкидане наспіх намисто.

Вітер дме із Саксонії злий,
В небі місяця тут не буває,
Тільки блисне за лісом, як змій,—
В темнім Одері знов потопає.

Тільки вітер вітрила напне,
Де чорніє затоплена шахта...
Світлий спогад про тебе майне,
Як у морі крилата яхта.

1945

* * *

Дикі гуси вночі пролетіли,
Ми їх чули — така тишина:
То замовкла на мить війна,
З перевтоми серця заніміли.

А в цей час під землею, в трубі,
Повз під ворогом наш розвідник...
Як настане кінець боротьбі,
Хай вивчає ці дні дослідник.

І надземну, й підземну війну,
Бій в палаючій домі ножами
Й несподівану цю тишину,
Що порушили гуси над нами.

Хай напише у книзі так:
«То веселі були хлоп'ята,
Що ділили в огні атак
Долю рівно на кожного брата».

І про смерть... Та не треба про смерть!
Дикі гуси кричать у небі.
Нам Бреслау здобути треба,
Здобули ж ми заледве чверть.

Тож розвідники в трубах повзуть,
Вже скінчилась хвилина тиші...
І акації вітер колише,
Й літаки у надхмар'ї пливуть.

1945

* * *

Ми сік березовий пили
Над Одером, в гаю,
Берези зламані були
В недавньому бою.

• Багряний промінь погасав
За Одером, в імлі,
І хтось, жартуючи, сказав:
«П'ємо снагу землі».

А я згадав дитинства край,
Діброву і село,
Березовий блакитний гай,—
Далеко це було!

Як батько сік з беріз точив,
У жбани наливав
І сік той пить мені велів,
Щоб дужим я зростав.

Отак з дитинства брали ми
Землі цілющу міць,
Зростали сильними людьми
Під сяєвом зірниць.

Ми стали сильними людьми
На захист наших прав!
Пливуть берези, мов дими,
У відблисках заграв.

Через гаї, через ліси
Ще довго нам іти,
Та все на світі віддаси,
Щоб досягти мети.

І міць землі, і власну кров,
І спогади свої —
Лише б до рідних нам дібров
Більш не сягли бої!

1945

* * *

Ми рік проходимо багато.
Либонь, не перелічиш всіх!
На перемоги буйне свято
Несем дарунок діл своїх.

І сниться нам липнева спека
За Сальськом, на солончаках,
Тривка щоденна небезпека,
Що навманя ішла в степах.

Тепер за нею ми бредемо
У Бранденбурзі, між лісів...
У повість, в епос, у поему
Переливається наш спів.

Він з нами йшов на Дон і Волгу,
Будив на подвиги серця,
Він путь важку пройшов і довгу
В юхтових чоботах бійця.

Будинки Оппельна похмурі
Тепер нагадують про те,
Як нам кризь грози й через бурі
Світило сонце золоте.

І кожен камінь, кожна цегла
Нагадують у цім краю,
Як мужність, воїнам підлегла,
Співала піснею в бою.

Нам сняться обриси Казбека,
Дніпро-Славути і Десна,
З дитинства прилетів лелека,
У край чужий іде весна.

Ми в рідний край привіт пошлемо
Весняним льотом журавлів.
У повість, в епос, у поему
Переливається наш спів.

1945

* * *

Оце весна! Оце війна!
Оце веселий квітень!
Берлін, стривожений до дна,
І визволений Відень.

В багряні прапори заграв
Оздоблена Європа...
З моста в канал сторчма упав
Рудий експрес «Мітропа».

І запізнілий омнібус,
Що зветься «Саламандра»,
З розгону у кювет угруз,
Навік спинивши мандри.

В блакитнім дзеркалі озер
Дими, мов хмари в небі,
І, наче в опері, помер
Осколком вбитий лебідь.

А люди з прапорами йдуть,
Вітають нас і славлять.
На схід лягла широка путь
З Берліна до Бреславля.

І тут дими, і там дими
На триста кілометрів.
Народи визволили ми
З в'язниць, з кайданів, з нетрів.

Повз бій і дим, повз місто Кант
Дівчата йдуть з Бретані,
Ім бравий гвардії сержант
Ввижається в тумані.

Он слюсар йде шукати дім
В зруйновану Варшаву,
Він залюбки розкаже всім
Про нашу міць і славу.

Про нашу славу, нашу міць
Під стінами рейхстагу.
Імперія упала ниць
На глум, ганьбу, зневагу!

Бо подолали ми її,
Щоб більше їй не встати.
На Фрідріхштрасе йдуть бої,
На Шпрее б'ють гармати.

А пісня волі вже луна,
Стряса Берлін і Відень.
Оце війна! Оце весна!
Оце веселий квітень!

* * *

Ці купи каміння зуться Берліном...
Унтер-ден-Лінден, розбитий рейхстаг...
Таж ми про це марили в снігу по коліна.
У темній землянці, в бурі звитяг.

Таж ми про це марили під Краснодаром,
У Ставрополь тихий вступивши вночі,
Ввижалися нам в руці командарма,
В руці генерала Берліна ключі.

Берлін перед нами... Неначе з безодні
Тут скелі розкидав грімкий землетрус.
Берлін перед нами, і в ньому сьогодні
В пориві єдиному — збратана Русь.

Ще містом розлючені бродять пожежі,
Ще кров не засохла, ще зброя в руках,
Та все вже за нами: кордони, і межі,
І темні землянки по всіх фронтах.

1945

* * *

Ми знали, що війні кінець,
В травневий неповторний вечір.
І придорожній вітерець
Нас обережно брав за плечі.

Позаду залишивсь Берлін,
Вчорашній бій і штурм рейхстагу.
Підвівся місяць з-за руїн
І освітив нам шлях на Прагу.

Ми пробивались крізь туман,
Поміж машин і серед танків,
Де кров'ю чеський партизан
Забарвив заграви світанків.

У Прагу входила весна,
І помахами крил зелених,

Мов повним келихом вина,
Нас зустрічали буйні клени.

І ми по вулицях старих
Пішли на Карлів міст, на Влтаву
Поміж кварталів вікових,
Повитих у гранітну славу.

Я там будиночок знайшов...
Друкарню і дрімучі сходи...
Сюди пошану і любов
Нестимуть звільнені народи.

Тут Ленін був, тут Ленін жив,
Тут Леніна лунали кроки.
Я очі в роздумі закрив,
Я чув, як в кленах бродять соки.

Я чув, як з полум'я війни
Життя вертається до Праги,
Як в'ються в мареві весни
Над містом визволеним стяги.

На вежі багрянє стяг —
То прапор Леніна над нами!
То прапор волі і звитяг
Оздобив Праги древні брами.

І урочистих слів мотив
Росте у спів, зростає в рокіт:
Тут Ленін був, тут Ленін жив,
Тут Леніна лунали кроки!

1945

* * *

На схилах гір вже почались жнива.
Між виноградників — покоси жита.
Лежить земля запліднена, жива,
Боями лютими оновлена й омита.

Така вона од Волги по Дунай
Лежить в плодах і рук робочих просить.
Встає в уяві заповідний край,
Де на ланах завітчані покоси.

О краю наш! За тебе й спокій твій
Проклали ми до чорних Альп дороги,
Солдатський труд у славі бойовій
Вплітаючи у прапор перемоги.

Ми знали все: і виснагу, і піт,
І кров гарячу, і пекучі рани,
Та в поколіннях всіх прийдешніх літ
Ми встанемо як слави ветерани.

І скаже так майбутній наш онук:
«Як щедро жито на ланах квітує!»
Іржаву зброю візьме він до рук,
Згадає нас і зброю поцілує.

1945

* * *

Я так схотів побачити Дніпро,
Каштанів цвіт, в твою кімнату двері
Тепер, в цю мить, коли моє перо
Рядки оці виводить на папері!

Для мене ти покинула свій Дон,
Щоб на Дніпрі зустрілись ми з тобою.
Над Віднем ніч. Та одлітає сон.
А сонце ще далеко, за горою.

Воно зійшло в Ростові-на-Дону,
У Києві вже зайчиками грає.
З тірольського густого туману
Воно мене від тебе привітає.

І я прийму цей сонячний привіт
Як подарунок, ласку, нагороду
І за Дніпро, і за каштанів цвіт,
І за служіння рідному народу.

І відтепер я ждатиму щодня
У місті цім, серед чужого світу,
Від тебе й сонця — ви мені рідня —
Тепла, наснаги, ласки і привіту.

1945

* * *

Ми їздили сьогодні в Братіславу.
Словаки нас зустріли як братів,
І пам'ятник співцеві Гвездославу
Нас усміхом по-дружньому зустрів.

Струнка і горда дівчина Марія
Нас повела узгір'ями у сад.
І сад, і місто — все було мов мрія,
Що вийшла з гір, щоб не піти назад.

Багатством не пишаються словаки,
І не великий цей слов'янський край.
Та, мов над Бугом, багряніють маки,
І, мов Дніпро, розлився тут Дунай.

І слово схоже, слово слов'янина,
І в пісні звуки рідні пізнаю.
Благословенна будь ця тепла днина
У братньому і теплому краю!

1945

* * *

Це судетське місто в лісі
Чимсь нагадує мені
Древній город Кутаїсі
В закавказькій даліні.

Там, пов'язаний бинтами,
Я під час війни лежав.
Ти приходила, й над нами
За Ріоном день згасав.

Ти мені пісень співала,
Це було давно-давно...
Щедро в келих наливала
Імеретії вино.

Крізь бої, дими й тумани
Побрели ми у війну,
Та з твоїх пісень, кохана,
Не згубив я ні одну.

Стане сонце у зеніті,
Прийде зустрічі пора...
А вино найкраще в світі
Безперечно — хванчкара.

Я згадаю Кутаїсі,
Наливаючи вина,
І Судети, й місто в лісі,
І тебе, моя ясна.

Бо пройшла зі мною поруч
Землі, ріки і світи,
Бо в найбільш гарячу пору
Скрізь була зі мною ти!

1945

* * *

У задумі надвечірній Прага.
Злата Прага справді золота.
Скільки ще нас мучитиме спрага
На шляхах в незвідані міста?

Плеще піною об камінь Влтава,
Налітає хвилею, шумить.
Дівчина — слов'янка золотава —
З юнаком зустрітися спішить.

Догорають промені останні
У багрових відблисках заграв.
А юнак в травневому повстанні
З барикади в ворога стріляв.

Древній город молодим здається —
Стільки тут в людських серцях тепла.
Йдеш, і серце мимоволі б'ється,
Бо веселка в серці розцвіла.

Тут, у цьому збуреному місті,
Закінчила путь свою війна...
В дівчини зіниці променисті,
Милому любов несе вона.

1945

* * *

Наше «так» по-чеськи буде «ано».
Коли слово вимовляю це,
Я тебе гукаю, моя Анно,
Я в твоє вдивляюся лице.

І хоч Влтава з темною водою,
А твій Дон — як неба голубінь,
Я тебе стрічаю над рікою,
Це твоя, либонь, майнула тінь.

І врочиста, величава Прага
Ще милішою мені стає.
І на вежі, гордій, мов звитяга,
Міру вічності годинник б'є.

1945

* * *

Тут була картинна галерея,
Опера і Дрезденський вокзал.
А тепер... Така, либонь, Помпея...
Ні, такий вогню й металу шквал!

Хмари мух сідають на руїни,—
Під камінням тисячі мерців,—
І сумними привидами стіни
Обступили нас з усіх боків.

Де маніяк з безумними очима,
Що таке на світі учинив?
За якими мурами й дверима
Він себе від кари схоронив?

За якими ріками й морями
Душогубів дожене наш гнів?
Тут чекають на злочинців ями,
Кладовище для живих мерців.

1945

* * *

В старому парку скошена трава
Лугами пахне, вабить відпочити.
А з-за Дунаю хмара грозова
Встає над нами, ніби нарочито,
Щоб захвати рідний небокрай,
Де в Чорне море котиться Дунай
Через луги, через пісні завітні.

Його, мов друга, стріли ми у Відні
Тут, на оцих далеких берегах,
Де спека люта зріє на дахах
І обдає нас подихом гарячим,
Де ми траву раз в тиждень тільки бачим
В неділю в парку. Скошена трава
Прив'ялена, заквітчана, пахуча,
А з-за Дунаю громовиця-туча,
Така якраз, як в Києві бува.
Приємно думати, що хвилі ці течуть
У рідний край, до синьої безодні,
Що ріки Батьківщини многоводні
По всіх світах своєю проклали путь.
Пливи, Дунаю, тихою водою,
А ми думками линем за тобою
Крізь спеку й громовиці літа
З далеких берегів, з чужого світу
Туди, де просторінь прозора, степова,
Де в гордій пісні — слава бойова.

1945

* * *

Пам'ятаеш Курджипську станицю,
Річку Білу і місячну ніч,
Заклопотану молодицю,
Що вночі розтопила піч...

Нас сніданком нагодувала
І дивилася довго услід.
А з узгір'я ворожа навала
Йшла непрохана на обід.

Нам ще довго світами блукати,
Нам безкраї дороги лягли.
Та приїду до білої хати,
Де ночівлю тоді ми знайшли.

Розповім я отій молодиці,
Як за горе, за сльози її
У далекій німецькій столиці
Прогриміли останні бої.

Як пізнали суворість відплати
Ті, хто руку на край наш підняв,
Як з кубанських станиць солдати
Переходили Ельбу вплав.

1945

* * *

Австрійські села, мов пташині гнізда,
Поміж лісами туляться до гір.
На барвах цих, на цих крутих об'їздах
Стомивсь-таки і наш невтомний зір.

У полум'ї, у хмарах диму й пилу,
В пільмі ночей, у загравах світань
Ми гартували зір, серця і силу
На річці Сунжа, на ріці Кубань.

І ми прийшли до тихої Морави,
До бранденбурзьких спінених озер,

Сини звитяги, знаменосці слави
І люди вдачі мирної тєпер.

Та зір не зрадить. Зір не зрадить гострий
Розвідника, танкіста, гармаша.
Вдивляйся в душу і вдивляйся в простір,
Чи не злукавить простір і душа.

І тут, на цих австрійських крутогорах,
Несхибним оком добре примічай,
Щоб жив спокійно в степових просторах
Щасливий, вільний і веселий край.

1945

* * *

З Будапешта, з тихого Дунаю,
Через ріки, гори і міста
Я тобі у Київ посилаю
Польовою поштою листа.

Лист, звичайно, куций і загальний...
Ти мене душею зрозумій!
В світ великий, неосяжний, дальній,
Наче пісня, лине поклик мій.

Він отут на сірі стіни ляже.
Ні листів не треба, ні депеш.
Приїжджай — і все тобі розкаже
Гомінкий і жвавий Будапешт.

Приїжджай. На березі Дунаю
Без докорів, без вагань і мук
Я на дні очей твоїх пізнаю
Всю тривогу й гіркоту розлук.

В них нема неправди і омани,
В цих ласкавих степових очах.
З Буди древньої повзуть тумани,
Наче «юнкерс», пропливає птах.

Все минуло. Заростають шанці.
Ствол гармати зламаний лежить.
Все минуло. Тільки раптом вранці
Ти збагнеш: яке це щастя — жить!

1945

* * *

Понад Дунаєм зріє виноград,
І пахнуть медом над Токаєм дині.
Бійці, що захищали Сталінград,
Прийшли сюди від волзької твердині.

Вони ідуть в походах п'ятий рік,
Хто з фінської — тому вже сьомий буде,
До гір чужих, до іноземних рік
Прийшли подільські та сибірські люди.

Вони ділили й ділять все навпіл,
Все, що буває на солдатській службі:
Негоду, рани... Між угорських сіл
Рости й міцніти їх великій дружбі.

Вина бурштин, мій друже, наливай
В надщерблену під Києвом баклагу.
Тут, де бушує серед скель Токай,
Ми вип'ємо за дружбу і звитягу.

Понад Дунаєм зріє виноград,
У Чорне море котять хвилі ріки.
Бійці, що захищали Сталінград,
Довіку друзі і брати навіки!

1945

БАЛАДА ПРО ДЕРЕВО

На пожарищі, в хаосі руїн,
Серед уламків каменю й металу,
Де молот б'є об рейку, наче дзвін,

І дах будівлі зводиться помалу,
Там дерево, крізь полум'я і дим,
Зросло, і ми пишаємося ним.

Нас багрянцем приваблюють плоди,
Що зав'язались з запашного цвіту.
Яких доріг ногами не сходи,
Хоч обійди сади цілого світу,
Ніде ще дерево одвіку не зросло,
Яке б з оцим зрівнятися могло.

Приходить воїн. Наче садівник,
Він обережно дерево огляне.
І зір його, що до пожарищ звик,
Таким спокійним і ласкавим стане.
І скаже він: «За рани і за кров
Я спокій тут і втіху віднайшов.

Адже з моїх це вогневих ночей
І з лихоманки вуличного бою,
З пожеж в степу, з гвардійських батарей,
З журби моєї, мила, за тобою
Зросли оці невидані плоди,—
Таких нема, хоч цілий світ сходи!»

Коваль підійде. Дерево в плодах!
Кора така, що м'язам добрим в пору:
Мов руки, загартовані в трудах,
Гілля могутне зводиться угору.
І він промовить: «Мій гарячий піт
Дав цю красу рясних, розлогих віт».

Та це я сам, це мій безсонний труд,
Це мій двобій з байдужістю металу,
Це міць землі, що йшла з глибоких руд,
Щоб злим вогнем розвіяти навалу.
Не червоніє в коваля лице,
Як гляне він на дерево оце!»

Ось мати йде. Похила і стара,
Волосся сиве, виплакані очі.
Вітає дерево її. Скрипить кора,
І листя, вниз схиляючись, шепоче.
І каже мати: «Он яка роса!
Та це ж сльоза моя! Та чи одна сльоза!

Хіба я їх не ріками лила,
Мої невішні материнські сльози,
Коли навала навкруги гула
Йї мої сини в похід ішли крізь грози,
Чому ж мені тепер не привітатъ
Те дерево, де віти так шумлять!»

Оце і все. Баладі тут кінець.
Гудуть вітри. І дерево могутне
Стоїть незламно. Так стоїть боєць,
Що поглядом сягає у майбутнє.
Зростай же, дерево, красуйся і шуми,
Бо ти безсмертне, як безсмертні ми!

1945

* * *

Ми спали в місті Кант. Прокинулися вранці,
Довкола все було немов повите сном:
І клаптики блакиті на фіранці,
І пелюстки акацій за вікном.

Німецьке місто Кант лежить при автостраді
З Бреслау на Берлін, за Одером сумним.
Вершини готики, мов списи на параді,
Залізним їжаком здійсмаються над ним.

Чотирикутником майдан посеред міста
Застряг поміж рудих середньовічних стін.
Тут вчора одлунав останній крок фашиста,
Тут вчора бій провів передовий загін.

Ми підемо вперед, та тут, серед майдану,
Залишиться навік наш друг і побратим.
Він вчора у бою дістав смертельну рану,
В жалобі прапори схилилися над ним.

Поклали в місті Кант його ми у могилу,
Китайкою-вогнем оздобили труну.
О, скільки так в містах прифронтового тилу
Лишили друзів ми, та виграла війну!

Лежать німі бійці у Відні і в Берліні,
Лежать над Влтавою, над Ельбою в пісках.
Ми траурні стрічки, мов їх безсмертні тіні,
Довіку збережем на наших прапорах.

Прострелену шинель і зірку п'ятикутну
Залишимо синам як гордий заповіт
Од гвардії бійців, що клали міст в майбутнє
Через розтерзаний, омитий кров'ю світ.

І пройде наш онук майданами Європи,
Торкнеться до могил живим теплом долонь.
Побачить Волгу він, покриті снігом тропи,
Почує голос наш: «По ворогу, вогонь!»

Схиляючись чолом до давньої могили,
Обійме поглядом той дорогий майдан.
І бризне джерелом небаченої сили
Безмежної землі зелений океан.

Величний реквієм програють срібні сурми,
У ньому прозвучать великих днів діла —
Владикавказький бій, і сталінградські штурми,
І буря, що в Берлін гвардійців привела.

1945

* * *

Дочка Оксана підняла баклагу.
Її подарував мені комбат.
Пили ми з неї, та не мед, не брагу,
А чистий спирт, лихий ректифікат.

Було це якимось у вечірню пору,
Можливо, в свято, може, в будній день,
Знесло снарядом крону осокара,
І ми присіли на згорілий пенць.

Комбат сказав: «Комусь із нас дожити
До тих жаданих, дивовижних днів,
Коли довкола заквітує жито
І залунає пісня косарів».

Та нам не вірилось. Либонь, того не буде,
Щоб раптом тут з'явилась тишина,
Щоб день і ніч не чули бою люди,
Щоб стала тільки спогадом війна.

Не вірилось. Так ось вона над нами,
Нічим не потривожена блакить.
Пролинули розбитими шляхами
Чотири роки, як єдина мить.

Благословенна будь та світла хата,
Де ждала нас вечеря непочата,
Обрусами накривані столи
Й твої, Оксано, милі рученята,
Що, наче іграшку, баклагу обняли!

1945

* * *

Це було в Бреслау, навесні,—
Обгорілі стовбури акацій,
Хвиль далеких ритми неясні
І сигнали дивізійних рацій.

Бій ножами, хижий блиск очей,
Бите скло, обвалені балкони,
Підземелля гомінких ночей,
Днів гарячих вогневі циклони.

Та було (та інколи бува) —
Раптом тиша серед мертвих мурів.
Ну, здається, чути, як трава
Випростовується після бурі.

У таку хвилину я почув
Фортеп'яно переливні звуки.
Де він, хто він, звідкіля він був,
Той, хто мав такі чутливі руки?

Грав ефрейтор все, що грати міг,
Все, що знав з далекого дитинства...
Вихор битви, тупотіння ніг,
Туга смерті, ласка материнства,

Все в тій скромній музиці було!
(Це було не більше як хвилину.
Знову все довкола загуло —
Інша музика прийшла на зміну).

Я згадав ефрейтора чомусь
На концерті у колоннім залі.
Піаніст до клавішів торкнувся —
Звуки народилися в роялі.

Піаніст безпомилково грав,
Та мені чогось було байдуже,
Серцем я ефрейтора гукав:
«Озовися, незабутній друже!»

Та мовчав навколо мене зал.
Став пильніше в музику вслухатись:
Вітер. Вихор. Завірюха. Шквал.
Друзі милі! То ж ревуть гармати!

В сорок другім так шумів Кавказ,
В сорок третьому — дніпрові хвилі,
В сорок п'ятім зустрічали нас
Села рідні, перелоги милі.

Так довічно в музиці живуть
Наші мрії, муки і тривоги.
В добру пору, у щасливу путь
Вийдемо на творчі перелоги.

Виллемо у звуках почуття:
Повні ноти, половинні, чверті.
Хай живе симфонія життя,
Перемога творчості над смертю!

ЗЕМЛЯ І МИР

* * *

Ні, не литаври і не сурмачі
Стрічали нас на вулицях Берліна.
Нам ворог в груди бив і в спину
На Перше травня звечора й вночі.

І все ж ми вранці мітинг провели,
І більшовицьке слово прозвучало
Там, де обняті полум'ям квартали
Для нас останнім рубежем були.

І ми зуміли перейти рубіж,
За кожен камінь заплативши кров'ю,
За те, щоб на Уралі й Придніпров'ю
Про світлий мир дізналися скоріш.

За те, щоб там, як жайворон в степу,
Затріпотіло серце й заспівало,
Щоб радісно зозуля закувала
Про несходиму життєву тропу.

Життя мое! Квітучою весною
Ти з року в рік, із Травня в Травень йдеш,
Тобі нема ні роздоріж, ні меж,
Бо ти злилось з Великою Добою.

Вона вела мене на рубежі
Десни й Дніпра, Морави і Дунаю,
Я їй навек довірився, бо знаю,
Що з нею нам не впасти на межі!

З країною звіряю кожен крок,
Іду вперед, і вільно дишуть груди,
Дороговказом був мені і буде
Зачеплений осколком партквиток.

1946

Три літа, мій друже, три літа
Над лугом пролинули цим.
Осіньного вітру сюїта
Бринить над узліссям рудим,
Де глицю і ясена віти
Багрець покриває, мов дим.

Мов дим і мов полум'я вихор
Багрового дуба метал.
І тихо, на лузі тім тихо,
Де битви розвіяно шквал.

Де битва гула над рікою
Крізь ночі і дні навмання,
Де жодної ночі спокою
І жодного тихого дня,
Де вогнищем злим після бою
Горіла ворожа броня.

То зводився полум'я вихор,
Мов хвилі дніпрової вал.
І тихо, на лузі тім тихо,
Де битви розвіяно шквал.

Я знаю цей клаптик плацдарма,
Я знаю тут інші діла.
Невтомна снага командарма
Дивізії в наступ вела.
Гучна громовиця недарма
На Київ од півночі йшла.

Крізь дим і туман в Подніпров'ю
На Київ дороги лягли.
І кров'ю, гарячою кров'ю
Політі знамена були.

Ми бачили гирло Дунаю
І Ельби важку каламуть,
Та завжди до рідного краю
Була нам священною путь.
Я в світі країни не знаю
Над ту, що Вітчизною звуть.

І тиша лягла в Подніпров'ю,
Де люто гармати гули,
Де кров'ю, гарячою кров'ю
Политі знамена були.

Герої! Пліч-о-пліч ставайте!
Нас кличе до праці земля.
І прапор звитяг підіймайте,
Що дужі серця окриля.
Привіт бойовий посилайте
Рубіновим зорям Кремля.

Де погар і попіл руїни,
Наряди дає бригадир.
В розлогих степах України
Ми піснею славимо мир.

Напоєні ласкою миру
На плідній, вологій землі,
Тесляр підіймає сокиру
І в кузні кують ковалі.
В загравах багряного виру
Мартени палають в імлі.

Виходять майстри на руїни,
Де цеглу кладе бригадир.
У вільних степах України
Ми працею славимо мир.

Три літа, мій друже, три літа
Над лугом пролинули цим.
А молодість наша над світом
Привітом гримить бойовим.
Хто в захваті вміє горіти,
Той буде повік молодим!

1946

* * *

Хай свідчення таке залишиться нащадкам:
Ми їли хліб з пайка, ми знали піт і кров,
Та зневажали шлях, який стелився гладко,
Якщо не в гору він, а в баговиння йшов.

На березі Дніпра ще збереглись окопи,
Їх затяга пирій, і м'ята, і чебрець,
Та тут лежала путь до чорних рік Європи,
Коли від Тереку на Ельбу йшов боєць.

І хоч повалено штабні дороговкази,
Вони стоятимуть, як маяки, в серцях.
То покоління йде, що скрізь і завжди разом —
На вежах п'ятиріч, у творчості, в боях.

Хай сизим полином і чебрецем пахучим
Заріс глибокий хід, що на КП нас вів,
Та сивому Дніпру і межигірським кручам
Ніколи не забудь, як луг в огні горів.

Як ми робили міст сокирою й багнетом,
Не на понтони він — на берег слави ліг,
І кожен, хто родивсь солдатом і поетом,
До того берега дійти по ньому міг.

І він, як символ, ліг у будущину нашу,
Як райдуга, прославсь на небі наших днів,
Ми підняли судьби залізом куту чашу,
Мов стяг над битвою, ми підняли наш спів.

Триває битва ця, триватиме ще довго,
Але в історії навік лишився слід.
Його лишив солдат, що йшов
на Ельбу з Волги,
В юхтових чоботах, середніх, мабуть, літ.

Бо всі ми, ті, кому до тридцяти
й за тридцять —
Танкіст чи льотчик він, розвідник чи гармаш,
Чи долю він пізнав сапера, піхотинця,
Ми кажемо собі: він побратим, він — наш!

Він з нами будував ясні мости в майбутне,
Він з нами падав, повз і знову твердо йшов.
Коли ж загинув він, життя проживши путне,
Священною для нас його хай буде кров!

Бо всі ми, ті, кому за двадцять і за сорок —
Шахтар і металург, колгоспний бригадир, —

Ми в битві і в труді розвіювали морок
І кров'ю на землі утверджували мир.

Ми зневажали шлях, який стелився гладко,
В дитинстві ще буквар нас вчив:

«Ми не раби!»

Хай свідчення про нас залишиться нащадкам
Про покоління

слави,
праці,
боротьби!

1947

* * *

Глибока безодня блакитного плеса
І хвилі, мов помахи крил.
По хвилях, над морем, злітає Одеса
І крилами б'є в небосхил.

І хвилі здіймаються далі і далі,
Мов сходи на ту височінь,
Де стануть, Вітчизно, на п'єдесталі
Солдати твоїх поколінь.

Де їх не досягнуть ні кулі, ні бомби,
Де зір їх — мов поклик: вперед!
Як слави літопис — внизу катакомби,
Спокійний на обрії рейд.

І хвилі здіймаються далі і далі,
З-за хвиль Севастополь встає.
Солдати твої, Батьківщино, із сталі,
В їх силі — майбутнє твоє.

Вони молодими ввійшли у безсмертя,
І їх замінили нові —
Могутні, завзяті, гартовані, вперті,
Незламні і вічно живі.

Від батька до сина, від сина до внука
Немов естафета іде —
Боїв, перемоги і слави наука,
Яка нас не зрадить ніде.

Вона непохитна, як мур Сталінграда,
Немов Ленінграда сини.
Її не зламали навала, блокада
Та інші страхіття війни.

Її не зламали, її не зламають,
Довіку її не зламать!
Стискаючи зброю, від краю до краю
Солдати Вітчизни стоять.

1947

* * *

Дебелі палі вбив, щоб повінь їх не знéсла,
І міст між берегів, немов живий, приріс.
Сапер в минулому, тепер колгоспний тесля,
Забив останній цвях. Приймайте, люди, міст!

Кінець роботі, і шофер Михайло
Веде на міст тритонний грузовик.
Та тесля раптом крикнув: «Зачекай-но,
Роботу так здавати я не звик!

Не човен це, що може загойдатись.
Не кладка це непевна і хитка,
Мойй роботі день у день змагатись
З колесами твого грузовика.

Усяк тягар тобі по нім возити,
Та я недаром вклав і труд, і хист.
Його ніякій силі не звалити,
А що це правда — стану сам під міст!»

Зійшов униз. Напруження хвилина.
Над головою громом загуло.
Мов по струні, проїхала машина,
Вітало теслю радісне село.

А він всміхався й кидав слово зрідка,
Йому згадався той великий шлях,
Де з бою в бій, на двадцяти двох ріках,
Йшли дужі танки по його мостах.

1948

МОСКВА

Ти в сутінках сизих і синіх
В ясне надвечір'я ввійшла.
Дрімає в тугій парусині
Густа березнева імла.

Багряним забарвлені хмари
На плечах дерев і дахів,
Неначе московські пожари
В кривавих загравах віків.

В квадраті вікна ненароком
Шматок гомінкої Москви...
Ступи лиш на вулицю кроком
І в площу, як в море, пливи.

Щоб там, на гримучім асфальті,
Де тане калюжами сніг,
В дзвінкому дитячому альті
Ти юність зустрінути міг,

В дівочому погляді, в мові,
Що враз на вустах ожива,
І в цьому єдиному слові,
В могутньому слові «Москва»!

1947—1948

* * *

Переливаються вогні,
Їх тисячі навкруг...
І усміхається мені
Ліхтар, як давній друг.

Він стиха скаржиться на те,
Що довго, в час війни,
Йому проміння золоте
Ввижалося крізь сни.
Тепер затемнення нема,
В надхмар'ї тишина.
Відходить в небуття зима,
Весна в Москві, весна!
Десятки тисяч ліхтарів,
Як зорі весняні,
З усіх сторін, з усіх боків
Всміхаються мені.

1947—1948

* * *

Ти снилась нам в окопах Малгабека,
Коли здригав од вибухів Кавказ.
Ти нам ніколи не була далека,
Хоч сотні верст роз'єднували нас.

І нам твої уквітчані салюти
До перемоги освітили путь.
Ми не вагались — бути чи не бути,
Ми завжди й всюди твердо знали: **буть!**

Ти нам в серця ввійшла, як входить мати,
Ти нероздільна з нами назавжди.
Снагою нас ти вмiла напувати,
Мов з джерела цілющої води.

Чолом тобі, ясна столице світу,
Майбутнє людства твій годинник б'є.
Зорю звитяг, твоїм теплом зігріту,
В труді й бою з нас кожен пізнає!

1948

* * *

Ми з товаришем в сірих шинелях
В сорок третьому тут були.
На російських паралелях
Ще бої за Вітчизну гули.

Ще не йшли поїзди на Київ,
А до Мінська не йшли й поготів.
Ще у кожного з нас на шиї
Під Воронежем німець сидів.

Та вже слава гриміла в ту пору
Про безсмертні московські вали.
Двадцять вісім панфіловців поруч
У підрозділах наших жили.

І, одержавши дату явки
Та стрибаючи в ЗІС на бігу,
Ми з столиці з колоною Ставки
Поспішали на Курську дугу.

Підіймалася хмара багрова,
Бив з-під Тули в лице вітерець.
І за підписом Щербакова
У кишені лежав папірець.

І, як сили державної вияв,
Як братерства незламний закон,
Поспішали на Мінськ і на Київ
З Ставки тисячі автоколон.

І ми твердо з товаришем знали,
Що крізь дзоти, окопи, рови
Ми у київські й мінські квартали
Принесемо привіт із Москви!

1948

* * *

Як сльози на мрамурі й сталі —
Шопена стривожений хист.
Лежить у величному залі
Недугою вбитий танкіст.

Всю ніч караулів зміни,
Лиш він спочиває один —
Федоренко, син України,
Вітчизни радянської син.

Жалоба похмурого крену —
Мов клаптики ночі над ним.
Лани приазовського степу
Я бачу крізь спогадів дим.

Я бачу багряні світанки,
Буремні світанки війни,
І танки, розлучені танки,
В бурхливому вирі Десни,

На східній околиці Львова
І в чорних саксонських лісах.
За вірність танкістського слова
Були ми спокійні в боях.

І маршальська зірка сіяє,
І сяють його ордени...
А славу від краю до краю
Помножать Вітчизни сини!

1948

КРЕМЛЬ

Легендами овіяний,
Оспіваний в піснях,
Замислений, замріяний,
У вікопомних снах,

Над площею над Красною,
На березі ріки
Твердиною прекрасною
Він вистояв віки.

І брами ці червлені нам —
Як вічності поріг,
Він рівні кроки Леніна
У спогадах зберіг.

На вежах опромінених
Зірок густий рубін.
Мільйони серць довірених
Веде і кличе він.

1948

ДОНЕЦЬКИЙ КРАЙ

Курить Донецький шлях, де вітер з Приазов'я,
Як в сорок другому, в обличчя б'є крилом.
Звичайне «Здрастуйте!»

і «Доброго здоров'я!» —

І ось вже гості ми в хатині, за столом.

В хатині цій не раз знаходили спочинок
Потомлені бійці під хуртовини спів.
О, милий затишок цих дорогих хатинок,
Шахтарок теплий зір, гостинність шахтарів!

Я обіймаю вас моїм сердечним словом,
Я ці рядки пишу, щоб скласти дяку вам.
Курить Донецький шлях і дим

над видноколом,

Та я щасливий тим, що друзів маю там.

Ми там з Гнилицькою у розвідку ходили,
Горіли в полум'ї з залізним Спартаком,
І вітер, що примчав з братерської могили,
Як в сорок другому, в обличчя б'є крилом.

Знов полум'я гуде й палахкотять мартени,
Вугілля на-гора дає донецький край,
Крізь темряву і смерть звертається до мене
У Маріуполі замучений Мазай.

Живуть багатирі законами безсмертя,
Вони серця свої дали Вітчизні в дар.
І хмари грозові, курганами підперті,
Пливають з Молочної на Вовчу і Айдар.

Живуть багатирі, і вічності закони
Від смерті й забуття їх пильно бережуть.
Курить донецький край. Від ліній оборони
До рубежів атак нам пролягає путь!

1948

* * *

Візьми до рук важкий шматок породи —
Сріблóm виблискує на сонці антрацит.
Його підземні обмивали води
Поміж земних нашарувань і плит.

До нас дійшов з епохи мезозою
Цей скам'янілий пралісу шматок.
Він тоннами йде на-гора з забою,
Іде сюди, де наш лунає крок.

Де ми йдемо дорогами походів,—
Як йшли в атаку, на рубіж, у бій,—
Де ми йдемо наперекір природі,
На боротьбу з породою в забій,

Де блисне раптом білими зубами
Уславлений Вітчизною шахтар,
Де нам під кріплення, немов під брами,
Дорогу прокладатиме ліхтар,

Де подвиг врубового машиніста
У підземеллі славою гримить,
Де над копром зірниця промениста
Про трудову звитягу сповістить.

1948

* * *

Мов піраміди — терикони.
Неначе велетні — копри.
Гудуть над славним Краснодоном
І над Сорокіном вітри.

І вабить далеч полинева,
Густі ізваринські дими,
Понад Глибокою — дерева.
Понад Нагольною — доми.

Зайди притьмом у ту хатину,
Де дах фарбований, новий.
Там скаже мати нишком: «Сину!»
А ти побачиш: Кошовий!

Ти не здивуєшся нітрохи,—
Не раз ми свідками були,
Як люди нашої епохи
І мертві поруч нас жили!

1948

* * *

Ідуть кріпильники, і звук глухих ударів
У підземеллі віддає луна.
Ідуть кріпильники, згинаючись,
у парі —
Цей ще юнак, а в того — сивина.

Недавно з шахти викачали воду,
А вже іде вугілля на-гора.
Вони кріплять — колода на колоду,—
В них з небезпекою постійна гра.

Але вони її перемагають —
То досвідом, то силою беруть.
Про цих кріпильників розповідають,
Що вміють вірну прокладати путь.

А я дивлюсь на непохитні стіни,
І хочеться про цих людей сказати:
Не тільки шахту, але всю країну
Вони руками вмілими кріплять!

1948

* * *

Він був у нас парторгом в батальйоні,
Тепер я стрів його на «Третій-біс».
У потиску зустрілися долоні,
І з вагонетки він до мене зліз.

В руках у нього «Правды»
свіжий номер,
«Радянської Донеччини» комплект.
Він усміхнувся мені привітно: «Нумо,
Розповідай, товаришу поет!

І знов, немов на фронтовій дорозі,
Навколо мене розгортався бій.
Я розповів парторгові по змосі
За ці роки увесь життєпис свій.

Як я пройшов шляхи і узбережжя
Назустріч несподіваним вітрам.
А він мені: «Я за тобою стежив,
Ви на виду, не захватись вам...

А в нас тут проза: бесіди, газети,
Бараки, ОРС і боротьба за план.
Та ми потроху виправили стан,
І ось до нас приїхали поети.

Цікавить вас тематика нова?
На шахті цій живуть достойні люди.
Щодня зростає здобичі крива,
І п'ятирічка в цьому році буде!

Огож запрошую у п'ятдесятий рік...
Отак в поезію перетворилась проза!
Отак ми з вами проживемо вік
В труді, в змаганні, в боротьбі і в грозах!»

І він стояв, як на КП колись,
Гарячим словом вів людей в атаку.
І непомітні лінії тяглись
Від нього до найдалшого бараку.

І в ньому я побачив силу ту,
Яка мільйони з'єднує до купи,
Вона веде на височінь круту,
Але назад ніхто з нас не відступить.

В гудках, в димах, у клетоті Донбас
Підводився наліво і направо.
Веди нас, Партіє, у битви кидай нас,
Бо ми тобі належимо по праву!

1948

* * *

Ти ходиш, друже мій, гарячим суходолом,
Лягає бурій дим, як в ту похмуру мить,
Коли і день і ніч над битви чорним полем
Залізний шквал, було, лютує і гримить.

Втрачали друзів ми, і мертвими очима
Ще довго нам услід дивилися вони.
І помсти почуття, мов спрага невситима,
Нас мучило й вело дорогами війни.

Лягає бурій дим, як грізна хмара-туча,
І мертвих друзів зір спрямований на нас:
Чи гідна подвигу в нас праця невсипуча,
Чи сяє Дніпрогес, чи вже ожив Донбас?

Ти ходиш, друже мій, гарячим суходолом,
А їх могили вкрив полин, спориш, чебрець.
Але живуть вони в серцях, в піснях — ніколи
Не знає забуття, хто згинув як боєць.

Вони спитають нас, як друг питає друга:
Чи глибоко наш плуг зорав той переліг?
Де йшла на них в броні навала і наруга,
Але ніхто й ніде здолати їх не міг!

Вони спитають нас, як брат питає брата:
А скільки чавуну дає в Донбасі піч?
Де бій ішов три дні, де визріла відплата,
Де ворог утікав у вересневу ніч.

Вони спитають нас, як наші грізні судді:
А що, як знову бій, чи зброя є у вас?
Бо на майданах міст і в степовім безлюдді
Не відлунав іще тривоги чуйний час.

Ти ходиш, друже мій, заглиблений в турботи,
Пліч-о-пліч ми йдемо, як йшли колись у бій.
Живий Донбас встає у клекоті роботи,
І Криворіжжя знов у хмарі димовій.

Ти чуєш рівний ритм, це творчості тривога,
Підземним джерелом вона пульсує тут,
Бо в надрах бій іде і зріє перемога,
Яка ввінчає наш всепереможний труд!

1948

В ДОРОЗІ

Проміння падає багрове
В чотирикутники купе,
Здаля, з-за темної діброви,
Надхмар'я вабить голубе.

Усе, що всесвітом звемо ми,
Мандрує з нами по шляхах,
Коли живопису альбоми
Гортає далеч на полях.

Коли розкошлана хмарина
Кладе на трави мрійну тіль,
Коли бентежна сокорина
Чвалає з нами в далечинь.

Коли скоряється природа
Рукам бувалого бійця,
Якому буря і негода
Давно відомі до кінця.

1948

* * *

Вродили яблуні в саду,
Моїми саджені руками.
Ми нашу вдачу молоду
Не забуваємо з роками.

І хоч життя — як зрілий плід,
Але серця квітують квітом,
Ще тридцять, може, сорок літ
Ходити нам широким світом.

Плекати парослі садів
На землях, збурених боями,
Щоб край бійців і сіячів
Прославився садівниками.

Щоб ковалі і шахтарі
Пізнали злагоду й поліття
Отут, де яблука вгорі
І ряснолисте верховіття.

1948

* * *

Проходиш по узгір'ю ти,
Де в скелях ручаї закуто.
Завжди дорога до мети
Підноситься суворо й круто.

Завжди у скелі джерело
Живе, як потаємна сила.
Стежки ті цвітом замело,
Де ти напровесні ходила.

І ти зриваєш терен-цвіт —
Дзвінкого квітня подарунок,
Хвилює у сімнадцять літ
Кохання перший поцілунок.

І визрівають почуття,
І загартовується сила,
І серце рветься до життя,
Як в простір птаха легкокрила.

1948

* * *

Злітає ластівка угору,
Над осокорами летить,
Де чашу вечора прозору
По вінця сповнює блакить.

Можливо, ластівка уперше
Гніздо покинула своє,
Несміло крила розпростерши,
Вона тривожно ними б'є.

Але пролине мить єдина,
В ній давнє вміння оживе,
Поглянь — стрілою мчить пташина
І нас у піднебесся зве!

1948

* * *

Ні журавля на ній, ані цямрин,
Така собі дзюрчить в степу криниця,
Але боець схилявся не один,
Щоби води з глибин її напиться.

І не один спинявся грузовик,
Як заливали наспіх радіатор.
Старий солдат, що до походів звик,
Ставав не раз сорочку тут попрати.

Тепер приходять мирні косарі,
П'ють вранці воду і мантачать коси,
Так від зорі і знову до зорі
Вона вологу й затишок приносить.

Як хочеш випити джерельної води
З живим сріблом досвітньої зірниці,
Йди на світанку в степ і припади
Гарячими вустами до криниці.

1948

* * *

Усе життя нас вабить далечинь,
Оглянешся на пройдені дороги —
Струнких будов, мов скло, прозора тінь,
У пісню влиті мрії і тривоги...

Гаряче серце б'ється і тремтить,
І відчуваєш, як зростають крила,
Здається вічністю буття єдина мить,
Перед якою навіть смерть безсила.

Встають герої обіч тих шляхів,
Які ми кров'ю й потом напували,
Поглинув час і полум'я боїв,
І громовиці лютої навали.

Але повік лишився в серці знак,
І десь в степу, коло Дністра чи Буга,
Штабний дороговказ, мов клич старого друга,
На роздоріжжі маршів і атак.

1948

* * *

Палили землю вогневі потоки,
Багровим димом вкрилася трава.
Біля Сули, Дніпрової притоки,
Три дні й три ночі лютий бій тривав.

Горіли верби, наче смолоскипи,
Над грейдером котилася луна,
По Чорне море і за темну Прип'ять
Огненним валом залягла війна.

В четверту ніч замерхтіли зорі
У несподіваній, незвичній тишині,
Тремтів сріблястий лист на осокорі,
Як це буває в нашій стороні.

Глибока тиша впала на Засулля —
Грози нової невблаганний знак,
І легко, мов трасируюча куля,
З куща на кущ перелетів світляк.

Він заблищав, як вогник в рідній хаті,
Тамуючи старий солдатський біль,
І нам здалось, що вже на сіножаті,
На мирний труд виходила артіль.

1948

* * *

Ми на горі Ахун. Пливуть над нами хмари,
Розкроявши навпіл холодну височінь,
До неба піднялись похмурих скель примари,
На море кинувши криву, недбалу тінь.

Між хмарами пливуть у віковій задумі
Ліси, граніт, сніги, потоки і орли...
Кавказ хребти простяг з Баку і до Батумі
У полум'ї пожеж, в тяжкій кривавій стумі.
У сорок другому ми тут бої вели.

Кавказ, Карпати, Альпи і Судети /—
Круті вершини бойових звитяг! /
Ми всі були бійці, ми всі були поети,
Хто в куряві й диму проходив слави шлях.

Ми на горі Ахун. Та вище над вершини,
Над хмари, над блакить, в якій пливуть орли,
За гори і моря, за океани лине
Та слава, що її ми з полум'я взяли.

1948

* * *

Стоїть південне сонце у zenіті,
Жовтіє, задихаючись, трава,
І до нестями спекою нагріті
Каміння, ріки, люди й дерева.

І тільки море береже вологу,
Хоч на поверхні виступає сіль,
А серед хвиль, як з чарівного рогу,
Човни і пісня раптом звідусіль.

То моряки, невтомні і уперті,—
По семеро на кожному човні,—
Наперекір стихії, спеці, смерті
Їх безкозирки мають вдалині.

Туди, де хвилі буйні і веселі,
Де просторінь безкрая і німа,
Туди, де стіни, мов орлині скелі,
Безсмертний Севастополь підніма.

1948

* * *

Чотири пальми наді мною,
Над ними зоряне шатро,
А десь, за синьою горою,
Вишневі села і Дніпро.

Там пальм нема. Там все звичайне —
Краса Чернечої гори,
На Слобожанщині комбайни
І на Поділлі трактори.

Там наша молодість буяє,
На перелогах і ланах,
Та за Святошином в безкрає
Асфальтовий прослався шлях.

Знайомі люди і дерева
На вільній батьківській землі,
Де поруч — книга Кобзарєва
І орден Слави на столі.

1948

* * *

Я не люблю, коли на морі штиль,
Я не люблю закутої стихії,
Виходьте в простір, дужі вітровії,
Гойдайте сонце в каруселі хвиль.

Як шторм нагряне, справді не біда:
І не такі стрічали нас недолі
На звихренім, гарячим суходолі,
А після полум'я нам не страшна вода.

Іти вперед без боротьби й зусиль —
Цього в житті ніколи не зумію,
Я не люблю приборкану стихію,
Я не люблю, коли на морі штиль!

1948

* * *

В ту хвилину замовкли гармати,
В ту хвилину скінчились бої,
І нам всім довелося сказати:
До побачення, друзі мої!

До побачення, сніжні долини,
Бліндажі у кленовім гаю,
Бездоріжжя чорнозему й глини,
Де лишили ми юність свою.

До побачення, сивий комбате,
В батальйон ти прийшов молодим...
В ту хвилину замовкли гармати,
В ту хвилину розвіявся дим.

І ми знали, що молодість наша
Ще не зовсім покинула нас,
Почуттів переповнена чаша
Привітає солдата не раз.

Привітають батьки і дружини
Тих, що сивими стали в бою.
До побачення, сніжні долини,
Бліндажі і могили в гаю!

1948

* * *

Ми знаєм ціну слову «браття»,—
В огні братерство ми знайшли.
Сьогодні гості з Закарпаття
На Закавказзя прибули.

Вони відразу вбігли в море,
Довкола чувся гомін, сміх,
А море, тихе, неозоре,
Лягло покірливо до ніг.

Стояла сонячна погода,
Була, як дзеркало, вода.
Хоч не вода казали — вода,
Та це, їй-богу, не біда.

Волосся в дівчини русяве,
А погляд вабив, милував.
Вона гукнула: «Ярославе!»
І відгукнувся Ярослав.

І наче райдуга над нами
Лягла з Кавказу до Карпат.
Бо то брати зійшлись з братами,
Бо то обнявся з братом брат.

1948

* * *

Ми проїжджали мирний городок,
У кипарисах схований Сухумі,
Де кожен рух людини, кожен крок
В м'якім асфальті тоне, мов у гумі.
У летаргії море й суходіл,
І спить природа в субтропічній спеці.
Тут море рівне і гладке, як стіл,
А місто біле, наче скло в аптеці.
Та ось з-за лісу хмара виповза,
І ліс вгорі над нами — наче хмара.
Ще мить одна — і нас в путі гроза
Наздоганяє, мов нещадна кара.
І знали ми: відразу оживуть
І суходіл, і море, і природа.
Усе життя година і негода
Виходять разом з нами в путь.
Усе життя нам треба зневажати
Нестерпну спеку й холод до кісток,
Боротися, іти, перемагати
І до мети спрямовувати крок.
Усе життя, мій друже, все життя,
Бо нам не знані втома й вороття!

1948

* * *

Дзвенить сріблo гірської річки,
Гуде в дуплі бджолиний рій.
Ми на узгір'ї п'ятирічки,
Ми знову на передовій.

Навколо нас гранітні скелі,
Стрімкі дороги в вишину.
В комбінезоні і в шинелі
Ми справу робимо одну.

Над нами хмари дишуть градом,
Темні неба бірюза —
То за Агурським водоспадом
Бере початок свій гроза.

А шлях лежить через Агуру,
Крізь перевали і хребти,
Та все одно — в грозу чи в бурю,
А до вершини нам дійти!

1948

В ТАТРАХ

У полудень поїхали ми в гори.
Сплять темнолисті татринські ізвори,
Що споконвік не бачили пили.
Скінчивсь асфальт, пішла крута дорога,
А потім стежка серед хащ волога
І скелі, що тернами заросли.

Під нами прірва стугонить потоком,
Орли над нами невсипущим оком
Із піднебесся здобич стережуть.
Що далі вгору, то крутіші схили;
Колючий жереп і гранітні брили
Нам намагались перетяти путь.

Та ми прийшли. Нам хмари по плече,
З-під каменя дзвінкий струмок тече,
Він у долині, певне, став рікою.
Бескиду схили, де гуцульський плай,
І Татри Польські, і словацький край
Отут зійшлись, хоч обійми рукою.

Тут тиша, спокій, велич і краса.
Роса з ялин намистами звиса,
Така вагуча, мов краплини ртуті.

Йдемо ще вище, де лісів нема,
Де просторінь безкрая і німа,
Її вуста навік мовчанням скуті.

Тут височінь, і глибина, і шир,
Тут вічний спокій, непохитний мир
Поміж земель, що збратані навіки.
Чому ж на скелі пильний вартовий
Вдивляється у простір голубий?
Кого він жде? Якого гостя? Звідки?

Мовчать довкола вкриті снігом гори,
Мовчать внизу під хмарами ізвори,
Бескид в імлі докупи скелі згріб.
А друг поляк показує нам місце,
Де приземливсь на парашуті містер —
Одна із «переміщених осіб».

У нього гонор був заокеанський,
Англійський код, приймач американський,
Іуди серце, Каїна душа.
Поглянь пильніше — на душі й на тілі
Побачиш від отрути почорнілі
Прокляті тавра: «Вироблено в США».

Ми стоїмо. Нам хмари по плече,
З-під каменя дзвінкий струмок тече,
Над нами небо сонячне, безкрає.
Та пильно стежить польський вартовий,
Бо він оберігає світ новий,
Бо спокій людства він оберігає.

1949

ТАНОК

Як вихор, танцюють гуралі.
Гуде в Закопанім луна.
І дівчина з ними танцює,
На десять гуралів одна.

Як хмарка, вона пропливає —
Маленька, білява, струнка.
Землі не торкаються ніжки,
Закинута вгору рука.

В руці тій шовкова хустинка,
Як очі її, голуба.
І дівчина дзвінко сміється —
Щаслива у неї судьба.

1949

В СУДІ

На лаві підсудних вовчиця мати:
Власного сина вбила вона.
Поруч із нею карлик горбатий
В чорній сутані — сам сатана.

Тліє в очах фальшива покора,
Жало зміїне затис в устах.
Ще донедавна хитра потвора
Міцно тримала село в руках.

Судді уважно допитують свідків.
Подих тамує пришиклый зал.
Хочете знати, хто вони й звідки —
Мати-вовчиця і ксьондз-шакал?

Тихе село, де з гір притоку
Вісла приймає й на доли тече,—
Ксьондз там з'явився минулого року,
Підлітку буде якраз по плече.

Править в костьолі, «казання» говорить.
Медом отрута на душі ляга.
Зовні слухняний, повний покори,
Стелиться в ноги божий слуга!

Загомоніли про ксьондза всюди:
Тілом не вийшов — яка душа!
Ходять до нього радитись люди,
Всіх він приймає, всіх потіша.

Так животів, як павук в павутинні,
Тихше води і нижче трави.
Завжди цукерку вділить дитині,
Завжди розвіє горе вдови.

То потайки людям пекло пророчить,
То в царство небесне манить хрестом,
Часто зникаючи серед ночі
В лісі підгірному, за селом.

Не слухай, Маріє! Плетиво змови
Міцно тебе навкруги обплело.
А син у школі. Там інші розмови,
Інші надії хвилюють село.

І раптом одної погожої днини,
Як вітром повіяло з гір весняним,
Син матері каже: «Ім'ям Батьківщини
Скажи мені, з ким ти — з нами чи з ним?»

Потім, у час нічної наради,
Волю Марія дала сльозам.
Та ксьондз невмолимий: «Нема пощади.
Він вистежив нас, хай згине сам!»

І він наказав їй убити сина.
Сина убила вона на зорі.
Хлопчику любий! Ім'ям Батьківщини
Клянуться над тілом твоїм школярі.

Хлопчику любий! Нема розлуки!
Хіба не живеш ти у вдячних серцях?
Мати Вітчизна бере на руки
Тебе, як сина, й несе на руках.

Школярику милий! Ти — парость нового,
Як Павлик Морозов, ти в битві згорів.
Тебе, дорогого і вічно живого,
Народ зараховує в лави борців!

1949

ЗОСЯ

Панна Зося... Це ім'я знайоме...
Полонез водила на балах.
Серед ночі їхала додому
В оксамиті, в золоті, в шовках.

А в цей час ровесниці панянки
По халупах спали мертвим сном
У холодні, росяні світанки
Нагаєм будив їх економ.

І за чинш чи за мізерну плату
Інша Зося бігла босоніж
До фільварку на роботу кляту,—
Встанеш, панно Зосю: пий і їж!

... Ми зустріли синьооку Зосю,
Злотокошу Зосю, та не ту.
Нам її зустріти довелося
Вранці на кленовому мосту.

Поспішає дівчинка до школи,
По мосту, як промінь, пробіга.
Де ступає — більше вже ніколи
Там не ступить нелюда нога!

Ми спитали дівчинку: як звати?
«Зося!» — чуем ніжний голосок.
Усміхнулось сонце їй, як мати,
З-за вишневих глянувши гілок.

Ні, тієї лежебоки Зосі
У фільварку більше вже нема.
Інші Зосі, милі, злотокоші,
Поспішають в школу не дарма.

Бо майбутнє Польщі їм належить.
Це не жарти — треба все уміти!
На мосту кленовому мережить
Сонце візерунок верховіть.

1950

УЧИТЕЛЬКА

Така, яка й мене колись
Письма премудрості навчала,
Де Вісла й Дунаєць зійшлись,
Стоїть старенька край причала.

В руці затиснутий буквар,
На ланцюжку блищить мадонна.
Хоч не один уже школяр
Тихцем сміявся з медальйона!

Вона з мадонною зросла,
Але всьому новому рада.
Оце у Кракові була
Три дні учительська нарада.

Там говорилося таке,
Що дух од щастя захопило,
Що в серці почуття палке
Помножило старечу силу.

У човен вчителька сіда,
Довкола захитались хвилі,
І понесла її вода
В село, що по той бік на схилі.

Ні, не ріка,— здалось мені,—
Могутній струм життя нового
Стареньку виніс у човні
На світлу радісну дорогу.

1950

У ПОЛІ

Виходжу вранці в поле,—
Роздолля навкруги!
Роса сріблом спроквбла
Оздоблює луги.

На мить з'явився пісні
Загублений мотив.

Крізь далі прямовисні
Летить локомотив.

За ним — ланцюг вагонів,
Мов журавлиний ключ,
І дим наперегони,
За обручем обруч.

Летить сталева птиця
За сизий небокрай,
Де нива колоситься,
Віщуючи врожай.

Де обважніле жито
Схиляє вітровій,
Де семафор відкрито
До щастя Польщі всієї.

1951

ЕШЕЛОН

Гуде, гуркоче ешелон,
Шляхи лягли навхрест.
Він поспішає на кордон —
В звитяжне місто Брест.

Шляхи лягли в усі кінці
До польських сіл і міст.
Ричаг тримає у руці
Спокійний машиніст.

Він повертається назад,
І знов гримлять мости.
Минає лан, минає сад,
Минає блокпости.

Минає полустанки,
Що ж, тут немає тайни,
Бо він везе не танки,
А трактори й комбайни.

Удень і вніч гуркоче він
По кованих мостах.
І чути праці передзвін
У селах і містах.

Шляхи лягли в усі кінці
До польських міст і сіл.
Червоно-білі прапорці
Тріпочуть звідусіль.

Гуде, гуркоче ешелон,
Везе вантаж через кордон
В міста, містечка й села,
Де праця йде весела.

У полудні й світанки,
Що ж, діло тут звичайне,
Бо він везе не танки,
А трактори й комбайни!

1951

КРАКІВ

Стоять на пероні чотири черниці —
Похмурі, лихі, мовчазні, білолиці,
І далі — по місту, в усі кінці,
Ченці і черниці, черниці й ченці.

Це Краків, що рветься угору шпильями,
Тісним лабіринтом лежить перед нами.
Це місто прадавне, в нетлінній красі,
Вітаючи ранок, б'є в дзвони усі.

Над містом здіймаються Вавеля мури,
Історії Польщі літопис похмурий.
Пиха королівська і шляхти розбій
Лишили на місті цім відбиток свій.

Не тим ти могутній, Кракове древній,
Не в тому твій спадок від прадідів кривий,
А в тому, що тут, у найстаршому з міст,
Сторіччя відклали свій хист і свій зміст.

Тут готики польської твори прегарні,
Середньовічні латинські друкарні,
Тут кожна споруда на диво тривка,—
Її будувала народу рука.

Між стін споконвічних — сучасний автобус,
Поміж астроліній — Коперніка глобус,
В костьолі Марії різьблений вівтар,
Його змайстрував геніальний різьбар.

І знову в провулку шмигнула сутана,
І зникла за брамою тінь Ватикана.
Поміж яблуневих заплетених віт
Злим круком в саду промайнув езуїт.

Рве Краків навіки минулого пута.
За планом державним росте «Нова гута»,—
Найбільший в Європі тут стане улад
Металургійний завод-комбінат.

І місто довкола нове тут зростає.
Будують будинки, проводять трамваї.
Сто тисяч тут житиме робітників —
Польщі нової будівників.

Он дівчина-краса у блузці робочій,
Он постать гурала, мов з кременю очі.
Немов помолодшав старий інженер —
В труді здобуває він щастя тепер.

У гомоні праці, в дзвінкім ристуванні,
У битві за щастя, в піснях, у змаганні,
У древнього Кракова — юна снага.
Він Польщу буде, він Польщі слуга.

Ця Польща не знає гнобителя-пана.
Ця Польща скидає ярмо Ватикана.
Тому-то й шмигають в усі кінці
Ченці і черниці, черниці й ченці.

У ВЕЛИЧЦІ

Гурток зібрався невеличкий,
Були все ж гості звідусіль.
Поїхали ми до Велички —
Туди, де добувають сіль.

Туди, де в нетрищах глибоких
На дні печер стоїть вода,
Де між озер лунають кроки
Підземних витязів труда.

Де в скелях солі сплять каплички,
Тисячолітнім скуті сном.
Де сльози, кров і піт Велички
Одним не вихлюпнеш струмком.

Де, наче легендарна Лета,
Хлюпоче річка серед скель,
То як фантазія поета,
То як реальна акварель.

В підземне царство темні брами,
Як у Вергілія, ведуть.
Та раптом чародійні храми
Перетинають нашу путь.

Ні, це не казка, не уява —
У сяві підземний храм.
Варвари постать величава
Світильник простягає нам.

Її робили не магнати,
Що з солі мали бариші.
Надземні храми і палати
Були для панської душі.

І не казкові чародії
Дали ці витвори різьби.
Це розпач, тугу і надії
В мистецтво втілили раби.

Крутила кості їм волога,
Душив сухотний кашель їх.

Давно не вірили у бога,
І чорт злякати вже не міг.

Лише жила безсмертна віра,
Жило у серці почуття,
Що інша буде в світі міра,
Що інше з'явиться життя.

Що прийде в храм колись нащадок,
Він міру жертви їх збагне.
Оцінить цей достойний спадок
І добрим словом пом'яне.

Тепер повз хмари і каплички
Проходить електричний струм.
Прогнали темряву з Велички,
Журбу і віковічний сум.

Гримлять машини, і луною
В печерах відгомін гуде.
Непереможною ходю
У сьайві шестирічка йде.

1951

ЗУСТРІЧ

Над Віслою зустріли ми
Стахановку із Костроми.

За цехом цех... І ось кімната
В фабричному клубі. Під вікном
Русява комсомолка Ната
Стоїть, схилившись над столом.

Вона показує рисунки
Немолодим робітникам.
Оці трансмісії й форсунки
Підкорені її рукам.

Як на радянськiм комбiнатi,
Там, де приволзька сторона,

У закордонній цій кімнаті —
Неперевершена вона.

Немов пшеничний спілий колос,
В берет заправлена коса.
Усіх чарує її голос
І вабить всіх її краса.

Скажи, звідкіль, землячко мила,
У тебе впевненість оця
І звідки ця спокійна сила,
Що покорила всі серця?

Лунають в затишку кімнати
Слова стахановки ясні:
«Так треба всюди працювати,
Як у приволзькій стороні!

У нас на це нема секретів,
Від друзів таємниць нема!»
Стоїть в вишневому береті
Далека, рідна Кострома.

Була провінцією здавна,
Ведмежим закутком була.
Тепер, людьми своїми славна,
Вона в Європу увійшла.

Уважно слухають поляки
Це опромінене дівча.
І теплі вогники подяки
У наших світяться очах.

1951

СОЛДАТСЬКА ПІСНЯ

Там, де місто Сандомир,
Воювали ми за мир.
За наказом командарма
З Сандомирського плацдарма,
За Віслою за рікою
Йшли польською стороною.

Йшли за межі польських гмін
Через Одру на Берлін.
Та не всі в Берлін вступили —
Залишилися могили
Там, де з бою і до бою
Йшли польською стороною.

І могили ті святі,
Наче пагорби круті,
Наче пам'ятники волі,
Підіймаються у полі,
У долині, під горою,
Над польською стороною.

Ті могили серед піль
Бережуть солдатський біль,
Рани, кров і смертне лихо,
Щоб було у полі тихо,
Щоб не бути більш розбою
Над польською стороною.
Мирне місто Сандомир
Знає ціну слова «мир»!

1951

МОРЕ

Польське море, віковична мріє!
В білій піні, у кипінні хвиль.
Прапорець на щоглі майоріє,
Його видно за десятки миль.

Його видно й тут, на суходолі.
Вісла й Одра в рідних берегах!
І до моря, як до щастя й долі,
Нова Польща йде на кораблях.

Польське море, хвилі бистроплинні!
Моряки виходять у плавбу
З бухти Гданська, від причалів Гдині,
До Щеціна — в далеч голубу.

Чорним димом дишуть пароплави,
Канонерка пропливає в млі
Біля брами вільної держави,
На сторожі мирної землі.

1951

МОРСЬКИЙ ПЕЙЗАЖ

Це не південь, це не Крим,
Не цвітуть мімози.
Білий берег, а над ним
Скандінавські грози.

Хвилі наче із свинця,
Далі неозорі
Без початку, без кінця,
Як у кожному морі.

В хвилі готика ввійшла,
Потонула в піні.
В небо вгвинчена стріла —
Ратуша в Щеціні.

З нею пнеться до небес
Щоглами «Баторій».
Догори ногами — весь
Краєвид у морі.

А на берег ступиш ти —
Знову все на місці:
Море, берег, і мости,
І будівлі в місті.

Знову падають на шлях
Веж готичних тіні.
Знов тріпоче гордий стяг,
Польський стяг в Щеціні.

1951

В ГАЮ

Між молоді зелені
Дуби зимові — нелині.
Із міді, мабуть, листя їх,
Що в хуртовину вистоїть!

Хурделицею скручені,
Стоять вони над кручами
Громадою зловісною
Над спіненою Віслою.

Отак, мов руки зранені,
Звисали рейки зламані
Ще вчора над Варшавою
Примарою іржавою.

Пройшла весна над мурами,
Розправилися муляри
Підоймами і кельмами
З руїнами пекельними.

Розпустять листя нелині
В гаю, де повинь зелені,
В гаю отім над Віслою
Проти весни не вистоять!

1951

ГОЛУБИ

У Варшаві на костьолі Анни
В нішах вікон — гнізда голубів
А довкола — стометрові крани,
Скрегіт цегли, клич каменярів:

«Вище вгору! Вище вгору, друзі!
Ще цеглину! Ще зусилля, ще!»
Ми столицю підіймаєм з грузів,
Ворогом зруйновану уцент.

А яке ж видовище навколо!
А яке ж роздолля угорі!

Б'є об камінь невсипущий молот —
То в атаку йдуть каменярі.

Їх ведуть невтомні бригадири
На плацдарми творчої доби.
А над ними — вісниками миру —
В'ються голуби.

1951

ТРАСА ВУ — ЗЕТ

Рвучко, звитяжно, велично, врочисто
Від Праги на Віслу, і далі — вперед —
Вона пролягла через міст і крізь місто —
Траса Схід—Захід, траса Ву—Зет.

В тунель поринає, виходить нагору,
Повз площу Замкову спрямовує лет,
Збудована міцно, збудована впору —
Траса Схід — Захід, траса Ву — Зет.

Її будувала з любов'ю людина.
Бетон її рівний, гладкий, мов паркет.
Вона — як пружина, вона — як лавина,
Траса Схід — Захід, траса Ву-Зет.

Суміш натхнення, бетону і сталі,
Її не один оспіває поет.
Мчить через місто — далі і далі —
Траса Схід — Захід, траса Ву — Зет.

Слава про неї в Польщі лунає
В пісні, у вірші, на шпальтах газет.
В серці народу вона пролягає —
Траса Схід — Захід, траса Ву — Зет.

З Сходу на Захід — мов символ свободи.
З Сходу на Захід — вперед і вперед!
В обрій, як в браму майбутнього, входить
Траса Схід — Захід, траса Ву — Зет!

1951

В САДИБІ ШОПЕНА

Мімоси, пальми і тополі
Привезені з усіх країв.
Над парком в Желязівій Волі
Як музика — пташиний спів.

Та вище всіх дерев — антена,
Що вирвалась з полону віт.
Сонати чарівні Шопена
Вона передає у світ.

Тут народивсь тривожний геній,
Що радість знав, а більше — біль.
Недаром втілені в Шопені
Мелодії осінніх піль.

І хоч спинався на котурни,
Не відірвався від землі.
Його сонати і ноктюрни
Бринять у надвечірній млі.

Ми компоніста тихі кроки,
Здається, чуємо здаля.
Ні, то у кленах бродять соки,
То напуває їх земля.

Найкращий пам'ятник на світі
Є під Варшавою, в селі:
Живих дерев розлогі віти,
Гучна симфонія землі.

1951

БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА МІЦКЕВИЧУ

Над каламутною Невою,
Удвох, укритися плащем,
У час негоди, під дощем,
Пойняті думкою одною,
Готові опліч стать до бою,

В огні думок, в рядках поем
Вони відточували зброю
Розправи лютої з царем.

Я бачу незабутні тіні,
Над ними неба височінь
І поруч них величну тінь
Того, хто рідній Україні
В засланні, в злигоднях, в горінні,
Де Косаралу далечінь,
Пророчих дум рядки нетлінні
Кував, як зброю поколінь.

Росії, Польщі, України
У муках зроджені сини,
Як три брати, прийшли вони
На опромінені вершини,
До сяєва нової днини
Із лихоліття давнини.
І їх безсмертна пісня лине
На вільні ріки і лани.

Отут, над Віслою, в Варшаві,
Як над Невою й над Дніпром,
Стоять, пом'януті добром,
У приязні, в незгасній славі,
Як їх народи рівноправі,
Немов виводячи пером
Свободі гімни величаві,
Три генії з ясним чолом.

1951

ВЕЛИКА ПРАВДА

Гадаєш, друже, Леніна живого
Не бачили ми зблизька, ні здаля...
А хто ж стояв на варті біля нього,
Коли з броньовика він промовляв?..

В шинелі сірій, в чорному бушлаті,
У кулеметній стрічці, у бинтах,

Ми в Смольному, в накуреній кімнаті,
Почули правду у його словах.

Велика правда ленінських декретів,
Як віща птиця, облетіла світ.

І клич:

«За владу Рад!»,

«За власть Советов!» —

Гримить над світом скоро сорок літ.

Спитайте нині в хлопчика малого,
Що гордо ленінцем себе назве:
«Ти бачив, хлопче, Леніна живого?»
«Аякже, бачив. В серці він живе!»

Здіймають вгору світлий стяг Жовтневий
Мільйони ленінців

в труді, в боях.

І темна ніч дає дорогу дневі —

Від року в рік —

на всіх материках!

1952

ПАРТІЇ

Багато поетів про тебе писали,
Одні з них рікою тебе називали,
Що наші життя, мов потоки, збирає
Й несе їх у далеч, у море безкрає.

А інші співці тебе морем назвали,
Що хвилями б'є об високі причали,
Що легко і вільно несе пароплави
До світлого берега щастя і слави.

Тебе називають і сонцем могутнім,
Що нам осяває шляхи у майбутнє...
Ти — дійсність велична і мрія крилата.
Я словом найближчим назву тебе —

м а т и !

Хай висохнуть ріки... Ми створимо ріки!
І море там буде, де степ був одвіку!
І сонце над нами ніколи не згасне,—
Нам лєнінське сонце світитиме ясне!

Ми дужчі, ніж ріки. Ми більші, ніж море.
Від сонця ясніші і вищі за гори.
Та є переваги у нас особливі —
У єдності нашій,
у творчїм пориві.

Ти дійсність велична і мрія крилата.
Я словом найближчим назву тебе —
м а т и !

Як матері рідній, клянємось тобі,
Що гідними будем
тебе
в боротьбі!

1952

ПАРТКВИТОК

Маленька книжечка... Мільйони є таких.
У серці Партії — одна краплина.
Та не віддам її за сотні інших книг
І збережу,
як скарб єдиний.

Маленька книжечка... Беру її до рук
І згадую: над Тереком траншеї,
Стїну Дар'ялу, доти біля неї,
І бомби свист, і канонади гук.
Тоді нам трьом вручали партквитки.
Старий майор нас тепло поздоровив.
Відчули потиск мужньої руки,
Скупе,
солдатське,
пряמודушне слово.

Нема тих двох. Один в бою поліг
На березі кипучої Кубані.

Знов на ратне діло
Нас помста кликала —
вперед!
Так ми ішли
Від бою і до бою
На Фастів,
на Житомир,
і на Львів.
З підбитих «тигрів»
пам'ятник герою
Ми воздвигали на полях боїв.

III

Тих перших днів ніколи не забути!
Безлюдне місто...
Тиша навкруги...
І раптом, наче навесні
розкутий
Дніпро, що заливає береги,
Так хлинув люд...
Загомонило місто.
Йшли з сховищ,
із навколишніх лісів.
Сибіряка з піхоти
і танкіста
З-під Вологди
вітали, як синів.
І біля мурів древньої Софії,
Там, де об камінь
б'є Богданів кінь,
Де булава простерта в далечінь,
На північ —
символ здійсненої мрії,
Обійми братні я побачив знов...
Ми знали й знаєм, в чому наша сила:
Ворота Києва для нас відкрила
Любов Ватутіна
і Шолуденка кров.

IV

Вічна слава героям, що впали в бою!
Ватутіна в Києві ми поховали...
Квітує черемха в зеленім гаю,

Немов не було лихоліття й навали.
Та пам'ять про них не згасне в серцях!
А добра їх слава по світу лунає.
Повз їхні могили стелиться шлях
У світле майбутнє, у щастя безкрає,
Лежить Шолуденко між квітів живих,
Гранітний Ватутін підвівся на схилах.
У Києва серці, у серці Москви —

Дружби
 живе
 невмирущої
 сила.

1952

* * *

Горять вогні на небосхилі,
За горизонт прослався шлях,
Стоїть на степовій могилі
Боець з гвинтівкою в руках.

Я знав його: біля Моздока
Ми з ним лежали на траві,
Зоря вгорі зійшла висока,
Як та, що сяє у Москві.

Він був живий ще, не з граніту,
Але міцніший за граніт.
Пройшов з боями він півсвіту,
Щоб жив спокійно цілий світ.

А потім став біля дороги,
Щоб нам не знати лихоліть.
Той шлях веде до перемоги,
Коло якого він стоїть!

1952

СЕВАСТОПОЛЬ

Ми стоїмо на пагорбі крутому,
Де вирізьбив на мрамурі різець
Суворий гімн завзяттю бойовому,
Стальній броні гартованих сердець.
Иди по цій твердій землі, поете,
До неї чуйним вухом припади,
Почуеш —

б'ють з засади кулемети,
Матрос упав
і вигукнув: «Води!»
А доокола —
креміль,
кров
і спека.

І тільки в морі є гірка вода.
Бо знов сюди, з десятиліть далеких,
Вернулась
севастопольська страда.

Тут слава йде —
помножена на славу.
І стійкість тут —
помножена на гнів.

Тут рідну, дорогу
свою державу
Народ грудьми
прикрив од ворогів.

У тихому, врочистому музеї,
У анфіладі затишних кімнат,
Вогнем боїв обпалені трофеї
Тепер лише —
музейний експонат.

Та час
рукою забуття
ніколи
Не доторкнеться до священних місць,
Де у безсмерті
йшла на ратне поле
Народу непоборна міць!

1952

МАГІСТРАЛЬ

Курить поземок. Горлівка за нами.
На Краматорськ лягає магістраль.
Заводи,
шахти,
селища рядами,
Де йде вугілля
і де ллється сталь.
Донбасе мій! Знайомий, милий краю,
Суворий друже в трудових вогнях!
Висотку кожну,
стежку кожну знаю,
Де ліг колись гвардійських стягів шлях.
Дивізія Привалова і з нею
Шепілова гартовані полки...
Тут Федорчак підбиту батарею
У наступ вивів помахом руки.
Плацдарми наступу, ячейки оборони,
Сердець людських надійні рубежі.
Тут непохитну юність Краснодона
Пізнали завойовники чужі.
Ярами, мов од поводі, від крові
Текли потоки в Вовчу та Айдар,
Коли, затисши ворога в підкові,
На Захід ми націлили удар.
І знаю я: якщо гроза настане,
Донецький край повторить подвиг свій.
Він поруч з Криворіжжям, з
Дніпрельстаном,
З Уралом поруч знову піде в бій.
Впаде як мста на голови ворожі
Його відвага і його метал.

Курить поземок. Край мій сили множить.
Стоїть Донбас, як воїн, на сторожі.
Палає обрій. То не спить Урал!

1953

СХІД СОНЦЯ

Сонце встає на Сході
Мільйони й мільярди років.
Незмінні закони в природі,
Де здавна встановлено строки
Для сонця,

для дня і ночі.

Скоряйся їм, хоч не хочеш!

Сонце встає за морем.

Сонце встає за лісом.

Сонце іде угору

Крізь хмар димову завісу.

Минали так дні без ліку

Від роду-віку.

Та раптом по радіо звістка:

Сонце на Півночі встало.

Ні, це не чудо, не містика,

Одвіку таке бувало.

Тільки такої години

Не бачили очі людини.

Ночі полярні довгі,

На полюсі особливо.

Крига за кригою човга,

Б'ються, ламаються брили.

І темінь глуха навколо,

І голо на кригах, голо.

...Стала радянська людина

На полюс твердою ногою.

Здригнула полярна крижина,

Притиснута раптом вагою,

Не вітром і не водою,

Вагою для неї новою.

Відчула крижина удари,

Пізнала і лом, і сокиру.

Бо люди прийшли не даром

З країни труда і миру.

І в темінь полярної ночі

Вп'ялись електричні очі.

А ніч все тривала й тривала —

Холодна, німа, непроглядна.

Хурделиця лютувала...

Тільки людина всевладна

Сонце своє засвітила,

Справу велику робила.
Мов засоромившись волі,
Сили й завзяття людини,
Сонце на сніжному полі
Справжнє зійшло на годину.
Вийшло, на обрії стало.
Полюса не впізнало!
Вперше на нашій планеті,
Вперше в історії світу,
Впало на стіни наметів
Його життєдайне світло.
І там, на полярній крижині,
Сонце вклонилось людині!

1953

БЕРЕЗЕНЬ

Весна. Морозам не закути
Плодючу землю у броню.
Вона говорить —
бути!

бути!

Ясному сонячному дню.

І справді, сонце березневе
Вже розганяє каламуть.
Ось-ось зашелестять дерева,
Оздоблять квіти нашу путь.

Ми підемо по цій дорозі
Серед гаїв

і поміж лук.

І щастя, зроджене в тривозі,
Спокійно візьмемо до рук.
Нас не спинити, не злякати
Холодним привидом війни,
Як цим морозам не скувати
Жагучі парості весни!

1953

ВЕСНА

Колишній ротний старшина
І кавалер медалі
Виходить в поле. Йде весна,
Сніги чорніють талі.

Поважно крутить вус рудий:
Давно пора орати!
Та морозець іще міцний,
Травички не видати.

Пробились проліски ледь-ледь
І знов немов прив'яли.
Скувала землю ожеледь,
І вітер віє яловий.

Оглянув оком поле він —
Струмок замерз у лузі.
Невдовзі тут на сотні гін
Шуміти кукурудзі.

І наливатись пшеницям,
Цвісти у червні житу.
Щоб більше сили трудодням,
Щоб краще людям жити.

Ні, відступати він не звик.
Природа не злякає!
Тонкий, мов ніготь, молодик
Зійшов над небокраєм.

І сонце сіло так, як слід.
Запам'ятав приміту.
Немарно ж бо об'їздив дід
Без мального півсвіту.

Недаром не боїться він
Ні вітру, ані криги.
Недаром до світанку він
Читає вчені книги.

Одні закони має мир,
А інші є війною.

Щоб любов нашу вірну і ширу
В дні війни пронести
і в дні миру.

Щоб твій образ нетлінний, кохана,
Був у серці, як вічна весна.
Щоб школярочка наша Оксана
Не боялася слова
«війна»!

1953

МОЯ ЛЮБОВ

На б́ерезі любов моя сиділа.
Либонь, в діброву по гриби ходила.
Зімкнула втома очі променисті,
Вона заснула на прив'ялім листі.

І сниться їй весни гілля зелене,
І хтось... подібний дуже він до мене...
Та тільки не осінній, а весняний,
Як цвіт — ясний, як ягода — рум'яний.

Пройду я мимо і будить не стану,
Хай казку в серці береже весняну,
Щоб цвіт весни довічно квітнуть міг
У снах її,
у почуттях моїх!

1953

ОСІННЄ

Скидає ліс багряний одяг свій...
І журавлі полинули у вирій.
Іде пора осінніх, зрілих мрій
В степу,
у лісі
і в міській квартирі.

Минуло літо. Підсумки трудів
Підводимо за місяці, квартали.
За звичкою солдатів і творців,
По правді, завжди ми говорим:
мало!

Така вже вдача повелась у нас.
Бо скільки не зробили б ми за літо,
Як мало це в такий гарячий час —
В час перетворення усього світу!

1953

ШИРШАЄ ДРУЖБИ КОЛО

Після зустрічі часто буває прощання..
Ширшає дружби коло.
Звідусюди до нас
Ідуть друзі і гості,
і просто — для споглядання —
Люди доброї волі,
долаючи простір і час.
Лишаючи простір
в мандрівці своїй
за собою,
Вони залишають
минуле й сучасне буття.
В жадане майбутнє
несміло ступають ногою —
У нашу епоху.
В радянське життя!
...Отак із Болівії,
де обрій закрили Анди,
Де зараз минає
нами забутий вік,
В двадцяте сторіччя,
у чародійні мандри
Іхало двоє:
жінка і чоловік.
Ми їх зустрічали на київському вокзалі.
Ось вийшли з вагона
в обійми осінньої мли.

Акації червеві у цвітінні,
У буйному медовому цвітінні,
Пахучих соків п'яному кипінні.

Пригадуеш ту ніч, мій чеський друже,
Ми польський ранок разом привітали,
Бо кожен з нас великій силі служить,
Яка з руїн підводила квартали.
Ми слів гучних в той ранок не казали,
Стояли зачаровані. Мовчали.

А потім підійшли ще двоє друзів,—
Один із них з Москви летів зі мною.
Москва!.. В усьому світі по заслuzі
Народи всі пишаються тобою!
А другий... Другий рівною ходою
Ішов, як воїн йде на полі бою.

Він вийшов з бою з раною у серці,
Готовий знов до битви і до лету.
О хворе серце, у рішучім герці
Ти не відмовиш воїну-поету!
Як сонце, що освітлює планету,
Служи йому, невтомному Хікмету!

Шугнуло раптом блискавкою, шумом,—
Птах прудкокрилий понад містом злинув.
І кожен з нас на рідній мові думав
Про цю ясну, благословенну днину.
Всміхалася Варшава в цю хвилину
З нас кожному, неначе мати сину.

Птах прудкокрилий сонце ніс на крилах,
Він спокій ніс, неначе голуб миру.
Солдатська кров струмує в наших жилах,—
Хто нас ляка війни кривавим виром?!
Яка потвора казиться від жиру?..
На чатах всюди ми — солдати миру!

І місто це, у сяєві світанку,
Сплюндроване дощенту ворогами,
Це місто, що створило «Варшав'янку»,
Знов підняте жагучими руками,
Де, як живий, на камінь сперся камінь.
Мов клич «За мир!» звелося перед нами!

ЗАПОВІТНЕ ГАСЛО

Пам'яті Людвіка Сольського

Варшава. Театр.

Акорди пісенні.

Вітальні промови.

Овацій грім.

Столітня людина стоїть на сцені,

Пишаючись чесним життям своїм.

Тобі по заслuzі, товаришу Сольський,

Польща Людóва честь віддає.

Тобі аплодує театр польський

За щире, народне мистецтво твоє.

Столітній Сольський стоїть на сцені.

Схилилась в задумі його голова.

Спочатку

промову він витяг з кишені,

А потім

самі полилися слова.

Про чорне минуле, про світле сучасне,

Про все пережите за сотню літ.

Про те, що ніколи у серці не згасне

Промінь весняний —

творчості цвіт.

Про гнів Аполлона, про лють Мельпомени,

Коли на хвилину ти зрадиш їх.

Про те, що він досі не кидає сцени,

Що зброя в артиста —

і сльози,

і сміх.

«Послухайте ж слово

старої людини,

Яка підвелась над безоднею літ».

Замислився Сольський.

Минають хвилини...

Яке його слово?..

Який заповіт?

Стоїть у задумі

слуга Мельпомени,

Мов хоче обняти

життя свого шир.

І раптом,
як гасло завітне,
зі сцени:
«Нех жие покуй!
Хай живе мир!»

1954

НА ШИПЦІ

Ми ще з дитинства знали ці слова:
«На Шипці — спокій».
Так, на Шипці — спокій.

Шпилі гранітні,
і скупа трава,
Й «Орлові гнізда» на скалі високій.
Туман і хмари, ліс і чагарник
Повзуть униз, по схилах, на долини.
Багрянний бук за поворотом зник,
І знов —
кущі колючої шипшини.
Та ось корчма.

В Болгарії вона
Була, по правді кажучи, в пошані.
В країні сонгурларського вина
Відомі учти і бенкети знані.
І тут, де сонце, тиша та орли,
Де краєвид простерся до Дунаю,
Ми з почуттям подяки підняли
В честь дружби келих, сповнений до краю.
Над нами сонце. Сонце та блакить.
Та свідки слави —
вищерблені скелі.
Минуле в згадці воскреса на мить:
Солдат російський в порваній шинелі
Іде на приступ.

Взяти перевал!
Будь-що пройти на забалканські схили!
Його не спинить неприступність скал
І втрое більші оттоманські сили.
Болгарські ополченці з ним повзли,

Це він підняв над світом
своє несхибне слово,
І непохитну віру, і нездоланну міць.
Дрижали прокурори.
Він бив їх знову й знову,
Аж судді у нестямі з своїх зривались місць.
Та він був неприступний.
Його охороняли
Мільйони комуністів,
незламність тих ідей,
Які нових звитяжців на боротьбу скликали,
Які людей сьогодні ведуть у мавзолей.
Нового дня світанок іде на зміну ночі.
Димитров його бачив ще з Лейпціга,
ще там,
Коли з вершин майбутнього свої слова пророчі
Він вниз, у прірву кидав заклятим ворогам:
«На Захід прийде правда, що володіє Сходом.
Ми шлях їй прокладаєм у муках, в боротьбі.
І я своїм маленьким пишаюся народом!»

За це народ болгарський вклоняється тобі!

1954

ХОРО

За далями, за небокраєм,
Де знав я любов і добро,
В бурхливому леті кружляє
Веселе болгарське хоро.
У музиці — відгомін грому,
У поглядах — відблиск зірок.
З облич проганяє утому
Бадьорий болгарський танок.
В танку — молодиці й дівчата.
В танку — юнаки і діди.
І пісня над ними крилата,
Що горя не зна, ні біди.
А горя ж того у народу —
Неволя й недоля сама!
І тим, хто упав за свободу,
Запевне, і ліку нема.

УГОРСЬКА РАПСОДІЯ

Угорська рапсодія... Хвилі Дунаю...
Чув я вас.

Бачив.

Добре знаю.

Віршів Петефі стріли вогнисті,
Річка Токай і вино променисте.
Мила Ілонка в бурі чардашу.
Ти нам наповнила приязні чашу.
Угорська рапсодія... Хвилі Дунаю...
Чув я вас.

Бачив.

Добре знаю!

Та я пізнав Угорщину нову,
Про неї ще рапсодії немає.
Хоч вже Ілонка, вигнувши брову,
Про час новий пісні нові складає.
У тих піснях співається про те,
Як над Токаєм виноград росте,
Як господарством правлять не магнати,
А Рад народних вірні депутати,
Як блискавкою більше не шугає
По спинах управительський нагай,
Як ліг понад Токаєм і Дунаєм
Навіки з рабства визволений край.
Співай, Ілонко, як у Будапешті,
Якому рівного нема в красі,
Народ твій став господарем нарешті,
З дороги скинувши завади всі.
Співай про себе і про свій народ,
Бо ти й народ віднині невіддільні.
Багато в тебе праці і турбот,
Та ось вдягаєш одяги недільні.
Куди це ти?

У зоряну Москву

Співати про Угорщину нову.
Про край, де кращі в світі виногради,
Про край, де сталевари ллють метал.
Твій спів, Ілонко, привітають радо
І зал Чайковського,

й Колонний зал.

І, мов по рідній, підеш по Москві,
Як я колись ходив по Будапешту.

Віддай пісням всі почуття живі,
Віддай до краю, до кінця, до решти.
Так хочу й я пройти через життя,
Віддавши до останньої краплини
Гарячу кров,
найглибші почуття
Пісням про честь і славу Батьківщини.
Співай, Ілонко!..

1954

БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА ГУСУ

Либонь, немає в Чехії сім'ї такої,
Де б у перекладі Шевченковий «Кобзар»
Між найдорожчих книг,
між вславленої зброї

Не був як гість
і як коштовний дар.
Тут не одна голівка чорна й руса
Над «Катериною» ридала уночі.
А ми з дитинства знали Яна Гуса,
Що ніс не хрест, а правду на плечі.
Ми з ним в Констанці на вогні горіли
Під юродивих блазнів п'яний хор.
Це в наше серце слав отруйні стріли
Монархії церковної собор.
Нас вчив повірити не в бога,
а в людину

Хоробрий чех — Шевченків «Єретик».
За крихту правди битись до загину,
Здавивши в серці болю й муки крик.
І ще він вчив, що є велике братство —
Сім'я слов'ян.

Чи бачиш ти її?

Яка це сила і яке багатство
В такому братерстві, у такій сім'ї!
Я біля пам'ятника Яну Гусу в Празі,
Де площа Ратуші і Карлів міст,
Згадав поему ту, що в кожній фразі
Таїть глибокий невмирущий зміст.
Поема гніву й мудрої відваги...

Стоїть на скелі Гус, немов живий,
А над Градчанами, в веснянім небі Праги,—
Свободи й правди прапор бойовий.
Червоно-біло-синій стяг держави
Нікому не підкорених слов'ян.
І, мов у дзеркалі, у хвилях Влтави
Ліхтариками вквітчаний каштан.
Якраз такий, як на дніпрових кручах,
Де Київ наш, де канівська зоря.
Усіх слов'ян добру і правді учать
Залізом куті строфи «Кобзаря».
Бунтарство Пушкіна, Міцкевича горіння
І невситима Ботева жага...
Весна.

На площу падає проміння,
І Гус назустріч руки простяга.

1954

В СТОЛИЦІ МОРАВІІ

«Славіцу» й «радіцу» справляли,
Лилось через вінця вино.
І плакала і веселилась
Столиця Моравії — Брно.

«Славіца» була за покійних,
Що згинули в битвах давно.
«Радіцу» живим дарувала
Столиця Моравії — Брно.

Я з чехами пив, веселився,
Сухим залишаючи дно
У кварти моїй кришталевій
В столиці Моравії — Брно.

Ви знаєте, що таке щастя?
В братерстві і дружбі воно.
Живи почуттям цим довіку,
Столице Моравії — Брно!

1954

НАЛЕЖИМ, ПАРТІЄ, ТОБІ!

Ми склали іспит всім життям.
Загартувались в боротьбі.
Веди нас і наказуй нам,—
Належим, Партіє, тобі!

Не з криці, не з заліза ми —
Звичайні люди — йшли на бій
І захистили край грудьми,—
Належим, Партіє, тобі!

Всміхалось сонце щастя нам,
Було й схилялися в журбі.
Та ти давала міць серцям,—
Належим, Партіє, тобі!

Той, хто на тебе руку зняв,
Навіки зникне у ганьбі.
Не розладнати наших лав,—
Належим, Партіє, тобі!

Ми ленінці, і слово це
Для нас — як прапор в боротьбі.
Вперед! Хай вітер б'є в лице,—
Належим, Партіє, тобі!

1956

УКРАЇНІ

Коли я народився, то тебе,
По суті, мовби й не було на світі.
Була ти лиш в минулому, у мріях,
В Шевченковім безсмертнім «Заповіті».

В легендах, думках, звичаях, піснях,
У мові матері, у батьківському слові.
На роздоріжжях вікових,
Де стільки сліз! Де стільки крові!

В моїх очах здивованих дитячих
Ламалися і падали світи.
І з попелу, руїни, пожарища,
Під стягом Леніна, звелася ти.

Вже сорок років ти в мені, і я
В твоєму серці, твій щасливий син,
Що обійшов міста, ліси, степи
Від Чорномор'я аж до верховин.

Що намагався славити тебе,
Та не знайшов ще животворних слів,
Щоб так, як сонце зогріває лан,
Теплом зігріти душі читачів.

Та я щасливий тим, що, як і ти,
В шуканні завжди, з вірою в майбутнє.
І те маленьке, що зроблю в житті,
Ввіллється в неосяжне і могутнє.

На суд нащадків я спокійно стану.
Я все, що міг, віддав у боротьбі
Тобі, Радянська Україно!
Комуністична партіє, тобі!

1957

НА ПЕРЕКОПІ

Квітує степ на Перекопі.
Іскриться сіль на Сиваші.
Забудь на мить буденний клопіт,
Знайди насагу для душі —
У безгомінні цім прозорім,
Де громовиці відгули,
Де сіль — немов погаслі зорі,
Де сонце, спека і орли.

Величний пам'ятник героям —
Оці неторкнуті місця.
Тут не ржавіє давня зброя,
Що впала з мертвих рук бійця.
Тут все, як і тоді, та тільки
Була то ніч, негода, твань.
Чонгар і Арабатська стрілка
Палали відблиском світань.

Фортеця Врангеля й Антанти,
Картеч і кулеметний шріт.
Ішли бійці на білі банди,
На мури, на колючий дріт.
Зустріли їх вогнем гарматним
І Перекоп, і кораблі.

Та революції солдати
Дійшли до кримської землі!

1957

ЩАСТЯ

Попрацювати день до забуття.
Так день у день, як вартовий на чатах.
Віддати людям чисті почуття,
Скінчити труд, у захваті початий.

Труд спориться, коли співа душа.
Хай буде це чи повість, чи поема.
Заволодіти серцем поспіша
Твоя, ніким не виспівана, тема.

Як власна кров, вона дзвенить в тобі.
Вона не дасть тобі спокійно спати.
Тримай несхитно місце в боротьбі.
Так, як тримають у бою солдати.

Назад оглянься — сясє слави путь.
Вперед поглянь — прослався шлях за обрій,
Безмірне щастя — у поході будь
В когорті непохитній і хоробрій!

1957

* * *

Знов розвиваються каштани
І затопив Дніпро луги.
Зелене, голубе, багряне
Лягло суцвіття навкруги.

І в день травневий перед нами,
Поміж усміхнених облич,
Змішались квіти з прапорами,
Як весняного свята клич.

Країни рідної оздоба,
Ти неповторна і ясна,
Як перший рух і перша спроба
Тих сил, що нам дає весна!

1957

СВЯТИНЯ

Коли беру я в руки верболіз,
Народжений дніпровою сагою,
Я бачу згустки крові, краплі сліз
Над древньою слов'янською рікою.

В двадцятім віці сорок третій рік
Тут прогрімів і залишив на згадку
Те, що святинею засяє віддалік
Тобі, багатий славою нащадку.

На лаврських кручах, на горбах крутих
І на Дніпрі, у битвах за причали,
Ми справді бачили людей святих,
Що смертю смерть в бою перемагали.

1957

ДОРОГА

Озера й ріки. Пагорби й долини.
Борзна. Лубни. Прилуки. Яготин.
За честь і незалежність Батьківщини
Тут не один упав хоробрий син.

Коли б по кожнім гасла зірка в небі,
Що визнача життя людського строк,

То в астрономах не було б потреби:
На небі не лишилося б зірок.

А луг цвіте. А далина синіє.
Купе зозуля щедро у гаю.
І скільки на землі оцій синів є,
Готових вмерти, як батьки, в бою!

1957

ХРЕЩАТИК

Усе було: і купи цегли,
І міни, і колючий дріт.
Руда від часу кров полеглих
І у живих — солоний піт.

З руїни, з попелу, з могили
Росли будинки й квітники.
Ми разом чудо це творили —
Солдати і трудівники.

Не знали розпачу ніколи,
Хоч знали горе і журбу.
Немов на битви ратне поле,
Сюди ішли на боротьбу.

За мир, життя і відбудову,
За щастя, радість і красу.
Були і меч, і плуг, і слово
Знаменом нашого часу.

І став Хрещатик з того часу
Не тільки вулицею, ні!
Перетворився він у трасу,
Яка веде в прийдешні дні!

1957

КОМЕТА

Немов у молоці, каштани
На схилах київських стоять.
І знову блиски полум'яні
В очах дівочих мерехтять.

Обновлюється вся природа
В промінні щедрого тепла,
І тільки серед зір пригода —
Хвостата зайда забрела.

Куди бреде і що віщує
Туману згусток неясний?
В ту пору, коли серце чує
П'янке пробудження весни,

Коли мандрівники й поети
По зорях визначають шлях,
Навіщо нам твої прикмети,
Небесний срібноперий птах?

Можливо, з наміром ворожим
На наше небо вийшла ти?
Нічого нам не наворожиш,
В безодню космосу лети.

Бо ми весни обновам раді
Без меж, без краю, без кінця —
Земній красі, земній принаді
Навіки віддали серця!

1957

* * *

Одвіку ми прив'язані були
До тебе, Земле, всім еством, хотінням,
Гадали даль космічної імлі
Віддать прийдешнім поколінням.

Але поправила раптово нас
Епоха юна вічного дерзання.
І нам належать в неповторний час
Нащадків наших думи та бажання.

Куди у мріях мандрував поет,
Туди сягли ми неймовірним летом —
У царство метеорів і комет,
В безмежний світ з маленької планети.

1957

ЛАНҚОВА

Ланкова...
Такого слова
Дід мій зроду не чував.
От загублена підкова —
Це він знав:
На щастя брав.

Скільки ми підків згубили,
Не лічили на ходу!
Щастя в бога не просили,
Зневажаючи біду.

Ланкова...
Такого слова
Навіть батько мій не знав.
Та ідеш ти, чорноброва,
Лине пісня голосна.

І сама ти — наче пісня,
Наче усмішка весни,
І не знаю я —
Де дійсність,
А де — мрії, чари, сни.

Зачарований тобою,
Наче вкопаний стою
Під горою,
Над водою,
У березовім гаю.

Та даремно я чекаю,
Бо підкови не знайшов.
Ти для іншого плекаєш
Нерозтрачену любов.

Може, справді пошукати
Ту підкову навісну?
Важко з серця виривати
Твою пісню
Голосну!

1957

ПОВІНЬ

Стара Кухмістерська Слобідка
Стоїть по пояс у воді...
Клич весляра долине зрідка
І нагадає нам тоді,
Що віддзеркалені дерева,
Блакитне небо у хмарках
І широчінь Дніпра сталава —
Мов з неба впав Чумацький Шлях,—
Що все це — не лише красоти,
Що в буйнім повені Дніпра
Є мало «за» й багато «проти»,
Та все ж пробудження пора
Серця окрилює і вабить...
Не без вагань, не без пригод
Ми допливли сюди, де граби
Відбились у свічаді вод,
Де в час негоди люди й птиці
Позбулись раптом гнізд своїх,
Де слобідчанські молодиці
Сприймають світ крізь сльози й сміх.

1957

ДІД І ОНУК

Старенький пасічник і працюваті бджоли.
Вишней сад тут споконвіку ріс...
Прибіг онук на пасіку зі школи
І знов побіг в яру садити ліс.

Бо яр все більшає, і ось вони всім класом,
З учителем, взялись за рискалі.
І, поки пасічник отямився, тим часом
Вже саджанці несуть господарі землі.

І стало боляче колгоспнику старому,
Що заздро позира на працю школярів,
Боявся все життя він блискавки і грому,
Природі й богові перечити не смів.

Та біль і сум в очах міняються на радість.
Крізь віття дивиться лапате і густе.
Ні, мабуть, світ увесь підкориться громаді,
Що з школярів оцих небавом підросте!

1957

* * *

Гора Чернеча і Карпати,
Донбасу квіти степові...
Збирала Україна-мати
Синів загони бойові.

Було це сорок років тому,
В тривожну пору це було.
Гарматний гук, мов гуркіт грому,
Зненацька падав на село.

Ішли сини з села і міста
На заклик Леніна — у бій.
І горде ймення комуніста
В життепис вписували свій!

1957

* * *

Березневі вітри,
Непривітні, бундючні норд-ости!
Несете ви з собою

Негоду і сум.
Та чорніють сніги,
І з-за моря
Жаданим гостем
Йде весела пора —
Вам на лихо і глум.

Березневі вітри...
Пахне в лісі березовим соком.
Сохне мокра рілля,
На ліщині — сережки нові.
І до дівчини хлопець,
Мов до горлиці сокіл,
Припадає
Й дарує
Перші квіти в зеленій траві.

Це вам вирок.
І ви
Не лякайте дарма,
Не шалійте.
Сніговицю не кличте,—
Розтанула, зникла вона.
Об сонячний промінь
Руки холодні зігрійте.
Хай славиться сонце!
Хай квітне весна!

1957

* * *

Шумить перед грозою очерет,
Мережка хвиль набігла на озерце.
В таку хвилину кличе нас вперед
По-грозовому неспокійне серце.

Вперед — назустріч гніву блискавиць,
Нас не злякають люті буревії.
Перед грозою не впадемо ниць,
Не піддамось розбурханій стихії.

Нехай корчує граби і дуби,
Рве з ланцюгів човни, б'є об причали,
Звикали змалку ми до боротьби,
Спокійно громовиці зустрічали.

Ми першими відкрили світ новий
Для вас — нащадки сьомого коліна.
Хіба ж таким був гуркіт грозовий,
Коли ми йшли від Волги до Берліна!

1957

* * *

Оранжеві й рожеві снігурі
На бересті безлистім — мов оздоба.
Та їх спіймати — марна спроба!
Он зграйкою зникають угорі.

Мов, граючись, дратують нас навмисне...
Та не біда! Ми щиро вдячні їм:
Вони найперші, тільки сонце блисне,
Весну віщують посвистом своїм!

1957

* * *

Берези в березні навдивовижу білі.
З глибин землі коріння смокче сік.
І, куплені в районі для артілі,
Йдуть трактори, їх чути віддалік.

Їх зустрічають радісно в правлінні,
Мов споконвіку так воно було.
Готуються вже зведення весінні...
Ні, не таким я згадую село!

Тридцятий рік. Попи у довгих рясах.
Налиті злою кров'ю куркулі.

То на двобій зійшлись ворожі класи
У тихому подільському селі.

То наші перші кроки в комсомолі,
То дні, яких ніколи не забудь.
То твердо вибрана, по добрій волі,
Крізь боротьбу до щастя вірна путь.

Берези в березні навдивовижу білі.
Стікає сік по зазубнях кори.
Стоять, мов артилерія, в артилі
До наступу готові трактори.

1957

* * *

Вікно в хатині на селі
І вишня під вікном.
Я чую пахощі землі
І згадую райком.

І осередок, і райком,
І проліски в гаю.
Обняв я вишню під вікном,
Немов сестру свою.

1957

* * *

Бризнуло сонце золотом,
Щедрим золотом і теплом.
Жовтим борошном, дрібно розмолотим,
Сухозлітка лягла за селом.

Ні не вірю я в осінь і зиму,
Вічно житиме в серці весна!
Життедайну жагу незриму
По краплині я вип'ю до дна.

І, як богові предки молились,
Так молитимусь вдень і вночі
Тим потужним, незвіданим силам,
Що ведуть журавлині ключі.

Що скликають на свято кохання
Віщих птахів і мудрих людей.
Ні, не осінь, не туга прощання —
Радість зустрічі лине з грудей.

І, як предки молились іконам,
Я присягу складу весні,
Щоб за жодним жорстоким законом
Не розстатися з нею мені!

1957

* * *

Був холод, вітер, сніг.
Та край шляху,
З горба, який стоїть
до півдня боком,
Негоду зневажаючи лиху,
Весняні води полились потоком.

Хоч сонце ще за хмарою було,
Мов командарм, воно збирало сили
І, охопивши з флангів небосхили,
Для провесни плацдарми здобуло.

1957

* * *

Березовий сік... Він фіалкою пахне,
Хоч вона ще ховається в мерзлій землі.
Спробуй вийми її — неминуче зачухне
У холоднім повітрі, в березневій імлі.

Березовий сік... Ніжний трунок весняний,
Що годує і поїть ледь помітні бруньки.

Ось зажди-зачекай, брунька зеленню
стане,
Що поманить-покличе, мов помах руки.

Березовий сік... Ти — дитинство далеке.
Скільки дітям даєш весняної снаги,
Коли тануть сніги й прилітають лелеки
Через ріки-моря на свої береги.

Зеленіють гаї. І, неначе в русалки,
У берези, мов коси, гілки заплелись.
І цвітуть під березою ті пахучі фіалки,
Що краплинами соку тут упали колись.

1957

* * *

Четвертий день іде невпинно дощ.
Багато сліз в захмареного неба!
Зів'янеш, занудьгуєш хоч-не-хоч,
Відчуєш: з кимсь погомоніти треба.

А з ким? Довкола пустка. Хоч гукай,
Ніхто тебе запевне не почує.
Мов сирота, дощем умитий гай
Стоїть, тремтить і, видно, теж нудьгує.

А ще є луг — самотній, як і ти,
Калюжі каламутні на городі...
Ти сам утік сюди від суєти
В квітневий день. Тож нарікати годі!

А співрозмовник в тебе завжди є —
Це зошит в коленкоровій оправі.
Хай дощ за вікнами немилосердно лле,
Не забувай, якій віддався справі.

Ти можеш душу вилити в рядках,
Жагучу мрію на папір покласти.
Ти можеш так зробити, щоб в серцях
Людей далеких розквітало щастя!

1957

* * *

Повітря пахне попелом і димом,—
Торішне листя палають навесні.
І нам здаються неймовірним дивом
Ці аквареллю виписані дні.

Я днів отих ніколи не забуду,
Коли бруньками вкриється гілля,
Коли свій одяг очища від бруду
І оживає заново земля.

Коли б мені так само змогу мати
Щороку оживати навесні
І у піснях ровесниками звати
Даровані нам провесною дні.

Мої пісні шуміли б листям клена,
Надхмарної сягали висоти,
У гості молодість приходила б до мене,
Щоб знову одгриміти, одцвісти.

О ні, не треба! Краще раз назавжди,
Ніж кожен рік прощання знати час.
І в мріях не сховаєшся від правди:
Буває справжнє щастя тільки раз!

1957

* * *

З-за моря, звідки путь далека,
Вернувсь засмучений лелека.

Де зупинявся він щоразу —
Біля Босфору у гаю,—
Тепер американці базу
Побудували там свою.

А добре зна старий лелека,
Чого від баз чекати слід.
Він пам'ятає гул і клекіт,
Коли бомбили Порт-Саїд.

Коли здіймався дим над морем
І простір порохом пропах.
Тоді з людьми, над людським горем,
По-людському заплакав птах.

З тих пір не знає він спокою,
Коли мандрує восени
У світ насильства і розбою,
У світ «холодної війни».

Коли ж лягає путь далека
Назад, до хати над Дніпром,
Старий, дорожений лелека
Привітно стріпує крилом.

1957

* * *

Квітує сад. Це я його садив.
І на душі у мене тепло й гарно,
Що недарма я по землі ходив,
Що народився я на світ немарно!

1957

* * *

Де пісок, моріжок, верболози,
Я ходив, я бродив, я шукав...
Чорні бурі, коричневі грози
На дніпровий лягали рукав.

На затоку, на острів Козачий,
На Каховку Нову і Стару.
Чим тобі, любий краю, віддячу,
Де слова-самоцвіти зберу?

Щоб у пісні моїй заблищали
Електричних галактик вогні,
Щоб Каховського моря причали
Мене сяйвом вночі зустрічали,
Путь-дорогу світили мені!

1957

* * *

Ні, я не силую себе,—
Не вернеш силоміць
Дитинства небо голубе
І молодості міць.

Та все ж незгорблений пройду
Всю ниву до межі.
На півдорозі не впаду,
Зведусь на рубежі.

І стану гордо, як боєць,
Що в битві переміг.
Тоді хай настає кінець,—
Впаду на переліг.

Погасне сонце золоте
В моїм останнім сні.
І евшан-зілля зацвіте
Як згадка по мені.

1957

* * *

Я прагну в слові відтворити
Усю республіку мою.
І запал трудової битви,
І шал у лютому бою.

Її не по літах зростання,
Її завзяття і красу,
Хвилини тихого світання,
Коли дерева п'ють росу.

Коли, сполохавши дівочі
Наївні сни, під звук пісень,
Мов немовля, відкривши очі,
Новий народжується день.

1957

* * *

Як дівчина коралів низку
Збира, хвилюючись, бува,
Так я не без вагань і ризику
В рядки нанизую слова.

Народжене у муках слово
Запам'ятається чи ні?..
Вагоме зерно чи полу
Вдалось посіяти мені?

Хоч на землі родився низько,
Злітай угору до висот,
Щоб, як дівча коралів низку,
Збирав слова твої народ.

1957

* * *

У терміні «ліричний вірш»
Є щось зневажливе, їй-богу.
Мовляв, нема провини гірш,
Судить за неї треба строго.

Та це не так, бо в наші дні
Вбирає лірика і епос,
Мотиви тихі і гучні,
Що линуць в місті і над степом,

Що в серці виникли одним,
Щоб інше серце полонити.
В них стоголосий чути грім
І мрійний шепіт полонини.

В них сум і радість, плач і спів,
Як у житті буває часто.
Підрозділом ліричних слів
За щастя розгортаєм наступ.

Щоб кожним пристрасним рядком,
Вславляючи красу природи,
Боротися з одвічним злом,
З яким у нас не буде згоди.

Це зло, мов на підшві бруд,
З минулого несем з собою.
Оновлення вславляю труд
Ліричним віршем, як сурмою!

1957

* * *

Чому тобі не подзвонив я?..
Я думав днину не одну.
На невеселе післяжнив'я
Навіщо кликати весну?

Ти навіть в пам'яті старечій
Довіку будеш, як була:
Веселі очі, рівні плечі,
Спокійна випуклість чола.

Хай зберігають наші зорі
Пригаслий відблиск давніх чар,
Як опромінювали зорі
Дівочих кучерів янтар.

Пройшли літа... Їх не вернути.
Не доженеш па вороних.
Стоптали ми чимало рути
На пагорбах життя крутих.

Були у нас і щастя, й туга...
Дороги наші розійшлись...
Зустріну я тебе як друга,
Якщо зустрінемось колись.

1957

* * *

Хіба я знав, що буде так:
Пройдуть літа, пролинуть зими,
А до життя жагучий смак
Так і лишиться невиситимим.

Я виміряв би почуття
На сантиметри і на грами.
Я жив би так, щоб каяття
Не мучило мене ночами.

Я жив би так... Я вмів би жить...
Та взагалі чи варто жити,
Коли не можеш кожну мить
Усім еством життя любити!

1957

* * *

Ні, це була не тільки звичка,
Тебе я старанно шукав.
Я знав, що родом ти москвичка,
Та імені твого не знав.

Вночі, під дахом медсанбата,
Зазнав я справжнього добра:
Ти прийняла мене, як брата,
Моя ласкава медсестра.

В гарячці я палав, і рани
Були гарячі, як вогонь.
Дала ти ліки незрівнянні
Своїх очей, своїх долонь.

Твої слова, твої компреси,
Цілющий дотик уст твоїх...
В Москві великій без адреси
Когось шукати — просто сміх.

Та вперто я тебе шукаю
Й шукатиму ще безліч літ,
Пройду від краю і до краю
Усю Москву і цілий світ.

Хай спогад в серці будить силу
Здолати лихо та біду.
Як не тебе — твою могилу
Я на шляхах війни знайду.

І припаду грудьми до неї,
І серця кров'ю, і теплом...
Там, де ревіли батареї,
Гули снаряди над селом...

І раптом чудо воскресіння,
Немов міся, сотворю.
Якщо цілюще є горіння,
То тим горінням я горю.

І не шкода мені, й не лячно
За тебе всю віддати кров.
Живе в мені не тільки вдячність,
А біль, і мука, і любов.

1957

* * *

День Перемоги кожен рік
По праву з гордістю стрічаєм.
Спішить колишній фронтовик
На фронт новий
дзвінким трамваєм.

На фронт, що в гомінких цехах,
На дерзновешних мрій дороги,
Щоб став однині День звияг
Днем трудової Перемоги!

1957

* * *

Зустрів я вчителя старого,
Який учив мене колись.
Зів'яли кучері у нього,
Але в очах той самий блиск.

Верстає восьмий вже десяток,
Багато він стежок пройшов!
Та погляд гострий і завзятий —
Ще час його не поборов.

І дивиться на мене строго,
Ще повен спогадів живих.
Це ж він виводив на дорогу
Мене і скільки ще таких!

І я подумав: хоч би трохи
Його енергії мені —
Всю велич і красу епохи
Я перелив би у пісні!

1957

* * *

Прослались рейки в далечінь
За ліс, за міст, за чисте поле.
Як дерево і його тінь,
Вони не стрінуться ніколи.

Та зустрічаю я тебе
В яснім свічаді днів безхмарних.
Леліє плесо голубе
Твоїх очей, напрочуд гарних.

Ти усміхаєшся, бува...
А інколи — суворий погляд.
І згадка в серці ожива
Про рейки ті, що линуть поряд.

Не розійтись їм, не зійтись,
Отак, либонь, і нам з тобою,
Угору — вниз, угору — вниз
Іти дорогою крутою.

І зустрічатись, щоб слова,
Мов кістка в горлі, застрявали,
Бо є обов'язки й права,
Яких ми не переступали.

Бо спокій тих, що вірять нам,
Ми берегти клялися ревно.
Ну, що ж, не збутись нашим снам,
Хоч і жалітимем напевно!

1957

* * *

Над річкою старий тартак
Пахучі сосни ріже й коле.
А в небі швидкісний літак
Окреслює пунктиром коло.

Десь паровоза гук глухий,
Неначе з іншої планети.
А вже прослалися шляхи
Для міжпланетної ракети.

Крокує техніка, та так,
Що тільки устигай за нею!
Що паровози і тартак
Вже — експонати для музею.

Та я щасливий, що кінця
Не буде радощам і тузі,
Що завжди скоряться серця
Старенькій поетичній музі.

1957

* * *

Ще сонце не зійшло, а вже пташня
Гучний концерт за вікнами вчиняє.
Сто голосів на честь нового дня
Пищить, лящить, щебече і співає.

Їм байдуже, що я всю ніч не спав,
Просидівши над віршами до ранку,
Що лиш тоді рядки докупи склав,
Коли світанок глянув крізь фіранку.

Ну що ж, сьогодні я вже не засну,
Та все ж спасибі, милі пташенята,
За те, що пісню щастя голосну
В досвітню пору чує моя хата.

За те, що всі стонадцять голосів
Злились з єдиним голосом природи,
За те, що ваш немудрий, чесний спів
Дає нам стільки втіхи й насолоди!

1957

* * *

Ти повів у далеч мое щастя,
Що давно належить вже тобі.
Обірвалась серця мого частка,
Мов зів'яле листя на вербі.

І пливають, мов листя, за водою
Спогади-кораблики мої,
Сумом навантажені й журбою,
Повз веселі луки та гаї.

А на луках, у гаях квітують
Чаполоч, медунка, сон-трава.
І птахи співають пісню тую,
Що з весною разом ожива.

І на серці рана заживає,
І живе надією воно,
Наче там — за луками, за гаєм —
Нове щастя жде мене давно.

1957

* * *

Спокійне мое серце аж занадто,
І почуття не ллються через край,
Та все ж раніш подумай про розплату,
А потім вже його ти зневажай.

Спокійне мое серце і холодне,
Хоч в руки, не вагаючись, бери...
Ну, що ж, така й Земля, але в безодні
У неї вічне полум'я горить!

1957

* * *

Іду по вулиці. Довкола
Розлігся Київ на горбах.
І молодик, немов підкова,
Згубився в голубих житах.

Білють ліхтарів сузір'я
У тополиному пуху.
Так переходить надвечір'я
У вечір, в північ, в ніч глуху.

В міста далекі, в близькі села
Розвозить вантажі Дніпро.
Робітників юрба весела,—
То йдуть будівники метро.

Не за горами та хвилина,
Коли, за помахом руки,
Під містом рейками полинуть
З металу гнуті блискавки.

І з Куренівки на побачення
Помчить колись чиясь любов.
А те побачення призначено
У Голосієві, либонь.

І не збентежить анітрохи їх,
Що в наші дні тут даль була.
Хоча, по правді, й нас, закоханих,
Злякати відстань не могла.

1957

* * *

Над голим віттям гомонять граки,
І дні весняні ще на осінь схожі,
А на відсоння вже повзуть жуки,
Немов на шлях — каліки перехожі.

Не жити їм, либонь, на цій землі,
В життя отак вповзати — марна спроба.
Бажання куці, та неситі, й злі
Дарма таїть їх немічна утроба.

Нема ще листя, квітів і трави,
Вони ж готові все притьмом пожерти,
І тіло їх — від ніг до голови
Таке мізерне — вимагає жертви.

Й поміж людей ще водяться люді,
Яких звемо зневажливо «жуками».
Їх ідеал — набиті гаманці...
З очима смирними... та з гострими зубами!

1957

* * *

«Люблю грозу в начале мая...» —
Поет у захваті сказав.
І покоління надихає
Далека тютчевська гроза.

Спостерігаємо в натурі
Ми зливу, блискавку і грім,
А чуєм гул тієї бурі,
Що в ямбі вилилась дзвінкім.

Хоч шлють її не Зевс, не Геба
І не старий пророк Ілля,
Грозу як подарунок неба
Приймає з вдячністю земля.

То хмари нивам шлють дарунок,
Всю душу виливши до дна.
І поженуть угору вруна
Озимина і ярина.

Стою віч-на-віч я з грозою,
Немов тримаю терези.
Жадаю розумом спокою,
А серцем — вічної грози!

1957

* * *

Цвітуть в Херсоні абрикоси,
Черешні в Знам'янці цвітуть,
Весна квітчає буйні коси
І вируша в далеку путь.

Її чекають в Підмосков'ї,
Її ждуть Німан і Нева.
Вона іде до них з любов'ю,
Щороку юна і нова.

І навіть в Арктиці суворій
Проб'ються, може, ручаї,
І веселіш засяють зорі
Під теплим подихом її.

1957

* * *

Радіють молодій обнові
Берези, клени, явори.
В цей час лише бори соснові
В старому — низу догори.

Стоять, немов діди в кожухах,
Смолистий дух у ніздрі б'є.
Тут в травні літня вже задуха
Обличчя жаром обдає.

Вони узимку, мов на свято,
Найкращі шати одягли,
Тепер прийшла пора розплати —
Весняні дні повз них пройшли.

Ім заздрити чи їх жаліти?
Навряд чи вирішимо ми.
У кого є краса для літа,
А в кого — врода для зими.

1957

* * *

І цвіт, і грім, і дощ, і град —
Я серцем спраглим все приємлю,
Та збережу від граду сад
І захищу від грому землю.

І не заради шани чи заслуг,
Життя віддам за те, щоб мое слово
Почув далекий і незнаний друг
Закономірно, а не випадково.

Щоб він узяв з цікавістю до рук
Моїх чуттів безпосередній вираз,
Щоб хоч краплинка радощів і мук
Мого часу в його очах відбилась!

1957

* * *

Моя Вітчизно, ти одна
Відкрила ту дорогу світлу,
Яка у заповітних снах
Ввижалась кращим людям світу.

Ще їздила ти на волах,
У бій з гвинтівкою ходила,
А вже у битвах і трудах
Зростала непоборна сила.

Цю силу Ленін дарував,
Цю силу Партія плекала.
Нас не злякав ні грім, ні шквал
І не зламала нас навала.

І ми належимо тобі
Своїм життям, своєю кров'ю.
Коли ж впадемо в боротьбі,
Стаєш, як мати, в узголов'ю.

Як ніжна мати до синів,
Ти добра, щедра і ласкава,
Про тебе невмируща слава
Іде за тридев'ять морів!

1957

ВАРШАВСЬКИЙ ЕТЮД

Під Варшавою, в Кароліні,
Квітнуть проліски ніжно-сині,
Як у нас на Україні.
Там співають дівчата,
Там уміють кохати,
Як у нас на Україні.

Під Варшавою, де тополі,
У селі Желязобій Волі,
Завжди музика лине натхненна.
Квітнуть квіти з усіх усюдів,
Посадили їх вдячні люди
У саду Фридерика Шопена.

Під Варшавою, в польській Празі,
Там у подвигах, у звитязі
Йшли радянські і польські солдати.
І спинилися — вилиті з сталі,
На гранітному п'єдесталі
Та й затисли в руках автомати.

Так стоять вони на сторожі,
Розбиваючи плани ворожі,
І гримить їх безсмертна слава.
А за Віслою, за мостами,
Відчинивши в майбутнє брами,
Розквітає красуня Варшава.

Де будинки стоять білостінні,
Тут руїна була на руїні,
Як у нас на Україні.
А тепер тут будови, і парки,
І веселки електрозварки,
Як у нас на Україні.

Я ходив разів сто чи двісті
Маршалківською, Старим містом,
Ще пройшовся б не раз охоче.
Хай на кожному кроці — трудність,
Та прекрасні ці творчі будні,
Коли молодість міста клекоче.

Пісню радісну, пісню щиру
В ім'я щастя, на благо миру
Підіймає, як прапор, Варшава.
Польський брате, дай руку ну ж бо,
Ми прославимо нашу дружбу —
Слава їй, вічна слава!

1957

ХО ШІ МІН У ВАРШАВІ

З стародавнього Індокитаю,
З молодого в'єтнамського краю,
Що здобув незалежність по праву,
Хо Ші Мін прибув у Варшаву.

Знав його я лише по портрету.
Вестибюль.
Йде дідусь по паркету.
Обережно, немов не підлоги,
А тростинок торкаються ноги.

Так крокують, либонь, мисливці
На ведмедів чи тигрів.
Сміливці,
Ті, для кого хоч смерть ніпочому,
Та дарма не здадуться нікому.

Обережні мисливські кроки —
Мабуть, звичка тих довгих років,
Коли стільки зазнала лиха
Ця людина, скромна і тиха.

Цей мудрець, що в ворожому лівгі
Вчив закони наук і релігій
І, відкинувши сумнівів муки,
Визнав першість тієї науки,
Що лише у марксистському вченні є,
Що осяяна ленінським генієм.

Вищу істину Заходу й Сходу
Він для щастя свого народу,
Збагативши думками й ділами,
Засіває на ниві В'єтнаму.

Діти звать дідусем, і від цього
Сум і радість на серці в старого,
Бо хоч постать вже роки схилили,
Та в очах скільки ярої сили!

Він іде, полководець великий,
І червоні та білі гвоздики —
Символ Польщі — в руках у нього.
Він спиняється біля порога
І від імені рідного краю
Привітання, мов клятву, складає.

1957

У ВАРНІ

Дві тисячі років немарно
Упали в безодню століть.
Дві тисячі років, як Варна
На березі моря стоїть.

Торгує, воює... Терниста
Віками прослалася путь
У цього суворого міста,
Де люди і чайки живуть.

Я в місті прадавньому вдруге,
Та все тут цікавить мене:
Чи серце правдиве у друга,
Чи слово у нього міцне?

Чи я розпізнати зумію
Ту щирість, яка в нас була?
Він ставить пахучу ракію,
Сідаємо з ним до стола.

Ні слів нам не треба, ні тостів.
Хай вечір і тиша навкруг.
Стрічає радянського гостя,
Як брата, болгарський друг!

1957

АИЯ-СОФІЯ

Айя-Софія, свята Софія!
Ти справді мов казка. Справді, мов мрія.
Чому ж мінарети звела угору,
Благословляючи плесо Босфору?

Я не молитись прийшов аллаху,
Перед кораном не блідну з жаху,
Серце у мене спогадом гріє
Храм Візантії — Айя-Софія.

Слід Візантії — на древніх мурах,
На акведука стовпах похмурих,
На кожнім кроці в тіснім Стамбулі
Видно величне, славне минуле.

Скільки натхнення, праці і вміння
Вкладено в це стоголосе склепіння,
Де на колонах підняті хори
Наче в нестямі рвуться угору.

В нішах Софії — корану закони.
Та збереглись візантійські ікони.

Від часу і горя вони почорніли.
Від сліз і страждання їх лики змарніли.
Ісламу стихія на схилах Босфору
Стрімкі мінарети підносить угору.

Тут мулли, коран, забобони, повір'я...
Та ось я виходжу на тихе подвір'я,
Де голуби, кипариси, каштани,
Мов не жили в цьому місті султани.

Мов не вбивали, не грабували
І пів-Європи не зруйнували.

Де вони? Що вони? Прах під ногами!
Ти ж, вічна Софіє, стоїш перед нами
І сяєш такою земною красою,
Що небо схиляється перед тобою!

1957

КОНТРАСТИ

В нижнім Стамбулі, на рибнім базарі,
Галас такий, що оглухнути можна.
Ось риба-меч, ось — страхіття-омари,
Все продається. І камбала кожна
Так рекламується тут продавцями,
Наче спокуса сама перед вами.

Наче з дна моря вийшли назовні,
Прямо з комори скупого Нептуна,
Всякого дива кошики повні —
Раки,
 банани,
 зелені вруна,
Жирні полядвиці з рибного м'яса
Й перець червоний — стола окраса.

Все тут гукає, все тут вирує:
«В мене купуйте, у мене, у мене!..»
Срібну рибину в руки беру я.
Раптом згадалося море студене,
Рибний базар у датській столиці,
Де продавці мовчазні, блідолиці.

Ні, там нікого не закликають,
Горді макреллю, тугими уграми.
Чайки датчанам на плечі сідають,
Мовчки ідуть покупці між рядами,
Мов для розмови немає нагоди.
Що ж, на планеті є різні народи!
Люди є різні. Характери різні.
Отак і в коханні: один галасує,
Ставить вимоги, прокльони шле грізні,
Клятви гучні виголошує всує.
Я не такий — не молю, не кричу.
Серцем —
 благаю,
 вустами —
 мовчу!

1957

* * *

І знов нема звістки від тебе,
А серце тривожно болить.
Сумне сіцилійське небо
Промінням не блисне й на мить.

Невже навіщує горе
Негода буремна мені?
Невже Середземне море
Не знає, що бути весні?

Що ми нерозлучні з тобою,
Хоч тисячі миль поміж нас.
За обрієм, за далиною
Озвися, кохана, хоч раз.

І миттю розвіються хмари,
Засяють проміння ясні.
Немає лютішої кари,
Як бути без тебе мені!

1957

* * *

Тірренське море піниться, клекоче,
Мов білі коні, скачуть гребінці.
Крізь далечинь для мене сяють очі,
Нагадує їх колір хвилі ці.

Але який у них відбився спокій,
Яка в них ласка і яке тепло!
То почуття незмінне і глибоке
На них промінням сонячним лягло.

Що ж, хай клекочуть, скаженіють води.
Хай хвилі б'ють нестямно об борти.
Мене не спинять бурі і негоди,
Коли зі мною у мандрівках ти.

Коли на світі є правдиві очі,
Такі спокійні і такі ясні,
Що серце жити і любити хоче,
Творити хоче сонячні пісні.

1957

РИМСЬКИЙ ЕТЮД

Прекрасний Рим! Сім пагорбів крутих.
Фонтани, парки, вулиці, алеї.
Величні древні храми. А між них
Ще й вигук цей: «Заговори, Мойсею!»

То Мікеланджело гучні слова
Лунають тут чотири вже сторіччя.
То з мармуру здобута плоть жива
Любити, жити і творити кличе.

У храм «Святий Петро у ланцюгах»
З усього світу люди йдуть для того,
Щоб бачити не пам'ятник, не прах —
Пророка з мармуру, між мертвими — живого.

Яке легке волосся в бороді,
Які глибокі, як хвилюють очі,
Мов світ, старі, як вічність, молоді,
Спокійні і збентежені. Пророчі.

А плечі зігнуті, немов під тягарем,
То зло лягло безмірною вагою —
Далеко ще омріяний едем,
Пісок страждань палає під ногою.

Тут, в Римі, я згадав далекий Львів,
Каменяра над аркушем паперу
І полум'я тих іскрометних слів,
Що проганяли розпачу химеру.

Слова ці досі чуємо здаля:
«Народе мій, замучений, розбитий!»
Народе мій! Твоя тепер земля,
І ти на ній — хазяїн домовитий!

У Римі, де чаклує Ватікан,
Де бродять інквізиції примари,
Я бачу: хворий, гинучи від ран,
Франко жене від себе чорні хмари.

Мойсея на папері він різьбив,
А Мікеланджело вчив говорити камінь,
Але та сама пристрасть боротьби
Водила їх натхненними руками.

Та сама люта зненависть до зла,
Яке плодило голод і знемогу,
І радість та ж, коли із ремесла
Для творчості здобуто перемогу!

1957

* * *

Я довго дивився на зірку у небі.
Ця зірка над Києвом сяє у тебе.
В твоєму вікні, на твоїм небосхилі,
І простори нас роз'єднати безсилі.

Ні гори, ні ріки, ні море безкрає,
Ні навіть страшна океанська стихія!..
Як зірка далека, в душі моїй сяє
Невтрачена віра, незгасна надія.

Я буду дивитись на зірку без тебе,
Я буду дивитись на зірку з тобою,
Бо наші, кохана, і суша, і небо,
І хвилі буремні морського прибою.

1957

* * *

Нам сльози Кенії спокою не дають.
Ну що нам Кенія чужа й далека?
Та скрізь джерела визволення б'ють,
По всій Землі свободи чути клекіт.

Пригадую, студентом-юнаком
Я щиросердно вболівав душею,
Коли Болгарія була прибита злом
І кат кривавий хизувавсь над нею.

Пригадую, ходив я над Збручем
І проклинав роз'єднання кордони.
Та час настав — червоним кумачем
Покрились вільні зазбручанські гони.

Пережили ми й той тривожний час,
Коли питали: як Аддіс-Абеба?
Така вже доля випала для нас,
Що нам про людство турбуватись треба

Печаль Іспанії ятрила нам серця,
Ми сивіли у битвах під Мадрідом,
Довіку нам нести звання бійця,
Хоч став тодішній комсомолець дідом.

І нас хвилюють Кенія й Алжир.
Ми ждем вістей з Марокко і Джакарти.
Без боротьби не прийде вічний мир,
Не змінить вигляд світової карти.

Ми мирні люди, та у нас серця
За кожне горе кривно вболівають.
Ну що нам Кенія далека ця?
А нам болить, бо там людей вбивають!

1957

ГІБРАЛТАР

Над нами вітрила — хмарини у небі,
Під нами машини в безодні гудуть.
Віддавши належне і Зевсу, і Гебі,
В Атлантики простір спрямовуєм путь.

По цей бік, по той бік — стовпи Геркулеса,
І ми з Піренеїв не зводим очей.
Човни Одиссея тут різали плесо,
Блукав тут по хвилях троянець Еней.

Колумб, Магеллан, та ще й Васко да Гама
Пускались в мандрівку від цих берегів,
Де обрій ночами мережить реклама
В неоновім блиску холодних вогнів.

Довкола романтики справді багато,
Багато над морем пролинуло бур.
Тут жерла наводять британські гармати,
Та Африку важко в покорі тримати,
Загроза і острах — в очах абразур!

1957

АТЛАНТИКА

Над Атлантичним океаном
Нас проводжала чорна африканська ніч.
Та раптом — ранок..
Синьоокий ранок,
Як давній друг, нам кинувся навстріч.

Лягли обабіч дві земні півкулі,
Було це на екваторі якраз.
На мить завмерли апарати чулі,
Мов простір зник,
Немов спинився час.

Мов не було підлоги під ногами,
Над головою стелі не було.
Атлантика під нами і над нами —
На неї сперлось
Літака крило.

Внизу — ще ніч.
Вгорі — вже день рожевий,
Жовтогарячий, сизо-голубий.
І до лиця цьому ясному дневі
Хмаринок білосніжні голуби.

Та мить минула. Чудо відбулося.
Вже сонце сходить з іншого кінця.
І промені його,
Мов золоте волосся,
Атлантиці вродливій до лиця!

1956—1957

БРАЗІЛЬСЬКИЙ ЕТЮД

Земля Бразилії червона:
Червоне дерево бразіл,
Червоні виноградні грона,
Поля червоні поміж сіл.

Тут сіл по-нашому немає,
Лише фазьєнди — хутори.
Ми розгортаєм небокраї,
На землю дивлячись згори.

Та навіть з літака не схопиш
Всю неосяжність широти.
Тут, мабуть, дві чи три Європи
З кінця в кінець могли б лягти.

А ось ліси, покриті димом,—
То до нових плантацій путь.
Отут, у хащах несходимих,
Десь земляки в знеможі мруть.

Іх трусить лихоманка люта,
Іх жалять змії, б'є нагай,
Щоб для поміщика здобути
Гіркої кави урожай.

Сюди вони з-за океану
Тяглись за щастям, за добром,
Лишивши сторону кохану
Над Черемошем і Дністром.

Та не знайшли вони нічого,
Крім спраги, голоду, недуг —
У пеклі визиску страшного,
В краю безправ'я і наруг.

1956—1957

АРГЕНТИНСЬКИЙ ЕТЮД

За Тукуманом і Мендосою,
Вірніш, за тридев'ять земель,
Я з Сільвою чорноволосою
Блукав між кордільєрських скель.

Усе було, як в опереті:
І декорація була,
І гід у фетровім береті,
Мов диригент добра і зла.

Раптова зустріч з сеньоритою,
Що милозвучніш солов'я,
Тією самою Лолітою,
З якою стрітись мріяв я.

І знов прогулянки на скелі,
І знову жарти і пісні.
Іспанії пісні веселі
З'явилися тут в далекі дні.

В гаю, де кактуси й бамбуки,
І досі сам не знаю як,
Мені потрапив раптом в руки
Оранжево-рожевий мак.

Такі за морем-океаном,
Потойбіч круглої землі,
Цвітуть-буяють вранці-рано
На Подністров'ї, на Сулі.

Лиш кольором не зовсім схожі:
У нас червоні, наче кров,
Але такі ж привітно гожі,
Як в Аргентині я знайшов.

Здалось мені — не Кордільери,
Карпати рідні навкруги,
Олекси Довбуша печери
І Черемошу береги.

І під Ворохтою озерце,
І дійсність — наче дивний сон.
Забилось українське серце
Іспанській пісні в унісон.

1957

НА ПАРАНІ

Де Уругвай і Паранá,
У вересні — весна.
Катались ми по Парані
В нас — восени, там — навесні.

Де Аргентіна й Уругвай,
Бразилії безмежний край,
Катались ми по Парані
На швидкохідному човні.

І раптом що за чудо-диво?
На широченній Парані
Пливають замріяно й журливо
України рідної пісні.

Про юність пісня, про любов,
Про три верби луна.
Немов не Парана, немов
Сріблóm блищить Десна.

Чи знав чернігівський байкар,
Що пісню склав сумну,
Що люди серця його жар,
Як мрію про весну,

Свою весну, свої краї
З собою візьмуть в путь,
Де евкаліптові гаї
На берегах ростуть.

Де апельсинові сади,
Гіганти пальми край води.
Там слуха пісню Парана,
Хоч пісня давня і сумна.

1957

* * *

Дай руку, мила! На руді твоїй
Маленький шрам. То просвистіли кулі
Коли за Київ починався бій
Ще здалеку — на Пслі і на Засуллі.

Коли гриміли на річках мости,
Що їх звели поквапливо сапери,
Коли з КП до нас прибігла ти
І принесла скривавлені папери.

То з тилу пошта навздогін ішла —
Трикутники жіночої печалі,
Проміння материнського тепла —
Сюди, у пекло полум'я і сталі.

А потім в медсанбаті, у гаю,
Пораним ти ліки подавала.
Я всюди бачив усмішку твою,
Хоч наодинці ти не раз ридала.

І я хотів би все життя отак
Прожити, щоб іншим радість дарувати.
Щоб люди після трудових атак
Мені всміхались, як тобі солдати.

1957

* * *

Я давній лист в планшеті віднайшов.
Папір пожовк, рядки вже напівстерті,
А він колись приніс таку любов,
Яка мене оберекла від смерті.

Це ти писала. Це твоя рука,
Мені до болю рідна і знайома.
За роком рік течуть, немов ріка,
А ми — одружені, у себе дома.

І в домі цім переступить поріг
Не сміють ні нудьга, ані байдужість.
Бо кожен з нас любов свою зберіг
Від зради, від зневаги і від стужі.

Я дітям нашим в спадок передам
Цей давній лист, овіяний боями,
Що був містком між нашими серцями,
До щастя був дороговказом нам!

1957

* * *

Ти не богиня з мармуру холодна,
Прославлена ватагою співців.
Маленька, в сарафанчику, голодна,
Таку тебе я на війні зустрів.

Проїшли літа, а ти не розгубила
Ні серця жар, ні щирість почуття.
Ні, не в красі античній твоя сила,—
Красу душі несеш ти кризь життя.

Вона твоє обличчя осяває,
Вона дівочу береже ходу.
І радо я у майбуття безкрає
З тобою, наче в юності, іду.

1957

* * *

Угорську пісню ти мені співала
Про сіре небо й тугу журавлів.
Не знали ми, що заколот, навала
Розвіють мирний над Дунаєм спів.

По радіо прийшли недобрі вісті,
Мов чорні привиди, спинилися у млі.
Пожежі в будапештському передмісті,
І ллється кров на Кошута землі.

Про журавлів ти більше не співала,
А, серцем відчуваючи грозу,
Хапливим рухом крадькома втирала
Солону, теплу і гірку сльозу.

І, вірна клятві бойового стягу,
Ти про землянку пісню завела.
Військовий пояс, польову баклагу
На всякий випадок десь віднайшла,

Ти кілька днів зажурена ходила,
Та раптом усміхнулась уві сні.
То був не сон. То непоборна сила
Перепинила знову шлях війни!

1957

* * *

Безсмертники у мене на столі
Торішні чи позаторішні навіть.
Води не треба, просто так — у склі...
Їх ніжки, наче сіно, зеленаві.

А пелюстки рожево-золоті,
Та їм, тендітним, не страшні морози.
Стоятимуть у склянці і тоді,
Коли травневі відлунають грози.

Коли ж у мандри виберуся знов
В чужі краї, за сині небокраї,
Природу рідну і твою любов
Мені безсмертник ніжний нагадає.

1957

* * *

Первоцвіт білий, проліски блакитні
На вулиці бабуся продає.
Хоч ще зима жбурляє сніг у квітні,
Але весни вже всі ознаки є.

Бабуся чемна, наче вийшла з казки,—
Щось давне-давнє є в її очах.
«Купуйте квіти! Ну, купіть, будь ласка!»
І вже букетик у моїх руках.

І як мені, кохана, не радіти:
Відразу в думці виринаєш ти.
Щасливий я не тим, що маю квіти,
А тим, що є кому їх віднести!

1957

* * *

Свистять, шумлять, гудуть машини
Уздовж бетонного шосе.
Куди і хто оці лавини,
Немов у вихорі, несе?

Вони у череві Парквея,
Немов міраж, зникають вмить,
Де сохне паркова алея,
Бо нічим дихати і жить.

Мов листя на брудному клені,
Тут в людях в'яне почуття.
В металу безумі шаленім
Моторів —
не сердець —
биття!

1958

* * *

Яке це щастя — кухоль пива
І крихта людського тепла.
Тече розмова незрадлива
Довкола дружнього стола.

Але ж це там, у нас, далеко,
На Україні, край Дніпра,
Де проліта старий лелека
Одвічним вісником добра.

А тут, на березі Гудзону,
Нема для роздуму хвилин.
Гуде сто тисяч тонн гудрону
Під міліонами машин.

1958

* * *

Багряніють при дорозі клени...
На Дніпрі давно вже падолист...
І приходять спогади до мене,
Наче з дому я одержав лист.

Мов твоєю милою рукою
На папері писані слова.
Наче розмовляю я з тобою,
Наче юність в серці ожива.

І не страшно, що я так далеко,
Я в чужій сторонці — не один.
Он приймають за вікном смереки,
Наче щогли, голос полонин.

Все тут, люба, сповнене тобою.
Все нагадує про рідний край.
Не впаду, придавлений журбою.
Ні. Надійся. Жди. І зустрічай!

1958

* * *

Одному — рай, для тисяч — муки.
Ні, ця система не для нас!
Нью-Йорк простяг шпилі, мов руки,
Спинає невблаганний час.

Але часу не спиниш.
Годі!

Минає день.
Минає рік.
І стукає в серця народів
Великих Перетворень Вік!

1958

* * *

Рокфеллер-центр — немов більмо,
Неначе ракова пухлина.
По П'ятій авеню йдемо.
Ну, чим тут дихає людина?

Ні, це не люди...
У клітках
Тут роботи чи марсіяни...
Сюди не залетить і птах.
А що він тут робити стане?

1958

* * *

Я намагався оспівати
Не раз, не два твою красу,
Мій краю щедрий і багатий,
Довіку в серці понесу

Замріяну сагу дніпрову,
Шевченківський вишневий сад,
І полтавчанку чорноброву,
Ї русяву дівчину з Карпат,

Твоїх морів ясні свічада,
Донбасу зоряні вогні,
І тихий смуток листопада,
І шал цвітіння навесні,

Ліси й степи, узгір'я й доли
І пісню-сповідь солов'я,—
Вони в мені...

Тому ніколи
Самотнім не буваю я!

1958

* * *

Сімсот сирен завило вранці,
А далі безліч навкруги.
У божевільній лихоманці
Тряслись Гудзону береги.

Такого я ніде не бачив
Ще після клятої війни.
Сирена вие, стогне, плаче,
Гуде, як вітер восени.

Як смерч, як буря...
Грозовою
Цю можна б музику назвать.
Та нас, хто знає гуркіт бою,
Не здивувати, не злякати.

Ти крамарів своїх лякаєш,
Америко, в недобрий час.
З вогнем, як навіжена, граєш,
Щоб програвати раз у раз!

1958

* * *

Уолл-стріт — це западня, це морок,
Це глибокий, мов провалля, льох.
В горло міста, мов у пляшку корок,
Вгвинчений від років багатьох.

Він старий. Він клацає зубами
Металевих банкових вітрин.
Стоїмо, мов карлики.

Над нами
Стіни рвуться вгору, до хмарин.

Тут на те й споруджено будинок,
Щоб закрити сонце від людей,
Кинути у сутінках людину
Покидьком до банківських дверей.

Горе тому, хто не має змоги
Вирватись з цієї западні.
Я — щасливий. Стеляться дороги
В край веселий звідсіля мені!

1958

* * *

Як в Конго, тут, у котловані, жарко,
І парко так, неначе в Сомалі.
Покінчено навек з маленьким парком
На клаптику нью-йоркської землі.

Росте будинок. Надто дорогою
Є деревини кожної ціна.
Підводиться скелястою горою
Стіна біля стіни. І знов — стіна.

Десь є на світі мальви, і троянди,
І гладіолів райдужна краса,
Вночі — зірок далекосяжні мандри.
Уранці — перламутрова роса.

Десь є сади над сонною рікою
І далечінь прозора і ясна.
Десь є... А тут — скелястою горою -
Стіна біля стіни. І знов — стіна.

1958

* * *

Ходжу, дивлюся, і душа
Занепокоєна у мене.
Адже для мене змалку США
Були землею Марка Твена.

Я з Джеком Лондоном колись
Любив у мріях мандрувати.
Невже тепер перевелись
Слівці і мрійники у Штатах?

Хіба ж годиться для поем
Оце безумство?..

Мов навмисне —
Сузір'я, проткнуте шпилем
Вгорі, над Уолл-стрітом, висне.

Немає місця мріям-снам,
І почуття в душі холоне.
О, де тут взятися пісням
Таким, як над Дніпром і Доном!

1958

* * *

На бруку вивірка простерта.
На хутрі кров, сліди коліс...
Що бачила в хвилину смерті —
Струнку сосну, розлогий ліс?

Я не хотів би так вмирати...
Коли ж розчавлений впаду,
На поміч я не буду звати,
Бо цим не проженеш біду.

Лише згадаю дві зірничі
Твоїх сполоханих очей,
І встану я — міцніший криці
І невмирущий між людей!

1958

* * *

Тут все скрегоче: птахи і комахи,
Всю ніч, не замовкаючи й на мить.
Я слухаю і уявляю з жахом:
А що, коли б тут повік-віки жить?

Я вірю: той,
кому земля ця рідна,
Її кохає так, як я свою.
І все ж вона — мов жінщина безплідна,
Мов суходрев самотній у гаю.

На фермі яблуні чи при дорозі клени
Теж — мов оті скрипучі голоси.
Мов декорація, написана для сцени,
Нема в них радості,
нема краси.

Ї дівчата так малюються, неначе
На продаж їх у маркет поведуть.
Земля далека — мов талан жебрачий,
Коли ту землю чужиною звуть.

1958

* * *

Сонце з Києва до Нью-Йорка дуже довго ішло,
Ось Атлантику поминуло і нарешті таки зійшло.
Та чи варто було вирушати в довжелезну цю путь,
Щоб яругами вулиць розлити не проміння, а
каламуть

Яким же щастям видасться мені
Говерла-мати чи дніпрова круча.
І жайворон в блакитній вишині,
І срібна зірка на холоднім дні,
І сон-трава,
і яблуня квітуча!

1958

* * *

На березі Іст-рівера будинок,
Мов обеліск, з гранітних плит і скла.
Отут немовби правди й кривди ринок,
Куди зійшлись шляхи добра і зла.

ООН... Три букви. Скільки в них надії
Так щиро вклав післявоєнний світ!
Невже її розвіють буревії,
Що б'ють грудьми в манхетенський граніт?

Ні, є надія. Вірю я: планета
По мирних віхах прокладає путь.
Бо наша міць, незламне право «вето»
Майбутнє людства вірно стережуть!

1958

* * *

Справа — білий, зліва — чорношкірий,
Так ми засідаємо щодня.
Африканець в справедливність вірить,
До мети прямує навмання.

Європеець — захисник колоній,
Все хитрує, крутить і вихля.
Він британській молиться короні
Й африканця жалить, мов змія.

Шкіра в нього біла, аж на диво.
Але чорна, варварська душа.
Африку підтримую сміливо,
Що на бій священний вируша!

1958

* * *

На кладовищах тут нема могил,
Стоїть у землю вкопане каміння.
І серед прямокутників і брил
Нема дерев, немає безгоміння.

Нема калини запашних кущів,
Нема бузку, конвалії чи м'яти.
Коли мине останній з моїх днів,
Не хочу я під каменем лежати.

О рідна земле, я прошу про те,
Щоб пригорнула ти мене, як сина,
Там, де блакить барвінкова цвіте,
Де для живих квітує черемшина.

1958

* * *

В жовтні раптом неймовірна спека.
Стіни знов гарячі, мов черінь.
І моторів гарячковий клекіт
Лихоманить вулиць глибочінь.

Дівчина, подібна чимсь до тебе,
В білім платті, як тебе я стрів.
У зіницях в неї клаптик неба
Злякано на мить затріпотів.

Бігла...

Мабуть, дуже поспішала.
Та машина мчала в далечінь...
В білім платті дівчина упала
На асфальт гарячий, мов черінь.

1958

* * *

Є в Нью-Йорку багаті квартали,
Там чистіші повітря й земля.
Там розкішно оздоблені зали
Зустрічають чужинців здаля.

Є в Нью-Йорку багаті квартали
В сухозлітці осінніх алей.
Там швейцари, немов генерали,
В уніформі стрічають гостей.

Ці чужинці, ці гості далекі
З тридев'ятої, мабуть, землі,
Поспішають одержати чеки
Чи відстрочить старі векселі,

Щоб в Європі чи, може, на Сході
Знов розчистити долару путь,
Де правителі долю народів
На поталу йому віддають.

Ще й завзято кричать перед світом
Про свободу, неначе на сміх.
А Рокфеллер-центр з Уолл-стрітом
У кишені тримають їх.

1958

* * *

Пам'ятаеш, мила: цвіт калини,
Білий, наче лебідь, Лебедин.
У загравах небо України,
В білих стягах віти черемшин.

Дні війни... Та, збуджена весною,
Мов до шлюбу, вквітчана земля.
Зеленіли стоптані війною,
Та не мертві, а живі поля.

Мабуть, тут сто з лишнім років тому
Теж дерева навесні цвіли.
Потім люди ідолу земному
Своє щастя в жертву принесли.

День і ніч вони тепер гасають,
Мов бракує місця на землі.
А над ними в небі пропливають
Мовчазні, мов мертві, журавлі.

1958

Чіткі інструкції немарно
Шле делегатам Вашингтон.
Виконує їх регулярно
На асамблеї —
Андерсон.

Вона співачка знаменита.
Ну хто не знає Маріан?
У неї співи сумовиті,
Глибокі, наче океан.

Бо горе чорного народу
Лягло осугою на дні
Душі, в якій, напевне, зроду
Бриніли жалібні пісні.

Мов ноти, взявши директиви,
Вона ввійшла тривожно в зал.
Як пояснить? Які мотиви?
Коли б хто інший це сказав!..

Але її призначив уряд.
Вона говорить. Зал затих.
Вона скінчила. В залі буря
Від слів образливих і злих.

Це піднялися чорношкірі.
Це з Африки — її брати:
«Невже ти продалась?
Не вірим!

Невже це ти?!.
Невже це ти?!.»

Жбурнула папірці. От лихо!
Схопила сумку, поспіша...
Спинилася.

Сказала тихо:
«Ні, це не я. Це — уряд США!»

«А ти?»

«А я — душею з вами!»
Мов камінь скинула з плечей.
І через зал, поміж рядами,
Пішла спокійно до дверей.

Стелилась їй дорога чиста...
«Як добре,— думав я тоді,—
Коли державне й особисте
В єдине з'єднані в тобі!»

1958

* * *

Дивлюсь з вікна, неначе з дна криниці,
На клаптик неба високо вгорі.
Палають в серці відблиски зірниць
Ранкової й вечірньої зорі.

Тієї, що над стародавнім Львовом
Мені, малому, вказувала шлях,
Яку я прагнув оспівати словом,
Яку бажав прославити в піснях.

І от тепер, під зіркою чужою,
Я посилаю тій зорі привіт,
Яка на світ родилася зі мною,
Яка зі мною кидатиме світ.

1958

* * *

Тут за вітринами лелеки
Стоять на дротяних ногах.
Скажений скрегіт, галас, клекіт
Спокійно переносить птах.

Байдуже птахам все на світі:
Адже із нейлону вони.
Їм не полинути в zenіті
На клич всевладної весни.

А я — живий. Мені б порвати
Тенета туги і журби,
З живими птахами стояти
Над Трубежем біля верби.

1958

* * *

Бродвей згинається у вигині стократнім,
До ніг покірно стелячися нам,
Мов ящірка у панцирі строкатім —
У мерехтливім одязі реклам.

Так через весь Манхеттен
іскрометним
Він велетнем приборканим проліг,
За метром метр
всі тридцять кілометрів.
Стіна в стіну,
поріг в поріг.

Колись, поглянувши на рідне небо
Й побачивши на нім Чумацький Шлях,
Напевне, я подумаю про тебе,
Нічний Бродвею,
велетню в огнях!

1958

* * *

Безногий інвалід останньої війни
На розі авеню Колумба і Бродвея,—
Протерта блуза, вицвілі штани,
Від поту перепріла портупея.

Немов іде в атаку він, у бій
За людське право дихати і їсти.
А біля нього, в гомінкій юрбі,
Спокійно бродять пещені фашисти.

З країн Європи виметений бруд,
З серцями, чорними від люті й злоби.
На твоїй шиї, інваліде, тут
Сидять ці «переміщені особи».

Ти щось гукаєш про криваву путь,
Якою йшов од бою і до бою...
Вони ж за тебе і їдять, і п'ють,
Ще й нехтують зневажливо тобою.

1958

* * *

Знову день, і знову невеселий.
Бродить осінь, мов старе вино.
Сняться, сняться наддніпрянські села,
Наче я покинув їх давно.

Затуркоче горлиця в уяві,
І зозуля в спогадах кує.
У походах, у гримучій славі
Там життя проходило мое.

Я не раз пройду стежками тими,
Де цвіте любисток у гаю,
Де у птахів позичав я рими,
Коли пісню починав своєю.

Навесні, як гай, помолодію.
То дарма, що втома й сивина.
В пісні душу вичерпать зумію,
Мов криницю —
до самого дна!

1958

* * *

Я міг би стати міщанином ситим,
Мізерних ідеалів шукачем.
Ти, Батьківщино, вчила мене жити,
Дбайливо підпираючи плечем.

І ми пройшли круті шляхи з тобою
Не сорок, мабуть, а сто сорок літ.
Жили й живем на світі боротьбою,
Якою перетворюється світ.

Не знаю, скільки ряст мені топтати,
Та як впаду,
то упаду в бою.

Я міг би ситим міщанином стати,
А ти мене призначила солдатом —
Я вартовим, під прапором, стою!

1958

Може, й пекло. Дантове. Отé,
Що звелось проклятою марою.
Тут ніщо ніколи не цвіте.
Ні полин,
ні квітка звіробою.

Розлилося сонце по дахах,
У тісному лабіринті блудить.
Глянеш — і охопить тебе жах:
Адже тут народжуються люди!..

1958

* * *

В Нью-Йорку співає Карась.
В кіно, на екрані, а все ж
Як добре, що пісня жива
Не знає кордонів і меж.

Ця пісня зі мною була
І серце втішала мені,
В далеких мандрівках не раз
На Тахо
і на Парані.

Я слухаю рідний мотив,
Де сяє перлинами сміх.
О пісне Дунаю й Дніпра,
Колиско всіх звершень моїх!

Ця зустріч з тобою отут —
Мов рідного краю привіт.
Немов запорізьких степів
П'янкий і хвилюючий цвіт!

1958

* * *

«Во поле березонька стояла...» —
Так концерт почався на Бродвеї.
І завмерла, затремтіла зала
Від танку й мелодії тієї.

Я «Березку» бачив там, удома,
Але тут...

Словами не сказати.
Кожна пісня, що давно відома,
По-новому може зазвучати.

Кожен танець. Ритми хоровода.
І краса небачена дівоча.
І російська чарівна природа.
Її молодість, до співанок охоча.

І таким повіяло зі сцени
Радісним, окрилюючим святом,
Наче сам я у гаю зеленім
Птахом став співучим і крилатим.

1958

* * *

Так, сьогодні Сьоме листопада,
Я Хрещатик бачу в прапорах,
Чую ритм військового параду,
З вами, друзі, я іду в рядах!

Мов не пролягли оті глибини,
Океан між нами не лежить,
Адже думка блискавкою лине,
Адже мрія чайкою летить.

Зараз ніч у Києві...
Сузір'я
Миготять у небі й на землі.
Жовте листя, мов пташине пір'я
Падає і мерехтить у млі.

Скоро вдарить хвиля світанкова,
Кине в місто промені ясні...
Мила спить замріяна, святкова
І мені всміхається вві сні.

1958

* * *

«Січ Запорозька» на Гудзоні.
Це — не Одарка, не Карась.
Вони в далекім закордоні
Як гості побули не раз.

Це втікачі від помсти й кари,
Безсилі, хоч і дуже злі.
Не запорожці — яничари,
Усяка погань взагалі.

Онуки підлого Мазепи,
Нашадки зрадників усіх,
Існують дурні і дурепи
Самим собі на глум і сміх!

1958

* * *

Князі, князьки, кадети, монархісти,
Що їх життя в глухий загнало кут,
І навіть липові соціалісти
На смітнику гризуться тут.

Великої, славетної Росії
Нікчемні, вбогі виродки-сини...
Вони плекають божевільні мрії,
Благаючи у Даллеса війни.

Вони планують світові загладу,
Отруйна слина в них на язиці.
Бажають знову захопити владу
Ці привиди...

Оці живі мерці...

Куди це ви зібрались? До походу?..
На кладовище вам єдина путь!
Вас всіх — ім'ям російського народу —
Сучасники й нащадки прокленуть!

1958

* * *

Я не можу зупинити час,
Щоб з тобою в світі довше жити,
Щоб вітали щедрі весни нас
І до ніг вклонялось буйне жито.

Я не можу підганяти дні,
Щоб скоріш пролинув час розлуки,
Щоб назустріч вийшла ти мені,
Простягла, мов білі крила, руки.

Та я вірю в силу почуття,
Що міцніш за календарні дати,
Адже можу я усе життя,
Як у ранній юності, кохати.

Знаю твердо: збереже любов
Нас такими, як були з тобою
На узліссях спалених дібров,
Що гриміли відгомоном бою.

Ми не заскорузнемо в теплі,
Нас не зігне старість передчасна,
Нам належить молодість Землі
Вічна, неповторна і прекрасна!

1958

* * *

Мідне листя на старому дубі —
Мов дзвінки дукати у намисті.
Так стоїть він в металевій шубі
В лісі пограбованім, безлистім.

Бачить сни, як в пралісі прадавнім
Перший жолудь проростав корінням,
Щоб у спадку передати славнім
Миць свою прийдешнім поколінням.

Я хотів би виростити в слові
Парость ту, що з вічністю єднає,
Мов той дуб могутній у діброві,
Що верхом під небосхил сягає.

1958

* * *

Стоять суворі детективи
В музеї «Метрополітен»,
Де вклав у бронзу і картини
Свої мільйони бізнесмен.

Купив стару Європу долар.
Тут
і барокко,
й ренесанс,
Собори, замки в коридорах,
Мов кінохроніки сеанс.

Та ні, це дійсність. Пістолети
У детективів в поясах.
Оці пейзажі, ці портрети,
І бронзи, й мармуру
краса,

Майстрів Британії свічада,
Брильянти чистої води,
Усе, що з Риму та Еллади
На кораблях везли сюди,

Усе — приватне.
Все належить
Металу й нафти королям.
І охоронець пильно стежить —
Не довіряє глядачам!

1958

* * *

Дзвенить трамвай у Вашингтоні,
Пожовкле листя шелестить.
На неймовірному жаргоні
Малеча чорна верещить.

Ні, ми не в Гарлемі...
Довкола —
Кущі, і квіти, й дерева.
Вершина обеліска гола
Вінком безсмертя ожива

Над пам'ятником Вашингтону,
Якого так чекав Тарас...
З новим і праведним законом
Прийшов не він у грізний час,—

Ми, сонцем ленінським зігріті,
Прийшли з далекої землі
Сюди як спадкоємці світу,
Нової долі ковалі.

1958

* * *

Це — і пошана, і подяка.
Не підшукати інших слів.
Висока статуя поляка
Між вашінгтонських яворів.

Тут — явори, дуби, платани...
Адже він бачити бажав
У смертну мить
лісів коханих
Осінній полум'яний жар.

І, мабуть, бачить зір поляка,
Костюшка гострий зір,
здаля
За темним плесом Потомака
Мазурські села і поля.

1958

* * *

У Вашингтоні опери нема.
Нема театру путнього в столиці.
Увечері — околиця німа,
Лиш в центрі — б'ють рекламні блискавиці.

У негритянських барах — п'яний чад.
Осіннє місто завмирає в стумі.
Хоч обриває листя листопад,
Та душно так, як влітку у Батумі.

За брамою дрімає Білий дім.
На пагорбі чорніє Капітолій.
Я щирим словом людям розповім
Про те, що серце вразило до болю.

Колись цей край за волю воював,
Та ожирів, купаючись в наживі,
Хоча на прапорах своїх писав
Слова Лінкольна мудрі й справедливі.

Я не політик, я лише поет.
Нудьгую я без рідної оселі.
І остогидли тут, біля штахет,
Шерифів ситих постаті дебелі.

1958

* * *

Білий дім в облозі держать гідн,
Безробітні фахівці й студенти.
Кликніть —
з вами Вашингтон об'їде,
Навіть не за долари — за центи.

Не спитавши, вас фотографують,
За хвилину вже готове фото.
Вам візитну карточку дарують,
Бо погано жити без роботи.

А довкола — негритянські бари,
А довкола — вибухи реклами.
Бродять безробітні, мов примари,
Біля президентової брами.

1958

* * *

Все тут з мармуру. Усе, як в Римі.
Навіть пагорб зветься — Капітолій.
Потомаку хвилі ледве зримі,
Наче Тібр на італійським долі.

Правда, тут немає Пантеона,
Правда, тут немає Колізея.
Тільки сірі мури Пентагона
Й монументів бронзових алея.

Монументи, бюсти, п'єдестали
В кожному парку і на площі кожній.
Зеленіють з бронзи генерали,
Бовваніють діячі вельможні.
Я шаную кожного народу
Історичні постаті і дати.
І я вдячний за оцю нагоду
Видатного янки привітати.

Та навіщо дріб'язок усякий —
В бронзу,
 в мармур, у людську свідомість?
Зеленіють під дощем вояки,
Що й не всім історикам відомі.

1958

* * *

На бензозаправці «Мобілгез»
Ми автомашину заправляли.
Сервіс тут найбільше із чудес,
Це ми з Ільфа і Петрова знали.

Справді, добре обслужили нас,—
Вже готова в дальній рейс машина.
А коли настав од'їзду час,
Раптом зупинив мене хлопчина.

Власне, не хлопчина, а юнак.
«Сóвет?»
«Сóвет!»

 Усміхнувся радо.
«Я люблю вас. Я люблю вас. Так!
Я люблю вас, люди Сталінграда!»

Приязно ударив по руці,
Взяв за плечі, як старий знайомий.
Я хвилини не забуду ці,
Наче побував у друга в домі...

1958

* * *

У школі Чехова портрет,
В американській школі.
А далі — вирізка з газет.
Красуні напівголі.

Тут є розумні вчителі,
Тут є хороші люди.
А значить, правда на землі
Колись напевно буде.

Нехай живе реклама мод,
Але хай править розум.
До правди прийде й тут народ
Крізь бурі
і крізь грози!

1958

* * *

В Нью-Йорку я три місяці прожив,
Багато бачив і відчув чимало.
Я на Бродвеї — наче старожил,
Мені знайомі Гарлему квартали.

Я бачив різні сторони життя.
Я не торгую совістю своєю.
Мене важке гнітило почуття
В трущобах Бронкса, в сяєві Бродвею.

Народ, звичайно,— майстер, трудівник.
Американці вміють працювати.
Але біда —
 один до поту звик,
А другий —
 лиш кишені набивати.

Отак лежить, мов прірва, ця межа,
Розділена уся країна нею.
Тому мені система ця чужа,
Тому я не прийняв її душею.

1958

* * *

Київські кручі. Небо блакитне.
Місто, що сєє, вирєє і квітне.
Місто — твердиня незгасної слави,
Древне і юне, простє й величавє.

Київські кручі, снігом покриті,
Київські кручі, зливами вмиті,
Бурями збурені, сонцем зігріті,
Кращих, їй-богу, немає у світі!

1959

* * *

Соняшники з кахлі на карнизі,
Мов живі — у полі, на роздоллі.
Де не глянь, куди не озирнися —
Ти у їх веселім видноколі.

А під ними запашні троянди
Простягають тонкостеблі шії.
Квіти в стінах, у садах — гірлянди,
Отакий наш квітєнь-красєнь Київ.

Що в диму стояв у сорок першім,
Як фортеця величі і слави.
Що звияжні подвиги довершив,
В майбуття проклавши переправи.

Щоб у праці гартувати сили,
Щоб стелити райдуги квітучі
На дніпровські крутобокi схили,
На печерські крутолобі кручі.

1959

* * *

В вітрах і хмарах кругойдучих,
Поміж епох, поміж століть,
Нєначе по коліна в кручах,
Казковий велетєнь стоїть.

В Дніпрі клекочуть чорторії,
Мов казани киплять на дні.
А велетень, що зветься Київ,
Черкає неба в вишині.

Це місто міст. Стара колиска,
Де народивсь слов'янський світ.
Над ним гроза древлянська блиска
Крізь безліч літ. Буремних літ.

Палюче сонце, гуркіт грому —
Сторицею зазнав, почув,
Але йому це ніпочому —
Все переніс. Все перебув.

Безжурна юність йде по схилах,
Вивчає вічності сліди,
Там, де Аскольдова могила,
Де Голосієва сади.

А з пагорба, на узбережжі,
Обороняючись хрестом,
Чавунний Володимир стежить
За реактивним літаком.

1959

* * *

Під обеліском величавим
Вогонь безсмертя не згаса.
Тут вічним пам'ятником Слави
Життя нев'януча краса.

Це ми його завоювали
Біля священної ріки,
Де кров'ю крицю гартували
Поліщуки й сибіряки.

Як від звитяги до звитяги
Ми крізь вогонь і смерть ішли,
Братерства ленінського стяги
Дороговказами були.

1959

* * *

Коли вночі поглянеш за Дніпро,
На вогники Микільської слобідки,
Відчуєш враз, як лагідне тепло
В душі зринає, сам не знаєш звідки.

Бо кожен вогник — то людське життя,
Далеке, загадкове, невідоме,
Яке віддавна зветься до пуття
Домашнім вогнищем чи просто — домом.

Вночі, коли уся природа спить,
Поринувши у темряву й знемогу,
Лише людина вміє освітити
Свою домівку і свою дорогу.

1959

* * *

Мов комети, ліхтарі з хвостами
Ледве проглядають крізь туман.
Сніг брудний, столочений ногами,
Двірники жбурляють за паркан.

Провесна? Та ні, ще тільки січень.
За календарем іще зима.
Та в природі є чимало свідчень,
Що весна вже голос підійма.

Незабаром серце заспіває
Вічну пісню юності й жаги,
Зацвітуть барвінком небокраї,
Килимами вкриються луги.

Древнього і мудрого лелеку
Привітає наддніпрянський край.
І ботанік покладе у теку
Пролісок, любисток чи розмай.

Втратять рівновагу молодята,
І старих збентежать солов'ї,
І одягнуться, немов до свята,
Чарами напоєні гаї.

Не прогав жаданої хвилини,
І на серці зникне втоми мла,
Як покличуть збуджені долини
Пити з весняного джерела.

1959

* * *

На морозі явори поснули,
Хуртовини віють над полями...
Я згадав далеку землю Тули
І узлісся Ясної Поляни.

У гаю засніжену могилу
При яру-байраці, при долині...
Неосяжно велетенську силу
Поховали люди в домовині.

Хай морози, і сніги, і криги
На сумних галявинах лютують,
В кожній хаті стринете ви книги,
Що тепло і радість подарують.

1960

* * *

Радість в серці.
Іде весна. І юність
Знову владно кличе у похід.
Крони срібнолисті, срібнострунні
Сокорини хиялять нам услід.

Віє вітер з далини ясної,
Хвилями лягає на поля.
Від тепла, від пісні голосної
Молодіє на очах

земля.

На майданах міста

чи у полі —

Я зустріну молодість свою.
З нею подружив у комсомолі,
З нею побратався у бою.

З нею завжди ми були як друзі.
Віщували щастя на віку
Нам —
 зозуля у гаю, при лузі,
Соловейко у чагарнику.
Слався, весно! Слався, красень травню!
Прапорами уквітчайте шлях!
Молодість напівзабуту, давню
Воскрешайте і в старих серцях!

1960

* * *

Веселу пісню голосну
Висвистують дрозди.
Вітай весну, вітай весну,
Назустріч їй іди!

Із краю в край лунає спів,
Лягає навкруги.
Дніпро виходить з берегів
І залива луги.

Я сам — немов співучий день,
Мов повинь весняна.
Ще келих радісних пісень
Не випито до дна!

Пісні лунають з краю в край,
Сміються ручаї.
Весна гукає: «Привітай
Заквітчані гаї!»

1960

* * *

Юною, вродливою було
До грудей мені ти припадала.
Ніч повзла з-за лісу на село,
Тихо землю ковдрою вкривала.

Та спочинку не хотіли ми,
Не шукали тиші і спокою.
Куш калини нам махав з п'ятьми
Білою квітучою рукою.

Що ж, дороги наші розійшлись.
Нам ніколи юними не бути...
І того, що втрачено колись,
Вже нізащо в світі не вернути.

1960

* * *

Довіку хочу зберегти
Закони мужності тієї,
Яка вела нас до мети
Через окопи і траншеї,

Яка дала нам в руки стяг,
Життя назвавши боротьбою.
Не розгублю я в будніх днях
Це відчуття тривоги й бою.

Хай — віддзеркалені в воді —
Спокійно сплять дніпровські кручі.
Нас ждуть і в мирному труді
За щастя битви неминучі.

1960

* * *

Кажуть, мудрість приходить з роками.
Ну, а мужність? Її збережим
Полум'яними грозами-днями,
Що ведуть на нові рубежі.

Мерехтіння строкатої стрічки
Надвечір'я на обрій кладе.
А розгорнутий стяг семирічки
Нас у завтрашню далеч веде.

Що ж, і старість приходить з роками.
Та лунають над нами громи.
І таки доторкнутись руками
До майбутнього зможемо ми!

1960

* * *

Прослалась нива... Далі... Далі...
До обрію, де мріє ліс.
Летять у далеч магістралі
Поміж тополь, поміж беріз.

Машину здоганя машина,
Лягає під колеса шлях.
Де впала макова зернина —
Багряні квіти у житах.

Такі мені близькі й знайомі
Оці шляхи, оці лани,
Неначе молодості гомін,
Неначе відгомін весни.

1960

* * *

Спинися, мить! Нехай бузок цвіте,
Нехай каштан в ліхтариках квітує
І завтра, й через місяць. То пусте,
Що все в житті міняється й мандрує.

Не вірю я у смерть і небуття!
Спинися, мить, коли сади у цвіті!
...А може, тим і дороге життя,
Що всьому є кінець на білім світі?

Що не застій, а вічний рух вперед
Законом є людини і планети...
«Спинися, мить!» — гукав колись поет
Та помиляються й поети!

1961

* * *

Вже незабаром дев'ятнадцять літ,
Як я тебе дружиною назвав.
Весела пісня, наче перезва,
Мандрує з нами у широкий світ.

Кохана жінка... Скільки в цих словах
І радощів, і гордощів, і мук.
То двох сердець триває перегук
На стоптаних, обвітрених стежках.

І всюди з нами райдужна весна,
Вишневий цвіт, а не сніги зими,
Бо запорука щастя нам ясна:
Немає «я». Є нерозлучне «ми»!

1961

* * *

Дочка все пізніше приходять додому.
Удвох з юнаком гомонять біля хвіртки.
Серцями ждуть будучину невідому,
Не знають, коли вона прийде і звідки.

Отак ми з тобою, кохана, стояли,
Отак ми чекали на щастя завітне —
У роки війни, в лихоліття навали —
І знали, що щастя напевне розквітне.

Так входять в життя все нові покоління
І долю беруть молодими руками.
Крізь бурі й негоди їм сяє проміння,
Бо щастя, як сонце,— не за горами.

Дочка все пізніше приходять додому.
Закони життя не змінити нікому!

1961

* * *

Нічні гудки... І чується, і сниться —
Криваві ночі. Вибухи. Війна.
Отруена фашистами криниця,
Затьмарена димами далина.

Підкошені смертельним шквалом коні,
З хребтами перебитими мости,
Колючим дротом зранені долоні,
Скупі, сльозами змочені, листи.

Незаймані замети-перевії
У мертвім царстві спалених степів...
Блакить очей твоїх, тремтливі вії,
І виклик долі — безтурботний спів.

Такою ти у серці проросла,
Степів донецьких чарівна стеблина,
Мов срібнолиста сокорина,
Що грає з вітром край села.

Нічні гудки... Ні, це не знак тривоги.
Хай дочки сплять і бачать сни дівочі.
Здобуто нами стільки перемог,
Щоб їм не снилися криваві ночі!

1961

* * *

Сниться й сниться війна. Двадцять
років!
Оживає вона крок за кроком.

Ожива, переслідує, мучить,
Наче знову нас раптом розлучить.

Кличе в бій рідний дім захищати...
У руїнах куріє Хрещатик,

Мов багаття, палає Полтава...
І наш гнів — як вулканова лава.

* * *

Дихає місто на повні груди,
Не затихає воно й серед ночі.
Ні, не богами це створено чудо.
Чудо створили руки робочі.

Руки робочі, голови вчені,
Сили людські, мов джерела кипучі,
Ви підняли оці парки зелені,
Ви їх поклали на київські кручі.

З цегли, граніту, металу, бетону
Око милують новітні споруди.
З'єднане міцно мостищем Патона,
Дихає місто на повні груди.

Як у безмежних висот океани
Вперше полинуть нащадки щасливі,
Частка і нашої праці, кияни,
Буде у їхнім потужнім пориві.

1961

* * *

Є у полі старі бліндажі.
Вже не тільки трава, а й тополі
Поросли на завітній межі,
На тому заповітному полі.

А було: за вогнями вогні,
Пурпурові, багряні, червоні...
Було воїнам удалині
Видно Київ немов на долоні.

Тут Ватутін наводив бінокль
Крізь вузьку в бліндажі амбразуру,
Де ракет мерехтливий вінок
Ніч розвіяв, осінню, похмуру.

То здіймалась, мов сяйво, в бою
Непоборної армії слава.
Знову ствердила силу свою
Непохитна Радянська держава.

Лине час. Та стоять бліндажі.
Постамент.

І боєць з автоматом.
Я щасливий! На цім рубежі
Був і я у шинелі солдатом!

1961

* * *

Давно людина мріяла про крила.
Віки. Тисячоліття. Кожен птах
Будив у неї заздросці.

Безсила
Була вона з Землі прокласти шлях
У Небо загадкове і незнане,
Де — нею створений — всесильний бог
В зеніт виводив сонце полум'яне,
Світив ночами зоряний чертог.

Та на планеті відбулася зміна:
Шляхи проклавши у космічній млі,
Могутність бога здобула людина,
Й залежним стало Небо від Землі.

1961

* * *

Тінь літака злякала голубів.
Надхмарний гуркіт їх притьмом сполохав.
У простори спокійно-голубі
Зненацька вдерлась атомна епоха.

Пташина згряя вгору піднялась,
Бо їй природа дарувала крила.
І раптом туга — звідки й узялась —
Прийшла до мене й серце полонила.

Минула мить, і я подумав так:
Мені, либонь, журитися не треба.
Бо я людина, і оцей літак
Я вигадав і випустив у небо.

Щоб він лякав птахів, а не людей,
Щоб у надхмар'я підіймав щасливих
І, вихопившись піснею з грудей,
Щоб злинути примушував безкрилих.

1961

* * *

Ні, так не можна! Справді, так не можна!..
Прикута тяготіння ланцюгом
Людська душа, бентежна і тривожна,
У небо рветься. В космос. Напролом!

Ще вийдуть космонавти на орбіту
Один за одним, поки навпростець
Шугне ракета у безмірність світу,
Де вже нема понять «межа» й «кінець».

І тільки я не зможу побороти
Ні жодної із безлічі речей:
Ні гори розпочатої роботи,
Ні ланцюги твоїх земних очей.

Хай іншому у космосі причали.
Нехай не нам той фантастичний лет.
Та ми шляхи до щастя прокладали,
А значить — і дороги до планет.

1961

* * *

Я відчуваю: радість вилітає
У піднебесся молодим орлом,
Йй не пристати до чужої зграї,
Не впасти з переламаним крилом.

Вона черкає обрії блакитні,
Вона до сонця прокладає шлях.
Її весною названо у квітні,
Її коханням названо в піснях.

Зумій до неї серцем пориватись,
Хвилині кожній у житті радій
І сам до сонця вічного дістатись
Шляхами несходимими зумій!

1961

* * *

Любили ямб співці великі
І шліфували, мов граніт.
Він виражав і серця крики,
І спів душі, і цілий світ.

Його беру до рук, як зброю,
Як згадку про віки живу.
Я з ним ішов колись до бою,
Іду на битву трудову.

Для мене він — мов поклик друга,
Мов найдорожчий заповіт,
В якому — радощі, і туга,
І заново відкритий світ.

1961

* * *

Порожня сторінка в робочім блокноті,
Це значить — сьогодні не виконав норми.
Порядок потрібен у кожній роботі,
Порядок існує не тільки для форми.

Звичайно, у плани не втиснеш натхнення
Та ледарем годі по світу блукати.
І годі тобі сподіватись прощення
За днини прогаяні, втрачені дати.

На тебе історія дивиться пильним,
Уважним, зірким, недрімаючим оком.
Будь завжди на чатах. Будь мужнім
і сильним.
З епохою йди нестаріючим кроком!

1961

* * *

Так засперечалися шалено
Про мистецтва силу і красу,
Що йому служити повсякденно
Вже нема енергії й часу.

А воно всевладно вимагає:
До кінця всього себе віддай.
Тільки той збирає урожай,
Хто невтомно ниву засіває.

1961

* * *

Переоцінені й недооцінені,
Мої колеги поруч йдуть.
То в сяйві слави, то затінені
Верстаємо житейську путь.

А нам на п'яти наступають
Молодші й зовсім молоді.
Не признають нас, не признають,
Для них ми — ряска на воді,

Яку здуває, наче вітер,
Могутнім подихом життя...
Журитись нам а чи радіти,
Я й сам не знаю до пуття.

Либонь, це добре, що за нами
Ідуть зухвалі і міцні.
Недаром нашими піснями
Благословлялись їх пісні.

1961

* * *

Чомусь мені згадався Лісабон.
Чи не тому, що ледь на Київ схожий?
Тераси міста на горбах — мов ложі,
І кручі, де Європи ліг кордон.

А далі вже Атлантики вали,
Що мчать від Гібралтару до Біскаїї,
Де хвиля хвилю вперто доганяє
Й навряд чи здожене коли.

Отак і я усе життя ловлю
Високого натхнення мить єдину,
Гірких розчарувань причину,
Яку і проклинаю і люблю.

1962

* * *

Біля Брно є підземні печери.
Сталактитове царство там.
Чарівні фантастичні химери
Відкриваються нашим очам.

Сотні райдуг живуть під землею
В кришталевому забутті.
Так живу я з любов'ю своєю,
Що приходиться раз у житті.

І підземна райдужна ласка
Тихо в душу мою пливе.
Це тому, що дитяча казка
В наших серці до смерті живе.

1962

* * *

Аргентина. Уругвай. Канада.
Нетрища Нью-Йорка й Вашингтона.
Не така-то, далєбі, принада
Всі оті замор'я й закордони.

Тільки й щастя, що зберіг у серці
Вільний подих рідного роздолля.
Тільки й втіхи, що в великім герці
Гартувалась твоя власна доля.

У провулках Ріо чи Оттави
Ти не був мандрівником байдужим.
Дужим ніс ти запоруку слави,
Ти надію подавав недужим.

А тому не нарікай на втому
І, буває, на лиху пригоду.
Звідси ти повернешся додому,
Як боець з далекого походу.

1962

* * *

Канадським Каневом тут люди звать
Палермо.

Переступив поет через моря!
Село подільське й манітобську ферму
Єдне віще слово Кобзаря.

Коли людина пестить і леліє
Чуття рідні, не втрачене ніде,
То серце сподівається і мріє,
То розум розраховує і жде.

І падають одвічні перешкоди,
Стає немовби вужчим океан,
Бо сонце правди і зоря свободи
Встають над мороком оман.

Ми стоїмо віч-на-віч, дві епохи,
Та ритм один вистукують серця.
Й нам, далєбі, не дивно анітрохи
Зустріти наддніпрянського Співця.

Отут, біля Торонто, на чужині...
Та ця земля вже наче й не чужа.
В Шевченка слові тут лунає нині
Народу українського душа.

1962

* * *

Вже одцвітають жасмин і шипшина,
Вже відлунали пісні солов'їні.
Мабуть, приснилась весняна година —
Сині бузки і сади білопінні.

Довга коса, наче вилита з бронзи,
Погляд-удар, що пронизує наскрізь...
І залишилися аркуші прози
Й смутком вечірнім позначений настрій.

Згине поезія в серці навіки?
Проза заступить її неподільно?
Вгору тектимуть потоки і ріки?
Будні замінять святковість недільну?

Ні, я цього аж ніяк не боюся.
Проза й поезія — подруги-сестри.
В будні і свята з ними зіллюся —
Вічно у серці буятимуть весні!

1962

* * *

Дими в холодне надвечір'я
Вписались, наче акварель.
Ось-ось засяють, мов сузір'я,
Земні зірки людських осель.

І нам, кохана, звечоріти,
І нашому скінчитись дню.
Але горіти, а не тліти,
У серці вистачить вогню!

Мов мерехтливі ці оселі,
Що манять променем у млі,
Пісні безжурні і веселі
Хай світять людям на землі!

1962

* *

Палають полум'ям багряним
Каштани, клени, явори,
І спроквола повзуть тумани
З Дніпра по кручах, догори.

Вони торкаються обличчя,
Вони лягають на граніт,
А з ними осінь таємничо
Вповзає в парк, у місто, в світ.

Вона заходить у квартиру,
Ну що ж, дверей не зачиняй,
Стару знайому дружньо й широко
Ще на порозі привітай.

Бо тут не допоможе втеча
Ні тричі замкнутий замок.
Зумій і з осінню на плечах
На провесну рівняти крок!

1962

* * *

Через міліції кордони
Швидка, могутня, гомінка
В зелену чашу стадіону
Людська вливається ріка.

Я був у римським Колізеї,
Я бачив рештки древніх стін,
І стадіон, і пропілеї
У білім мармурі Афін.

Либонь, з тисячоліть далеких,
Коли в піснях скакав Пегас,
Юрби людської дужий клекіт
Дійшов, як відгомін, до нас.

До гладіаторів подібні
Футбольні рицарі оті,
Що здобули медалі срібні,
А ще здобудуть золоті.

У грі, у запалі юначім,
У справедливому бою
Непостаріле людство бачить
Довічну молодість свою!

1962

* * *

Айстри... Поезія смутку й журби...
Квіти морозу... Ключі журавлині...
Мабуть, і я сумував би, якби
В лісі фіалка не стрілася нині.

Міцно на дубі тримається мідь,
Та сухозлітка вже падає з клена,
І відчувається: між верховіть
Скоро шугне завірюха шалена.

Раптом як в попелі іскра жива,
Наче весни посланниця чудова,—
Тут, де давно вже зів'яла трава,
Де розпрощалася з літом діброва,

Квітка фіалки крізь листя і мох
Вперто пробилась, мов промінь надії...
Квітко маленька, з тобою удвох
Підем назустріч зимовій завії!

1962

* * *

Осінь — не смуток. Осінь — це свято.
Адже плодів ми зібрали багато —
Жита-пшениці, хліба-пашниці...

Осінь барвиста, мов пір'я жар-птиці.

Звідки узятися суму і тузі?
Он багряніє калина у лузі,
Пісню у лузі співають дівчата...

Ім усміхається осінь, як мати!

1962

* * *

Либонь, запізно зрозумів я,
Що слово треба берегти.
В дорозі пишне марнослів'я
Нас віддаляє від мети.

Вели мене мої шукання
Де — навпростець, де — навмання,
Безсоння, сумніви, вагання
Гнітили втомою щодня.

Коли б іще раз починати
Свою судьбу, своє життя —
Словами ниву засівати,—
Пішов би знов без вороття.

І, може, слово те єдине
Я б неминуче віднайшов,
В якому все єство людини —
Жага, тривога і любов.

1962

* * *

Треба першим про це написати,
Треба першим відкрити оце...
Як ходили в атаку солдати
Перші з перших, до битви лицем.

Почалася епоха велика
Першим пострілом з корабля,
Першим подихом, першим криком,
Як народжується немовля,

Першим ленінським декретом,
Першим трактором на селі,
Першим клубом, першим лікнепом,
Що спалить не змогли куркулі,

Першим подвигом юної Зої,
Першим боем край брестських стін,
Першим стягом, яким герої
Завершили похід на Берлін.

Щоб не знати ніколи спокою,
Ні вагання, ні втоми, ні сліз,
Щоб від бою іти до бою —
Перші з перших завжди і скрізь.

Перші ми у космічній науці,
Перші зодчі нового життя,
Перші в radoщах, перші в муці,
Перші вісники майбуття.

Вмій же гідно про це написати,
Літописець, трибун і поет.
Першим будь, як в атаці солдати,
Що вмирали обличчям вперед!

1963

* * *

Слово і серце... Серце і слово...
Тверді, наче криця. М'які, наче олово...
Гарячі, мов кров. Холодні, мов розум.
Легкі, як мрія. Важкі, як роздум.

Ви нероздільні. В усьому — єдині.
Як сонячний промінь, що мчить на хмарині...
Як райдуга й небо, земля і природа,
Як доля людини і доля народу.

Завжди ви разом, завжди ви поруч.
Слово без серця — каліка, покруч,
Серце без слова — німа облуда,
Сліпе, як око, що вкрила полуда.

1963

* * *

Весна чи літо... Ненадовго
Їх вистачає у житті...
Час неблаганно вперто човга
По уторованій путі.

За хмарою, на видноколі,
Зоря небачена згаса,
Звабливо мерехтить у полі
Землі непізнана краса.

Отак незвідане й незнане
Нас вабить, кличе і веде —
В дощі, осоння і тумани,
В старе й довіку молоде.

Мандрівкам завжди притаманні
І радощі, і каяття.
В невиннім русі і шуканні
Порука вічного буття.

1963

* * *

По-старому не можна писати.
Хай замовкнуть навік солов'ї.
І нехай на розщеплений атом
Будуть схожими вірші мої.

А навіщо? Щоб згарищ примари
Людям снилися замість пісень,
Щоб в поезії атомні хмари
Застилали нам сонячний день?..

Щоб нещадно гули вітровії
Над скелетами всохлих дібров,
Щоб в безвірі і в безнадії
Зникли віра, надія й любов?..

Нам слова заповітні недаром
Сяють вічно, як зорі земні.
І ніяким потворним примарам
Їх не стерти з лиця землі!

1963

* * *

Чи можна серце зберегти
Від гніву, болю й перевтоми,
Коли дорога до мети
Іде крізь битви й перепони?

Хай той тікає у кущі,
Хто хоче все життя протліти.
Крім полум'яної душі,
Існують душі-сателіти.

Вони плазують край шляху,
Вони тікають з поля бою.
Лиш обивательську пиху,
Мов щит, несуть перед собою.

Нехай по закутках вони
Свій коротають сірий будень.
На фронті миру і війни
У битвах ми були і будем!

1963

* * *

Ні, я не віщую катастрофи,
Адже зовні наче все спокійно.
Плаче голуб, я мережу строфи,
Десь далеко ходять грози-війни.

Та ми знаєм підлу їх породу.
Нам відомі швидкості ракети.
Сходить сонце біле — на погоду,
Визрівають у саду ренети.

Ми будуем зоряні причали,
У космічних далечінях всі ми...
А мені ренети нагадали
Про зелене сонце Хіросіми.

1964

* * *

Пересторога і тривога...
Під їх знаменням ми ідем.
Упевнено епоха строга
Диктує нам рядки поем.

Хоч це й обмежує поета,
Зате наближує мету,
Бо з волі нашої планета
Орбіту вибрала круту.

1964

ДЕВ'ЯТЕ ТРАВНЯ

Йде маленька дівчинка-школярка
У суцвітті київських алей.
Це її
солдат у Трептов-парку
Пригорнув до бронзових грудей.

Дівчинка не бачила Берліна,
В сорок п'ятому ще не жила.
Та заради неї у руїнах
Гітлера
імперія
лягла.

Та заради неї ми від Волги
Аж до Ельби прокладали шлях —
У димах, в пожежах, вперто, довго,
З болем
і з надією в очах.

Йди, дитино! Стелиться дорога
До самого сонця, далєбі.
Хай велике слово
«Перемога»
Буде запорукою тобі!

1965

ТРИБОЖНИЙ СВІТ

* * *

Усіх чекає неминучість —
Постійна зміна поколінь.
Але довіку невмирущий
Поезії Крилатий Кінь.

Осідланий сліпим Гомером,
Він безліч вершників носив.
Минали дні, мінялись ери,
Критерії добра й краси,

Він правду ніс через епохи,
У леті, у труді щодня.
І не зістарив час нігрохи
Того невтомного Коня.

Дарма тебе лякає старість —
Жени від себе чорну тінь.
На світі є принадна сталість —
Поезії Крилатий Кінь!

1972

* * *

Давні шрами землі. Я ношу їх у серці.
Ленінград. Сталінград. Севастополь. Берлін.
Подніпровські річки. Бранденбурзькі озера.
Велетенський пустир пожарищ і руїн.

Нас Вітчизна вела у звитяжні походи
І по чорній землі, і по білих пісках.
Нам назустріч ішли європейські народи,
Простягали дітей — найдорожчий свій скарб.

...Ірпінь під Києвом. Ранкова тиша.
Весняний запах буйного зела.
Земля осонням і озоном дише
Там, де окопів лінія лягла.

Там, де роздерті динамітом доти,
Металом розпанахана земля.
Хай бджоли носять медозбір у соти
І кожна квітка душу звеселя.

Та я, либонь, не знатиму спокою...
Коли ж кінчатиму буття земне,
Почує серце давній відгук бою —
Й знанацька, мов прострелене, замре.

1972

ПОЕЗІЯ

І день іде, і ніч минає...
Заходить сонце на землі...
Зоря летить над небокраєм
І тоне у космічній млі.

Людськими створена руками,
Належить всесвіту вона.
Не заволока між зірками,
А їхня посестра земна.

Все далі й далі. Ледве блима.
І ось зникає між зірок.
Оця безмежність несходима
Для космонавтики лиш крок.

А скільки спроб для цього треба,
Шукань, безсоння і ждання.
Так і в поезії — до неба
Нема дороги навмання.

1972

Тепер електрика шугає і гримить,
В мільярдах лічим кіловат-години.
Але, як юність, нам не повторить
Наш Дніпрельстан.
Він — перший.
Він — єдиний!

1972

КИЇВ

Цей зелен город, місто-сад —
Мов уві сні, немов у мрії.
Летять стокрилі вітровії,
Не повертаються назад.

А тут живуть сторуку люди,
Неперевершені майстри —
Вони звели оці споруди
І збудували ці мости.

Неначе райдуги з металу,
Через дніпрові береги
Мости за обрій пролягли —
З землею небо поєднали.

1973

МАТИ

Йдуть двоє: дівчинка і мати,
Про щось говорячи тихцем,
Обоє схожі між собою
І усмішкою, і лицем.

Куди ідуть? Либонь, у школу...
А ширше кажучи — в життя.
Покірно й лагідно до мами
Раз по раз тулиться дитя.

І ось дівчаткові на плечі
Правиця матері лягла
З такою гордістю, неначе
Усю планету обняла.

1973

* * *

Роки приходять і відходять,
Немов транзитні поїзди.
І тільки в серці, десь насподі,
Від них лишаються сліди.

Здебільшого мізерні шрами,
Що й на негоду не сверблять,
Та є і невігойні рани,
Які боліли і болять.

Іх серце потайки збирає,
Хотітимеш того чи ні...
А поїзд мчить до небокраю;
Зоря, як спогад, у вікні.

1973

МОСКВА, 1971

Триптих

Пам'яті загиблих космонавтів

1

Дахи і дахи... З височині «Россиі» —
Міський кострубатий пейзаж...
Дахи за дахами.

Над ними — стихії.

Під ними — квадратний метраж.
Поема буденщини?

Мабуть, не зовсім.

Тут вогнище інших поем.

І в заокеанні за часом московським
Ми думаємо

і живем.

Дахи над дахами...

Знайома, буденна,

Та серцем націлена вдаль.

...Упала на дужі московські рамена

Сьогодні безмірна печаль.

2

Липнєве сонце біле і пекуче,
Нещадне, невмолиме і сліпуче,
Немилосердне, як разючий гнів,
Палило нас.

Палило вир кипучий

Оголених людських голів,

Немов погрожуючи:

ви — земні,

А за зухвальство

згорите в огні,

Як трое цих, що ринулися зопалу,

І тільки три маленькі жмені попелу

Лишилися від них.

Білясте небо

Нависло і притисло до землі

Засмучених і знічених людей.

Хіба новий з'явився Прометей?

Навіщо вам угору пнутись треба?

Ви ж тільки люди —

кволі і малі...

Тож згинете усі, усі, усі!

А люди йшли поволі, звідусіль,
Пригнічені, але незламно вперті.
І душі їх, тривогою роздерті,
Й очей жага невиситна і шалена,

Й обвуглені жалобою знамена,
Бентежний сум,

журба німа —

Кричало все:

назад шляху нема!

І знову згадав я тебе, Москва,
 У сірій солдатській шинелі.
 З-за обрію хмара повзла грозова,
 У ній — блискавиці-шрапнелі.

Шосе під Можайськом зловісно гуло,
 Під Хімками рвалися міни.
 І, наче до Марса, далеко було
 Солдатам твоїм до Берліна.

В засніженім полі, в нерівнім бою
 Вони помирали за тебе,
 Щоб ствердити славу і велич твою,
 Щоб ти

штурмувала
 небо!

1973

* * *

Узгір'я — мов верблюжі спини,
 Строкаті килими степів,
 Міста і села Батьківщини
 Озорені, повиті в спів.

О дух могутній непокори —
 В серцях, у вчинках, у віках!
 І зорі, рукотворні зорі,—
 На кумачевих прапорах.

Гармати гуркіт, запал бою,
 Присяга юного бійця...
 Така — в мені, така — зі мною
 Ти, Батьківщино, до кінця!

1973

ПРАВОФЛАНГОВИЙ

Юність моя!
Маяковського кроками
Сажень за сажнем
зміряна ти.
В хаті старій,
під похилими кроквами,
Вірші читали ми
до темноти.
До хрипоти сперечались ночами.
Ночі подільські...
Куркульський обріз...
Нас не злякаєш!
Правда за нами!
Зброю надійну
поштар приніс.
«Партія й Ленін —
в усьому єдині!» —
Серце вбирало жагучі рядки.
Шлях до Комуни
відкрився людині.
Шлях прокладають наші батьки!
З ними планету
підважим плечима
І підштовхнем
по новій течії!
З ними в майбутність
заглянем очима,
Бо відчуваємо подих її.
...Дійсністю стало
провіщене гаслами,
Важить у світі слово Москви!
У Монреалі
і над Черкасами
Голос поета клекоче живий.
Відвоювавшись
під Сталінградом,
В штурмі Берліна
з нами він був.
Падав на ворога
громом і градом,
Воїнів кликав
на боротьбу!

В тиші степів
і у вирі московським —
Чуеш? —
лунає поезії крок.
Правофланговим
іде Маяковський,
Чубом сягаючи
вище зірок.

1973

* * *

Зелена віхола у місті
Кружляє, душу веселить.
Мов материнські очі чисті,
Омита зливою блакить.

Землі непереборний запах
І прорість первісна зела.
Весна — це діяння. Це замах
На сили холоду і зла.

Непогамовному буянню,
Що місто полонило вщерть,
Підкоряться асфальт і камінь.
І навіть смерть!
І навіть смерть!

1973

ЕЛЬСІНОР

Чи справді Гамлет жив у Ельсінорі,
Чи то лише середньовічний міф?
Кривавий відблиск у юнацькій зорі,
Що генію примаритися міг?

Це не важливо, зовсім не важливо,
Бо суть великої трагедії не в тім.
А в тім, що відгомін її, можливо,
Не в Ельсінор, а в твій буденний дім,

Де ти прожив несамовиті ночі,
Де пережив і добре і лихе,
Заявиться. Збентежить. І наврочить.
І душу нещадимо сколихне.

1973

ЛІДИЦЕ

Скорботне Лідіце. Я стільки чув
Про це село, сплюндроване катами.
Звисає чеське небо над хатами,
Згортає сонце золоту парчу.

Вінки, вінки... Троянди і гвоздики.
Червоне й чорне. Кров і темна ніч.
А вперта зелень рветься нам навстріч,
Немов земля кричить зеленим криком.

Кричить і стверджує. Сама себе. Буття.
Снагу живих. Безсмертя після згуби.
Шепочуть матерів змертвілі губи
Слова, яким не буде забуття.

1973

СЯЙВО ПЕРЕМОГИ

Я побував на авеню Клебер.
За гострими штахетами — будинок.
У ньому відбувався поєдинок —
Двобій напасників і їхніх жертв.

...Стоять столи, немов броньовики,
І крісла делегатів — наче доти.
Тут замість зброї — вдалий вислів, дотеп —
Усе, що дипломатові з руки.

Вчувалось: протокольна тишина
Ось-ось не витримає, сколихнеться,
У залі мармуровому озветься
Громами, кров'ю, полум'ям війна.

Вона прокляттям увійде в портал
З в'єтнамського сплюндрованого краю,—
Нехай убиті за столи сідають,
Завішуйте в жалобі скло дзеркал!

Хай світ почує голос матерів,
Хай свідчать діти, спалені напалмом.
Хай пролунає над притихлим залом,
Як суд і осуд, наш священний гнів!..

І сталося! Я бачу знов Париж,
Юрбу — на телевізорнім екрані...
Дипломатичне, тихе поле брані,
Ти, як вулкан, вируеш і кипиш!

Плакати, гасла, бліци, мікрофони...
Світ дивиться. Світ слухає. Світ жде.
Ховають очі боси з Пентагону,
Від правди не сховаєшся ніде!

Прослалися її грімкі дороги
До всіх країн, усіх людських сердець.
А над В'єтнамом сяйво перемоги
Встає, як в битвах стомлений боець.

1973

* * *

Запала врешті над В'єтнамом тиша.
Стрічає ранок страдницька земля.
Рожеве сонце супокоем дише,
Врожаєм сходять рисові поля.

Та довго ще, коли погаснуть навіть
В далеких джунглях залишки вогнів,
В людських серцях палатиме ненависть,
У попелищах жеврітиме гнів.

1973

ГОРЛИЦІ

Горлиці над містом... Заросли окопи...
Срібні переливи Смотрича-ріки.
У піснях лунає слава Перекопу.
Кам'янець-Подільський. Буряні роки.
Під новою хатою квітнуть чорнобривці,
Увійшла країна в мирні береги...
Падає Воровський від руки убивці.
Цілять нам у спину злобні вороги.

Горлиці над лісом... Недалеко Одер...
Бойова дорога. Напрямок — Берлін.
Нам кінець походу — як найвищий орден.
Діха попелищем океан руїн.
Третій день триває битва у Берліні,
Клекотить ненависть, лють у серце б'є.
Та жінки і діти — в погребях, як тіні...
Зранений гвардієць їм харчі дає.

Горлиці над парком...
Повоєнний Київ...
Ритму трудового закипає вир.
Раптом навівають хижі вітрові
Марева, що прагнуть захитати мир.
В Празі та Варшаві, в Римі і Нью-Йорку,—
Миру посланцями вірними були,—
У словесних битвах запальні, нівроку,
Правдою неправду ми перемогли.

Горлиці над світом... Жевріють світанки...
Сонце визирає із нічної тьми.
Десь іще гуркочуть бомбовози й танки,
Та на варті миру твердо стали ми.
Діти усміхаються колисковій пісні.
Ще багато праці. Ще триває бій.
Хай же відступають марева зловісні
На планеті нашій ніжно-голубій!

1973

АВТОТРАСА

Шумить асфальт, гуде бетон,
Затиснуті кюветами.
І стовпчики, як хлопчики,
В білесеньких беретах.
Дорога ця належить всім —
І людям, і машинам;
Через узгір'я і ліси
У сонячну долину.
В долину сподівань і мрій,
У царство райдужних надій —
Все далі, далі й далі
Прослались магістралі.
Ти мчиш — і вітерець в лице,
І на лиці — смагою.
Ти твердо певен — щастя тут,
Відразу за горою.
Долаєш легко перевал,
Тебе дорога кличе.
І сонце разом з вітерцем
Торкаються обличчя.
Краса. Доцільність.
Швидкість. Рух.
На те й існує траса!
Ану повернемо назад
Ми колимагу часу.
Ти зором обернись туди
На кільканадцять років:
Пустельний закут, глушина,
Хіба що — грому рокіт.
Хіба що сарна пробіжить
Або проскаче заєць;
Та десь-то вершник на коні
За пагорбом щезає.
Здавалось, світові кінець,
Де скеля за узбіччям.
Гадалося, що все отут
Одвічне і довічне.
Та ось шляхи гудуть, свистять,
Аж спини їм попріли.
І враз наблизились до нас
Моря — і Чорне, й Біле.
Прибалтика й Владивосток

Сплели в обіймах руки.
Життя — це шлях.
Життя — це рух.
Життя — моторів гуркіт.
Життя — це сяйво із вікна
Далекої оселі...
А скільки ж поту тут колись
Всмоктав пісок пустелі!
І я схиляюсь перед тим,
Хто тут проходив перший,
Хто астролябію проніс,
Хто розвідку завершив.
Хто землю рив, хто камінь бив,
Рвав динамітом скелі,
Варив асфальт, і зводив міст,
І мурував готелі...
На «Волзі» чи на «Москвичі»
Лети собі у простір.
Але не думай, що оце
Само зробилось просто.
І на спідометрі життя
Свій шлях вимірюй строго,
Щоб ти проклав хоч кілометр
Великої дороги!

1973

ЧУДО ЦВІТІННЯ

Абрикоси цвітуть не на кримськiм узгір'ї,
Де в розпеченiм стовпчику плавиться ртуть.
Абрикоси цвітуть на фабричнiм подвір'ї,
Під боком у хiмiї,— буйно цвітуть.

А в цехах захлинаються громом верстати,
У цехах, де гiлля загляда у вiкно.
Кiлометрами нитку снувати, снувати —
З рiдини безперервно тягти волокно.

Та сiрiе воно, мов осiннi тумани,
Наче мертва пустеля —
без барви й краси.

А дiвчатам потрібнi яркi сарафани
До розкрилених брiв, до гiнкої коси.

Тут на поміч іде прозаїчний красильник,
У вікно він погляне лише спроквола,
І, немов доторкнувсь чудотворець всесильний,
Оживуть безталанні мотки волокна.

Враз у ниточці кожній почується подих,
Мов у серці, що рветься назустріч весні;
І вибухне раптом — на радість, на подив —
Суцвіття казкове у хімволокні.

У барвах — прядильниці очі лукаві,
І щедрість трави, і відблиски рос,
І сонячні пасма, як мед, золотаві,
Й рожеві світанки рясних абрикос.

1973

ДОБРОВОЛЬЦІ

Поема-триптих

Радянським воїнам присвячується

1

Четвертий день пливуть над степом хмари,
Осіній дощ без просвітку січе.
Над Сивашем тумани — як примари,
Гвинтівка мокра муляє плече.
Слизькі й холодні, наче твань, окопи,
Не викресати вогник сірника.
Чи є на світі Африки й Європи,
Чи всюди ніч холодна і бридка?
Ти уві сні, немов тифозний, мариш,
Спинився час. Не ворухнеться мить.
Лише заграва відблиском пожариш
Над Перекопом тьмаво мерехтить.
Та скоро день.
Він котиться поволі
На колісниці сяйва і тепла.
Вже сонцем позолочені тополі
Гуртуються на царині села.
Хвилина, дві — і стрепенеться степ,

І перелітна чайка закигиче.
Мов щедре вруно, пісня проросте,
Солдатське серце збудить і покличе,
Як переможно кликала всякчас
На всіх фронтах, у всіх запеклих битвах,
Поки в Криму сховалася від нас
Білогвардійська погань недобита.
За перекопським валом кріпосним
Вона, либонь, лаштується надовго.
Безумний Врангель, зміцнюючи Крим,
Похід готує на Москву і Волгу.
Гойдаються на хвилях кораблі:
Антанти поміч — зброя і патрони.
«Скоріш зіпхнути з клаптика землі
У Чорне море чорного барона!»
...Хто першим піде в непроглядну ніч
На форпости, на кулеметні гнізда,
Хто фронт прорве, де міць таїться грізна
Уздовж чонгарських мовчазних узбіч?
«Ударна група» — так звучить наказ.
І ось комбату, мов гримучий сполох,
Заснути не дають оці два слова,
Хоч в очі смерті він дививсь не раз.
Коли б йому у той нерівний бій
Йти одному, то не було б мороки.
Чиїсь серця, чиїсь юнацькі роки
Спалахкотять у битві вогневій.
Бійці не знають ще цього. Вони —
Хто голиться, хто грає на баяні,
А хто, забувши злигодні війни,
В листі любов освідчує коханій.
Багато днів блукатиме той лист
Дорогами прифронтового тилу.
В нім житиме епістолярний хист
Того, хто завтра ляже у могилу.
Комбат розвідав дно у Сиваші.
Гниле, грузьке, болотяне, солоне...
«Павленко, Чепурний. Два латиші.
Курганов, Барамідзе, Парамонов...»
Чекають їх скорботні матері.
Дружини старіють. Зростають діти...
Дощем умитий, мирний місяць світить,
І день як день в людським календарі.

В строю — нечесані бородані
І підлітки ще весняної вроди.
Їх відрядили села і заводи
Покласти край розлучниці-війні.
Двадцятий рік...
Двадцятий листопад
Вогнем і димом падає на ниви.
Курять степи таврійські, а над ними —
Ядуча мряка і залізний град.
«Товариші! Нам п'ятдесят штиків
В ударну групу виділити треба.
Коли ракета зніметься до неба,
Ми рушимо до кримських берегів.
Нас двісті тут. Потрібно п'ятдесят.
Хто добровольцем — уперед три кроки!»
Заплющився схвильований комбат.
Що буде зараз?

Тиша.

Раптом — рокіт...

Усі дві сотні рушили. Усі!
Хіба ти будеш їх за це карати?
Стояли революції солдати
У незбагненній силі і красі.

2

Не злототканою габою
Вкриває осінь береги.
Понад дніпровою сагою
Горять дерева навкруги.
Палахкотять бори, діброви
Від Сейму до Десни й Дніпра.
Повита димом, хмурить брови
Осіння лагідна пора.
Скелети спалених машин,
Набряклі черева конячі...
І крові струмені гарячі,
І зойк, і вигук, і загин...
З боями котяться назад
Охлялі нелюди-приблуди,
Яким підставив Сталінград,
Як щит, свої гвардійські груди
Приволзькі збурені лани...
Поля пекельні під Москвою...

Переломили хід війни
Ми невичерпною снагою,
В якій злилися воедино
Братерства міць і серця гнів,
Любов синів до Батьківщини
Й зненавіда до ворогів.

Пойнята лютою жагою,
Вела гвардійська рота бій.
Адже дніпровською водою
Ще з Волги марилося їй!
Та ворог контратакував,
Землею дорожив чужою.
Він готував «дніпровський вал»
За неприступною рікою.
Гвардійці рвалися вперед.
І ось — Дніпро. Ще кілька кроків.
Рівчак. Затока. Очерет.
Вербовий стовбур кривобокий.
І срібне плесо — він, Славути!
Бій затихає. Бій замовк.
Хлюпоче хвиля. Пахне рута.
Осінній ряст — неначе шовк.
Немов озоном груди дишуть.
Обняв би просторінь оцю —
Раптову, неймовірну тишу
І мирний подих вітерцю.
Дніпро збирав жнива криваві —
Що не втопив, то в море ніс.
В одвічній прадідівській славі
Він знав чимало крові й сліз.
На кручах Київ урочистий
Підвівся у вечірній млі.
Не вірилося, що фашисти
Ще ходять по святій землі.

А Київ чекав. У пришикліх підвалах
Не блимне в п'їтьмі і чадний каганець.
На площах безлюдних лютує навала...
Коли вже свобода? Коли вже кінець?
І жертв, і руїн було надто багато.
Бо Київ боровся, як мужній боець.
Ось загнано сотні киян в елеватор...
Коли вже свобода? Коли вже кінець?

Лежить динаміт під Софійським собором.
Спішать окупанти — усе нанівець!
А там, за Дніпром, палахкоче над бором...
Коли вже свобода? Коли вже кінець?
Радіють кияни цьому палахтінню.
Нарешті фашистам прийшов реченець.
Та ворог прикритий Дніпра широчінню...
Коли вже свобода? Коли вже кінець?

Стоять у роздумах бійці.
З узлісь виходять партизани.
Ні, не спинятись на ріці!
Ні, не здолають втома й рани!
І невідомо чий наказ
Передається з серця в серце.
Он в заводі — старий баркас...
Он — весла, кинуті в озерце...
Уже з дощок збивають пліт...
Уже пов'язано колоди...
Із Сваром'я поліський дід
До острівця покаже броди.
За острівцем — фарватер. Там
Дніпро глибокий і свавільний.
«Хіба що, — каже командарм, —
Загін створити добровільний».
Але гвардійці вже пливуть,
Самі свою обравши долю.
Колись нащадки назовуть
Хоробрістю таку сваволю.
Хоч пізно похопився ворог,
З усіх стволів нестямно б'є,
Та вже крізь ніч, крізь бій, крізь морок
Хоробрість подвигом стає.
І, стежачи за ходом бою,
В бінокль побачив командарм:
Бійці вгризались за рікою
У завойований плацдарм.

3

З руїн війни вставав Калінінград.
Купався в сяйві радісного миру.
Осокори повиростали в ряд,
Давно забувши бомбу та сокиру.

Приймав гостей відновлений вокзал,
І небо подружило з літаками.
Біля кварталу чепурились квартали,
Підведений дбайливими руками.
На місці хмурих кенігсберзьких брам
І лютеранських благосних капличок
Стрілу сталеву підіймає кран,
Мов до небес у непокорі кличе.
На вулицях, майданах, звідусіль —
Весни буяння, як краса дівоча.
З міських кварталів, з прибалтійських сіл
Вирує праця і життя клекоче.
Увечері вогнями мерехтять
Кінотеатри, клуби, магазини.
То не якась химерна благодать,
То творчий труд радянської людини.
Нелегкий труд. Гіркий, солоний піт
Трудівнику зволожує повіки.
Та знає він — це на багато літ.
Та знає він — це для дітей навіки.

У купу цегли, у замшілий мур
Бульдозер упирається в розгоні.
Та раптом із землі — бікфордів шнур...
Іржаві диски... Ящики патронів...
У гарнізоні дзвонить телефон.
Доповідають генерал-майору.
А навкруги мов летаргічний сон,
Завмерлі крани дивляться угору.
Прийняв тривожний рапорт генерал.
Слова в блокноті, мов живі, кричали:
«У небезпеці школа і вокзал,
Завод, лікарня, житлові квартали».
Уже в обкомі перший секретар
Звелів негайно скликати нараду.
І генерал біля пожовклих карт
Доповідає невмолиму правду:
«Підстроїв каверзу фашистський гад.
У хитро замінованому складі
Десь тисяч сорок, може, й п'ятдесят
Фугасних бомб, осколкових снарядів».
Схрестилися дві думки у бою
Опівночі в обкомівському залі.
І кожен вперто захищав свою...

Години йдуть... А що робити далі?
Чи вивезти населення?..
Куди?
І висадити склад, як є на місці...
Та скільки заповдіє це біди
Не лиш в кварталі, а й в усьому місті!
Чи навести навкруг суворий лад,
Не йти на жертви й руйнування марні,
А вивезти і висадити склад
За містом, у глибокій каменярні?
Цю пропозицію схвалив обком.
Оформлено й підписано папери.

Травнева ніч шумує за вікном,
Вартують грізне звалище сапери.
Безвусі хлопці. На світанку — в ряд
Ім навіч з совістю своєю стати
І, демонтуючи триклятий склад,
Із смертю в піжмурки спокійно грати.
Бо ти сапер... Та навкруги весна...
І хочеться ще безліч років жити.
...А жайворонка пісня голосна
Вже розлилася над зеленим житом.
А дівчини тендітний силует
Майнув і зник, немов звабливий привид,
І ластівки нестримно буйний лет —
Назустріч пасмам сонячної зливи...
Земних утіх п'янливе відчуття,
Як буревій, народжується в серці.
Невже настав останній день буття
Для юнака в солдатській гімнастерці?..
Ніхто із них не гартувавсь в бою.
Війна для них — далекий відгук грому.
Кому ще рік служити у строю,
Кому — за тиждень їхати додому.
У вічі глянув генерал бійцям.
Від хвилювання в нього терпла спина.
Він подумки питав у себе сам:
«Чи ти послав би брата або сина?»
Та син його загинув на Дніпрі.
А брат — на перекопському узгір'ї...
Хто ж візьме участь у смертельній грі
Сьогодні на мінованім подвір'ї?

«Товариші! В наступні ночі й дні
Нас жде робота ювелірна, чиста.
Негайну операцію мені
Наказано провести особисто.
Оперативна група йде моя
На демонтаж диявольської зброї.
Хто хоче в групу?..»
Стоголосо «я!»

Озвалося.

«Спасибі вам, герої!»

1973

ДАХИ ПАРИЖА

«Су ле туа де Парі...» — «Під дахами Парижа...»
Кінофільм був такий у тридцятих роках.
Все правдиве, либонь. А для нас — дивовижа.
Ми сиділи тоді на голодних пайках.

А в Парижі, у тому пекельному місті,
Де сто сот небезпек, одна одної гірш,
Там добро, там вино — можеш пити, і їсти,
І любити за гроші, і вмерти за гріш.

Так у фільмі було. Так було у Парижі.
У далекім, небаченім, дивнім, страшнім.
І лукаві дівчата, й спокусники хижі,
Й металевий екстаз в піднебессі лункім.

Металевий екстаз неймовірної вежі,
Всім відомої нині як звичне, своє.
Так уявлень незвичних стираються межі,
Навіть далеч найдальша близькою стає.

Ще багато нового відкриєш для себе
У місті, що вічне й велике, як світ.
І фільму не треба. І карти не треба.
Ти наче живеш тут десятками літ.

Ти жив тут з Бальзаком в тривозі і тузі,
Ти був у Золя, у Верлена в гостях.
Твої непритомні від розпачу друзі
Згортали Комуни розтерзаний стяг.

Усе це було. Багатенько ще буде.
Та після тривожних тридцятих років,
Фашистській навалі підставивши груди,
В космічні вершини полинули люди
Не з-під паризьких — з-під наших дахів.

1973

СЮІТА

Падає листя в Сену.
Листя платанів і кленів.
Падає листя зелене.
Ще осінь зелена тут.
Без багрянцю й сухозлітки.
Листя — як хвилі на Сені.
Як стародавня бронза
на Королівським мосту.
Щуляться букіністи.
Дихає вже з океану
Невідворотна, як старість,
скороминуща зима.
На вулицях спалах неону —
реклама, реклама, реклама,—
В ній блиску і сяйва доволі,
тепла ж і краплини нема.
Над Єлісейським палацом
тремтить президентський
прапор.
Знічені полиці біля чавунних брам.
Без сонця Париж неможливий.
І звідки ця напасть раптом?
Тут би пливти безтурботно
теплим безжурним дням.
Але і над вічними стінами
час пропливає швидко,
В шаленстві змагання й реклами,
в екстазі машин і людей.
Є тільки ця ніч божевільна.
На завтра нічого не видно.
Є тільки рух в невідоме.
І чари жіночих очей.

1973

ЛУВРСЬКИЙ ДИПТИХ

1

Безрука Венера Мілоська
І Самофракійська Ніка...
Боже, яке спотворення
Безмовно терпите ви!
Знівечені богині,
З вас кожна нещасна каліка.
Без рук ще хоч дихати можна,
А як же — без голови?
Без рук можна бачити й чути,
А ти, безголова віщунко,
Ти мертва? Неправда! А крила?!
А крил твоїх буйна снага?
В одної замріяні очі,
Уста, де печать поцілунків,
А друга — триумф перемоги,
Запеклого бою жага.
Отак пошматований мармур
Століттями око пестить,
І серце бентежить, і душу
До щастя незбутнього зве.
І люди од віку до віку
Схиляються перед мистецтвом,
Перед отим чародійством,
Що навіть в уламку живе.

2

Юрби і юрби... Люди і люди...
Скільки було їх. Скільки ще буде!
Вгору ведуть нас почовгані сходи
В сотні кімнат, а найбільш—до «Джоконди»

Тут незліченні зали й кімнати,
Твори Курбе, Тіціана, Рембрандта...
Натовп в шанобливій тиші проходить
І повертає знов до «Джоконди».

І викрадали її, й плюндрували,
Смутком без неї повнилися зали...

Мовби не знала грабунку і шкоди,
Сяє нетлінна усмішка «Джоконди».

Идуть пілігрими із Заходу й Сходу —
Першу з найперших вітають «Джоконду».
Сило нещадна! Сило могутня!
Геніїв також судить майбутнє.

1973

МУЗЕЙ РОДЕНА

Тут мармур, бронза, тіло, дух,
Чуття пречисті і нечисті.
У непорушності тут рух,
У рухові — буяння мислі.

Жертовність громадян Кале,
Любовні спазматичні муки...
Усе прекрасне тут, але
Над всім його робочі руки.

Руками глину він боров,
Щоб з богом на змагання стати,
І запеклася,
наче кров,
Та глина в бороді кудлатій.

В нестямі він, було, не раз
У небеса підводив руки.
То був огонь,
то був екстаз
Не день, не два,
а довгі роки.

І він став богом сам. Тоді,
Змішавши хист і піт з землею,
Творив безбожну епопею
У неприкаянім труді.

1973

КОНТРАСТИ

Вогнищами каштанів
Поволі згасає жовтень.
Сонячний, трохи сердитий
Входить в Париж листопад.
Барви Моне і Ван-Гога —
Зелене, багряне, жовте...
В Булонському лісі вирує
Стокольоровий каскад.
Охоплює місто пожежа,
Холодна й гарячо-яскрава,
Ось вона вибухає
На Єлісейських Полях.
З'явилися манто і шуби,
У чашках парує кава,
Все більше камю й мартеля
У кришталевих чарках.
Схожі на жаб «сітроєни»
Поважно блокують бари.
Ситі, вгодовані лиця,
Одяг — модерний міф.
Що їм вітри з Нормандії,
Що їм осінні хмари,
Вони, безумовно, раді
Веселій різдвяній зимі.
...Тьмаве, вузьке підземелля,
Лави — неначе нари,
Зграї щурів голодних,—
Тут «череве» міста було.
Приречені на загибель,
Тепер тут ночують клошари,
Ім тільки у сні присниться
Ситий обід і тепло.
У кого — занедбана доля,
У кого — тягар безробіття,
А іншого занапали
Невдачі, розпуки, вино...
Бездомні бродяги-клошари,
Ви покидьки міста, ви сміття,
Ні сили у вас, ні сумління,
Все це пропито давно.
Ви — як оті дівчата,
Здебільшого ніжної вроди,

Що табунами чатують
На Сен-Дені та Пігаль.
Влітку —

узбіччя над Сеною,
Тепер — ці печери, ці сходи,
І хоч вас жаліти не варто,
Проте закрадається жаль.
А містом гуляє пожежа,
Холодна й гарячо-яскрава,
На площі Конкорд, на бульварах,
На Єлісейських Полях.
Тьмаве, вузьке підземелля,
Клошари на сходах і лавах,
І моторозна байдужість
У їх отупілих очах.

1973

ЛЮДСЬКА КОМЕДІЯ

Ось вони, речники долі лихої:
Ганська. Бердичів. Париж. Полонез.
Плюшем оббиті розкішні покої.
Убога могила на Пер-Лашез.

Зникне і з'явиться тінь Растіньяка.
Творчість і гроші. Любові капкан.
Вщент розбиваються мрії Бальзака,
Кінець полонезу. Йде хтивий канкан.

Ох, ця невдячність юрб галасливих!
Ох, ця розбещеність мод і смаків!
Хоч би хвилину побути щасливим —
Без кредиторів, без векселів.

Не буде! Бо щастя — шагренева шкіра.
Вже Ганська сумує. І душать борги.
І то не хвороба, то люта зневіра,
То повинь, що топить мости й береги.

Задуха. Ядуха. Старече безсилля.
Все інше — примара, омана, брехня!

Даремні пориви. Даремні зусилля.
Гряде неминучість останнього дня.

Багато було тут митців і поетів.
Найкращі красуні схилялись до ніг.
Створив за життя він десятки сюжетів,
А власне життя написати не зміг.

Убога, сумна, позабута могила...
А на Монпарнасі, поміж верховіть,
Там буря, там захват, там віра, там сила —
Роденів Бальзак, наче скеля, стоїть.

1973

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП

Париж... Для мене в цьому слові
Різноманітні відчуття:
Заграви осені святкові,
Буденне трудове життя.

Це місто знало барикади,
Крізь революції пройшло.
Й тепер воно не для параду
«Червоний пояс» одягло.

Тут Ленін відкривав закони
Нових революційних гроз —
У книгосховищах Сорбонни,
В кімнаточці на Марі-Роз.

Усе віддавна тут відоме
І невідоме водночас.
Хоч як далеко ми від дому,
Та Батьківщина гріє нас.

В Парижі ми не безіменні.
Як торжество Країни Рад —
Шевченків сквер на Сен-Жермені,
Метро і площа Сталінград.

1973

* * *

Париж. Вікно. Те саме знову й знову —
І Нотр-Дам, і вежа, і мости...
Ведуть химери потайну розмову,
Яку навряд чи витлумачиш ти.

Паризька осінь... Ти писав про неї.
І, мабуть, ще писатимеш не раз.
Минулим дишуть в Тюїльрі алеї,
Сучасністю вирує Монпарнас.

Жінки у штанях,— так диктує мода —
Володарка покірної юрби.
У дзвони серця вдарив Квазімодо,
Чиїсь серця розпукою розбив.

На набережній Франса чи Вольтера
Стрічає вечір сивий букініст.
Йому тихцем нашіптує химера
Химерних слів незрозумілий зміст.

А що тут розуміть? Циліндри, фраки,
Корсети, екіпажі, плюмажі —
Все одійшло. Лишилися тільки франки.
Та томики Гонкурів — для душі.

1973

* * *

Ерманонвіль. Густий, замшілий парк.
Вологий грот, де запах тління й смерті.
Дощами змиті і вітрами стерті
Стежки Руссо вкриває листопад.

Віки гудуть у буках і дубах,
Немов його непокаянні думи,
Які прозрілих кликали на штурми,
Бастілії пророкували крах.

Як і тоді, усе спокоем дише.
Гнучка верба озерну воду п'є.
Старий Руссо і юний Робесп'єр...
Буремний гул народжувався в тиші.

1973

МОГИЛА ПОРИКА

Камінь — не мертва брила.
Камінь може кричати.
Камінь, який скропила
Сльозою пекучою мати...

Шматок житомирського лабрадору
У департаменті Па-де-Кале.
Природа Півночі сувора,
Як і тоді, в той час, коли

Він був іще живою плоттю,
Боровся тут, поміж копрів...
Легенда народилась потім
В краю французьких шахтарів.

Копри такі ж, як у Донбасі...
Мов біля Вінниці — гаї...
Та вже в сусідньому Аррасі
Убивці тішились твої.

Аррас — колиска Робесп'єра,
Квадратики бурбонських площ.
Який тут час? Яка тут ера?
На брамах пил, на стінах плющ...

Не смуток, не жалі, не втому
Він звідав у фатальну мить.
Йому в загоні бойовому
Ще довго б ворогові мстити!..

Коханої жагучі очі
В Енан-Льєтарі, поблизу...
Та не ріка, а смерть клекоче
Отам в ярузі, унизу.

І все. Кінець. Є тільки камінь.
Безсмертя знак. Журби печать.
І сльози, вічні сльози мами,
Які із каменю кричать.

1973

* * *

Усе повільніше приходять
До тебе образи й слова...
Лежить на Заході і Сході
Твоя дорога бойова.

І друзі є на всіх широтах,
Де ствердилось життя твоє.
Та незавершена робота
Ніяк спокою не дає.

Будили півні твій світанок.
В космічній ері вечір твій.
Як серце битись перестане,
То одnodумці підуть в бій.

1973

* * *

Сидів над Блоком цілу ніч.
Всі вірші начебто відомі...
В тугих тенетах протиріч
Він борсався, мов у судомі.

То вись ясна, то чорне дно.
То бог, то ангели, то люди...
А нам відкрилося давно
Все, що було, що є, що буде.

Звичайно, ангелів нема.
І бог всевишній не існує.
І світло краще, ніж пільма,
І сатану згадаєш — всує.

Та знаю: доки я живий,
Шукатиму — крізь світло й темінь —
То Блоків берег чарівний,
То скелю, де сумує Демон.

1973

* * *

Календарні листки... Білий мертвий папір...
Жовте листя часу, що спадає навіки.
Чи почує твій слух, чи побачить твій зір
У жадобі німій нові барви і звуки?

Тільки пам'ять твоя закарбує, либонь,
Перші кроки життя. І міста. І дороги.
Поцілунки. Обійми. Страждання. Любов.
І поразки значні, і малі перемоги.

Твоя гордість і гідність не тільки у тім,
Що схопив за вуздечку осідлану долю,
А що місце знаходив у серці малім
Для великого щастя й великого болю.

1973

* * *

Лежать безмежними світами
Галактики довкола нас.
Під голубими парусами
У безвість відпливає час.

Ми конструємо ракети,
Щоб мрію втілити в метал.
З'єднались фізики й поети —
Один в них клич, одна мета.

Одні думки, одні надії —
У розрахунках та рядках.
І марсіанські вітрові
Бушують у бентежних снах.

1973

* * *

Трамвай моєї юності дзвенів
У центрі міста весело й бадьоро.
Він чудом техніки здававсь мені
У ту передвоєнну пору.

Зупинки звались чудернацьки так:
«Поезія», «Захоплення», «Пізнання»...
Бо кожен з нас — безусий парубчак —
Був літописцем, повним здивування.

Ужинок щедрий, добрий урожай —
Щодня міняється обличчя світу.
А десь на рейках ще дзвенить трамвай,
Хоча ракета вийшла на орбіту.

1973

* * *

Я у вагоні перетяв Берлін,
Пройшовши всі формальні процедури...
Ряди казармених понурих стін
Ще кайзерівської архітектури.

І хмарочосів контури різкі,
І нетрища у Західнім Берліні.
Реклами обважнілої разки
У сьєві, немов у білій піні.

Осінній дощ без краю, без кінця
Повзе за нами, мабуть, від Варшави...
Чи пам'ятає ще земля оця
Гірку ганьбу і гул чужої слави?

Блакитні літери у слові «Крупп»
І Хейнкеля відновлені заводи.
Чи не воскресне посинілий труп
Старої збанкрутілої породи?

Вже на мосту гримить чавунний шлях.
Під нами Рейн — у гейнівській тривозі.
Привітно вежі вгору Кельн простяг,
Немов гостей стрічає на порозі.

1973

* * *

Йде на екранах знову «Вік кохання»...
Роки, роки... А там і справді — вік.
Неспокій, мандри, зустрічі, прощання
На берегах чужих далеких рік.

Червоноземна пампа Аргентіни
І каламутні хвилі Парани.
Над океаном пальми шелестіли,
У вересні чекаючи весни.

Буенос-Айрес. Чарівна Лоліта.
Південний Хрест. Креольський ресторан
Дивацьке сонце з півночі тут світить,
І світ не світ, і дійсність — мов екран.

Ще відтоді я істину засвоїв:
Умій життям, як скарбом, дорожитьь.
Кохання вік — то невловима мить.
Зате вік мудрості... коротший вдвоє!

1973

* * *

В усі краї, на всі материки
Несли ми слово ленінської правди.
Кільце блокади проривали Ради,
Оновлювали світ більшовики.

Нас малювали, хто вже як хотів,—
Рогатими, хвостатими чортами.
Сміялися буржуйчики над нами:
Бач, збунтувалось зборище рабів!

Та що там сміх! Ішли вони на нас
Гарячою й холодною війною.
Стратеги лицемірства і розбою
Атакували нашу міць не раз.

І хоч вдавалося завдати нам
І зовнішнього, й внутрішнього лиха —
Зоріє правда чиста і велика
На зло і на загибель ворогам!

1973



В моєму серці шаленіє світ,
Його шукання, звершення, надії,
І злочини, що роблять лиходії,
І добрих вчинків променистий слід.

В моєму серці — чуйні терези.
Клади на них талан чи безталання,
Любов, зненависть, зустріч, розставання,
Краплину крові, крапельку сльози.

Я зважу все. Я зважу кожен факт.
Коли ж від втоми серце захлинеться,
Залихоманить, заболить, заб'ється,—
Це буде просто зватися: інфаркт.

1973



Ти був солдатом все життя,
Мільйонами ти лічиш друзів.
І хай не буде вороття
До сонця, до латаття в лузі,

До цих стежок, до цих димів,
Що пахнуть домом і весною...
Але ти жив — не животів
І догорів на полі бою.

1973



Ми кажем «бій»... А це були
Не тільки бомби, та атаки,
Та на снігу криваві маки —
Біля Айдару чи Сули.

При слові «бій» перед очима —
У кого розпач, в кого гнів,
А в мене — туга невиситима
Скорботних, сивих матерів.

Не раз рятунок нам усім
Були їх мудрість і турбота,
Коли знаходили достоту
Ми в кожній хаті рідний дім.

1973

* * *

Не знаю, що в тих Маяках,
В районі Красного Лиману...
Стелилися густі тумани
В крутих донбасівських ярках.

Мабуть, буяють там сади...
Усе як слід. Усе як треба.
І люди не чекають з неба
З хрестами чорними біди.

Зазнали ми її тоді
За метр чи півтора від смерті,
Коли, до пагорба приперті,
Лежали в крижаній воді.

А тільки наставала ніч,
Команда: на рубіж атаки!
На сховані ворожі танки,
Лихому талану навстріч.

Це в сорок другому було —
Напровесні, у дні відлиги...
Чорніло, всім вітрам відкриті,
Безлюдне згарище — село.

За кожен дзот, за кожен танк
Точився бій завзято й люто.
Але Берлін тому здобуто,
Що Маяки ми брали так!

1973

* * *

Згадався Бучма — незабутній друг —
У ролі Задорожного Миколи...
Його немилосердну гру
Ніколи не забудемо. Ніколи!

Як плакали й сміялись глядачі,
То знов мовчали, затаївши подих.
Ім потім довго марився вночі
Цей незрівнянний артистичний подвиг.

Затурканий, зацькований злидар...
Михайло й Анна...
З темної оселі
Очищення й зачарування дар
Несли під світлі театральні стелі.

В глядацьке серце, як у власний дім,
Заходили улюблені герої.
Маленькі люди в закутку глухим
Здавалися великими всі троє!

1973

* * *

Луги над Кончею і небо неозоре,
Покручені вітрами явори...
Тобі ж примарилось Азовське море
Сумної вересневої пори.

Порожній пляж, осиротілий берег
З слідами піонерських таборів,
На обрії самотній клен чи берест
У надвечір'я повагом побрів.

Були тепло, і молодість, і втіха...
Одлинули, мов журавлиний ключ.
Тепер тобі маячить інша віха —
Горбаті спина подніпровських круч.

Та все одно — на морі чи на лузі,
У безгомінні зоряних годин —
Не піддавайся невимовній тузі,
Коли ти навіч з всесвітом один.

1973

* * *

Богдані, внуці!

Цвітуть конвалії в окопах —
Не новина, не дивина.
На давніх партизанських тропях
Лишилась спогадом війна.

Із рюкзаками йдуть туристи.
Дуби підперли горизонт.
Повітря невимовно чисте,
І пахне грозами озон.

Непогамовне серце просить:
Прийми місця оці святі —
Як застереження та осуд
Бундючності і суєті.

1973

* * *

Гортаються листки календаря —
Це рух життя, йому немає впину.
Минає ніч, і вранішня зоря
Тобі віщує неспокійну днину.

Синиця дружньо стукає в вікно,
Привітно усміхається берізка...
А у твоїй кімнаті вже давно
Стоїть недопакована валізка.

Електрощогли манять в далечінь
(А починали ж з каганця та свічки!)...
Невже тебе здолають втома, лінь
А чи буденні клопоти та звички?

О ні! Рушай у мандри! На нові
Випробування, пошуки, дороги...
Хай стеляться безмежні перелogi
У дні і роки трудові.

1973

* * *

Нема ні снігу, ні морозу,
Хоч є ялинка й Дід Мороз.
Вологий ранок тягне в прозу,
У звичне плетиво морок.

Нема святковості у січні,
Коли, заповонивши світ,
Вітри південні і північні
Ганяють хмари ялові.

Але засвітиться ялинка
У надвечір'ї голубім,
Настане радісна хвилинка,
Згадаеш раптом рідний дім,

І теплу материнську ласку,
І мудре батькове чоло...
Тоді поринеш в білу казку,
Де снігу вдосталь намело.

1973

* * *

Дуб-нелинь, памороззю вкритий,
Мов посивілий в битвах дід,—
Чи хочеться йому ще жити,
Чи надокучив білий світ?

Мовчить. Не відповість. А знає
Закони предківські без слів —
Грудьми надійно захищає
Гнучку ватагу дубчаків.

І не боїться блискавиці,
Ні громовиць, ні інших згуб...
Напевно, вилитий із криці
Оцей столітній нелинь дуб.

1973

* * *

Такі знайомі літаків сліди —
Рожево-жовті та білясті смуги...
Не вісниками грізної біди —
Веселками спинаються над лугом.

То виникнуть, то зникнуть в небесах —
Приміти надвечірнього спокою.
Від обрію до обрію їх шлях
Прослався понад світом і тобою.

Дивляєшся у нескінченний світ,
У попелясто-синє надвечір'я,
Де літака рожево-білий слід —
Немов жар-птиці мерехтливе пір'я.

1973

* * *

Космічна ера... Вже до цього звикли.
А це звучало як зухвалий виклик.
І хоч не раз бували в стратосфері —
У мріях нам ввижались в космос двері.

Настала мить... Ось мерехтять екрани.
Чудні машини. Фантастичні крани.
Видовища примарно-чародійні —
Не тільки диво, а й звичайна дійсність.

...Лежить за гранню вічного порога
У невідомість, в небуття дорога,
Де кожному мить на кожному кілометрі —
Нещадний подих крижаної смерті,

Вже є ракета. Вже вона чекає.
Чи буде вороття — ніхто не знає.
Та на щабель реальності і марень
Ступає перший космонавт Гагарін.

Ще не одна підніметься машина.
Планетами ходитиме людина.
Та пам'ятаймо: мужність патріота
Земний бар'єр зуміла побороти.

1973

* * *

Весна ще вчора снілась клену,
Та згасла пісня верховіть.
Ошатність втративши зелену,
В осінніх роздумах стоїть.

Мене бентежить і тривожить
Прив'яла осені краса.
На клена, мабуть, був би схожий,
Та пісня в серці не згаса.

І, може, в цьому вся приваба,
Що в животворнім царстві рим
Твоя істотна перевага
Над всім живим і неживим.

Що пісня виснаги не знає,
Лунає навіть у грозу,
Найтяжчий біль перемагає
І не скупиться на сльозу.

1973

* * *

Не маг, не чародій, а можеш
Вернути молодість свою,
Коли близьке тобі й вороже
Стрічались навіч у бою.

Коли з одвічною жагою
Помчать до Марса кораблі...
І все ж — сіятиме красою
Нетлінний мармур на Землі.

1973

* * *

Боялись таємності неба.
Звикали до моря й землі.
Та врешті з'явилась потреба
В повітря піднять кораблі.

Спочатку — несміло, думками.
А згодом — конструкція, план.
І вже проплива над віками
Фанерний аероплан.

Чигає навкіл небезпека,
Загрожують вежі осель.
Та звідси — дорога далека,
Галактики перший щабель.

Все далі незвідане кличе,
Хоча й забіліла зима...
Хай зір заспокоює звичне,
Для думки спокою нема!

1973

* * *

Багато доброго і злого
Побачив ти у плині літ.
Адже причетні ми до того,
Чим дихає великий світ.

Хіба на глобусі у школі
Вгадати долю міг свою,
Що у В'єтнамі чи Анголі
Скривавиш серце у бою;

Що, загартований боями,
В очах відбивши світу шир,
Ти — за далекими морями —
Грудьми стоятимеш за мир;

Що без наказу чи декрету
За все відповідаєш ти...
Ми мусимо свою планету
Від лихоліття вберегти!

1974

* * *

Палахкотять над нами угорі —
Як знак революційної звитяги —
І сяйво п'ятикутної зорі,
І виткані з вогню та крові стяги.

Полум'яніє на планеті вік,
Що починався у жовтневім гарті.
Нові моря і гирла нових рік
З'являються на неспокійній карті.

Бійцям шукати спокою дарма,
Ми завжди серцем чуємо «Аврору».
На світі правди іншої нема
Над нашу правду, мужню і сувору!

1974

ПРОВИДЕЦЬ

Завтрашній день... буде
саме таким днем, коли
остаточно прокинеться...
пригноблені імперіалізмом
народи.

В. І. Ленін

Минає двадцять другий рік.
Сніги
Метуть над підмосковними борами.

Нове життя вступає в береги —
На берегах Неви, Дніпра і Ками.
Нове життя, як жолудь, пророста
Крізь брилу злиднів, голоду, розрухи.
Вечірня темінь сковує міста,
У маловірів опустились руки.
По селах банди. Скільки їх? Які?
Жовто-блакитні, білі і зелені.
Та буйно сходять парості гінкі
На ниві, що її засіяв Ленін.
Багато ще потрібно чесних рук,
Палких сердець, незламності і віри.
Ще не один закряче злісно крук,
Ще буде болю й радощів без міри —
У двадцять третьому. І через десять літ.
І через сто...
Ми перевернем гори!
...Спадає сніг із обважнілих віт.
У Горках — тиша.
Ленін тяжко хворий.
Уже рука не втримає перо.
Давно нема ні сну, ні відпочинку.
Та запалає сяйво ГОЕЛРО
У Майбуття величному будинку.
На відбудову вже працює неп.
Вже тиф і голод відступили трохи.
У селах комнезами і лікнеп —
Аванпости Жовтневої епохи.
Хоч басмачі порушують кордон
І шпигуни повзуть через кордони,—
Не спить Держинський,
Не дрімає ЧОН,
Чатує пильно Армія Червона.
А в Горках тиша.
Схожа на грозу
Тривожна тиша телефонних ліній.
Змахне з очей розпачливу сльозу
Невтішна Крупська.
У журбі Калінін.
У Горках — тиша.
Мертвий телефон.
Що у Москві? У Пітері? В Сибіру?
Нам Брестський мир
Гарантував кордон,

Та ще далеко до міцного миру.
...Секретареві він продиктував
Про день, який світає за ночами.
Із світом говоритиме Москва
Чіткими Іллічевими словами.
Сьогодні. Завтра. І роки, роки...
Почують нас у всіх найдальших далях.
Зустрінуть відгук ленінські думки
В людських серцях,
В людських ділах і долях.
Ще двадцять другий рік в календарі,
Та — буде, буде! — збудяться народи,
Повстане Азія на блиск зорі,
Зведеться Африка під стяг свободи.

...Те Завтра, ним провіщене, прийшло,
Хоч опираються зловісні тіні...
Я бачив мудре ленінське чоло
В Канаді. В Сенегалі. В Аргентині.
У Горках — тиша.
З обважнілих віт
Сріблястий смуток устелив алею.
Стоїть пробуджений пророчим словом
Світ
В глибокій шані біля Мавзолею.

1974

* * *

Не забуваються слова:
Л і к н е п, і к о м н е з а м, і з м и ч к а,
Ні, це не просто давня звичка —
Епоха в слові ожива.

У заяложених книжках
Чудні і загадкові букви...
Хай вороги ще сіють страх,
Та знаємо: новому бути!

«Христос воскрес!» — гудуть попи,
Та тихнуть великодні дзвони.
Того, хто досі був сліпим,
Веде вперед з о р я ч е р в о н а.

Ми шляхом рушили крутим
У бій від отчого порога.
Нам не забути фронт і тил,
Бо вічно з нами Перемогал!

Ми шану віддаєм словам,
Які майбутнє провістили.
Ці л и н н и к и, о р б і т а, Б А М —
Ознаки впевненої сили.

Слова, в яких високий зміст,—
Вони не старіють нітрохи.
Таким є слово комуніст,
Що стало символом епохи.

1974

ПАНТЕОН

Я не аматор спогадanh, вони
Нас мимоволі тягнуть у минуле.
Та світлу пам'ять воїнів поснулих
І зболені реліквії війни
Ніколи не покрие забуття
Байдужості безбарвною травою.
Ті спогади, що кличуть нас до бою,
Пронизують усе мое життя.

В міському парку біля обеліска
Старенька жінка з рамцями в руках.
У рамцях тих, начищених до блиску,
Побляклий фотознімок моряка.
Могила Невідомого солдата...
Ніхто не знає, де поліг моряк...
Та вірить у святій скорботі мати,
Що син — в шаленім розпалі атак —
На спалений вогненним смерчем ґрунт
Отут упав. Похований отут.

Вона не помилилася. Сини
Усі, що не вернулися з війни,
Хіба не стали і її синами?

І пам'ять їх живе сьогодні з нами —
Не тільки в смутку мовчазних могил —
У радості, в буянні юних сил.
Ні, не пішов у небуття моряк!
Він возродився і живе в нащадку,
Що в дужім ритмі трудових атак,
Відчувши у руках гвардійську хватку,
Міста вивершує, чи варить сталь,
Чи у тайзі буде магістраль.

Або за вічним компасом зірниць,
Немов есмінця, він комбайн виводить,
Узявши курс не на кипучі води —
В досвітнє плесо бронзових пшениць.
Можливо, інша стежка повела
Того, хто нині замінив солдата:
Йому вручили паспорт дипломата,
Щоб кожен день боровся проти зла.
Затиснутий у протокольні межі,
В двобої із неправдою, усе ж
Він у В'єтнамі погасив пожежі...
А скільки на планеті тих пожежі!
Та проти них є нездоланна сила,
Несхитна, як броньований редут,—
Оця священна воїнська могила,
Кривого Рога та Уралу труд.

У мирній праці, в гомоні дітей
Хай Пантеоном Вічності іскриться
Пощерблена в боях солдатська криця,
Портрет, пригорнутий до матерніх грудей,
І сила, що здолала смертну тлінь
Життям, трудом новітніх поколінь!

1975

* * *

Ми квапимось. І пульс життя
В палахкотливім темпі б'ється.
Не погасити почуття,
Що спопеляють кратер серця.

Нема ні міри, ні межі...
Вирують і вода, і суша...
Військове слово «рубезжі»
Знайоме і цивільним душам.

Лишаєм спадок молодим —
Плацдармів зоряних причали...
Сьогодні став Гагарін тим,
Ким вчора був Валерій Чкалов.

Нема хвилинам вороття
В запаморочливому леті.
У вічнім русі — на планеті —
Ми стверджуем нове життя!

1975

ВЕТЕРАНОВІ

Сидиш у колі дружньої сім'ї
Чи в самоті минувшину гортаєш,
За вікнами дзвенять міські трамваї
Чи лине пісня в рідному селі...

А на екрані йде запеклий бій.
Б'ють гавбиці. Горять підбиті танки.
Над Одером скривавлені світанки,
Гуркоче грім у хмарі вогневій.

Продовження програми передач,
Телеекран показує новини:
Над степом сонце біле, мов калач,
Застава на кордоні Батьківщини.

Виходять із забою шахтарі,
Як ти бійцем колись виходив з бою.
Червона зірка сяє на копрі,
Як та, в бою заслужена тобою.

Лягла дорога світла, як мета,
Змів асфальт вибоїни й калюжі.
Жахтять мартени, плавиться метал,
З якого народилися «катюші».

Ось на екрані Вроцлав, чи Бреславль,
Чи, як тоді — пригадуєш? — Бреслау,
Де по-новому гартували сталь,
Корчагінську примножуючи славу.

Знайомий берег і розлогий гай
Над Влтавою, де тамував ти спрагу,
Як на броні, крізь весняний розмай,
У пекло рвався — рятувати Прагу.

З Москви літак летить за океан,
Він — посланець Країни Праці й Миру.
Отак щодня вихоплює екран
За кадром кадр із світового виру.

Тебе турбує і хвилює світ
На всіх материках і океанах,
Адже за всю планету — в битвах, ранах —
Ми завершили визвольний похід.

1975

ЮНІСТЬ

Машини зупиняли водії,
І завмирили у колонах танки,
Як променисті зірочки її
Сяйнуть, було, нещадно з-під кубанки.

Комдив, комкор і навіть командарм
Спиняли свій меткий бувалий віліс.
І, кваплячись за Віслу, на плацдарм,
Хоч хвильку, а на неї подивились.

Вона!.. Стократ повторена вона,
Та неповторна! У щоденнім плині,
На перехрестях, де гула війна,
З'являлась постать юної богині.

Війна палила, нищила, ревла,
Заволодівши мало не півсвітом.
А дівчина з Кубанщини цвіла
Кубанкою, немов купальським цвітом,

Уміло диригує прапорцем
Велична й строга фронтова Феміда.
Але з таким зворушливим лицем,
Що байдуже і маршал не проїде!

Я й досі там задуманий стою,
Хоч вже вляглася зимова завія.
А де ж вона, в яким живе краю,
Моя юнацька безіменна мрія?

1975

* * *

Не треба, не треба, не треба
Ні болів, ні мук, ні страждань.
Отак би під банею неба
Стрічати заграви світань.

Під сяйвом досвітнім зірниць
Упасти обличчям в траву.
А поруч устами криниці
Хай луг прошепоче: «Живу!»

Сп'янілий від мирної тиші,
Вчарований ранком оцим,
Я бачу, як вітер колише
На обрії атомний дим.

Я бачу тебе, Хіросімо,
В тяжкому, примарному сні...
Зітхає прив'ялене сіно,
Лунають пташині пісні.

І коники — не кулемети —
Січуть обважнілу траву.
Сигналить у всесвіт планета
Блакитним промінням: «Живу!»

1975

ІСТОРІЯ ЗЕРНИНИ

Про це я випадково прочитав,
Про явище таке не випадкове:
Великий Ленінград голодував
У затиску блокадної підкови.

Снаряди. Бомби. Голод. Холод. Смерть.
Фашистів перевага стратегічна.
Та ленінградців нездоланна твердь,
За неї дяка й шана їм довічна!

Мені знайомий нестерпучий біль,
Усім еством я відчуваю муку:
Примари обступають звідусіль,
І неспроможний ти підняти руку.

Як візія, як неймовірність: хліб.
Про їжу сни — виснажливі, недобрі.
Ржавіють на причалах кораблі,
І поїзди не йдуть туди, за обрій.

Поняття зникли: далеч, горизонт...
Слова без вжитку: простір і дорога.
Адже вогнями вибухає фронт
Біля твого домашнього порога.

Вже меблі спалено. Вже з'їдено усе.
Всі закутки обшукано — ні крихти.
Гарячка лихоманить і трясє,
Впадеш — і очі нікому закрити...

Так всім було. Голодували всі.
Страждали, пухли, падали, вмирали.
Ми подвиг той і велич тих часів
У бронзі й мармурі закарбували.

Та не відтворять мармур і граніт
Усі події і усіх героїв,
Як дні і ночі сходяв кров'ю світ,
Стинаючись в нещадному двобої.

Тому скажу я слово і про тих,
Що, може, не діждалися відзнаки...
В лабораторіях — тоді напівпустих —
Вивчали вчені плодоносні злаки.

Зрадливі кола миготять в очах,
Стискає горло передсмертна спазма.
Здається, й мікроскоп уже зачах,
Зливаються ядро і цитоплазма.

Годинами вони отак сидять,
Давно уже ні крихти не їдять...
А у коморі — жито у мішках,
Що зійде на дослідницьких ланах.

Узяти б жменьку... Ні, одне зерно!
Бо й смак його уже забув давно.
Не гризти, ні! Смоктати. Ласувати.
Набратись сили й знову працювати!

Але сильніше всяких заборон —
Сумлінням продиктований закон!
Збережено насіння до зернини.
Ім'ям науки. Свістю людини.

А під гучні салюти Перемоги
Упали зерна в плідні перелоги.
І, може, їхні крихточки малі —
У тебе на святковому столі!

1975

* * *

Ми на межі того часу,
Коли незнане стане знаним.
Та незбагненності красу
Не поховає людство з нами.

І, доки проіснує світ,
Через усі мільярди років
В чутливім серці відгук свій
Знайде відлуння наших кроків.

Сьогодні, в цю маленьку мить,
Сплелось минуле і майбутнє.
Шукати, віднайти, творить,
Перетворити в незабутнє...

Оце і є ота межа,
Яку на місці не спинити.
Оце і є ота мета,
Задля якої варто жити!

1975

СИН

Весна — предтеча здійснених надій.
Земля парує у плодючій силі,
Хоча триває невиситимий бій
Від Арктики до придністрянських схилів.

За тридев'ять земель іще Берлін,
Та в Києві червоний прапор має.
Із вирію курличуть журавлі.
Озиме вруно вперто проростає.

В колгоспі — переважно матері.
Хто у тривозі, хто в тяжкій скорботі...
Від ранку до вечірньої зорі
Нема кінця турботам і роботі.

Ідуть дощі. Дороги розвезло.
Ідуть дощі. Рілля украй розгасла.
На мирні рейки перейшло село,
Та ще, як спалахи, військові гасла.

...Чепухіно. Березові гаї
Межують із вишневими садами.
Ось защебечуть курські солов'ї...
Кінець війни таки не за горами!

В сім'ї Ватутіних чимало дужих рук.
Та горе й тут, бо двох синів убито.
Схилилась мати, — стільки болю й мук! —
Неначе збите копитами жито.

Стеблини переламані болять,
І ниють дум прив'ялені листочки.
Вона довіку буде промовлять:
«Сини мої... Сини мої... Синочки!»

Війна. Фронти. Вогню й металу шквал.
Дві похоронки сховані в конверті...
А третій син — великий генерал,
То, може, хоч остережеться смерті.

Давно немає звістки. Всі мовчать.
А звідси не докличешся до нього...
Було, прилине листик від внучат.
Тепер нічого. Хоч умри — нічого.

А тільки мальви шелестять. Її
Любов дівоча, давня, відколишня.
Ось-ось бджолині загудуть рої,
Ось-ось розквітнуть яблуна і вишня.

Ідуть дощі. Нехай ідуть дощі!
Ім обернутись гойним урожаем.
Кошлате небо в сірому плащі
Ліниво розляглося над небокраєм.

Давно вже тиша й спокій у селі.
А це неначе в небі знов гуркоче.
Літак... Чи свій? Он зірка на крилі.
Чого ж кружляє він? Чого він хоче?

Погано видно крізь вологу млу.
Якийсь мішечок мовби з нього випав.
Ні, не мішечок! Потім по селу
Побігло слово незнайоме — «вимпел».

Зійшлись відразу люди на майдан,
Не довелось ходити і гукати.
Біжать за нею. З вуст односельчан
Одне-єдине слово чути: «Мати!»

Уже її до трактора ведуть.
Уже довкола: «Вимпел... вимпел... вимпел...»
А голова сільради квапить: «В путь!
Скоріш, Юхимівно!..» Неначе випив?..

І срібний птах, дебелий срібний птах
Поніс над хмари білі, наче з вати.
І лікар, з нерішучістю в очах,
Немовби поривався щось сказати.

Не зважився. Й потреби не було.
Йй материнське серце все сказало.
О збита ниво! Ще одне стебло
Життя безжально вирвало, зламало.

Руїн бескеття. Тужний крик землі.
Таким постав перед очима Київ.
І у людей не вистачило слів,
Які вмістили б горя повний вияв.

Хіба що музика. Понад хребтами круч,
Понад Дніпром — столунно, стоголосо...
Затьмила сонця золотий обруч,
Шматує серце, помсти вбивцям просить.

«Тремтять, двоногі звірі лісові,
Захмелені з брехливої отрути!
Ганьбою вкриті, прокляті навік,
Народ сказав: «По-вашому не бути!»

...Спокійний вираз рідного лица,
Закутого немилосердям смерті.
А люди йдуть без краю, без кінця,
Тягар журби несуть — незламні, вперті.

«О сину!» — шепчуть спалені вуста.
А правда синова гримить у світі.
«О сину!..» Йй на могилі пророста
Ййого безсмертя — в музиці й граніті.

1975

* * *

Чекати я ніколи не любив.
З дитинства нас лякає невідомість.
Вона немов чужак в твоєму домі,
Немов ти право діяти згубив.

Чекання бездіяльне і німе.
Воно не на вустах — в глибинах серця.
Хоч на весь світ непримиренно сердься,
Від нього не сховаєшся ніде.

Невже усе життя чеканням є
Незнаного, жаданого, нового,
Яке щоранку за твоїм порогом,
Як сонце за дібровою, встає?

І день встає, щоб думи розбудити,
Щоб кликати жагуче до мети.
Ні, не чекати — означає жити,
А навстріч несподіваному йти!

1975

* * *

Уже стає таким домашнім
Той байконурський космодром,
Немов на вигоні за нашим
З дитинства пам'ятним селом.

Чим ближче космос — далі й далі
Ті загадкові, мовчазні
Вечірніх попелищ печалі,
Що воскресають уві сні.

Проте ми прагнем замінити
До решти чари таємниць.
Де був огонь — електроплити
І водогін — взамін криниць.

Та як же бути нам з красою
Або точніше — без краси?
З тією вродою ясною,
Що варта пісні і яси?

Ії залишимо нащадкам,
Немов легенду про Едем,
Коли зухвало і нещадно
Всі рубікони перейдем?

Ні! Мабуть, у невпиннім леті
І в ті незбагнуті часи
Народить світ нових поетів,
Співців новітньої краси.

1975

ТАНЕЦЬ НА МЕЧІ

Дівчата танці танцювали,
Шотландські танці на мечі.

П. Тичина

Не на мечі, на мінах був танок.
А танцювала санінструктор Ліна.
...Брели ми у болоті по коліна,
До Вісли наближав нас кожен крок.

Нам треба було вийти навпростець
До річки — в тил ворожій обороні,
Що перекрила вихід з оболоні
На спалений мазурський хутірець.

Цей хутірець для нас — немов маяк,
Він поночі спалахував іскристо.
Коли зненацька вдаримо — фашистам
Не вирватись на берег аніяк.

Та з кожним кроком нижче й нижче дно...
Тягуча твань до пояса сягає...
Ще й досвіток замерехтів за гаєм,
Немов у день прочинене вікно.

(Якщо не втонемо в трясовині,
То повітряна розвідка накриє.
Ніхто тебе не винесе на крилах
В омріяні післявоєнні дні!)

Нема шляху. Немає вороття.
Хвилина кожна, мов лічильник долі,
Відмірює не кваплячись, поволі
Твоє у жмут спресоване життя.

Та хтось гукнув: «Погляньте, острівець!»
І справді, чудо, вкутане росюю,
Хоч острівцем назви, а хоч косою,—
Прослалось, як надійний путівець.

Руками всі схопилися за твердь,
Та полоснув серця бентежний голос:
«Товариші, назад! Тут мінне поле!»
А мінне поле — стопроцентна смерть.

Що вибереш, як вибору нема?
Ми з розпачу немов закам'яніли.
А хмари угорі полум'яніли —
То кров'ю сходилла нічна пітьма.

На небосхилі піднімався день,
Планета-мати народила сина.
За нами спить безодня трясовинна,
Над нами хрипло «фоке-вульф» гуде.

Безглузда смерть. Нікчемна і дурна.
Втопай в багні, піднявши вгору руки,
А чи на міни кидайся з розпуки —
Отак для тебе склалася війна!

Та ось дівча виходить на твердінь,
Скидаючи забрьохану шинелю.
Це санінструктор Ліна...
Йде!.. За нею
Хитається безмежно довга тінь.

Танцює тінь. І дівчина в танку
Пливе над мінним полем, над травою,
Чаруючи і ваблячи красою...
Бодай не бачити красу таку!

Бо враз від вибуху стенився луг,
Озвалась Надвіслянщина луною.
І полум'я багряною дугою
Зметнулося...
І — тишина навкруг.

Не пам'ятаю, хто гукнув «ура»,
Ми піднялись, підхоплені поривом,
Неначе сталось чудодійне диво,
Нас більше не лякала смертна гра.

«Ура, вперед!» Наосліп, навмання...
Ще вибух. Ще. «У бій за Батьківщину!»
Покликаних боротись до загину
Не спинить ні вогонь, ні западня!

Ми виграли тоді за Віслу бій...
Коли ж сапери виловили міни,
Усе, що залишилося від Ліни,—
Це жайворон в безодні голубій...
Та добрий спогад в пам'яті людській.

1975

ХАТИНЬ

Три берізки. Четвертий — вогонь.
Дзвони кожної півхвилини.
Простягаю тобі з долонь
Землю,
попіл
і кров України.

Я збирав їх у серце своє.
Відбирав їх сумлінно і строго.
...З попелищ Україна встає,—
До Берліна палає дорога.

З пожарищ підвелась Білорусь.
Мир гостює у кожній хатині.
У незламності я поклянусь
Незагоєним ранам Хатині.

Три берізки. Вогонь. І жага.
Тут граніт пламені жагою.
А довкола як бронза — жита
Й громовиці — як відгомін бою.

1975

СТЕПОМ, СТЕПОМ...

Лапи безкраї, неозорі...
Степів пробуджена краса...
Вночі спокійно сяють зорі,
Нечутно стелиться роса.

А вранці теж усе звичайне:
Байрак, роздолля, і розмай,
І слід окопів, де комбайни
Збирають щедрий урожай.

У битві мирній, хоч гарячій,
Панує не вогонь, а труд.
Тут крук зловісно не закряче,
Не пролунає постріл тут.

Металом не сипне гроза,
Бо відійшло криваве лихо...
Лиш материнська тихо-тихо
На землю упаде сльоза.

1975

ОЛЬВІЯ

Прадавнє місто пнеться з-під землі
Горбами, кручами, камінням, черепками,
Засипано вітрами і віками
Людські діла великі і малі.
А й досі нам ввижаються в імлі
У піднебессі мармурові храми,
Підковані важким залізом брами
І перші вруна першої ріллі.
Жерці, і рабовласники, й раби,
Філософи, ремісники, поети,
Парча і золото святкової юрби,
Спокуса брязкотливої монети,
Іржаві трави, курява століть,
Театр і ринок, вулиці й майдани,
Державних змов пільмою вкрита сіль
І в гавані купецькі каравани...

Все одійшло. Лишився сивий степ,
Невтомне сонце, млявий подих вітру,
І експонати у музеях світу,
Й живих стежок мереживо густе.
Живі стежки до Ольвії ведуть
Героя-діда й внука-піонера...

Дарма що неспокійна ера
Нам у галактику відкрила путь.
Дарма що вчені визначають час
Нових польотів на нові маршрути,
Господарями нам довіку бути
Планети, котра виростила нас.
І щедро годувала нас грудьми,
А ми по ній товклися, мов у пеклі,
Аж поки — загартовані й запеклі —
Нарешті стали справжніми людьми.

О рідний краю! В заповзятий лет
Ми не лише жадобу їсти й пити,
Але й жагу співати і творити
З собою візьмем до чужих планет.
Полинуть з нами в небосвіт новий
В земному світі виплекані мрії —
Таємність Ольвії, краса Софії,
Троянди запах чарівний.

Та поки що пече дошкульна спека,
Та поки що лягає пилюга
Тут, де ступала римлянина, грека
Й сармата завойовницька нога.
І Ольвія нам світиться в уяві
Крізь міражі грімких тисячоліть
У щасті, в муках, в славі і неславі,
У тім, на чому білий світ стоїть.

1975

* * *

Ну що таке Акрополь, Колізей?
Глухі стовпи в театрі Діоніса?..
Тисячолітній пил, немов завіса,
Приховує минуле од очей.

Але вдивись в обчовгане каміння
Чи вслухайся у тишу-безгоміння —
Афіни стародавні, древній Рим
Побачиш за руйновищем отим.

За сявом сучасної реклами,
За гамором туристської юрби —
Богам жертовно витесані храми,
Сліди немилосердя й боротьби.

І кров людську. І піт. І сміх. І сльози.
І молитви. І землетруси. Й грози.
Тут безліч раз був цвіт і падолист,
А в кожному камені ще промовляє хист

Людського творення, що, сповнене
жадоби,
Крізь нескінченні пошуки і спроби
Завзятістю умілої руки
Тесало й мурувало на віки.

1975

ІНТИМНЕ

Коли пригадую тепер
Ті грізні дні, і шал, і кров,
Поміж найближчих, з ким ішов,
Я без вагань назву тебе.

Шинель, пілотка, протигаз...
І очі сині, як моря...
Над Курськом зранена зоря,
Яка навек з'єднала нас.

Криваве марево, бинти...
Зневаживши і страх, і смерть,
Утомою налита вщерть,
Ідеш, бо знаєш: треба йти.

Іти, повзти, виносити
Під градом кульовим.
Життя ви, любі, просите?
Воно за танком тим!

За танком танк. Гуде гроза.
Вогонь жахтить, пече.
Тобі б самій перев'язать
Поранене плече.

Але не час. Долинув крик:
«Сестричко, дай води!»
Он санітарний грузовик:
Туди, туди, туди!..

А потім я тебе поніс,
Зомлілу, на руках.
Під Курськом випалений ліс:
На Україну шлях.

О довгий шлях, безмежний шлях!
У Київ... У Берлін...
І досі гучно у серцях
Б'є Перемоги дзвін.

І досі з нами чистота
Сердець, думок, долонь,
Яка у вихорі атак
Пройшла через вогонь.

1975

ПРИМАРИ

Тіргартен. Бранденбурзька брама.
Ще тліє в згрищах війна.
Тут почалась німецька драма,
Тут і закінчилась вона.

...До хмар сягає «Телефункен».
Рейстаг без бані — мов горбань.
Минувши осоружний бункер,
Стремить на захід автобан.

А там везувії реклами,
Де гендель — цар, де бізнес — бог.
Давно скінчилась дія драми,
Та забарився епілог.

Хоч небо над Берліном чисте
Вже тридцять років по війні,
В Тіргартені неофашисти
Горляють мюнхенські пісні.

І вивозають злі примари...
Хто на машинці, хто пером —
Убивці шкварять мемуари,
Идучи в контрнаступ напролом.

Відгонять кров'ю й нафталіном
Отруйних сповідей рядки.
Та сонце правди над Берліном
Зійшло у травні на віки!

1975

ДОЛЯ ПОЕТА

До Чілі колись-то мене не впустили:
На мідних копальнях спалахував страйк.
І поштовхи грізні вулканної сили
На владу державну навіяли страх.

Засіли ми в Андах, в районі Мендоси,
Цідили червоне мендоське вино.
Нудьгу відганяли. Підказував досвід,
Що дозвіл Сантьяго мав бути давно.

І ось телеграма: «Скасовано виклик.
Особа небажана». Справі кінець.
Насправді у зляканих очі великі,
Коли посилають такий рішенець.

Отак не побачився з мудрим поетом —
Премудрим, і мужнім, і ніжним співцем.
А бурі і грози трусили планету,
Ще більше на Схід повертали лицем.

З Нерудою згодом зустрілися в Сочі.
Зникав у надхмар'ї сріблястий туман...
В чорнильній п'їтьмі субтропічної ночі
Йому на Рів'єрі шумів океан.

Поет на Рів'єру приїхав спочити.
Спочити? Від болю? Від мук? Від думок?
Від плину рядків, без яких вже не жити?
Від неба Сантьяго й чілійських зірок?

Поети не знають курортних ідилій.
Поети у будні і свята — в бою.
Здоров'я? Воно не в покорі безсилий,
А там, де окрилюєш душу свою,

Де слово снарядом гримить з барикади,
Де слово зорею розквітне вгорі,
Бо кращої в світі немає принади,
Як з вами стояти на смерть, страйкарі!

Таким залишився мій спогад про нього:
У білому кітелі, наче моряк,
Постійна напруга лица вольового
І очі, що їх не забути ніяк.

В них тиха задума, і смуток, і спалах.
Одвічна утома і вічна жага.
Юнацька довіра, розважність бувалих,
І доля щаслива, й недоля жажна.

Він так і вмирав у годину тривоги,
Спливаючи кров'ю пекучих рядків.
Схрестилися непримиренні дороги
Мрійливих поетів і злобних катів.

І Чілі в жалобі, але не в покорі,
В жалобі й поезія світу по нім.
Я бачу чілійські засмучені зорі
І над океаном сплундрований дім.

Та бурі і грози гримлять на планеті,
Ще буде в цім домі величний музей,
Де поруч з Альєнде в буремному злеті —
Безсмертя поетових мудрих очей.

1975

* * *

Моря-океани вишневого цвіту,
Неначе снігами, покрили півсвіту.
А інших півсвіту лежить під снігами,
Іх олені топчуть прудкими ногами.

Міста і дороги, долини і гори...
Задьористе щастя, похнюплене горе...
Усе відбивається в серці моєму
І проситься в пісню, у вірш, у поему.

Коли б повернулась розтрачена сила,
Коли б попросити у беркута крила,
Сягнути б до неба, як личить поету,
Грудьми від біди захистити планету!

1975

* * *

Незнаної пісні знайомий мотив
Щодня у вечірній програмі.
Узгір'я, лани, автостради, мости
На Німані, Волзі і Камі.

Збігають секунди хапливі, як ртуть,
І стеляться перед тобою:
По різних широтах прокреслена путь,
Стихія морського прибою.

Немов у якійсь зачарованій грі,
З'являються враз на екрані
Могуття турбін на Дніпрі й Ангарі,
У наступі армія кранів.

За шпалою шпала — долає тайгу
Нова залізнична дорога.
То юність крокує крізь спеку й пургу,
По-нашому мужня і строга.

Не завжди в синоптиків точний прогноз,
Не всі розгадаєш загадки.
Чимало шугне неврахованих гроз
Від Талліна аж до Камчатки.

Та ми задивляємось в далеч ясну
Не тільки заради прогнозу.
Вітаємо серцем бентежну весну,
Вдихаємо запах морозу.

Нам око втішають роздолля полів,
Вершини Кавказу й Алтаю.
Ми бачимо, чуємо: в пісні без слів —
Безмежжя радянського краю.

1975

СУЗІР'Я

Раптово спалахне на небосхилі
Сузір'я, чи плеяда, чи гурток...
Мої літа давно уже на схилі,
А й досі пориваюсь до зірок.

З дитинства всі ми любимо театр —
Це лицедійство з чародійством враз.
З акторами кохати і вмирати,
Узріти правду й кривду без прикрас.

Я часто крався на гальорку потай,
Бо не було й копійки в гаманці.
Сміявся й плакав довгі ночі потім
У місті юності моєї — Кам'янці.

У школі більше, ніж усі уроки,
Нас хвилювала фантастична гра:
Той лет думок, ті почуття високі,
Які будив химерний Гнат Юра.

То «Привиди». То мудра «Суета»,
Оте смішне: «Катай, Матюшо, гуси!»
І вибухали в залі землетруси,
Аж досі радість серце огорта.

А потім — Київ. Роки молодії...
Не до театрів. Краще — на Дніпро.
Лиш іноді якісь наївні мрії
Накреслить недосвідчене перо.

Мене вже починали друкувати...
(Ті перші вірші — радість молодим,
Буває, згодом соромно читати:
Де вогник тлів — розвіявся і дим).

Вогонь словесний... Паперова буча...
Аж тут зненацька: бачу чи наснив?
Із Мілютенком увіходить Бучма
У мій студентський закуток тісний.

Амвросій Бучма! Навіть у кіно —
Тоді іще безмовному, німому —
Він відчиняв у світ чудес вікно,
Із ним не порівнятися нікому!

На сцені ж в нього недосяжне місце.
Що не вистава — то тріумфу вир:
Лукавий держиморда Коломійцев,
Микола Задорожний і Пузир.

А Джіммі Хіггінс на екрані й сцені...
Нові думки, незнані почуття...
І, мов Говерла у Карпатах, Ленін —
Вершина артистичного життя.

І Мілютенко набирався сили,
Від ролі і до ролі — чарівник...
Це згодом будуть Шуйський, і Часник,
І реквіему плач біля могили...

А зараз розпочав з якогось жарту;
І вже серйозно: є завдання в них —
Зібрати для франківського театру
Когорту драматургів молодих.

О славні друзі, серцем не забуті,
Бо кожен з вас — негаснуча зоря!..
І Крушельницький — генерал Ватутін,
Й Мар'яненко у ролі Пушкаря.

Яке яскраве то було сузір'я!
Яке квітуче маєво весни!
Спасибі вам за щедрість, за довір'я,
За Мельпомени поклик чарівний!..

* * *

Навіщо треба все спочатку
Розпочинати кожен раз?
Мов з-за ріки, проклавши кладку,
Приходять спогади до нас.

Хоч ми не віримо у Лету,
У метафізику, у чар,
Та все ж потрібно щось поету,
Щоб не схолонув серця жар.

Недаром в спогадах зринають
І щонайменші помилки.
Холодним спокоєм вражають
Спрокволу писані рядки.

Отож затям: зустрівшись зрання
З німим блокнотом сам на сам,
Лиш коштом власного згорання
Даси енергію рядкам.

1975

* * *

Ріка за рікою, гора за горою,
Степи і морська синьота...
Як марив тобою, тужив за тобою,
Як ждав я від тебе листа!

Сплелися в єдине і гори, і ріки,
І море, і очі твої...
І в серці моєму відбиті навіки
Над Полтвою тихі гаї.

Колиска дитинства і перші бар'єри,
Які подолав у житті,
Щоб потім стриміли у вись Кордільєри,
Мов сходи на небо круті.

Щоб над Уругваєм клубочились хмари,
Цвіли в Манітобі лани,

Щоб стукали в серце громи Ніагари,
Вколисував шум Парани.

Ріка за рікою, гора за горою,
Прощання, розлуки, листи...
З далеких доріг, мов з гарячого бою,
Мене зустрічаєш ти.

1975

МИТЕЦЬ

Як сохне, як вмирає глина
В майстерні, кинутій митцем.
Не прийде Кальченко Галина
З твердим і впевненим різцем.

Так передчасно помирати!..
Так рано — у жалобну путь!..
Заходять часто батько й мати,
Поплачуть тихо й тихо йдуть.

А глина гасне, глина тліє.
Була ж чутлива і жива.
Ніхто торкнутись не посміє,
Бо господині це права.

Її нема. В майстерні темно,
Хоч сонце світить за вікном.
І клен галузкою недремно
Махає, наче птах крилом.

В майстерні тиша. Хоч громами
Гуде над Києвом гроза.
Її нема. Та вічно з нами
Її усмішка і сльоза.

Її дороги і шукання,
Що починалися в той час,
Як з побратимами прощання
Спіткало біля Відня нас.

Облишений війною Медлінг,
Де кірхи гостроверхий дах,
Вином, і сливами, і медом,
І спекою до дна пропах.

Ми вже збиралися додому,
До лагідних дніпрових круч.
Аж бачим постать незнайому —
У сарафані, голіруч,

З етюдником. Тірольські схили,
І придунайську далину,
Гармати, танки і могили —
Все, що нагадує війну,

Чорнява дівчина писала
То фарбою, то олівцем...
І ненароком чарувала
Ясним, усміхненим лицем.

Такою я запам'ятав її довіку.
Вона училася, мужніла, вийшла в світ.
У тій професії, де важко й чоловіку,—
Вдихати душу в глину і граніт.

Скульптура не лише крилата творчість,
А й неймовірний, титанічний труд,
Коли від перевтоми руки корчить...
Щодня ж іще наради, інститут...

Та над усім — невтихомирна Леся.
Поривний Порик. Ванди гострий зір.
Краса землі. Дніпрове сине плесо.
І срібний поклик незбагнених зір.

Із Лесею вона жила роками,
Як подруга, як посестра в труді.
Леліяла чутливими руками
І чоло, й очі вічно молоді.

Ні, то не бронза на печерській кручі,
То думка неприборкана, жива.
Лягають райдуги на хмари-тучі,
Шумлять берези, шелестить трава.

То Лесин світ зіперсь на крутогори.
Її Дніпро, Хрещатик, «Арсенал».
А десь в Енан-Льетарі мужній Порик —
Мов помсти лютої дев'ятий вал.

Він Лесин син, і внук, і спадкоємець —
Таким Галині уявлявся він.
В чужім краю — не чужоземець —
Очолив месницький загін.

Серця, що вміють так горіти,
Лишають незгладимий слід...
Ось кладемо паризькі квіти
Ми на житомирський граніт.

І я подумав: так далеко
Дніпро і київські сади,
А добра слава, як лелека,
Звідтіль долинула сюди.

Галини Кальченко робота.
Галини Кальченко думки.
Любов, натхнення і скорбота
Її невтомної руки.

А час над головою лине,
Як хмарка, гнана вітерцем.
Згасає, попеліє глина
В майстерні, кинутій митцем.

1975

* * *

І знов на берегах Ардону
Метуть сніги, як і тоді,
Коли прорвали оборону —
Життям — гвардійці молоді.

Не треба спогадів! Не треба!
Під снігом залягла весна.
Як сонце дасть команду з неба —
Розквітне, зашумить вона.

Вже не сини, а, мабуть, внуки
Вогнем обпалених бійців
Беруть життя надійно в руки,
Своїх народжують синів.

Життя іде. Життя прекрасне!
Але минуле — це не сон.
І пам'ять у віках не згасне
Про Дон. Про Волгу. Про Ардон.

А може, в цьому є потреба,
А може, в цім важлива суть:
У сяєві ясного неба
Про чорні хмари не забудь.

1975

* * *

В сімдесяті роки ми згадаєм двадцяті.
Гостроносі бабусі й сивенькі діди,
Півстоліття на плечах несете — завзяті...
Я ж пригадую вас, як весна, молодих.

Заповзятої юності чисті джерела,
В серці ніжності й мужності сплав-моноліт.
Як від сну вікового будилися села
І як лупав очима здивований світ.

Справжнім чудом здавались вогні Дніпрогесу
І на березі Бугу найперша артіль.
І районні наради, й всесвітні конгреси,
І квітучий розмай комсомольських весіль.

Справжнім чудом були п'ятирічок будови —
У тридцяті, коли ми пішли напролом,
Одягаючи край в дивовижні обнови,
Навіть Арктику гріючи власним теплом.

Справжнім чудом ти став, Сталінград-герою!
У вогнях і димах увійшли ми в Берлін...
Закінчився етап величезного бою,
Розпочався нового походу розгін.

В сімдесяті роки наша юність вступила...
Гостроносі бабусі й сивенькі діди,—
Набридають хвороби і меншає сила...
Але край наш, як був, так і є молодим!

1975

НІЧНІ ЕШЕЛОНИ

Він б'ється у вікна, відлунює в серці,
Цей гуркіт, якому нема перепони.
Долають закони одвічних інерцій
Нічні ешелони. Гучні ешелони.

В такій би потузі їм в небо злетіти,
Неначе кометам з хвостами вагонів...
Та ні, від напруги судилось пітніти,
І гадки не маючи про невагомість.

Є музика в цьому ритмічному гулі,
Де гальма скрегочуть і стогнуть тунелі,
У лісі здригаються птахи поснулі,
І мріють про мандри принишклі оселі.

Була тишина в безбережному світі...
Та раптом, змордована, гине у корчах...
Вперед і вперед! Горизонти відкриті!
Сузір'я щасливу дорогу пророчать!

І сонце над рейками блисне уранці,
Дбайливо зігріє схололі вагони.
Розвіявши млу полустанків і станцій,
На фронт п'ятирічки ідуть ешелони.

1975

* * *

Пора поривам перетліти...
В саду гуляє листопад...
Пішли у світ літа, як діти,
Не повертаються назад.

Нехай ідуть. Їх не спинити.
Та жевріє в душі вогонь.
Його не в силі погасити
Холодне срібло сивих скронь.

Мої літа живуть, напевне,
Як шелест вітру у гаю,
Як слово тихе і душевне,
А може, й зброя у бою!

1975

НА ЧАТАХ

Чатує в Атлантиці «Юрій Гагарин» —
Синонім і символ космічного ранку.
Він вийшов з Одеси, минув Касабланку,
Націливши в небо дзеркала радарів.

...Він був комсомольцем із крові і плоти.
Він був юнаком, що палав у коханні.
Він думав прожити свій вік у роботі,
А блиснув і згас, як зоря на світанні.

Вернувся на землю й чатує, бо в небі
Климук, Севастьянов...

«Союз» з «Аполлоном»...

Щомиті він може їм стати в потребі,
Зв'язок забезпечивши з матернім лоном.

Земля їм накаже: вертайте, сміливці,
З холодних просторів до теплого дому,
Де пишні троянди й шорсткі чорнобривці
Утішать вам душу, розвіють утому.

Ти сином Землі народився, Гагарін,
Далеким світам ти по праву належиш.
Стоїш у задумі, мов сонце у хмарі,
Не спиш, не дримаєш — чатуєш і стежиш.

І думаєш думу про чорні безодні,
Про тисячі тисяч таємних галактик,
Про мрію, таку нездійсненну сьогодні,
Що буде колись-то довершеним фактом.

В невіданім році, в незнанім столітті
Людина, що стала титаном і богом,
Простеле дороги в безмежному світі —
До кілець Сатурна і за Козерогом.

Пролинуть століття, неначе хвилини.
Безпристрасно хтось у щоденник запише:
Ніде у безмежжі — ні далі, ні вище —
Немає Землі і немає Людини!..

Земля неповторна — в красі споконвічній,
В задумі лісів, у веселці і громі,
У думці всевладній, у пісні ліричній,
Що тільки людині єдиній відомі.

Я певен у цьому, хоч вірю в науку,
Але ж і науку людина створила,
Собі на неспокій, дерзання і муку
У птаха прудкого позичивши крила.

З тобою ми вийшли, нескортий Гагарін,
У першому злеті на першу орбіту.
Націлюй же пильно дзеркала радарів
Туди, в передпокій космічного світу.

А наші серця, мов чутливі радари,
Турбує й тривожить майбутнє планети,
Що знає не лиш землетрусів удари,
Що робить не лиш міжпланетні ракети!

1975

ДАЛЕКИМ ЗЕМЛЯКАМ

Волиняки і галичани —
Франка й Стефаніка печаль.
Злидених суден каравани...
В очах — надія. В серці — жаль.

Пекучий жаль за тим порогом,
Де сто, а може, й триста літ,
Забуті долею і богом,
Ступали мужики у світ.

І океан переступили,
Перехрестивши впертий лоб.
Чекав на їх здоров'я й сили
Шахраюватий філантроп.

Услід за чорними рабами
В шуканні кращої судьби
Аж до Техасу й Алабами
З Європи рушили раби.

До Аргентини і Канади,
На Амазонку і Гудзон...
Солодкі снилися принади,
Та гірко обривався сон.

Потроху витрачено сили
В заокеанській стороні.
З'явилися сумні могили
На самоті, у чужині.

Бузковий гай над Параною,
Глухий манхеттенський граніт.
Трудом, азартом, боротьбою
Вирує метушливий світ.

Історію назад не вернеш,
І не зупиняться літа.
Як у фантазії Жюль Верна,
Мигнув надзвуківний літак.

Ні, це не вигадка поета,
А так воно насправді є:
Стає все меншою планета,
До серця ближчою стає.

З гримучих міст, обжитих прерій,
Политих потом власних ферм
Старого світу Новій ері
Вклонитись ідете тепер:

Туди, де батьківські пороги,
Де пісня душу звеселя,
Де вас вітатиме з дороги
Омига грозами земля.

1975

* * *

Ні, ми не рай прийшли творити,
Земні в нас думи й почуття.
Революційні темпи й ритми
Вперед спрямовують життя.

Метою світлою зігріті,
У сяйві ленінських ідей,—
Першопрохідцями у світі
До справедливості ідем.

1975

НЕМИНУЧИСТЬ

Покорчена в ерозії земля.
Немов пустеля — попелясті ниви.
Забовваніли вітряки здаля,
Ламанчський рицар в латах перед ними.

А навкруги заупокійний дзвін
З десятків, сотень, тисячі соборів.
Середньовічність монастирських стін,
Тюремних мурів обриси суворі.

Не видно й крапельочки води.
Сухі яри — немов рубці багрові.
То битви за Республіку сліди,
Де суглинок замішаний на крові.

Сервантеса і Лорки гордий край.
Пекуче сонце. Пелена багряна.
Ні лісу, ні ріки — по небокрай.
То не земля — кровоточива рана.

Сюди стреміла молодість моя,
Коли палким, завзятим комсомольцем
Із сотнями таких самих, як я,
В Іспанію просився добровольцем.

Нам власна доля випала в житті —
На інших рубежах фашистів бити.
Таких же кровожерних, як і ті,
Таких же підлих і несамовитих.

...Іспанія зникає під крилом,
З Парижа летимо до Лісабона.
Вже португальські ниви за горбом...
В Мадриді зупиняйтесь — заборона.

А він було щоночі снівся нам —
Отой Мадрид...
Бандити озвірілі
Пройшли тоді... Як і тепер у Чілі...
Але приречені вони
І тут, і там!

1975

ДИПТИХ

1

Що врізалось в пам'ять назавжди,
Того не збудися ніяким чином.
Веди мене, свідомосте, веди —
Під хмарочосом і подільським тином.

Веди мене у батьківські часи,
У материнські подністрянські нути.
Хай здалеку лунають голоси,
Яких мені вже зблизька не почути.

Зажура тиха галицьких лісів,
Де пролісок спинається з-під снігу...
Тривожний відгук пережитих днів,
Що в небуття попадали з розбігу.

З дитячих літ у білий світ пішов
І до кінця з шляху свого не збочу.
Єдиного на цьому світі хочу:
Добірним словом сіяти любов.

Любов... Тепло... Вони для добрих.
 Для ніжних, щирих і палких.
 Для відданих і для хоробрих.
 А що залишимо для злих?

Лукавих, заздрісних, нечесних,
 Підступних, підлих і підлесних,
 Хто потай краденим живе,
 Хто ладен з'їсти все живе?

Можливо, їх не так багато —
 Підтоптаних чи молодих...
 Та є вони, і це для них
 Чужа біда — найбільше свято.

На зачерствілість, на байдужість
 Немає в кодексах статті...
 Тож гнівом спопели їх, друже,
 Бо їм не місце у житті!

1975

ВИСОКА МІСІЯ

Південного Хреста вогненний птах
 Розкрився над велетенським містом.
 Буенос-Айрес. Вечір. Ми в гостях,
 Запрошені хірургом-комуністом.

Вогні небесні і земні вогні
 Живим сріблом нуртують в океані.
 Та затуляє штори на вікні
 Господар наш Атільйо Реджіані.

Вечеря скромна: сир, сухе вино,
 Спiedo — м'ясо у креольським соусі.
 (Ця зустріч так далеко, так давно,
 Але й сьогодні — біля серця зовсім!)

Соратники Атільйо за столом,
 Недавно тільки вийшли із підпілля...
 Стобарвно вибухало за вікном
 Неонове рекламне божевілля.

Нічна розмова повагом текла
Про досвід битви, заповітні цілі.
Думки, що з одного б'ють джерела,
З півслова друзям добре зрозумілі.

З країни нашої вернувсь Туньйон —
Поет-борець, народу світла совість.
І ось зустрілись... В цьому був резон,
Була закономірна випадковість.

Натхнений вірш Гонсалес прочитав
Про піонерів київської школи.
Червоний галстук у руці підняв,
Як прапор, що не випустить ніколи.

«Цей галстук, друзі, покладіть мені
На груди, коли ляжу в домовину...»
(За роком рік минають ночі й дні,
Та не забуду я оту хвилину!)

У приймачі зненацька загуло:
З робочим днем вітала Спаська вежа!
Неначе поміж нами не було
Цього надокееанського безмежжя.

Спливала ніч. Ми вийшли на балкон.
Далеко, в центрі, місто шаленіло.
А тут, у нетрях передмістя, сон
У вікна вкрався потайки, несміло.

Вузьке провалля — наче коридор...
А за проваллям височіє скеля...
Щілини, ледь освітлені, й узор
Сталевих ґрат. Околиця. Пустеля.

«Так, так, — господар мовить, — це тюрма.
Сумний пейзаж? Помешкання навмисно
Я тут найняв. Що сумно, то дарма!
Зате буває зручно і корисно.

Коли доводиться сидіти там,
Нема надій на послуги поштові, —
Крізь ґрати жінці й дітям знак подам
І сам дізнаюсь, чи вони здорові...»

Ідуть роки. Триває впертий бій.
Ось вірш новий Гонсалеса Туньйона:
Слова — мов кулі в битві вогневій,
І ритм пульсує, наче кров червона.

Така в нас місія. Така судьба.
Найвищого призначення ми варті:
Йде за майбутнє людства боротьба,
А комуністи всюди в авангарді!

1975

* * *

Проходять дні, надходять дати
Червоним у календарі...
В путі нелегко наздогнати
Того, хто вийшов на зорі.

Все впевненіше діють руки.
Все більше радості в серцях.
Апостол правди і науки
В галактику торує шлях.

Частіше свято входить в будні.
Рясніше плодоносить сад.
Хоча дороги многотрудні,
Не прагнемо стежок назад.

Збігають дні, минають дати
І в біографії твоїй.
За кожна мить відповідати
На запит совісті зумій!

1975

НЕСПОДІВАНА ЗУСТРІЧ

Ми їхали з Нью-Йорка у Гайд-парк,
Де Рузвельт спочиває у могилі.
Гудзон, як бик, згинав могутній карк,
Відчувши волю у близькому гирлі.

Він рвучко виривався із ярма
Гранітних скель, що простір заступили.
Та гнівався і шаленів дарма,
Даремно тратив титанічні сили.

Дурна робота! Не порвеш граніт
І не підточиш скелі окаянні,
Та й нащо рватися в широкий світ,
Щоб згинути в кипучім океані?

Ні, рікам людська логіка чужа!
Ще від озер сусідньої Канади
Гудзон, спочатку схожий на вужа,
Збирався в силі і громив завади.

Лиш де-не-де він стишував свій плин,
Гнуздаючи живе срібло бистрин,
Спинаючи швидкі і ярі хвилі,
Втрачаючи секунди, ярди, милі.

В тих заводях форель — знайома риба,
Над заводями верещать чайкі.
Он хижка, як в Гуцульщині колиба,
Схилились з вудлищами рибаки.

А на узгір'ях фейерверки кленів —
Огонь і бронза, золото і мідь.
І тут уміє осінь пломенить,
І тут — природи неповторний геній.

Наш «кадилак», наш тристасильний кар,
То гальмував, то гори брав з розгону.
Ми підіймались мало не до хмар,
Впритул ми наближались до Гудзону.

Ще здалеку побачили в імлі,
А потім довго розглядали зблизька:
На якорях стояли кораблі —
Ні поруху, ні подиху, ні зблиску.

В пробіїнах — кривавиця іржі.
На ватерлініях — липка осуга.
Тут захлиналася ріки напруга,
Сягнувши остаточної межі.

Я надивився усіляких див,
Чого не здибаєш у світі білім!
Безумство ніагарської води...
Гора розтросчених автомобілів...

Розтросчених дощенту в пух і прах:
Метал пожмаканий, закручений в спіралі,
Мов пресами розплющені деталі,
В розбитих фарах невимовний жах.

А тут ні жалю, ні журби, натомість
Приречено музейна нерухомість;
Зненацька навіть видалось мені,
Що мертву гавань бачу уві сні.

Та я не спав. То спали кораблі.
Мільйони тонн заснулого металу,
Що знав удари бурі, шторму, шквалу
На всіх морях праматері Землі.

Ці кораблі не раз були в боях
Під вимпелом союзницького флоту;
Вони під бомбами верстали шлях
У мурмансько-архангельських широтах.

Вони нам помагали у війні,
В боях пізнавши всю мінливість долі...
Тепер, як згадка про минулі дні,
Сутуляться на вічному приколі.

...Гудзон згинав міцний бичачий карк.
Палали клени на крутому схилі.
Спинився час у бухті, як в могилі...
Ми їхали з Нью-Йорка у Гайд-парк.

1975

* * *

Я не хотів би ні на мить
Роки минулі повернути.
Бо суть самого слова «жить»
Це значить — бути. Зараз бути!

А що було, те відгуло,
Те відійшло і відшуміло.
А значить — душу обпекло,
І потрясло, й переболіло.

Навіщо заздрить молодим
Чи більш удатним і щасливим?
Ми знали полум'я і дим,
Шмагали нас вітри і зливи.

А космонавти — гірші нас?
А ті, що БАМ в тайзі будують?
Усі, що відчувають час,
Що клич епохи серцем чують?!

Такими створені людьми —
Снага життя, безсилля смерті.
Однаково завзяті й вперті
Сини Вітчизни. Тобто — МИ!

1975

СКАРБИ

Вони, зберігши сяйво днів шкільних,
На все життя нам світяться з полиці,
Незламний дух, незборна сила в них —
У людства найкоштовнішій скарбниці.

Гомерових гекзаметрів рядки.
Античних міфів славлені герої.
То Ярослава Мудрого думки.
То перша вість про існування Трої.

Широкі обрії в незвідані світи.
Буремні строфи — заклики до бою...
Ну, хто зумів би крізь життя пройти,
З дитинства не осяяний тобою,—

Від пушкінської ранньої зорі
До горьківського ствердження людини,
Від істин, що відкрились в букварі,
До «Кобзаря» і томика Тичини —

Безсмертна книго! Зброе боротьби.
І школо ніжності. Й пораднице дбайлива.
Перелічити всіх полиць скарби,
Як зорі в небі, справа неможлива.

Живе тут Революції снага
І Ленінова заповідь крилата,
Непогамовна юності жага,
Звитяга Невідомого солдата,

Шматочок серця кожного із нас,
І в кожному рядку краплина крові.
Не в тих рядках, що кволі й випадкові,
А в тих, які не перекреслить час.

1975

* * *

У Горках вічність так ступає тихо,
Що чуеш серця власного биття.
Крізь всенародне і вселюдське лихо
Пройшло, та не спинилося життя,
Його життя, що почалось у квітні,
Триватиме довіку в боротьбі.
То Ленінові мислі заповітні
Вказали шлях, товаришу, тобі.
Тобі. Мені. Прийдешнім поколінням.
Як жити нам, як спрямувати крок...
Планета вся осяяна промінням
Його накреслень, планів і думок!

1975

* * *

Мені шматує душу досі
Суворий сорок перший рік.
Здавалося, земної осі
Ти під ногами чуеш тріск.

Здавалось, полюси змістились
І мчить планета навмання.
Здавалось, у тобі вмістились
Вся мужність і тривога дня.

Нести було їх не під силу...
Та кожен з нас тягар поніс,
Неначе по крутому схилу,
В привольський степ, в саксонський ліс.

Півсвіту ми пройшли з боями,
Могили залишивши скрізь...
На Ельбі — власними руками —
Земну полагодили вісь.

1976

МІСЦЕ В СТРОЮ

І знов Москва. Вдесяте! Всоте!
Столиця збратаних столиць,
Де вікна — як бджолині соти
В гранітних рамах кам'яниць.

Москва! Завжди при цьому слові
На всіх етапах життьових
Звіряли ми солдатську совість
І подвиг буднів трудових.

Стою в тобі — перед тобою.
А звідси видно цілий світ.
І як солдат, що вийшов з бою,
Я корстко складаю звіт:

Прийшов на поклик Батьківщини
Від тихих галицьких дібров.
Хоч, може, не досяг вершини,
Але з народом вгору йшов.

У щасті, а бувало в горі —
Як вірний клич, як гордий стяг —
Вели мене Жовтневі зорі
По всіх дорогах і світах.

1976

ПРЕЛЮДІЯ

Я на світ народивсь
березневої ночі.
Від зимового сну
прокидалась земля.
Гуртувалися зорі
в сузір'я пророчі.
На руках у планети
кричало маля.
І тим криком гучним
розбудило роздолля
Безлистих садів,
безголосих дібров.
Так почався мій шлях,
так намітилась доля,
І в артерії людства
влилась моя кров.
Березневої ночі,
ясного світанку
У землі позичав я
тепла і снаги,
Щоб життєву дорогу
пройти до останку
У липневу спекоту,
в січневі сніги.
Так ідеш крізь роки,
сподіваєшся, віриш.
І що більше відчуєш,
то більше збагнеш.
А вже стрічку натягнуто
з написом: «Фініш».
Ця свідомість
проколе тебе, як багнет.
Та кричать малюки
на руках у планети.
І дорослими впору
стають юнаки.
І мужніють бійці.
І сивіють поети.
І не буде кінця
у живої ріки...

1976

* * *

Ми всі дитинство називаєм босим,
Хоч це шаблон, та так воно було.
І досі в серці неспокійнім носим
Той архаїчний спогад про село.

Спливуть перед очима хмарочоси
Чи ще якісь заморські чудеса.
Та знову сняться подністрянські роси
І ранку первозданного краса.

Так увійшла подільська щедра осінь
В мого життя юнацькі сторінки,
Де вітряки вписалися у просинь,
Як нині — реактивні літаки.

1976

КІНЕЦЬ ДИТИНСТВА

Хто пам'ятає слово «балагула»?
Для пасажирів був такий експрес.
Про нього згадка подумки майнула
Як про одне з небагатьох чудес,

Якими нас дитинство дивувало.
На шкапах дзвоники, над шкапами батіг..
Садовища у той ковчег, бувало,
Як візникові заплатити зміг,—

І гайда в путь! Із Кам'янця — на Товтри,
В Кармелюкові гори і яри.
А в голові снують найперші твори —
Фантазії школярської пори.

Під вечір подорожні прибували
В Дунаївці, на приміський майдан.
Мені ж — в село. Довкола вирували
Бідняцька нивка і куркульський лан.

Доріжка в житі — то ж яка принада!
Роззувшись, чимчикуй собі чимдуж.
Попереду насуплена левада
І Чорний ліс — притулок чорних душ.

Я не боявся уночі ходити,
В дванадцять років до геройства звик.
Та в Чорнім лісі завелись бандити,
Шепнув на балагулі нам візник.

Доріжка в житі... З кожним кроком ближче
Ця непроглядна загадковість — ліс.
Десь птаха свисне, вогник наче блимне,
А я ж іще дарунки сестрам ніс.

Скарби були, звичайно, копійчані,
Та цінувався навіть олівець.
Коли б наган та кулі у нагані
Чи був би я будьоннівський боєць,

Тоді б... А то і боронитись нічим.
А вже узлісся. Й місяця нема.
Ця ніч — як ліс, і ліс так схожий з ніччю...
Довкола тиша... Тиша і пітьма...

Ця тишина лукава і зрадлива.
Прислухайся: в ній безліч шелестінь.
Ця темрява густа, як чорна злива,
А де-не-де мигне немовби тінь.

Я вперто йду. Попереду ж прослалось
Версти чотири, а можливо, п'ять.
У грудях серце з острахом змагалось...
Та нікуди було вже відступати!

Бо всюди ліс. А може, сплять бандити!..
І я ступаю сам, неначе тінь.
Немов пливу. Лише б не розбудити!
Лиш прошмигнути б в підліску густім!

Та раптом відчуваю: хижим блиском
Вп'ялися в мене очі звідусіль.
Ось наближаються. Вже зовсім близько,
Цупкіше серце став стискати біль.

Вовки чи люди? Ні, мабуть, собаки...
Ось загарчали... Згинув переляк.
У купі хмизу — замашні ломаки,
Я кидаюся звично на собак.

Усе стає буденним і відомим.
Собача тічка злякано біжить.
Я мчу на горбоконику додому,
Хай п'яна банда поки що поспить.

Ми з нею ще зведем свої рахунки!
То буде згодом: Комсомол і ЧОН.
..Я вдома. Сестри сплять. Мої дарунки
Чекають ранку. Не порушу сон.

І не скажу нікому про пригоду —
Як перебіг я розбишацький ліс.
Та спомин той, немов цілющу воду,
У серці неспокоїливим проніс.

1976

* * *

Неперевершеність хвилини,
Що ніч жене і кличе день,
Як раптом темряву поглине
Франківський вранішній огонь,

В якому слів палахкотіння
І вічна дія, вічний рух,
Незламність, мужність і боріння,
Палкий революційний дух.

Десятиріччями не гасне
Співзвучність дум і ціль ясна,
Яка майбутнє і сучасне
Щоденно в'яже і една,

Яка кладе мости надії
На ледве зримі береги,
Щоб день з далекої замрії
Встав — повен юної снаги.

1976

КОСМІЧНЕ

Ми бачили їх день у день здаля —
Буденну працю й побут на «Салюті».
І розмовляла матінка Земля
З двома синами в їхнім новопутті:

«Щасти вам, діти! Хоч зухвалий лет
Мені, признатися, не до вподоби,
Це поривання до чужих планет,
Ці вирватись з моїх обіймів спроби.

Навіщо вам? Живіть у мирі тут,
Де Сонце-батько всіх дітей зігріє.
Чого ж у карколомну висоту
Мчите, немов не люди ви, а мрії?

Спиніться!..» Та не слухають сини,
Як всі сини, що з отчого порога
Ідуть у світ. А світ уже для них —
У міжпланетну просторінь дорога.

Ми бачили їх день у день здаля —
Буденну працю й побут на «Салюті».
Іх проводжала поглядом Земля
У материнській радості і скруті.

1976

* * *

Мені приснилася весна,
Яку ніколи не забуду...
Тоді дорога повела
Із Пешта за Дунай, у Буду.

Угорка юна. І печаль.
Несамовитість. І розлука.
Немов докір — очей мигдаль.
Немов удари — слів розпука.

Тепер нема жаги, ридань,
Хоч знову я на кручах Буди.
Лише безмежно жаль страждань,
Яких ніколи вже не буде.

1976

* * *

Село Ісаківці, містечко Жванець,
Де річка Збруч впадає у Дністер.
Свої молодості вічний бранець,
Я згадую той берег дотепер.

Той берег був фатальною межею,
Що серце перекраєла навпіл.
Як півень привітає із зорею,
То три держави слухає той спів.

Дністер і Збруч. Поеднані з братами,
Чи передгроззя згадуєте час,
Коли кордони, мов залізні брами,
Замкнули Прут і Черемош від вас?

Дністер і Збруч... Стоїть сьогодні Жванець,
Як наречена — в квітах і стрічках.
А дні ідуть, набравши сонця в жбани,
Ген за Карпати по крутих шляхах.

1976

* * *

Смутніє небо в надвечір'я,
Стихає в сутінках земля,
Коли, немов жар-птиці пір'я,
День опадає на поля.

Надходить ніч. Та не остання
Це на твоїй орбіті грань.
Ще буде захват осягання,
Ще будуть радощі світань.

А смуток вечора для того,
Щоб ти у серці зберігав —
Розмай гаїв, сріблò отав,
Палітру всю буття земного.

1976

ПЕРЕПРАВА

Пам'яті Сергія Борзенка

Закрито дороги до Новоросійська:
Завали, рови, «їжаки» і заслони.
Сюди докотилась навала арійська...
Далеко-далеко державні кордони!

Прощались з тобою навіки, Серього!
(Хоч потім зустрілись-таки за кордоном).
Пожежі, бої, роздоріжжя, дороги
Уже за Кубанню, не тільки за Доном.

Жара сорок другого — згуба пекельна.
Шпаркі суховії, солоне узмор'я.
Ішли ешелони з Берліна і Кельна
З важким вантажем смертоносного горя.

...Ішли ешелони, як мливу під жорна,
У бік Сталінграда і Новоросійська.
Прослалася ніч над Європою чорна,
А Гітлеру снилася нафта каспійська.

Удар за ударом. Атаки. Нальоти.
Суворі накази, відплата жорстока.
Стоять два світи через річку, навпроти:
Там — люта нещадність.

В нас — мужність висока.

Сто днів і ночей переправа палає.
Сто днів і ночей ми утримуем кладку.
Сто днів і ночей тут, на річці, конає
Потворне майбутнє «нового порядку».

Згадавши оту вогняну переправу,
Словами гарячими пам'ятник викую —
На шану довічну, на честь і на славу
Малої землі, що стала Великою!

1976

НОВА ПЛАНЕТА

Дівоча гвардія — Таманський полк.
Там Женя Руднева — хоробрий штурман.
Планшет. Медаль. Волосся русий шовк.
І кожну ніч — бомбардувальні штурми.

Сто вильотів. Чотириста. П'ятсот.
І шестисотий. І шістсот двадцятий.
Її літак не пнеться до висот,
Тому зеніткам важко перейняти.

Впаде зненацька бомбовий удар
На ошалілі голови фашистів:
І тут і там — з-під зір і з-поза хмар,
Де вкажуть ціль ракети променисті.

І очі променисті — мов жарин
Живий вогонь, живе, незгасне сяйво...
У небі — досвітку ультрамарин,—
То наші повертаються. Стрічаймо!

І ось вони — вся ланка бойова
Сідає на розгасле льотне поле.
Здається, тут ні жито, ні трава
Не забувають більше вже ніколи.

Та зійде жито, вродять пшениці.
Земля кубанська щедрістю багата.
Рука замре в коханого руці,
І підеш у нове життя, як в свято.

Та це судилось, Женю, не тобі...
Ще виліт. Ще. Доволі? Ні, не досить!
Свої закони є у боротьбі,
Коли за кривду серце помсти просить.

Остання ніч. Остання чорна ніч.
Ні, не було вагання, ані хиби,
Але й не буде ні розлук, ні стріч —
Літак підбито. Полум'я. Загибель.

Є, звісно, за плечима парашут.
Та на рятунок вже нема надії.

І Жєня — волі, нервів, крові жгут,
Сама як бомба — в гущу лиходіїв!

Падіння. Вибух. Спалах. Довгий ряд
Цистерн з бензином. Взвод мотопіхоти.
Штабна машина. Інтендантський склад...
Вогню знайшлося на цілий день роботи!

Так згасла Жєня. Линули літа.
Про полк Таманський бережемо згадку.
Та враз по світу звістка проліта,
Що Рудневій нема кінця й початку,

Як Всесвіту. У Всесвіті вона —
Між Марсом і Юпітером шугає.
Що взагалі для неї далина,
Коли довкола — вічне та безкрає?

Так довелось дізнатися мені,
Що Жєня не згоріла на війні...
Не буде меж палаючому лету,
Бо Рудневою названо планету.

1976

ЦВІТ ЖИТТЯ

Сади над Тисою. Узгір'я і долини —
У час цвітіння... В тихий листопад...
Вінцем досягнень і надбань людини
Є, мабуть, рукотворне чудо — сад.

Укохані сади Семіраміди
Вп'ялися в пам'ять сотень поколінь,
Хоч на землі не залишилось сліду,
Вони і досі гідні поклонінь.

«Життя в цвіту», — сказав митець великий,
В цвіту, в плодах, у зелені, в красі.
Бо кожен сад — то світ багатолікий,
Де кольори переплелися всі.

Бо сад — то праця. Сад — єднання вічне
Людини і природи. Сад — то спів
Веселих птахів і сумних вітрів,
Снаги земної джерело магічне.

В нестямі і ненависті фашисти
То нівечили, то палили сад.
Але життя верталосся назад,
І він вставав, як велетень плечистий,

Понад Дніпром. Над Бугом. У Карпатах.
Як наш народ, що зводився до зір.
...Шумить садок вишневий коло хати,
І яблуневий цвіт чарує зір.

А молоком ущерть залита груша!
А сині сливи в діамантах рос!
Та все ж найбільше вабить мою душу
Над Тисою цвітіння абрикос.

Найперше. Недоторкане. Дитинне.
Немов сніжинки тануть в пелюстках.
Життя в цвіту. Одвічне і невпинне.
Життя в цвіту. А значить — у плодах!

1976

* * *

Надходить вечір. Світить небосхил
Осінні зорі срібно-синюваті...
Чи не стає стандартним образ крил?
Але ж то правда, що думки крилаті!

Крилаті мрії і Крилатий Кінь...
Вітри крилаті мчать на небосхилі.
І тільки голови конструкторів палки
Вже проектують літаки безкрилі.

Бо самольот — не гадка і не вірш.
Там крила, бач, гальмують швидкість лету.
Так забажалося якнайскоріш
Геть охопити рейсами планету.

Та певен я: поезія не вмере.
Не скориться диктатові машини.
І електроніка не відбере
Крилатого натхнення у людини!

1976

МИСЛИТЕЛЬ

В задумі Ленін довго тут стояв
І милувався творами Родена...
Париж тоді ще автострад не мав,
Не вирувала течія шалена.

Будинку інвалідів силует
На вікна тінню впав у надвечір'я.
Платани листям вкрили парапет...
Ілліч тоді виходить на подвір'я,—

До нього, до Мислителя. І знов
Стоїть, аж поки зовсім звечоріє.
Стихає врешті шурхіт підшов,
Лиш хоронитель чемно бовваніє.

Він добре знає: тут бував не раз
Цей росіянин. І на цьому місці
Завжди вистоював чималий час,—
Вже й ліхтарі спалахували в місті...

А Ленін бачив довжелезний шлях,
Коли людина, ще в тісній печері,
У перших усвідомлених думках
В далеке світло пробивала двері.

Хто цей Мислитель: Прометей? Сократ?
Платон чи Арістотель? Не важливо.
Лиш мисль на мисль помножена стократ
Дала людину — найдивніше диво.

Як влучно це схопив Огюст Роден!
Яким натхненням пройнята скульптура!..
Про довгий шлях і про майбутній день
Говорить людству бронзова фігура.

1976

Сніги зійшли немов навіки,
І сліду не лишивши нам.
Земля розплющила повіки,
Своїм не вірячи очам,—

Впивається кленовим соком,
Вмивається розливом рос.
А десь, за пагорбом високим,
В яру дримає Дід Мороз.

Ще вчора тут були замети,
Білястий морок завірюх.
Меридіанами планети
Гудуть вітри, як вічний рух.

1976

ВУЛИЦЯ БІЗЕ

Париж ставав йому за приклад
В його мистецтві монолітнім.
Як боляче, безглуздо, прикро
Іти з життя тридцятилітнім!

Париж побожно правив меси
В неперевершеному соборі.
Йому ж вчувався присуд преси,
Що рвав на шмаття нерви хворі.

Вже відгула «Арлезіанка»...
Були і речі випадкові...
Шалена, як вогонь, циганка
Засіла в мозку, в серці, в крові.

Іспанські ритми і мотиви,
Бурхливі пристрасті на сцені...
Та в залі — тишина могили,
В газетах — наклепи мерзенні.

Важка, гнітюча атмосфера.
Протест фальшивої моралі.

Скрегочуть злісно зуби й пера...
А ти чекаєш мадригалів?..

Провал! Яке нестерпне слово.
Провал! Яка разплата люта.
Сиділи буржуа, як сови...
Провал. Ганьба. Недоля. Скрута.

Ще ждуть його тріумф і слава
У Відні, згодом в Петербурзі.
«Кармен» ще завоює право
Шедевром зватись по заслугі.

Але його уже не буде.
Фінальна мить. Трагічне скерцо.
О, схаменіться, підлі люди,
Відкрийте правді нище серце!

Та вигук в мороці згасає,
Як відблиск ліхтарів у Сені.
Шумить Париж. Париж не знає —
Над Сеною вмирає геній.

Не знав і він. Не знав нічого.
Повільно у безодню падав.
І раптом з мороку лічного —
Десь на Монмартрі канонада.

Тоді зумів усе згадати,
В душі збудивши давні струни.
Атож! Отак гули гармати
У дні Паризької комуни.

Він був глухий до звуків битви,
Які зі сну його будили!
І комунари сплять убиті...
А буржуа його убили...

...Люблю я поночі в Парижі
По вулиці Бізе блукати.
Біліють, мов примари хижі,
Старі афіші та плакати.

1976

* * *

Приходжу сивий і незнаний
У зелен сад, який садив...
Пливають понад Збручем тумани,
Цвітуть над Смотричем сади.

Двадцяті і тридцяті роки
Не відійшли у небуття,
Бо то були дебютні кроки
Всього радянського життя.

Сажали сад. Ішли в звитяги,
Свою судьбу пізнавши в них.
І підняли червоні стяги
Ми на флагштоках вікових.

1976

ІТАЛІЙСЬКИЙ ТРИПТИХ

1

Дрімає упокорений Везувій,
Нема вогню. Та й диму вже нема.
І вивітрився слід пекельних фурій,
Що їх підземна вивергла пільма.

Переплелися позабуті дати
В літописах поснулих поколінь.
В сандаліях на босу ногу Данте
Ступив на путь гарячу, як черинь.

Переплелися, заплелися, зникли,
Здиміли і пішли у небуття
Поняття, до яких нащадки звикли,
Мов до самої сутності життя.

А Рай і Пекло? Згасли у вулкані,
Немов одне із вигаданих див?
Та ні, вони нам достеменно знані:
Вигнанець Данте нас по них водив.

2

Гадаєте, що Рим — це Колізей,
Руїни Форуму і сплеск фонтана Треві,
Сміх римлянок, що пломенем очей
У серці будять спалахи миттеві?

Гадаєте — тут справді вічне все?
А звідки ж ці провалля та руїни?
То вітер часу пил віків несе
І засипає брами, площі, стіни.

Старішають красуні день у день,
Дрібнішають філософи й поети...
І тільки небо — вічно молоде —
Не тоне в хвилях каламутних Лети.

Веселкою цвіте його краса,
Немов стобарвне маєво альпійське.
Чарує очі небо італійське.
Достоту так, як Гоголь описав.

3

Блакиті сяюча емаль.
На ній — дощу і сонця краплі.
Нерозшифрована скрижаль —
Карби на скелі.

Острів Капрі.

Веде жага пізнання нас,
Веде цікавість невситима.
О, скільки спогадів ураз
В кімнаті Горького Максима!

Усе пролинуло. Нема.
Але в уяві — книги, книги...
Минуле — морок і пільма,
І як це звалося? Вериги.

Давно Росія вже не та.
А тут — всесвітне многолюття,
Де мов із скелі вироста
У квітах Леніна погруддя.

1976

* * *

Той, хто болю глибину збагне,
Той збагне і радість в повній мірі.
Хай лихе пролине, промине,
Двері не відчинимо зневірі.

Ми пізнали найтравкіший гарт,
Ми пройшли через вогонь і воду,
І згадати добрим словом варт
Тих, що не вернулися з походу.

Хай не буде в нас погаслих слів,
Що мов гільзи вистрілені в полі.
Голос крові, відгомін боїв
І солдатські нестерпучі болі...

Сокорини, зв'ялені вогнем,
Ожили на батьківському подвір'ї...
Якщо болю глибину збагнем,
То збагнем і радість в повній мірі

1976

НЕОБХІДНІСТЬ

Я бачив Америку. Бачив своїми очима.
Не день і не два, а довгі, як вік, місяці.
Для мене Америка — серцем доторкнута, зрима —
І приязний усміх... І злоби печать на лиці...

Красива Америка — скелі і сосни Гудзону.
Громаддя Нью-Йорка. Аляски сліпучі сніги.
Громи Ніагари. Стрімкий обеліск Вашингтону.
І двох скеанів закуті в бетон береги.

Країна контрастів — так можна б тебе називати.
Та, власне, такою була ти віддавна і є.
Тут хижі баришники вміють скарби наживати,
Де труд з капіталом у вічнім двобої стає.

Тут біле і чорне — не тільки за кольором шкіри.
Тут біле і чорне — постійні, мов сонце й пільма.

Щоб діти і внуки зробили мостами ту кладку,
Якою між нами ходило добро, а не зло.

Хоч знову в ефірі, немов каламутні лавини,
Брехні й лицемірства знайомі, облудні слова...
Країна безправ'я говорить про право людини!
А звідки ж взяла ти такі гонористі права?

З розбою і крові? Та годі! Майбутнє планети
Від нас вимагає звиряти думки й почуття.
Для миру хай служать екран, мікрофон і поети —
Така необхідність. Така запорака життя.

1976

МІЙ СВІТ

Мій особистий невеличкий світ...
Невже насправді він такий маленький?
Рясне цвітіння яблуневих віт...
Турбота батька, піклування неньки...
Війна. Пожежі. Біженські шляхи
Ще в першу світову. Часи далекі!
Автопортрета головні штрихи
Я відтворив би в образі лелеки.
Я через те і крила полюбив.
Вітри і крила. Грози й урагани.
Той вітер в літаках мене носив
За гори. За моря. За океани.
Зненацька в груди вдарило мене...
Крило чи вітер? Не шукав причини.
Я знав, що серце більше не засне
Од «вітровіння» з книжечки Тичини.
З Павлом Тичиною, з Корнійчуком
Йти як з друзями — хіба не втіха?
Сьогодні байконурський космодром —
То і в моїм житті знаменна віха.
Маленький світ... Невже існує він?
А як же скорбна велич «Заповіту»?
Поезія — чуткий, недремний дзвін
Вселюдського стривоженого світу!

1976

БІЛЯ МОГИЛИ ВЧЕНОГО

Берези вміють сумувати,
Не похиливши голови.
Горять, неначе білі ватри
На тлі зеленої трави.

Весняна памолодь буяє,
Йй сум і жаль чужі стократ.
А небо дивиться безкрає
На заштрихований квадрат.

Прадавнє слово «Богомолець».
І раптом відблиск інших літ:
Ти ще юнак, ти комсомолець,
Ти вперше відкриваєш світ.

Уперше все: любов і мука,
Всі вулканічні почуття.
І що тобі ота наука,
Яка продовжує життя?

Та зникли цілі особисті
І стала спільною мета,
Коли вривалися фашисти
В радянські села і міста.

Сліпі, затемнені віконця,
До світла — нескінченний шлях.
Цілющі ліки Богомольця
І шприц в хірургових руках

Життя продовжували, в смерті
Нас вириваючи з лабет...
І ось — запрошення в конверті.
Уфа. Затишний кабінет.

І ритм спокійної роботи,
І план — на довгі місяці.
Тут не встають в атаку роти
І не ідуть на штурм бійці,

Та тут усе — для перемоги,
І невідкладне все, як — ТАМ...

...Зриваюся на рівні ноги,
Бо входить Богомолець сам.

«Почув, що ви в Уфі...» —
«Вдалося —
На кілька днів... набігло справ...»
(Вивчаю: йоржиком волосся,
А очі — смутку й волі сплав.

Були ми досі незнайомі,
Та прізвище він знав моє...
Зустрілися в бащкирськiм домі,
Де частка України є.

Тут академія і Спілка,
Тут видавництво і журнал,
Землі моєї скорбна гілка —
Любов, тривога і журба...)

«Ну як на фронті?
(Ще погано...
Ледь-ледь утримуем Донбас.
Для нього ж інше так жадано!
Та я мовчу. Мій погляд згас.

Це ж уявити — стогне й плаче
Закутий в ланцюги Дніпро...)
Він заспокоює неначе:
«Я знаю. Чув Інформбюро.

Ви не про те. Ви — про солдатів.
Нам важко тут. А як же їм?
Гвинтівки проти автоматів...
Щодня, щоночі в пеклі тім...

Щось написали? Прочитайте!»
І я достоту зрозумів:
«Хто переможе: кляті зайти
Чи праведний народу гнів?»

Це хоче академік знати,
Хоч, мабуть, сумніву не мав.
Та треба всіх переконати,
Щоб духом хтось не занепав.

І вже один заходить, другий...
Це ж ЗВІДТИ прилетів поет.
(...Я бачу інші виднокруги
Із фейерверками ракет).

І я читаю про Карпати,
Про Хортицю і Старобільськ.
Про попелище замість хати,
Про рани, зненавиду, біль,

Про те, як виростає з болю
І зненавиди лютий гнів.
Про мужність, що на полі бою
Гартується в святім вогні.

Ну що я міг іще читати
У надвечір'я те сумне?
Не все зумів запам'ятати,
Та пам'ятаю лиш одне.

І пам'ятатиму повіки —
Сердець схвильоване биття.
Були слова тоді — як ліки,
Які продовжують життя.

1976

* * *

На трасі газопроводу, у полі,—
Гвардійській славі гордий обеліск.
Пішли в минуле крик, страждання, болі,
Хвилини смертні і смертельний риск.

Вже й траса відгула, подаленіла —
Спинається узгір'ями Карпат.
На Придніпров'я чапля прилетіла,
Щоб вивести цибатих чаплянят.

Слідком за нею з'явиться лелека...
Благословенна весняна пора!
Он зграйка хмар, заблукана, далека,
Відбилася у дзеркалі Дніпра.

А я згадав дніпровську переправу
У сорок першим — з заходу на схід.
Удари з неба. Горе і неславу,
Які навряд чи забувати слід.

Хай лине щастя далями ясними,
Не розмагнічуйся у цім теплі.
Як в сорок п'ятім, треба бути міцними,
Бо холодом ще віє на землі.

1976

ПЕРЕСТУПАЮЧИ ГОРИ

Йде оренбурзький газ аж за Карпати
Долиною та виярком крутим...
Дбайливо треба труби закопати,
Очистивши й зваривши перед тим,—

Нема в цьому ніяких див. Бо звикли
Давно ми всі не до таких чудес.
Адже відомо: в атоми проникли,
Порушили незайманість небес...

А перед тим, вважай — од Перекопа
Аж до Берліна,— несходима путь.
І відстань від лопати землекопа —
До цих бульдозерів, що вгору пруть.

Ця траса зовні — наче поле бою
Із форсуванням Дону та Дніпра.
Он трактори, мов танки, під горою,
Та звикла вже до техніки й гора.

Бо тут гримить будова — не руїна,
Бо довгий шлях пройшли ми по війні...
І траса дружби з Волги до Берліна —
То символ дружби на прийдешні дні.

1976

* * *

Шаную тему особисту,
Та в тім провиня не моя,
Що іноді бракує хисту
Переспівати солов'я.

Що інколи солодкі трелі
Заглушує хрипливий крик,
Не тільки затишок оселі —
Мені малий і материк.

Та, мабуть, зайва суперечка
Про обсяг і масштаб осель,
Бо й соловейко до гніздечка
Летить за тридев'ять земель.

Стають домівкою поета
Усі дороги і краї —
Моя стурбована планета,
Вся невлаштованість її.

1976

В СОБОРІ

Мале дівча — в Успенському соборі...
Отут коронувалися царі...
В прадавнім закіптюженім притворі
Свячені лики сяють угорі.

Їх реставратори позолотили,
Примарне сяйво повернувши їм.
На мрамур патріаршої могили
Роняє порох перетлілий німб.

Давно не пахнуть ані мирт, ні ладан,
А тхне гнилизною на стінах цвіль.
Ледь вогником виблискують лампади,
Та проглядає темінь звідусіль.

Тисячолітня темінь загадкова,
Як нездоровий, гарячковий сон.

Мов храм у храмі, всіх основ основа —
Івана Грозного зловісний трон.

Дівча маленьке дивиться очима,
В яких і зачудовання, і страх.
Якісь дядьки — в них крила за плечима.
Якийсь дідусь — із сонцем у руках.

То, певно, казка? Ні, дівчатко знає:
Були царі. Бувають королі.
Воно собор поважно оглядає,
Воно в гостях сьогодні у Кремлі.

Воно звалило на слабенькі плечі
Важкий, мов дзвони роздумів, тягар.
Усі ці дивовижні, зайві речі,
Увесь оцей музейний інвентар:

Кадила, ризи, митри і корони,
Скарби і мотлох вікопомних літ,
Парчею й золотом укриті трони,
Який страшний і незбагнений світ!

Та не дивись так злякано, дитино,—
Це тільки тут спинився часу лет.
А вийдеш звідси — знову він полине
І понесе історію вперед...

1976

* * *

На виставці Коньонкова — портрет:
Островський чи Корчагін? Роздивився.
У мармуровій брилі силует,
Немов два образи в ньому злилися.

А, власне, два? Чи, може, він один,
Де кров і плоть навіки нероздільні?
Островський — батько, а Корчагін — син,
В яких ідеї і дороги спільні?

Спиняється і завмирає зал.
А мрамур дихає, зове до бою.
Це ж для митця найвищий ідеал:
Буть Автором, що є взірцем Герою.

1976

* * *

Немало звечоріло днів,
Ночей розвиднілось чимало...
На луг лелека прилетів,
В гаю зозуля закувала.
У неї небагато нот
В одвічному репертуарі...
Лунає з радіовисот
Щось дуже модне — на гітарі...
Нас ваблять кольори живі,
Як споконвіку повелося.
Торішне листя на траві —
Немов парик поверх волосся.
У роздумі весняний ліс.
Дуби худі, як донкіхоти.
Даремно ти сюди приніс
Буденні клопоти й турботи.
Тут настає урочий час,
Віщує небо гожу днину.
За лісом обрій не погас.
Він бавить сонце, як дитину.

1976

* * *

Щебече спозаранку за вікном
Малесенька і голосна пушинка.
Вона прогнала ніч з марудним сном —
Ця войовнича і прудка пташинка.

Здається меншою від горобця,
Та, мабуть, вдвое менша за синицю...
І не нагадує пташина ця
Оспівану поетами жар-птицю.

А подолала простори, моря,
І стільки в неї весняної сили,
Що стрепенулася душа моя.
І сонцем освітілись небосхили.

1976

ПРОФЕСІЯ

Лежать перед тобою сторінки.
Черкаєш п'ятисоту, семисоту...
Хто їх полічить!.. Місяці, роки
Ти знав і знаєш лиш одне: роботу.

Немає їй початку і кінця:
Вершиш одну, а вже нова набігла.
Отак щоденно веремія ця:
Була чуприна чорна, стала біла.

Чернетки, факти, зустрічі, листи...
Нотуєш, переписуєш і правиш.
Адже живеш на білім світі ти
Для обраної раз назавжди справи.

І по дорозі у чужі краї,
В святковий час, в годину відпочинку
Довкола тебе образів рої,
Покірно знов перегортай сторінку!

Не ремствуй, то професія твоя...
Забудь навек неділю і суботу...
В останню мить свою хотів би я
Сказати просто: «Завершив роботу!»

1977

* * *

Вступаємо в наступний рік,
Мов у нове, незнане місто.
На старті двадцять перший вік
Полум'яніє променисто.

Був завжди неспокійним світ,
Бували землетруси, війни...
Та з пережитих нами літ
Вважайте кожне за подвійне.

Не нарікатиму на час,
Бо ми завдячуем епосі,
Яка взяла в роботу нас
І не дає спокою досі.

Настане і пролине рік...
Та за кінцем іде початок.
Вам зустрічати Новий Вік,
Мої хлоп'ята і дівчата.

Візьміть, як заповідь батьків,
Звитяги прапор буревійний,
Щоб кожен із своїх років
Могли вважати за потрійний.

1977

СПАДЩИНА

Нову снагу шукали в слові
Ми на будовах, у ділах,
Що, наче віхи тимчасові,
Постійний карбували шлях.

Не у якимсь казковім чарі —
Реальна спадщина синам:
У ній і Чкалов, і Гагарін,
І поруч з Дніпрельстаном — БАМ.

У ній Стаханова бригада,
У ній повергнутий рейстаг...
Бо вічні залпи Петрограда
І Смольного багрянний стяг...

Бо неминуче знову й знову
Нові вимоги ставить час.
...В тій спадщині є місце й слову,
Яке водило в битви нас.

1977

ЗМІСТ

НА ПІВСТОЛПНИМ РУБЕЖІ, *ІВАН ЗУБ* 5

ПОЧАТОК ДОРОГИ

ШТУРМ АРКТИКИ	24
ІДУ	25
ВЕСНЯНА УВЕРТЮРА	26
ПРОЛОГ	27
ФРАНКО В ТРУНІ	28
ГЕРОІЧНЕ РЕВЮ	29
БАЛАДА ПРО СВІТАНОК	33
ВЕЧІР («ВЕЧІР СОСЮРІВСЬКИЙ, І ВСЯ...»)	34
СЕКРЕТАР	35
ОСІНЬ («СУТІНКИ НЕМОВ СКЛЯНІ І НІЖНІ»)	36
ВИПАВ СНІГ	37
ЦЕ БУЛО НА СВІТАНКУ В СТЕПУ...	38
ПОЕТ І АРХІТЕКТОР	40
ПАРАД У КИЄВІ	41
МОЛОДІСТЬ	42
ПРАВО САДОВОДА	42
БІЛОРУСІЯ	43
ПРЕДТЕЧА	44
ПАМ'ЯТНИК	45
«СКІНЧИВСЯ ДЕНЬ, ІДЕ ПОЧАТОК НОЧІ»	46
СЛАВА	47
ЗАКЛИК	47
ВЕСНА («ВІД САМОЇ МАХАЧКАЛИ...»)	48
ПРОЛІСКИ	49
ПАВЛІНЕ	49
ПОЕЗІЯ	49
ЛЕГЕНДА БЕБРІС-ЦІХЕ	50
ГРОЗА	52
ВЕЧІР («МОВ ЩОГЛИ, ПІДНЯЛИСЬ ТОПОЛІ»)	53
ФРАГМЕНТ	54
ДНІПРО	54
КИЇВСЬКИЙ РАНОК	54
ЗНАЙОМА	55
ВТРАТА	56
НЕГОДА	56
ДАЛЕЧІНЬ	57
ДОЛЯ	57
КАРПАТСЬКИЙ ОБЕЛІСК	57
КАМІНЬ ДОВБУША	59
ГОРГАНИ	60
ВЕСЕЛКА НАД КОСОВОМ	60
МИСТЕЦТВО	62
АРКАН	63
ОСІНЬ («ПОЙНЯЛИСЯ БУКИ...»)	63

МУЗА В ШИНЕЛІ

ВІЙНА	65
ХУСТИНА	66
ДРУГОВІ	66
НА СМЕРТЬ ГЕРОЯ	67
ЖУРАВЛІ	67
МАТИ («МИ СПИМО У ПРИДОРОЖНІЙ ХАТІ...»)	68
ГОЛОС ТАРАСА	69
ПІСНЯ ПРО МУЖНІСТЬ	70
ВИЗНАННЯ	71
ВІРШ ПРО ПІСНЮ	72
СЕРЦЯ ХОРОВРИХ. (Драматична поема)	75
ВЛАДИКАВКАЗ. (Поема)	133

ШЛЯХ ДО БЕРЛІНА

«СОЛДАТСЬКИЙ ХЛІВ — ЧЕРСТВИЙ СУХАР...»	150
СОЛДАТ	151
СЕСТРИ	152
НАРЕЧЕНА	153
КЛЕН	154
ДІБРОВА	155
У КИЄВІ	156
МЖИЧКА	157
БАБУСЯ	158
МАЯКИ	159
ДО МІСЯЦЯ	160
КОНЦЕРТ	161
ЗГАДКА	161
«ПРОЩАВАЙ, ДАЛЕКИЙ ДРУЖЕ...»	162
«Є ДО ЩАСТЯ СТО ДОРИГ...»	163
«ТИ КАРТУ КИДАЄШ НА МЕНЕ...»	163
«БЕРЕЗЕНЬ, НЕБО — НЕНАЧЕ...»	164
КОЛО ДНІПРА	164
«ТИ НА ДНІПРІ, А Я ЗА ОДЕРОМ...»	165
«ТИ ЖИЛА НА ГОЛУБОМУ ДОНІ...»	166
«Я НЕ ЗНАЮ, МОЖЛИВО, НАВІКИ...»	166
«ЖИВЕМО У ГАДЮЧИМ КУБЛІ...»	167
«ДИКІ ГУСИ ВНОЧІ ПРОЛЕТІЛИ...»	167
«МИ СІК БЕРЕЗОВИЙ ПИЛИ...»	168
«МИ РІК ПРОХОДИМО БАГАТО»	169
«ОЦЕ ВЕСНА! ОЦЕ ВІЙНА!»	170
«ЦІ КУПИ КАМІННЯ ЗВУТЬСЯ БЕРЛІНОМ...»	172
«МИ ЗНАЛИ, ЩО ВІЙНІ КІНЕЦЬ...»	172
«НА СХИЛАХ ГІР ВЖЕ ПОЧАЛИСЬ ЖНИВА»	173
«Я ТАК СХОТИВ ПОБАЧИТИ ДНІПРО...»	174
«МИ ЇЗДИЛИ СЬОГОДНІ В БРАТІСЛАВУ»	175
«ЦЕ СУДЕТСЬКЕ МІСТО В ЛІСІ...»	175
«У ЗАДУМІ НАДВЕЧІРНІЙ ПРАГА»	176
«НАШЕ «ТАК» ПО-ЧЕСЬКИ БУДЕ «АНО»...»	177
«ТУТ БУЛА КАРТИННА ГАЛЕРЕЯ...»	177
«В СТАРОМУ ПАРКУ СКОШЕНА ТРАВА...»	178
«ПАМ'ЯТАЄШ КУРДЖИПСЬКУ СТАНИЦЮ...»	179
«АВСТРІЙСЬКІ СЕЛА, МОВ ПТАШИНІ ГНІЗДА...»	179

«З БУДАПЕШТА, З ТИХОГО ДУНАЮ...»	180
«ПОНАД ДУНАЄМ ЗРІЄ ВІНОГРАД...»	181
БАЛАДА ПРО ДЕРЕВО	181
«МИ СПАЛИ В МІСТІ КАНТ. ПРОКИНУЛИСЯ ВРАНЦІ...»	183
«ДОЧКА ОКСАНА ПІДНЯЛА БАКЛАГУ»	184
«ЦЕ БУЛО В БРЕСЛАУ, НАВЕСНІ...»	185

ЗЕМЛЯ І МИР

«НІ, НЕ ЛИТАВРИ І НЕ СУРМАЧІ...»	187
«ТРИ ЛІТА, МІЙ ДРУЖЕ, ТРИ ЛІТА...»	188
«ХАЙ СВДІЧЕННЯ ТАКЕ ЗАЛИШИТЬСЯ НАШАД- КАМ...»	189
«ГЛИБОКА БЕЗОДНЯ БЛАКИТНОГО ПЛЕСА...»	191
«ДЕБЕЛІ ПАЛІ ВБИВ, ЩОБ ПОВІНЬ ЙХ НЕ ЗНЕСЛА...»	192
МОСКВА	193
«ПЕРЕЛИВАЮТЬСЯ ВОГНІ...»	193
«ТИ СНИЛАСЬ НАМ В ОКОПАХ МАЛГАБЕКА...»	194
«МИ З ТОВАРИШЕМ В СІРИХ ШИНЕЛЯХ...»	195
«ЯК СЛЬОЗИ НА МАРМУРІ Й СТАЛІ...»	195
КРЕМЛЬ	196
ДОНЕЦЬКИЙ КРАЙ	197
«ВІЗЬМИ ДО РУК ВАЖКИЙ ШМАТОК ПОРОДИ...»	198
«МОВ ПІРАМІДИ — ТЕРИКОНИ»	198
«ІДУТЬ КРІПИЛЬНИКИ, І ЗВУК ГЛУХИХ УДА- РІВ...»	199
«ВІН БУВ У НАС ПАРТОРГОМ В БАТАЛЬЙОНИ...»	199
«ТИ ХОДИШ, ДРУЖЕ МІЙ, ГАРЯЧИМ СУХОДО- ЛОМ...»	201
В ДОРОЗІ	202
«ВРОДИЛИ ЯБЛУНІ В САДУ...»	202
«ПРОХОДИШ ПО УЗГІР'Ю ТИ...»	203
«ЗЛІТАЄ ЛАСТІВКА УГОРУ...»	203
«НІ ЖУРАВЛЯ НА НІЙ, АНІ ЦЯМРИН...»	204
«УСЕ ЖИТТЯ НАС ВАБИТЬ ДАЛЕЧІНЬ...»	204
«ПАЛИЛИ ЗЕМЛЮ ВОГНЕВІ ПОТОКИ...»	205
«МИ НА ГОРІ АХУН. ПЛИВУТЬ НАД НАМИ ХМАРИ...»	205
«СТОЇТЬ ПІВДЕННЕ СОНЦЕ У ЗЕНІТІ...»	206
«ЧОТИРИ ПАЛЬМИ НАДІ МНОЮ...»	206
«Я НЕ ЛЮБЛЮ, КОЛИ НА МОРІ ШТИЛЬ...»	207
«В ТУ ХВИЛИНУ ЗАМОВКЛИ ГАРМАТИ...»	207
«МИ ЗНАЄМ ЦІНУ СЛОВУ «БРАТТЯ»...»	208
«МИ ПРОЇДЖАЛИ МИРНИЙ ГОРОДОК...»	209
«ДЗВЕНИТЬ СРІБЛО ГІРСЬКОЇ РІЧКИ...»	209
В ТАТРАХ	210
ТАНОК	211
В СУДІ	212
ЗОСЯ	214
УЧИТЕЛЬКА	215
У ПОЛІ	215
ЕШЕЛОН	216
КРАКІВ	217

У ВЕЛИЦІ	219
ЗУСТРІЧ	220
СОЛДАТСЬКА ПІСНЯ	221
МОРЕ	222
МОРСЬКИЙ ПЕЙЗАЖ	223
В ГАЮ	224
ГОЛУБИ	224
ТРАСА ВУ — ЗЕТ	225
В САДИБИ ШОПЕНА	226
БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА МІЦКЕВИЧУ	226
ВЕЛИКА ПРАВДА	227
ПАРТІЇ	228
ПАРТКВИТОК	229
НАША СИЛА	230
«ГОРЯТЬ ВОГНІ НА НЕБОСХИЛІ...»	233
СЕВАСТОПОЛЬ	234
МАГІСТРАЛЬ	235
СХІД СОНЦЯ	236
БЕРЕЗЕНЬ	237
ВЕСНА («КОЛИШНІЙ РОТНИЙ СТАРШИНА...»)	238
ДРУЖИНІ	239
МОЯ ЛЮБОВ	240
ОСІННЄ	240
ШИРШАЄ ДРУЖБИ КОЛО	241
СВІТАНОК НАД ВАРШАВОЮ	243
ЗАПОВІТНЕ ГАСЛО	245
НА ШИПЦІ	246
МАВЗОЛЕЙ У СОФІЇ	247
ХОРО	249
УГОРСЬКА РАПСОДІЯ	251
БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА ГУСУ	252
В СТОЛИЦІ МОРАВІЇ	253
ЖІНКА НА ТРИБУНІ	254
ПРОМОВА ТОЛЬЯГТІ	255
«МИ, ЯК СОЛДАТИ, ЙШЛИ НА БІЯ...»	257
«У ГОРКАХ ВСЕ, ЯК І ТОДІ БУЛО...»	257
НАЛЕЖИМ, ПАРТІЄ, ТОБІ	258
УКРАЇНІ	258
НА ПЕРЕКОПІ	259
ЩАСТЯ	260
«ЗНОВ РОЗВИВАЮТЬСЯ КАШТАНИ...»	260
СВЯТИНЯ	261
ДОРОГА	261
ХРЕЩАТИК	262
КОМЕТА	263
«ОДВІКУ МИ ПРИВ'ЯЗАНІ БУЛИ...»	263
ЛАНКОВА	264
ПОВІНЬ	265
ДІД І ОНУК	265
«ГОРА ЧЕРНЕЧА І КАРПАТИ...»	266
«БЕРЕЗНЕВІ ВІТРИ...»	266
«ШУМИТЬ ПЕРЕД ГРОЗОЮ ОЧЕРЕТ...»	267
«ОРАНЖЕВІ Й РОЖЕВІ СНІГУРІ...»	268
«БЕРЕЗИ В БЕРЕЗНІ НАВДИВОВИЖУ БІЛІ»	268
«ВІКНО В ХАТИНІ НА СЕЛІ...»	269

«БРИЗНУЛО СОНЦЕ ЗОЛОТОМ...»	269
«БУВ ХОЛОД, ВІТЕР, СНІГ, ТА КРАЙ ШЛЯХУ...»	270
«БЕРЕЗОВИЙ СІК... ВІН ФІАЛКОЮ ПАХНЕ...»	270
«ЧЕТВЕРТИЙ ДЕНЬ ІДЕ НЕВПИННО ДОЩ!»	271
«ПОВІТРЯ ПАХНЕ ПОПЕЛОМ І ДИМОМ...»	272
«З-ЗА МОРЯ, ЗВІДКИ ПУТЬ ДАЛЕКА...»	272
«КВІТУЄ САД. ЦЕ Я ЙОГО САДИВ»	273
«ДЕ ПІСОК, МОРІЖОК, ВЕРБОЛОЗИ...»	273
«НІ, Я НЕ СИЛЮЮ СЕБЕ...»	274
«Я ПРАГНУ В СЛОВІ ВІДТВОРИТИ...»	274
«ЯК ДІВЧИНА КОРАЛІВ НИЗКУ...»	275
«У ТЕРМІНІ «ЛІРИЧНИЙ ВІРШ»...»	275
«ЧОМУ ТОВІ НЕ ПОДЗВОНИВ Я?»	276
«ХІБА Я ЗНАВ, ЩО БУДЕ ТАК...»	276
«НІ, ЦЕ БУЛА НЕ ТІЛЬКИ ЗВИЧКА...»	277
«ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ КОЖЕН РІК...»	278
«ЗУСТРІВ Я ВЧИТЕЛЯ СТАРОГО...»	278
«ПРОСЛАЛИСЬ РЕЙКИ В ДАЛЕЧІНЬ...»	279
«НАД РІЧКОЮ СТАРИЙ ТАРТАК...»	280
ЩЕ СОНЦЕ НЕ ЗІЙШЛО, А ВЖЕ ПТАШНЯ...»	280
ДОЦЦІ МАР'ЯНІ	281
«МОВ ОТА ШЕВЧЕНКІВСЬКА ОКСАНА...»	281
«ТИ ПОВІВ У ДАЛЕЧ МОЄ ЩАСТЯ...»	282
«СПОКІЙНЕ МОЄ СЕРЦЕ АЖ ЗАНАДТО...»	282
«ІДУ ПО ВУЛИЦІ. ДОВКОЛА...»	282
«НАД ГОЛИМ ВІТТЯМ ГОМОНЯТЬ ГРАКИ...»	283
«ЛЮБЛЮ ГРОЗУ В НАЧАЛЕ МАЯ...»	284
«ЦВІТУТЬ В ХЕРСОНІ АБРИКОСИ...»	284
«РАДІЮТЬ МОЛОДІЙ ОБНОВІ...»	285
«І ЦВІТ, І ГРІМ, І ДОЩ, І ГРАД...»	285
«ЛЕЖАЛИ В ОБОРОНІ МИ В КУШАХ ТУТ...»	286
«КОЛИ Я НАПИШУ СВІЙ КРАЩИЙ ВІРШ...»	286
«МОЯ ВІТЧИЗНО, ТИ ОДНА...»	287
ВАРШАВСЬКИЙ ЕТЮД	288
ХО ШІ МІН У ВАРШАВІ	289
У ВАРНІ	290
АЙЯ-СОФІЯ	291
КОНТРАСТИ («В НИЖНІМ СТАМБУЛІ, НА РИВ- НІМ БАЗАРІ...»)	292
«І ЗНОВ НЕМА ЗВІСТКИ ВІД ТЕБЕ...»	293
«ГІРРЕНСЬКЕ МОРЕ ПІНИТЬСЯ, КЛЕКОЧЕ...»	293
РИМСЬКИЙ ЕТЮД	294
«Я ДОВГО ДИВИВСЯ НА ЗІРКУ У НЕБІ»	295
«НАМ СЛЪОЗИ КЕНІ СПОКОЮ НЕ ДАЮТЬ»	295
ГІБРАЛТАР	296
АТЛАНТИКА	297
БРАЗІЛЬСЬКИЙ ЕТЮД	297
АРГЕНТИНСЬКИЙ ЕТЮД	298
НА ПАРАНІ	299
«ДАЙ РУКУ, МИЛА! НА РУЦІ ТВОЇЙ...»	300
«Я ДАВНІЙ ЛИСТ В ПЛАНШЕТІ ВІДНАЯШОВ»	301
«ТИ НЕ БОГИНЯ З МАРМУРУ ХОЛОДНА...»	302
«УГОРСЬКУ ПІСНЮ ТИ МЕНІ СПІВАЛА...»	302
«БЕЗСМЕРТНИКИ У МЕНЕ НА СТОЛІ...»	303
«ПЕРВОЦВІТ БІЛИЙ, ПРОЛІСКИ БЛАКИТНІ...»	303

ЧАС І ПРОСТІР

«ДУБИ СПЛЕЛИ КОШЛАТІ ВІТИ...»	304
«В АМЕРИЦІ НЕМАЄ СОЛОВ'ІВ»	304
«СВИСТЯТЬ, ШУМЛЯТЬ, ГУДУТЬ МАШИНИ...»	305
«ЯКЕ ЦЕ ЩАСТЯ — КУХОЛЬ ПИВА...»	305
«БАГРЯНІЮТЬ ПРИ ДОРОЗІ КЛЕНИ...»	306
«ОДНОМУ — РАЙ, ДЛЯ ТИСЯЧ — МУКИ»	306
«РОКФЕЛЛІЕР-ЦЕНТР — НЕМОВ БІЛЬМО...»	306
«Я НАМАГАВСЯ ОСПІВАТИ...»	307
«СІМСОТ СИРЕН ЗАВИЛО ВРАНЦІ...»	307
«УОЛЛ-СТРІТ — ЦЕ ЗАПАДНЯ, ЦЕ МОРОК...»	308
«ЯК В КОНГО, ТУТ, У КОТЛОВАНІ, ЖАРКО...»	308
«ХОДЖУ, ДИВЛЮСЯ, І ДУША...»	309
«НА БРУКУ ВИВІРКА ПРОСТЕРТА»	309
«ТУТ ВСЕ СКРЕГОЧЕ: ПТАХИ І КОМАХИ...»	310
«СОНЦЕ З КІЄВА ДО НЬЮ-ЙОРКА ДУЖЕ ДОВГО ІШЛО...»	310
«ПОВИС НАД ВУЛИЦЕЮ ЧОРНИЙ ЧАД...»	311
«НА БЕРЕЗІ ІСТ-РІВЕРА БУДИНОК...»	312
«СПРАВА — БІЛИЙ, ЗЛІВА — ЧОРНОШКІРИЙ...»	312
«ЛЯ ЧОРНИХ І РОБОТА ЧОРНА...»	313
«СКРІЗЬ ЦЕРКВИ ТУТ — БІЛЯ БАНИ БАНЯ...»	313
«І ТУТ ЧЕРНИЦЬ НЕ МЕНШЕ, НІЖ У РИМІ»	314
«НА КЛАДОВИЩАХ ТУТ НЕМА МОГИЛ...»	315
«В ЖОВТНІ РАПТОМ НЕЙМОВІРНА СПЕКА»	315
«Є В НЬЮ-ЙОРКУ БАГАТІ КВАРТАЛИ...»	315
«ПАМ'ЯТАЄШ, МИЛА: ЦВІТ КАЛИНИ...»	316
«ЧІТКІ ІНСТРУКЦІ НЕМАРНО...»	317
«ДИВЛЮСЬ З ВІКНА, НЕНАЧЕ З ДНА КРИ- НИЦІ...»	318
«ТУТ ЗА ВІТРИНАМИ ЛЕЛЕКИ...»	318
«БРОДВЕЙ ЗГІНАЄТЬСЯ У ВИГІНІ СТОКРАТ- НІМ...»	319
«БЕЗНОГИЙ ІНВАЛІД ОСТАННЬОЇ ВІЙНИ...»	319
«ЗНОВУ ДЕНЬ, І ЗНОВУ НЕВЕСЕЛИЙ»	320
«Я МІГ БИ СТАТИ МІЩАНИНОМ СИТИМ...»	320
«РОЗКІШ ВСЮДИ МОЖНА ТУТ ЗІСТРИТИ»	321
«НЕ ТІЛЬКИ БРУКЛІНСЬКИЙ, А ВСІ МОСТИ...»	321
«ПОДІЯ КОЖНА, КОЖНА НОВИНА...»	322
«ГАРЛЕМ — ПЕКЛО? ПЕКЛО ВСЮДИ ТУТ»	322
«В НЬЮ-ЙОРКУ СПІВАЄ КАРАСЬ»	323
«ВО ПОЛЕ БЕРЕЗОНЬКА СТОЯЛА...»	323
«ТАК, СЬОГОДНІ СЬОМЕ ЛИСТОПАДА...»	324
«ТАК, ТАК, І ЗМОРШКИ, Я СИВИНУ...»	325
«БАТЬКИ УБИЛИ СИНА»	325
«СІЧ ЗАПОРОЗЬКА» НА ГУДЗОНІ»	326
«КНЯЗІ, КНЯЗЬКИ, КАДЕТИ, МОНАРХІСТИ...»	326
«Я НЕ МОЖУ ЗУПИНИТИ ЧАС...»	327
«МІДНЕ ЛИСТЯ НА СТАРОМУ ДУБІ...»	327
«СТОЯТЬ СУВОРІ ДЕТЕКТИВИ...»	328
«ДЗВЕНИТЬ ТРАМВАЙ У ВАШІНГТОНІ...»	328
«ЦЕ — І ПОШАНА, І ПОДЯКА»	329
«У ВАШІНГТОНІ ОПЕРИ НЕМА»	329
«БІЛИЙ ДІМ В ОБЛОЗІ ДЕРЖАТЬ ГІДИ»	330

«ВСЕ ТУТ З МАРМУРУ, УСЕ, ЯК В РИМІ»	330
«НА БЕНЗОЗАПРАВЦІ «МОБІЛГЕЗ»...»	331
«У ШКОЛІ ЧЕХОВА ПОРТРЕТ...»	332
«В НЬЮ-ЙорКУ Я ТРИ МІСЯЦІ ПРОЖИВ...»	332
«КИЇВСЬКІ КРУЧІ. НЕБО БЛАКИТНЕ»	333
«СОНЯШНИКИ З КАХЛІ НА КАРНИЗІ...»	333
«У ВІТРАХ І ХМАРАХ КРУГОИДУЧИХ...»	333
«ПІД ОБЕЛІСКОМ ВЕЛИЧАВИМ...»	334
«КОЛИ ВНОЧІ ПОГЛЯНЕШ НА ДНІПРО...»	335
«ЮНОЮ, ВРОДЛИВОЮ, БУЛО...»	335
«НА МОРОЗІ ЯВОРИ ПОСНУЛИ...»	336
«РАДІСТЬ В СЕРЦІ. ЙДЕ ВЕСНА. І ЮНІСТЬ...»	336
«ВЕСЕЛУ ПІСНЮ ГОЛОСНУ...»	337
«ЮНОЮ, ВРОДЛИВОЮ, БУЛО...»	337
«ДОВІКУ ХОЧУ ЗБЕРЕГТИ...»	338
«КАЖУТЬ, МУДРІСТЬ ПРИХОДИТЬ З РОКАМИ...»	338
«ПРОСЛАЛАСЬ НИВА... ДАЛІ... ДАЛІ...»	339
«СПИНИСЯ, МИТІ НЕХАЙ БУЗОК ЦВІТЕ...»	339
«ВЖЕ НЕЗАВАРОМ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТЬ ЛІТ...»	340
«ДОЧКА ВСЕ ПІЗНИШЕ ПРИХОДИТЬ ДОДОМУ»	340
«НІЧНІ ГУДКИ... І ЧУЄТЬСЯ, І СНИТЬСЯ...»	341
«СНИТЬСЯ Й СНИТЬСЯ ВІЙНА»	341
«ДІВЧИНКА ГРИБИ ЗБИРАЄ»	342
«НЕМАЄ МЕЖ У ВСЕСВІТУ, НЕМА...»	342
«ДИХАЄ МІСТО НА ПОВНІ ГРУДИ...»	343
«Є У ПОЛІ СТАРІ БЛІНДАЖІ»	343
«ДАВНО ЛЮДИНА МРІЯЛА ПРО КРИЛА»	344
«ТІНЬ ЛІТАКА ЗЛЯКАЛА ГОЛУБІВ»	344
«НІ, ТАК НЕ МОЖНА! СПРАВДІ, ТАК НЕ МОЖ- НА!»	345
«Я ВІДЧУВАЮ: РАДІСТЬ ВИЛІТАЄ...»	345
«ЛЮБИЛИ ЯМБ СПІВЦІ ВЕЛИКІ...»	346
«ПОРОЖНЯ СТОРІНКА В РОБОЧИМ БЛОКНОТІ...»	346
«ТАК ЗАСПЕРЕЧАЛИСЯ ШАЛЕНО...»	347
«ПЕРЕОЦІНЕНІ Й НЕДООЦІНЕНІ...»	347
«ЧОМУСЬ МЕНІ ЗГАДАВСЯ ЛІСАБОН»	348
«ВІЛЯ БРНО Є ПІДЗЕМНІ ПЕЧЕРИ»	348
«АРГЕНТИНА. УРУГВАЙ. КАНАДА»	348
«КАНАДСЬКИМ КАНЕВОМ ТУТ ЛЮДИ ЗВУТЬ ПАЛЕРМО»	349
«АКАЦІЯ ПРИЙМАЄ ЕСТАФЕТУ...»	350
«МИ ЗУСТРІЛИСЯ З ТОБОЮ...»	350
«ВЖЕ ОДЦВІТАЮТЬ ЖАСМИН І ШИПШИНА...»	351
«ДИМИ В ХОЛОДНЕ НАДВЕЧІР'Я...»	351
«ПАЛАЮТЬ ПОЛУМ'ЯМ БАГРЯНИМ...»	352
«ЧЕРЕЗ МІЛІЦІ КОРДОНИ...»	352
«АЙСТРИ... ПОЕЗІЯ СМУТКУ Й ЖУРВИ...»	353
«ОСІНЬ — НЕ СМУТОК. ОСІНЬ — ЦЕ СВЯТО»	353
«ЛИБОНЬ, ЗАПІЗНО ЗРОЗУМІВ Я...»	354
«КИЇВСЬКІ КРУЧІ — ФОРТЕЦІ ЗЕЛЕНІ»	355
«ЧИ МОЖЕ СЕРЦЕ ЗГАСНУТИ, ЗІВ'ЯТИ...»	355
«ТРЕБА ПЕРШИМ ПРО ЦЕ НАПИСАТИ...»	356
«СЛОВО І СЕРЦЕ... СЕРЦЕ І СЛОВО...»	356
«ВЕСНА ЧИ ЛІТО... НЕНАДОВГО...»	357
«ПО-СТАРОМУ НЕ МОЖНА ПИСАТИ»	357

«ЧИ МОЖНА СЕРЦЕ ЗБЕРЕГТИ...»	358
«НІ, Я НЕ ВІЩУЮ КАТАСТРОФИ...»	359
«ПЕРЕСТОРОГА І ТРИВОГА...»	359
ДЕВ'ЯТЕ ТРАВНЯ	359

ТРИВОЖНИЙ СВІТ

«УСІХ ЧЕКАЄ НЕМИНУЧИСТЬ...»	361
«ДАВНІ ШРАМИ ЗЕМЛІ. Я НОШУ ІХ У СЕРЦІ»	361
«КРУТІ ШЛЯХИ БУРЕМНОЇ ПОРИ»	362
ДОЛЯ	362
ПОЕЗІЯ	363
ЕСТАФЕТА	364
ДНІПРЕЛЬСТАН	364
КИЇВ	365
МАТИ («ЙДУТЬ ДВОЄ: ДІВЧИНКА І МАТИ...»)	365
«РОКИ ПРИХОДЯТЬ І ВІДХОДЯТЬ...»	366
МОСКВА, 1971	366
«УЗГІР'Я — МОВ ВЕРБЛЮЖІ СПИНИ...»	368
ПРАВОФЛАНГОВИЙ	369
«ЗЕЛЕНА ВІХОЛА У МІСТІ...»	370
ЕЛЬСІНОР	370
ЛІДИЦЕ	371
СЯЙВО ПЕРЕМОГИ	371
«ЗАПАЛА ВРЕШТІ НАД В'ЄТНАМОМ ТИША»	372
ГОРЛИЦІ	373
АВТОТРАСА	374
ЧУДО ЦВІТІННЯ	375
ДОБРОВОЛЬЦІ	376
ДАХИ ПАРИЖА	383
СЮІТА	384
ЛУВРСЬКИЙ ДИПТИХ	385
МУЗЕЙ РОДЕНА	386
КОНТРАСТИ («ВОГНИЩАМИ КАШТАНІВ...»)	387
ЛЮДСЬКА КОМЕДІЯ	388
ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП	389
«ПАРИЖ, ВІКНО. ТЕ САМЕ ЗНОВУ Й ЗНОВУ...»	390
«ЕРМАНОНВІЛЬ. ГУСТИЙ, ЗАМШІЛИЙ ПАРК»	390
МОГИЛА ПОРИКА	391
«УСЕ ПОВІЛЬНІШЕ ПРИХОДЯТЬ...»	392
«СИДІВ НАД БЛОКОМ ЦІЛУ НІЧ»	392
«КАЛЕНДАРНІ ЛИСТКИ... БІЛИЙ МЕРТВИЙ ПАР...»	393
«ЛЕЖАТЬ БЕЗМЕЖНИМИ СВІТАМИ...»	393
«ТРАМВАЙ МОЄЇ ЮНОСТІ ДЗВЕНІВ...»	393
«Я У ВАГОНІ ПЕРЕТЯВ БЕРЛІН...»	394
«ЙДЕ НА ЕКРАНАХ ЗНОВУ «ВІК КОХАННЯ»...»	395
«В УСІ КРАЇ, НА ВСІ МАТЕРИКИ...»	395
«В МОЄМУ СЕРЦІ ШАЛЕНІЄ СВІТ...»	396
«ТИ БУВ СОЛДАТОМ ВСЕ ЖИТТЯ...»	396
«МИ КАЖЕМ «БІЙ»... А ЦЕ БУЛИ...»	396
«НЕ ЗНАЮ, ЩО В ТИХ МАЯКАХ...»	397
«ЗГАДАВСЯ БУЧМА — НЕЗАБУТНІЙ ДРУГ...»	398
«ЛУГИ НАД КОНЧЕЮ І НЕБО НЕОЗОРЕ...»	398
«ЦВІТУТЬ КОНВАЛІЇ В ОКОПАХ...»	399

«ГОРТАЮТЬСЯ ЛИСТКИ КАЛЕНДАРЯ...»	399
«НЕМА НІ СВІТУ, НІ МОРОЗУ...»	400
«ДУБ-НЕЛИНЬ, ПАМОРОЗЗЮ ВКРИТИЙ...»	400
«ТАКІ ЗНАЙОМІ ЛІТАКІВ СЛІДИ...»	401
«КОСМІЧНА ЕРА... ВЖЕ ДО ЦЬОГО ЗВИКЛИ»	401
«ВЕСНА ЩЕ ВЧОРА СНИЛАСЬ КЛЕНУ...»	402
«НЕ МАГ, НЕ ЧАРОДІЙ, А МОЖЕШ...»	402
«У СВІТІ ЦІМ, ДЕ ГЕНІІ ЖИЛИ...»	403
«СТОЯТЬ ПАЛАЦИ МАРМУРОВІ...»	403
«БОЯЛИСЬ ТАЄМНОСТІ НЕБА»	404
«БАГАТО ДОБРОГО І ЗЛОГО...»	404
«ПАЛАХКОТЯТЬ НАД НАМИ УГОРІ...»	405
ПРОВИДЕЦЬ	405
«НЕ ЗАБУВАЮТЬСЯ СЛОВА...»	407
ПАНТЕОН	408
«МИ КВАПИМОСЬ. І ПУЛЬС ЖИТТЯ...»	409
ВETERАНОВІ	410
ЮНІСТЬ	411
«НЕ ТРЕБА, НЕ ТРЕБА, НЕ ТРЕБА...»	412
ІСТОРІЯ ЗЕРНИНИ	413
«МИ НА МЕЖІ ТОГО ЧАСУ...»	414
СИН	415
«ЧЕКАТИ Я НІКОЛИ НЕ ЛЮБИВ»	417
«УЖЕ СТАЄ ТАКИМ ДОМАШНІМ...»	418
ТАНЕЦЬ НА МЕЧІ	419
ХАТИНЬ	421
СТЕПОМ, СТЕПОМ...»	421
ОЛЬВІЯ	422
«НУ ЩО ТАКЕ АКРОПОЛЬ, КОЛІЗЕЙ?»	423
ІНТИМНЕ	424
ПРИМАРИ	425
ДОЛЯ ПОЕТА	426
«МОРЯ-ОКЕАНИ ВИШНЕВОГО ЦВІТУ...»	427
«НЕЗНАНОЇ ПІСНІ ЗНАЙОМИЙ МОТИВ...»	428
СУЗІР'Я	429
«НАВІЩО ТРЕБА ВСЕ СПОЧАТКУ...»	431
«РІКА ЗА РІКОЮ, ГОРА ЗА ГОРОЮ...»	431
МИТЕЦЬ	432
«І ЗНОВ НА БЕРЕГАХ АРДОНУ...»	434
«В СІМДЕСЯТІ РОКИ МИ ЗГАДАЄМ ДВАДЦЯТІ»	435
НІЧНІ ЕШЕЛОНИ	436
«ПОРА ПОРИВАМ ПЕРЕТЛІТИ...»	436
НА ЧАТАХ	437
ДАЛЕКИМ ЗЕМЛЯКАМ	438
«НІ, МИ НЕ РАЙ ПРИЙШЛИ ТВОРИТИ...»	440
НЕМИНУЧІСТЬ	440
ДИПТИХ	441
ВИСОКА МІСІЯ	442
«ПРОХОДЯТЬ ДНІ, НАДХОДЯТЬ ДАТИ...»	444
НЕСПОДІВАНА ЗУСТРІЧ	444
«Я НЕ ХОТІВ БИ НІ НА МИТЬ...»	446
СКАРБИ	447
«У ГОРКАХ ВІЧНІСТЬ ТАК СТУПАЄ ТИХО...»	448
«МЕНІ ШМАТУЄ ДУШУ ДОСІ...»	448
МІСЦЕ В СТРОЮ	449

ПРЕЛЮДІЯ	450
«МИ ВСІ ДИТИНСТВО НАЗИВАЄМ БОСИМ...»	451
КІНЕЦЬ ДИТИНСТВА	451
«НЕПЕРЕВЕРШЕНІСТЬ ХВИЛИНИ...»	453
КОСМІЧНЕ	454
«МЕНІ ПРИСНИЛАСЯ ВЕСНА...»	454
«СЕЛО ІСАКІВЦІ, МІСТЕЧКО ЖВАНЕЦЬ...»	455
«СМУТНІЄ НЕБО В НАДВЕЧІР'Я...»	455
ПЕРЕПРАВА	456
НОВА ПЛАНЕТА	457
ЦВІТ ЖИТТЯ	458
«НАДХОДИТЬ ВЕЧІР. СВІТИТЬ НЕБОСХИЛ...»	459
МИСЛИТЕЛЬ	460
«СНІГИ ЗІЙШЛИ НЕМОВ НАВІКИ...»	461
ВУЛИЦЯ БІЗЕ	461
«ПРИХОДЖУ СИВИЙ І НЕЗНАНИЙ...»	463
ІТАЛІЙСЬКИЙ ТРИПТИХ	463
ВТІЛЕННЯ БОЮ	465
«ТОЯ, ХТО БОЛЮ ГЛИБИНУ ЗБАГНЕ...»	466
НЕОБХІДНІСТЬ	466
МІЙ СВІТ	468
БІЛЯ МОГИЛИ ВЧЕНОГО	469
«НА ТРАСІ ГАЗОПРОВОДУ, У ПОЛІ...»	471
ПЕРЕСТУПАЮЧИ ГОРИ	472
«ШАНУЮ ТЕМУ ОСОБИСТУ...»	473
В СОВОРІ	473
«НА ВИСТАВЦІ КОНЬОНКОВА — ПОРТРЕТ...»	474
«НЕМАЛО ЗВЕЧОРІЛО ДНІВ...»	476
«ЩЕБЕЧЕ СПОЗРАНКУ ЗА ВІКНОМ...»	477
ПРОФЕСІЯ	478
«ВСТУПАЄМО В НАСТУПНИЙ РІК...»	479
СПАДЩИНА	479

**ЛЮБОМИР ДМИТРИЕВИЧ
ДМИТЕРКО**

*Сочинения в четырёх томах,
том I*
Поэзии

Издательство художественной
литературы «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор Л. М. Кирилець
Художник А. П. Відняк
Художній редактор С. П. Савицький
Технічний редактор Л. М. Смолянюк
Коректор О. С. Назаренко

ІБ № 1302.

Здано до складання 8.12.80.
Підписано до друку 08.07.81.
БФ 19128.

Формат 84×108^{1/32}.
Папір друкарський № 1.
Гарнітура літературна.
Друк високий.

Ум. друк. арк. 25,62+1 вкл.
Ум. фарб. відб. 25,672.
Обл.-вид. арк. 23,402.
Тираж 40 000. Зам. 540.
Ціна 2 крб. 50 к.

Видавництво художньої літератури
«Дніпро».

252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова
фабрика ім. Фрунзе.
310057, Харків-57,
вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

Дмитерко Л. Д.

Д53 Твори в чотирьох томах. Т. I. — Передм. І. Зуба.
К.: Дніпро, 1981.— 487 с. 1 вкл.

До першого тому увійшли вірші, що оспівують самовіддану працю
радянських людей, героїзм нашого народу в боротьбі з фашизмом, за-
кликають до миру, дружби між народами.

Д $\frac{70403-084}{M205(04)-81}$ передплатне. 4702590200

У2

ZINPE 70R